Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті

А.Б. ТУРКМЕНБАЕВ

ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Монография

Ақтау, 2022

УДК 378
ББК 74.58
Т 81

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университетінің Ғылыми кеңес шешімімен (28.10.2022 ж. № 4 хаттама) баспаға ұсынылды.

Пікір берушілер:
Аренова А.Х. п.ғ.д., профессор, Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті
Ыбыраимжанов К.Т. п.ғ.д., профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
Ахметов А.К. п.ғ.д., профессор, Қазақстан теңіз университеті

Туркменбаев А.Б.
Т81. Оқу үдерісіндегі заманауи білім беру технологиялары. Монография. Алматы: «Отан» баспасы, 2022. – 204 б.

ISBN 978-601-308-255-4

Монографияда білім беру технологияларының ерекшелігін түсіну мен айқындау тәсілдері, оларды жобалау ұстанымдары, әдістері мен қолдану тәжірибесі талданып баяндалған. Білім беру ортасында қолданылатын технологиялар дербес білім беру қызметін ұйымдастыруда, оқу жетістіктерін бағалау, шығармашылық әлеует пен өзін-өзі дамытуды жүзеге асыру барысында, жалпы адамзаттық құндылықтардың басымдықтары тұрғысында психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үдерісінде қолданылатын технологиялар мазмұндық сипатталған.

Монография ЖОО-ның педагогикалық мамандықтарында оқитын студенттер мен оқытушыларына, сондай-ақ қазіргі заманғы білім беру технологиялары саласында өзінің кәсіби біліктілігін жетілдіруге ұмтылатын мектеп мұғалімдеріне арналған.

ISBN 978-601-308-255-4

УДК 378
ББК 74.58

© Туркменбаев А.Б., Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, 2022

КІРІСПЕ

Білім беру технологиялары - заманауи мектеп немесе ЖОО оқытушысының қажетті құралдары. Оларда кәсіби шеберлікті арттыру және қоғамның білім беру жүйесінің алдына қойған мақсаттарға қол жеткізу үшін үлкен әлеует бар - жас болашақ маманды дербес өмір сүруге және тұлғалық жетілудің жоғары дәрежесі бар, кез-келген мәселелерді шешуде адамгершілік құндылықтарға бағдарланған, сыни бағалауға және өз жетістіктерін таныстыруға қабілетті тұлға ретінде кәсіби қызметке дайындау.

Жоғары оқу орындарының көп жылғы мол тәжірибелері осындай күрделі міндеттерді шешу үшін қажетті стратегиялық бағытты айқындауға көмектеседі, атап айтқанда қазіргі заманғы мүмкіндіктер мен кең мәдени контекстке негізделген қолданбалы технологиялардың барлық мүмкіндіктерін қарастыруға негізделген білім беру үдерісі үшін білім беру бағдарламалары мен технологияны жаңарту, сондай-ақ жаңа ақпараттық және әлеуметтік технологияларды енгізу.

ЖОО оқу үдерісіне жаңа білім беру технологияларын тиімді енгізу үшін олардың мүмкіндіктері мен әлеуетін ғылыми талдау талап етіледі, одан әрі жетілдіру немесе жаңаларын әзірлеу үшін жобалау әдіснамасын білу және шебер қолдану маңызды. ЖОО оқытушыларына осындай кәсіби міндеттерді шешуде көмек көрсету мақсатында осы монография дайындалды.

Монографияда білім беру тәжірибесінде жаңа технологиялардың пайда болу себептері мен қажеттілігі айтылады, әр түрлі ғылыми көзқарастар мен ұстанымдарға сүйене отырып, жалпы сипаттама беріледі, ерекшелік белгілері ашылады және «технология», «әдіс», «әдістеме» ұғымдары арасындағы маңызды айырмашылыққа ғылыми түсінік берілген.

Оқыту тәжірибесінде білім беру технологияларын таңдап, шебер қолданғысы келетін әрбір оқытушы үшін олардың сапалық қасиеттерін білу, қолдану шекарасы мен қолдану әсерін арттыратын жағдайларды ескеру маңызды. Жаңа білім беру технологияларын қалай жасау және қалай дамыту керектігі бірінші тарауда егжей-тегжейлі баяндалған, онда заманауи технологияларды жобалау және білім беру үдерісіне қолдану мәселесінің теориялық аспектісі көрсетілген.

Жаңа білім беру технологияларының ерекше белгілері - бұл білім беру үдерісі субъектілерінің белсенділігі мен өзара іс-қимылының өзгеруі, оқу-танымдық, ақпараттық-іздестіру, ғылыми-зерттеу, оқу-кәсіптік немесе бақылау-бағалау қызметінде тұлғалық әлеуетті барынша толық іске асыру және субъектілік қасиеттерді көрсету үшін жағдайлар жасау басымдықтарын ауыстыру болып табылады. Бұл ерекшелікті ең алдымен оқу үдерісінде ескеру маңызды болғандықтан, монографияның екінші тарауында білім беру технологиялары сипатталған (модульдік, проблемалық, контекстік, диалогтық, дебат, кейс, ынтымақтастықта оқыту технологиялары).

ЖОО-да білім беру үдерісін ұйымдастыру сабақ кестесіндегі пәндер шеңберінде субъектілердің тікелей байланысымен шектелмейді. Сондықтан

субъектілер үшін (студенттер мен оқытушылар) білім беру ортасында, үйде, кітапханада және т.б. білім беру, ғылыми, кәсіптік және басқа да білім беру бағдарламаларымен жұмыс жасауда қолданылатын технологиялар ерекше рөлге ие болады. Білім беру міндеттерін шешуде жаңа ақпараттық технологиялардың ғана емес, сонымен қатар ақпаратты іздеу, оқу әдебиетімен жұмысты ұйымдастыру, ақпаратты жинақтау және жүйелеу, оқу үдерісінде портфолиоларды қолдану, контент, өзіндік жұмысты ұйымдастыру технологияларының өзектілігі түсіндіріледі, олар монографияның үшінші тарауында белсенді қолдануға арналған ұсынымдармен сипатталған.

Кез-келген жоғары оқу орнында үздіксіз білім беру жүйесінің құрылымдық элементі ретінде әрбір тұлғаның дамуы мен өзін-өзі дамытуына жағдай жасалынған жағдайда, өзіндік жұмыстың рөлі ғана емес, сонымен қатар білім беру ортасының барлық субъектілерінің өзін-өзі ұйымдастырудың маңыздылығы күшейтіледі. Бұл өзін-өзі ұйымдастырудың жаңа технологияларына, білім беру ортасы субъектілерінің тұлғалық әлеуетін өзектендіру мен дамытуға, сондай-ақ қоршаған ортаны гуманды, дамытушы, әлеуметтендіретін, кәсіби бағдарланған және т.б. қалыптастыру технологияларына қажеттілікті арттырады. Осындай технологияларды талдау мен таңдау бойынша монографияның төртінші тарауында білім беру ортасының уәждік әлеуетін өзектендіру, өзін-өзі таныстыру, табысты кәсіби қызметке сенімді және дайын болуды қалыптастыру, студенттердің оқу қызметін ұйымдастырудағы құзыреттілігін дамыту технологиялары ұсынылған.

1. БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1 Білім беру үдерісіндегі жаңа технологиялар

Білім беру саласы әлеуметтік үрдістің өзіндік бір түрі ретінде олардың даму барысында мәдениеттің, ғылымның, экономиканың, саясаттың және технологияның әсерін сезінетіні белгілі. Трендтер түрінде көрінетін интеграциялық, саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени, ғылыми және техникалық факторлардың әсері ерекше байқалады.

Бірінші үрдіс - жаһандану. Бұл кез-келген елдің экономикасын әлемдік экономикадан оқшауландыруды жеңу процесі, сонымен бірге жеке адамның өмірін жалпы адамзат өміріне кіріктіру, сондықтан ол көріністің барлық формаларында көп өлшемді әлемнің қалыптасуы мен үйлесу үдерістерімен сипатталады. Кез келген елдің экономикасын әлемдік экономикаға тарту маңызды, бірақ бұл процестің жалғыз элементі емес. Сонымен қатар ғаламда әрбір адамның жер бетіндегі барлық ұлттар мен халықтардың өмірі мен қызметіне меншік құқығын сезінуі маңызды.

Жаһандану қоғамды ғаламдық ақпараттандыру, әлемдік экономиканы либерализациялау, экономиканың өзара байланысы және барлық елдердің қауіпсіздігінде байқалады.

Біздің қарастырып отырған мәселеге байланысты, ғаламдық ақпараттандыру коммуникациялық ортаны қалыптастыруға, планетадағы кез-келген адам үшін кез-келген ақпаратқа қолжетімді етуге бағытталған, ақпараттық-коммуникативтік ортаны қалыптастыруға бастамашылық етеді. Адам ақпаратты алуға, сақтауға, кез келген ақпаратпен жұмыс істеуге, оны өмірде, білім алу мен кәсіби қызметте шығармашылықпен қолдануға, сондай-ақ жаңа білімді іздеу және жасау, жоғары технологияларды әзірлеу процестеріне қатысуға мүмкіндіктер ақпараттық технология құралдары көмегімен жүзеге асырылады. Қазіргі заманғы адамды кез-келген ақпаратқа еркін қолжетімділікпен жұмыс істеуге, сондай-ақ ғаламдық желіде кең коммуникацияға тарту мәселелерін шешу үшін білім беру үдерісінде педагогикалық құралдар мен ақпараттық технологияларды қолдану, ғылыми немесе кәсіби ақпаратпен жұмыс жасаудың әр түрлі технологияларын игеру арқылы білім берудің рөлі күшейтіледі [1].

Екінші үрдіс - ашықтық. Ашық қоғамның қалыптасуы бұқаралық әлеуметтік және мәдениаралық қарым-қатынас процестерімен, жаңа білім мен жаңа технологиялардың ашықтығымен, жаңа көзқарастар мен мәдениеттермен, өмір мен жұмыстың жаңа шарттарымен, қарым-қатынастың жаңа тәсілдерімен және шығармашылық әлеуетті жүзеге асырудың құралдарымен байланысты. Планетарлық деңгейде мұндай ашықтық батыс пен шығыс өркениеті арасындағы қарым-қатынастардың диалогтық формаларына, белгілі бір мәдениеттің (діни, этникалық және т.б.) шеңберіндегі өзін-өзі жүзеге асырудың кез-келген нысанын еркін таңдау мүмкіндігі мен еркін даму мүмкіндігіне әкеледі, бұл диалогтік-

коммуникациялық технологияларды дамытуды және білім беру үдерісінде белсенді қолдануды талап етеді.

Диалогтік қарым-қатынас формасының маңыздылығы мен жер бетінде бейбітшілікті сақтау үшін кез-келген мәселені шешуде толеранттылықтың қажеттілігіне байланысты, оларды саясатта, бизнесте, білім мен медицинада, кез-келген бейіндегі және әр адамның күнделікті өмірінде әлеуметтік технологиялар мен гуманитарлық әдістердің қолданылуының өзектілігі артып келеді. Кез-келген, оның ішінде әлеуметтік және коммуникативтік технологияларды игерудің оңтайлы әдісі білім беру жүйесімен қамтамасыз етіледі. Осыдан жаңа әлеуметтік және коммуникативтік технологияларды әзірлеу және оларды білім беру үдерісінде белсенді қолдану қажеттілігі туындайды.

Үшінші үрдіс - белгісіздік. Постиндустриалды ақпараттық қоғамның белгісіздігі қазіргі адамнан өмір мен қызметтің жылдам ауысу белсенділігін, жаңа мәселелерге немесе күтпеген жағдайларға бейімделіп тез өзгеруге дайын болуды талап етеді. Н.В. Бардовскаяның пікірінше, әрбір адамның қазіргі заманғы өмір сүру жағдайлары дербес шешімдер қабылдауға, оқу стратегиясы мен мінез-құлық стратегиясын, өмір сүру салтын таңдауға, әлемде болып жатқан барлық құндылықтардың мәні мен мағынасын түсінуге, осы әлемде өзін қалай танудың өз мүмкіндіктері мен тәсілдерін түсінуге ынталандыратын белгісіздік шарттары ретінде сипатталады [2]. Белгісіздік жағдайы қазіргі адамнан өмірлік, жеке және кәсіби өзін-өзі айқындауды, әлеуметтік және кәсіби мәселелерді шешуге қабілетті болуды, өмір бойы білімі мен кәсібилігінің деңгейін арттыруға деген ұмтылыстар мен ниеттерді талап етеді. Мұндай «өзін-өзі жетілдіру» қазір жаһандық инновациялық экономика үшін қажеттілік болып табылады. Ол қолданбалы сипатқа ие және оны нарық реттей алады. Жас ұрпақты еңбек нарығындағы үнемі өзгеріп отыратын жағдайға дайындау үшін, білім беру үдерісінде жастарға өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі таныстыру, таңдау және шешім қабылдау, диагностикалық және сыни ойлауды дамыту технологияларын меңгеруі үшін жағдай жасау қажет. Яғни, жалпы белгісіздік жағдайында адамгершілік мақсаттардың өзектілігі және әр түрлі - саяси, экономикалық, ұлттық, білім беру, діни және т.б мәселелерді шешуге қажетті гуманитарлық құралдардың белсенділігі туралы айтуға болады.

Қазіргі заманғы дамып келе жатқан қоғам мен еңбек нарығы білім беру үдерісіне қалай әсер етеді?

Көптеген педагог ғалымдар өздерінің еңбектерінде жоғары оқу орнында Қазақстанның әлеуметтік, экономикалық, саяси, экологиялық және басқа да мәселелерді шешуде, соның ішінде қазіргі заманның жоғарыда аталған жаһандық мәселелерін шешуде, әсіресе жоғары білімнің өсіп келе жатқан рөлін атап көрсетуде. Бұл көптеген жағдайларға байланысты.

Білім беру бүкіл қоғамды және жеке адамды өзгертудің, оның жоғары ұтқырлығын қамтамасыз етудің және сонымен бірге әр түрлі әлеуметтік топтарға бірігуінің, ақпараттық, әлеуметтік, коммуникативтік технологиялардың игерілуіне және олардың білім беру үдерісіне белсенді қолданылуына ықпал ететін қуатты факторға айналуда. Атап айтқанда, жоғары оқу орындары саяси,

экономикалық, мәдени, ғылыми және кәсіби элитаны, әлеуметтік үрдістің барлық салалары үшін жоғары білікті кәсіби мамандарды даярлау жөніндегі әлеуметтік институттар ретінде ғылыми және мәдени орталықтар болып табылады. Сондықтан жоғары оқу орындары өз кезегінде әр елдің саясаты мен экономикасының, қоғамның мәдени әлеуетінің сақталуы мен өсуіне, техника мен жаңа технологиялардың дамуына, жердегі бейбітшіліктің сақталуына және әр адамның қауіпсіздігіне елеулі әсер етеді [3,4].

Қазіргі заманғы жоғары оқу орындарының алдына білім беру жүйесінің ішкі резервтерін іздеу арқылы мемлекеттің арнайы қаржылық салымдарсыз жоғары сапалы білім нәтижелерін қамтамасыз ету қажеттілігі қойылып отыр, ал бұл қазіргі заманғы әдістер мен технологияларды белсенді енгізу кезінде мүмкін. Жаңа технологияларды енгізу білім беру мекемелерінде оқу және ғылыми ақпаратпен (компьютерлер, интернет, мультимедиялық, аудио-, бейне техникасы) жұмыс істеу үшін қазіргі заманғы техниканың пайда болуымен және оны тиімді әрі мақсатқа сай пайдалану қажеттілігімен байланысты. Сонымен, қазіргі заманғы мектептер мен жоғары оқу орындарында білім беру міндеттерінің ғана емес, сонымен қатар мектеп мұғалімдері мен жоғары оқу орындарының оқытушыларының жұмысының қарқыны мен сапасына қойылатын талаптардың күрделенуі айтарлықтай байқалады. Әрине, бұл жағдай ақпаратпен, оқушылармен немесе студенттермен жұмыс жасаудың құралдары мен нысандарын объективті түрде жаңартуды талап етеді. Бұл оқу сабақтарын өткізу, оқу жетістіктерін бақылау және бағалау, өзіндік жұмысты ұйымдастыру, дербес іс-шараларды өткізу және кеңестер беру, оқу сабағы немесе емтихан кезінде қарым-қатынас жасау, оқу-әдістемелік кешен мен жаңа оқулық жасау технологияларының қорын жетілдіру және т.б. мәселелердің туындап отырғандығын білдіреді.

Оқытушылар қауымдастығы (мектеп мұғалімдері мен жоғары оқу орындарының оқытушылары) өз еңбегінің тиімділігін арттырудың сенімді және логикалық негіздеріне мүдделі болғандықтан, қазіргі заманғы технологияларды меңгеру - сәнге ғана еліктеу емес, кәсіби қызметтің нәтижелілігі мен тиімділігін арттыру, ресурстар мен шығындардың еңбек сыйымдылығын төмендету, шашырауды азайту, оның нәтижелерінің сапасын дисперсиялау жолдарын іздеу қажеттілігін туғызады.

Білім беру үдерісін ұйымдастырудың барлық белгілі, дәстүрлі формалары оқу мен оқытудың қатынасы, пәндердің өзара әрекеттесу түрлері мен формалары бойынша ерекшеленеді. Жаңа жағдайда, мысалы, жоғары оқу орындары оқытудың көп деңгейлі моделіне көшіп құзіреттілікке негізделген және модульдік тәсілді жүзеге асырған кезде, оқытушылардың студенттермен, студенттердің оқу және ғылыми ақпараттармен, студенттердің жоғары оқу орнының басқа да білім беру ортасының субъектілерімен өзара іс-қимылының сипаты, уақыты мен бағыты, сондай-ақ білім беру үдерісін ұйымдастырудың барлық нысандарын технологиялық қамтамасыз ету, олардың білім беру міндеттерін шешудегі рөлі мен орны түбегейлі өзгереді [5].

Қазіргі заманғы білім беруді реформалау үрдісін оңтайландыру, ең

алдымен, бағдарламалық жасақтама мен технологияны жаңартумен байланысты, ол жаңа ақпараттық, әлеуметтік және білім беру технологияларына, білім беру ұйымдарының жастарды өз бетінше өмір сүруге және қызметке дайындаудағы жаңа мүмкіндіктерін іздестіруге, олардың кәсіби және тұлғалық дамуына сүйенеді, бұл байланыс тәрбиелік құбылыс. Мектепте немесе жоғары оқу орындарында заманауи технологиялар көмегімен инновациялық, ақпараттық, коммуникативті, көп мәдениетті, экологиялық таза, гуманитарлық орта қалыптастыру мәселелері маңызды, мұндай орта білім беруді ұйымдастырудың барлық аспектілерінде - құндылыққа негізделген, мақсатқа бағытталған, мазмұнды-процесстік, ресурстарды басқаруда ықпал етуші фактор болып табылады. Білім беру ортасының әр түрлі жағдайларында (сыныпта, кітапханада, зертханада және т.б.) қолданылатын және игерілетін жаңа технологиялардың ауқымын кеңейту туралы айтуға болады.

Сонымен білім беру үдерісінде қазіргі заманғы ақпараттық, әлеуметтік, коммуникациялық және басқа технологияларды белсенді қолдану келесі нәтижелерге қол жеткізе алады:

- білім беру үдерісінің сапасын арттырады, оқыту мен қарым-қатынасты ыңғайлы етеді. Қазіргі заманғы білім беру технологияларын енгізу білім беру үдерісінің сапасын арттыруға мынадай жағымды жағдай туғызады. Оқу үрдісінің тиімділігі уақыт бірлігінде көп ақпаратты беру мен меңгеру арқылы және білім беру қызметін өздігінен ұйымдастыру есебінен жоғарылайды, барлық пәндердің позициясы өзгеріп отырады - білім беру нәтижелері мен оларға қол жеткізу процесінің жауапкершілігі жоғарылайды. Оқу материалдары мен басқа да ақпараттың қолжетімділігі, білім беру бағдарламаларын әзірлеу үшін әдістер мен шарттарды таңдау еркіндігі болады;

- білім беру үдерісін ұйымдастыруға қажетті шығындарын оңтайландыру. Тиімді білім беру үдерісі мұғалім мен оқушыға, оқытушы мен студентке жүктемені азайтады, мектеп немесе ЖОО ресурстарын оңтайландыруға мүмкіндік береді, репродуктивті жұмыс түрлеріне кететін уақытты қысқартады, баспаға арналған оқу материалдарын шығарудың салыстырмалы құнын төмендетеді;

- ақпараттармен, техникамен, адамдармен, өз-өзімен жұмыс істеу барысында жас ұрпақтың жалпы мәдениет деңгейін арттыру, оны өмір мен кәсіпте табысты және толерантты ету. Жалпы құзыреттіліктерге ие болу (оқу, әлеуметтік, коммуникативті, жеке) өмір бойы оқуға және жаңа мамандықтарды игеруге деген ынтаны арттырады, әр түрлі әлеуметтік топтардың мүдделері мен өз мүдделерін байланыстыра алады, ынтымақтастық орнатады, өз қызметін ғана емес, өз-өзін, өз өмірін басқара білуге, сонымен бірге бірлескен қызметте табысты болуға дайындығын арттырады.

Білім беру үдерісінде жаңа білім беру технологияларының пайда болуы мен белсенді қолданылуының әлеуметтік алғышарттарына мыналар жатады:

- білім беру мекемелері үшін әлеуметтік тапсырыстың күрделілігі - болашақ кәсіби қызмет саласында құзырлы жоғары білікті мамандарды ғана емес, сонымен бірге жоғары моральдық, рухани дамыған және инновацияларға

дайын, бірлескен қызметке, қарым-қатынас пен ынтымақтастыққа, тұрақсыз және тез өзгеретін жағдайларда бастамашылдықпен, шығармашылықпен жұмыс істеуге дайын өз бетінше ойлайтын азаматтарды даярлау;

- мемлекеттік білім беру стандартын енгізу мен жүзеге асыру барысында болашақ азамат пен маман тұлғасын тұлғалық және кәсіби дамыту мақсатында гуманистік басымдықты қалыптастыру;

- қазіргі заманғы ақпараттық және басқа да инновациялық білім беру технологияларын белсенді дамыта отырып, білім беру ортасын ізгілендіру.

1.2 Әдіс, әдістеме, технология

Білім беру үдерісінде әр түрлі мақсаттар қойылып, қол жеткізіледі, әр түрлі әдістерге, әдістемелерге немесе технологияларға сүйене отырып көптеген мәселелер шешіледі. Бұл факт мынадай белгілі мән-жаймен түсіндіріледі, бір мақсатқа жету үшін әр түрлі технологияларды, әдістерді немесе тәсілдерді, құралдарды немесе амалдарды қолдануға болады, бірақ оларды қолдану дәрежесі әр түрлі болуы мүмкін, мысалы, көп немесе аз уақытты, адамдық немесе материалдық ресурстар мен шығындарды талап етеді.

Педагог қызметі деңгейінде, білім беру үдерісі жағдайында белгілі бір мақсатқа жету үрдісін оңтайландыруға, оларды қолдану тиімділігін арттыруға ғалымдар мен білім беру саласының мамандары «технология» феноменіне жүгінеді және осы термин мен дәстүрлі түрде қолданылып жүрген «әдіс» және «әдістеме» терминдер арасындағы айырмашылықты түсіндірді.

О.К Асекретовтың монографиялық енбегінде «әдіс» терминіне мынадай түсіндірмелер берілген [6]:

1. Зерттеу немесе таным жолы.

2. Нақты мәселені шешуге бағынатын шындықты тәжірибелік немесе теориялық зерделеу әдістері мен амалдарының жиынтығы.

Біз үшін әдіс әрдайым іс-әрекеттер орындалатын белгілі бір құрылымға ие болуы маңызды, сондықтан ол білім беру тәжірибесінде қолданылатын технологияның (тренинг технологиялары, ойын немесе диалогтық технологиялар) пайда болуының аспаптық генезисі болып табылады. Қандай да бір әдістің ерекшелігін түсіну үшін оның құрылымын түсіну маңызды, ол білім беру процесі субъектілерінің барлық іс-қимыл тәртібін іріктеу және құру логикасын көрсетеді. Әдіс (проблемалық әдіс, диалог әдісі, ынтымақтастық әдісі, тренинг және т.б.) қандай да бір мақсаттар (оқыту, қарым-қатынас, даму және т. б.) үшін құрылған және қолданбалы технология шеңберінде білім беру үдерісі субъектілерінің қызметін ұйымдастырудың нақты формасын анықтайды.

Әдістеме - бұл оқытушының кәсіби-педагогикалық қызметін құрудағы ұйымдастыру ұстанымы болып табылады. Ол, әдетте, оның көмегімен мақсатқа жетуге негіз болатын механизмдер мен заңдылықтарды ескерусіз сипатталады. Қажетті нәтижені алу тетіктері туралы болжамды білімге негізделген, жаңа әдістеменің педагогикалық технологиядан айырмашылығы, жаңа әдістің пайда болу көзі педагогикалық қызметтің қандай да бір тәсілін нақты

тасымалдаушылардың оң инновациялық тәжірибесін жинақтау болып табылады. Көбінесе, әдістемелік сипаттама жасаушылардың (тасымалдаушылардың) кәсіби өкілеттілігіне негізделген, оны ғылыми негіздеместен немесе оның жасалуы ерекшелігі мен тиімділігі туралы дәлелдер түсіндірмесіз оқу үдерісіне енгізілуі, мысалы, XX ғасырдың аяғындағы атақты жаңашыл педагогтардың жұмыс әдістемесі. Егер технология кәсіби оқытушылар қауымдастығының педагогикалық мәдениетінің фактісі ретінде пайда болса, онда әдістеме жекелеген педагогтардың жергілікті мәдениетінің игілігі бола отырып, белгілі бір пәнді оқытудың және педагогикалық мәселелердің белгілі бір түрін шешуде педагогикалық шеберлік пен шығармашылық фактісі бола отырып, нақты субъектінің тәжірибесін көрсетеді. Алайда, нақты әдістеменің тиімділігі оның технологиялылық дәрежесіне байланысты, яғни қажетті қалаған, алдын ала жоспарланған педагогикалық нәтижені алу қабілетіне байланысты.

Технология түсінігі туралы әлі күнге дейін бірыңғай көзқарас жоқ, олар түрлі аспектілер мен анықтамаларда былайша көрсетілген [7]:

- педагог ұйымдастыратын процесс компоненттерін іс-шаралар жүйесі түрінде рәсімдеу;
- білім беру үдерісі субъектілерінің әрекеттерінің алгоритмі немесе циклі;
- белгілі бір әдістер жиынтығы негізінде педагогикалық жүйені құру мүмкіндігі;
- білім беру бағдарламасын іске асыру және оны табысты игеру үшін немесе басқа да маңызды білім беру міндеттерін шешу үшін ұйымдастырылатын белгілі бір пән деңгейінде немесе оқу үдерісінің фрагменті деңгейінде мемлекеттік білім беру стандартын жүзеге асыру бойынша білім беру мақсаттарын нақты педагог қызметінің мақсаттарына редукциялау;
- оқу үдерісінде белгілі бір нақты үрдісті жүзеге асыру тәсілі, оны бұл үрдістің субъектілері бір мағыналы түрде орындайтын, жүйелі өзара байланысты процедуралар мен операциялар жүйесіне бөлу арқылы жүзеге асыру тәсілі;
- білім беру тиімділігі мен оның мақсаттарына қол жеткізудегі адами, уақытша және басқа да ресурстарды ескере отырып, оқу үдерісін жобалау және бағалау.

Тиісті және нәтижелі іс-қимыл жүйелері бірнеше ұрпақ тәжірибесінде тексерілген және мағыналы болған кезде, біртіндеп құралдық сипатқа ие болады және кез-келген оқытушының қызметінде олар дұрыс ұйымдастырылған болса және ұсынылатын ережелер мен шектеулерді сақтау шартымен жаңғыртылуы мүмкін болса, мұндай жүйе технология белгілеріне ие болады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, біз кең мағынада технология «белгілі бір жұмыс түрлерінің көмегімен қандай да бір әдісті немесе ұстанымның кезең-кезеңмен іске асырылуы» деп түсінуді ұсынамыз.

Бір ұстаным бойынша оны жүзеге асырудың әр түрлі технологиялары болуы мүмкін. Қойылған мақсатқа жету әдісін және оның құрылымын технологияның ерекшелігін анықтауда бірлік ретінде қарастыруға болады, және оны басқаратын ұстаным құрылымы таңдалған әдіске сәйкес келетін әрекеттер жүйесін жобалау кезінде осы терминді түсінудің теориялық деңгейіне әкеледі.

Білім беру саласында қолданылатын технологиялардың ерекшелігін ашудағы жалпылау деңгейі төмендегі талаптарға сай жоғарылады:

Тұжырымдамалық - білім беру мақсатына жету жолдарының философиялық, психологиялық, дидактикалық және әлеуметтік-педагогикалық негіздемелерін қамтитын ғылыми тұжырымдамаға сүйену.

Жүйелілік - бұл мақсатқа қол жеткізу үрдісінің логикасы, оның бөліктерінің өзара байланысы, әрекеттердің тұтастығы мен циклділігін қамтамасыз ету қисыны.

Басқарылуы - жобалау және түзету мүмкіндігі.

Әрекеттер жүйесін жаңғырту - басқа субъектілердің оқу орындарының немесе білім беру ортасының басқа бір үлгідегі жағдайларында қолдану мүмкіндігі.

Пәрменділік - білім беру мақсатына жетудегі тиімділік.

Білім беру тәжірибесінде қолданылатын технологиялардың белгілерін топтарға бөлу, білім беру тәжірибесінде оларды қолдану тиімділігін анықтау үшін бағалау амалдарының әдістемесі мен кешенін құру мүмкіндігін береді, жаңа технологияларды іздеу және әзірлеу мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Белгілердің барлық топтары белгілі бір түрде өз мазмұнында өзара байланысты және олар білім беру тәжірибесінде қолданылатын технологиялардың тұтас және толық сипаттамасын ұсынуға қабілетті. Олар білім беру технологияларын бөлу және оларды қолдану тиімділігін бағалау үшін маңызды сипаттамалар ретінде қабылданған.

Пәрменділік - кез келген технологияның басты белгісі. Қолданылатын технологияның іс-әрекет рәсімі ретінде пәрменділігі ерекше әлеуметтік-антропологиялық, стратегиялық, логикалық, құралдық алғы шарттарға ие және білім беру үдерісі субъектісінің қойылған мақсатқа сәйкес жоспарланған өзгерістерді тиімді (ең жақсы нәтижелермен және ең аз уақыт пен ресурстардың шығындарымен) жүргізу қабілеті ретінде сипатталатын қасиетке негізделген. Осыған байланысты субъект іс-әрекетіндегі технологиялықтың феномені - бұл алға қойылған мақсатқа қол жеткізу заңдылықтарының іс-қимыл өрісіне «ену» әсері және ол іс-әрекеттерді жүзеге асырудың іске асырылатын логикасында (бірізділігінде) көрінеді. Бұл бір жағынан технология қандай да бір құбылыстың (процестің) даму табиғатын білумен негізделген мінез-құлық пен жағдайды кешенді болжамдық нормалауға мүмкіндік береді. Екінші жағынан, кез келген технология педагогикалық ықпал ету объектісінде (немесе субъектісінде) болып жатқан ішкі үдерістерді өзектендіру мен реттеуді қамтамасыз етеді. Мысалы, мектеп оқушыларын білім беру үдерісінде мұғалімнің тарапынан тәуелсіз болуға ынталандырудың тиімділігі тәуелсіз оқу іс-әрекетіне деген уәждердің пайда болуын реттейтін заңдылықтарды түсінуге байланысты, ал тәрбие жұмысының (оқушының немесе студенттің) технологиялық тиімділігі білім беру іс-әрекетін қалыптастыруды реттейтін заңдарға сүйенуімен байланысты.

Технологиялық тұрғыдан құрылған әрекеттер құрылымын сипаттау үшін бағдарламаны, алгоритмді немесе әрекеттер циклін қолдану оны икемді және мобильді етуге мүмкіндік береді. Яғни, іс-әрекет жүйесін құрудың логикалық

ұстанымы (оқушылармен мұғалімдер немесе жоғары оқу орны оқытушысының студенттермен бірге) бар технологияларды бөліп көрсетуге болады, оларды «қатаң» технологиялар (жүйелер) деп атайды. Гуманитарлық ұстанымға бағдарлану білім беру тәжірибесінде қолданылатын технологиялардың құрылымын «жұмсақ» - сыртқы орта жағдайларына бейімделіп, өзіндік белгілерін, ерекшеліктері мен қасиеттерін сақтай отырып, субъектілердің жеке психологиялық ерекшеліктерін есепке алатын іс-әрекеттер жүйесін қарастыруға және сипаттауға мүмкіндік береді. Әрине, «қатаң» және «жұмсақ» білім беру технологияларын тиімді қолдану үшін педагогтің түйсігі, адами фактор және адами ресурс үлкен рөл атқарады.

Егер педагогикалық қабілет жоғары деңгейде кәсіби шығармашылықтағы әдістемемен, жеке тәжірибемен және өзіндік стильмен байланысты болса, онда педагогикалық шеберлікке тиімді әдістер мен технологияларды меңгеру және оларды шебер қолдану арқылы қол жеткізіледі.

Әдебиеттерде жоғарыда айтылғандай, «әдіс», «әдістеме», «технология» ұғымдарын салыстырудың әр түрлі нұсқаларын кездестіруге болады.

Оқыту әдісі, әдістеме мен технологияның арақатынасы туралы мәселе белсенді түрде талқылануда, бірақ мамандардың пікірлерін іс жүзінде басты екі ұстаным негізінде жүйелеуге болады. Бірінші ұстаным кең мағынада әдістің басымдылығына негізделеді және технологияны педагогтің тәжірибесіндегі техниканың немесе процедуралық бейненің функциясы ретінде таниды. Екінші ұстаным технологияны жүйелік құбылыс ретінде таниды, онда әдіс пен техника тұтас жүйенің элементтері болып табылады. Екінші ұстанымның жақтаушылары педагогті идеяларды жүйелі біріктіруге бағыттайды, оған өз қызметін ұйымдастыру тәсілдерін таңдау және құрылымдау кезінде және білім беру үдерісінің басқа субъектілерінің қызметін, сондай-ақ білім беру мақсаттарына қол жеткізу үшін ресурстарды басшылыққа алады. Сонымен қатар бірінші және екінші позицияны жақтаушылар технологияны түсінуді көбінесе мектеп немесе университет оқытушысының жұмыс тәсілдері мен құралдарымен байланыстырады.

Соңғы кездері технология мен әдістемені ажырату мәселесі шиеленісіп кетті, сондықтан оқырманға осы терминологияны қандай мағынада пайдалану туралы шешім қабылдау үшін бірнеше көзқарас ұсынылады.

Бірінші ұстаным - «технология» және «әдістеме» ұғымдары бірдей немесе кем дегенде өзара алмастырылатын ұғымдар ретінде қарастырылады (Н.Е. Щуркова) [8].

Екінші ұстаным - «технология» ұғымы белгілі бір технологияның элементі бола алатын «әдістемеге» қарағанда кең ұғым болып саналады. Бұл жағдайларда олардың әр түрлі деңгейдегі байланыстары қарастырылады.

Үшінші ұстаным - жеке және нақты әдістеме жалпы технология шеңберінде қарастырылады. В.П. Беспальконың пікірінше, диагностикалық әдістеме кез келген педагогикалық технологияны әзірлеудің бастапқы тармағы болып табылады [1].

Төртінші ұстаным - технология - әдістеменің ерекше құрамдас бөлігі. Бұл

мағынада технология әдістеменің логикалық ядросы, оның өзіндік негізі болып табылады.

Бесінші ұстаным - технология әдістемені іске асыру нысаны ретінде [10].

Алтыншы ұстаным - технология қандай да бір өнімді алу үшін бірнеше рет қолданылатын операциялардың ұтымды (біршама тұрақты) жиынтығы ретінде түсіндіріледі [9]. Бұл мағынада ол «нақты әдістеме» ұғымына жақын болады. Мысалы, нақты әдістеменің деңгейі оның технологиялық тұрғыдан дамыған деңгейі .

Жетінші ұстаным - бір технологияның негізінде іс-әрекеттің міндеттері мен мазмұнымен, сондай-ақ жекелеген технологиялық іс-шараларды пайдалануда тактикалық нұсқалармен ерекшеленетін әр түрлі әдістемелер қолданылуы мүмкін. Яғни бір технологиялық тізбектің әр түрлі әдістемелік құралдары болуы мүмкін. Мысалы, модульдік оқыту технологиясы және жобалау технологиясы жалпы физика курсын модульдік игеру әдістемесінде, телекоммуникациялық жобаны ұйымдастыру әдістемесінде нақтылануы мүмкін. Тағы бір мысал: маман даярлау әдістемесі ұжымдық іс-әрекет технологиясына, іскерлік және рөлдік ойындар технологиясына, психологиялық-педагогикалық тренингтер технологиясына негізделуі мүмкін.

Сегізінші ұстаным - технологияның өзі, әдістемеге байланыссыз, дербес болуы мүмкін, егер ол саналы түрде таңдалған стратегия мен тактиканы, мысалы, проблемалық немесе бағдарламаланған оқыту технологиясын сақтай отырып, қызметті ұйымдастырудың біріктірілген тұтас жүйесіне сәйкес келмейтін болса.

Әдістің, әдістеменің және технологияның арақатынасы мәселесін талдауды қорытындылай келе, олардың барлығы жүйелілік қасиетіне ие екенін атап өту керек:

- қандай да бір технология негізіне негізделген әдіс барлық орындалатын әрекеттердің құрылымдық аспектісін ашады;
- әдістеме білім беру үдерісінде әдістер мен тәсілдердің белгілі бір жүйесі арқылы жүзеге асырылады;
- технология мақсатқа жететіндерге кепілдік берілген нұсқамалардың белгілі бір жүйесіне ие, яғни оған қол жеткізу үшін барлық әрекеттерді бақылау құралы;
- әдістеме оқу тәжірибесінде белгілі бір әдіс-тәсілдер жүйесін қолдана отырып жүзеге асырылады;
- технологияның мақсатқа жетуге кепілдік беретін белгілі бір талаптар жүйесі бар, яғни оған қол жеткізу үшін барлық әрекеттерді бақылау құралы.

«Технология» ұғымынан білім беру үдерісі субъектісінің жекелеген қызмет түрлерін (қарым-қатынас техникасы, компьютермен жұмыс істеу техникасы және т.б.) орындау ерекшелігі мен деңгейін білдіретін «техника» терминін ажырату керек.

Егер біз білім беру саласындағы «технология» ұғымының әр түрлі анықтамаларын талдайтын болсақ, онда олардың мазмұнының өзгеру тенденциясын анықтауға болады, ол негізінен қарастырылып отырған категорияның даму бағыты мен семантикалық баюын көрсететін әр түрлі

аспектілерден тұрады.

Бірінші аспект - техникалық және аспаптық. Мазмұны жағынан «технология» ұғымы оқу үдерісінде қолданылатын техникалық құралдарға - дыбыстық жазба құралдарына, кинотеатрларға, теледидарға және т.б. байланысты сипатталады, оқыту кезінде техникалық құралдарды пайдалану тәсілдерін іздеу арнайы аймақты бөліп көрсету мүмкіндігін анықтады. Бұл тұрғыда жаңа технологияларды жасаушылар білім беру үдерісін құрудың бастапқы нүктесі ретінде техникалық құралдарды дамыту мүмкіндіктеріне негізделеді. Бұл аспектіні жақтаушылар білім беру үдерісінің тиімділігін, әр түрлі, соның ішінде техникалық құралдар жүйесімен оқу нәтижелеріне қол жеткізуді қамтамасыз ететін құралдарды таңдауды басшылыққа алады.

Екінші аспект - функционалды-процедуралық - бұл университеттің білім беру үдерісін құрудың технологиялық тәсілі, онда бір білім беру мақсатына жету үшін әдістер, құралдар мен жағдайлар әр түрлі функцияларды орындай алады. Бұл бағытты жақтаушылар мақсатқа жету үшін педагог түрлі технологияларды қолдана алады деп сенуі кездейсоқ емес. Функционалды-процедуралық аспект аясында технология педагог қойған белгілі бір логикада педагог алға қойған мақсатқа жету үшін қажетті құрал-саймандардың белгілі бір жүйесін таңдау және қолдану үрдісі ретінде сипатталады, оның тиімділігіне белгілі бір шарттарда ғана қол жеткізіледі. Технологияны мұндай түсінудің нәтижелерінің бірі педагогтардың тек идеялар мен мәлімдемелер деңгейіндегі мақсатты нұсқаулардың бұлыңғырлығына қарсы, алдын-ала жоспарланған кезеңдік және процедуралық жетістіктерге жету жолдарын анықтауы болды. Осы аспект аясында білім беру практикасында қолданылатын технологиялар оқу үдерісін ұйымдастырудың және белгілі бір академиялық пәндерді оқыту үдерісінің, білім беру бағдарламасын меңгеру үрдісін, олардың байланысын немесе дамуын басқарудың қайталанатын сәттерін ашады. Педагог ұйымдастырған оқу үдерісінің қайталанатын сәттерінің ауқымы мынадай тәртіппен анықталады, ол әлеуметтік тапсырыс, білім беру стандарты, болашақ маманның үлгісі, қазіргі жас адамның бейнесі, кәсіптік білім берудің мақсаттары мен мазмұны және т.б.

Жүйелік тәсілді жақтаушылар технология деп нақты айқындалған мақсаттың, оған қол жеткізу құралдары мен шарттарының, сондай-ақ білім беру тәжірибесінде осындай технологияны қолдану барысында алынған нәтижелерді анықтау тәсілдерінің келісімділігін түсінеді.

1.3 Білім беру үдерісіндегі технология және оны іске асырудың ерекшеліктері

Педагогикалық теорияда және білім беру тәжірибесінде әдіснамалық құралдардың ішінен келесі тәсілдердің негізін анықтау үшін «тәсіл» категориясы қолданылады [9]:

- бір нәрсені ұғыну, қандай да бір педагогикалық құбылысты немесе білім беру үдерісін қарастыру, талдау аспектісін белгілеу;
- білім беру тәжірибесінің нысанын модельдеу және жобалау кезінде

бастапқы ғылыми ұстанымдарды анықтау;

- біздің жағдайда кәсіби жоғары білім беру саласында қандай да бір қызметтің қасиеттерін меңгеру және қолдану.

Жоғары кәсіптік білім берудің теориясы мен әдістемесінде көбінесе жоғары оқу орнының білім беру үдерісін ұйымдастыру негізінде жатқан жетекші ғылыми идея қарастырылады, зерттеуші оны тәжірибеде жүзеге асырудың ықтимал тәсілдерін түсіндіре отырып, оны тәжірибеде жүзеге асырудың мүмкін жолдарын қарастырады.

Білім берудегі технологиялық тәсілді жоғарыда көрсетілген мәндерде білім беру міндеттерін шешу үшін технологияларды жобалау және қолдану жолы ретінде түсінеміз.

Жоғарыда көрсетілген категориялардағы білім берудегі технологиялық тәсілді әр түрлі білім беру мәселелерін шешуге арналған технологияларды жобалау және қолдану жолы ретінде түсінеміз.

Білім беру тәжірибесінде технологияларды жобалау мен қолдануға негізделген технологиялық тәсілдің негізгі функциялары [10]:

- гностикалық (білім беру технологияларының өзіндік қасиеттері мен ерекшеліктерін білу);
- тұжырымдамалық (білім беру технологияларының мәнін ашу және ерекшеліктерін анықтау);
- сындарлы (білім беру тәжірибесі үшін жаңа технологияларды жобалау және құру);
- болжамдық (білім беру тәжірибесінде технологияларды қолданудың әр түрлі стратегиялары, бағыттары, тәсілдері мен әдістері).

Білім беру жүйесіне жаңа технологияларды қарқынды енгізу бірқатар мәселелер мен қиындықтарды анықтауға мүмкіндік берді, бұл технологиялық тәсілді қолданудың күрделілігін және білім беру тәжірибесінде оны жүзеге асырудың әр түрлі жолдары мен тәсілдерінің мүмкіндіктерін көрсетеді.

Оқу орны деңгейінде барлық білім беру бағдарламасын технологиялық тұрғыдан сараптамадан өткізіп тәжірибеге енгізуге болады. Бұл жағдайда оқу үдерісін және өзіндік білім беру қызметін ұйымдастырудың технологиялары, осы бағдарламаны барлық қатысушылардың меңгеру нәтижесін қорытындылауға байланысты кеңестер мен бақылау және бағалау іс-шараларының технологиясы, осы бағдарлама шеңберінде оқыту сапасын бағалау технологиялары туралы айтады.

Нақты оқу пәні деңгейінде оқу жоспарын сараптама жасау және оқу бағдарламасын жүзеге асыру технологиясы, ынтымақтастық пен топтық жұмысты ұйымдастыру технологиясы, студенттердің сыни ойлауы мен студенттің дербестігін дамыту технологиясы, дәріс оқу немесе сабақ өткізу технологиялары туралы айтуға болады.

Білім беру ортасындағы өзара іс-қимыл деңгейінде әлеуметтік қатынастар кеңістігінде барлық субъектілердің коммуникациялық технологиялар мен ынтымақтастық технологияларын меңгеруі туралы айтуға болады.

Білім беру үдерісінің әр субъектісінің белсенділік деңгейінде оның өзін-

өзі бағалау технологиялары, таңдау және шешім қабылдау технологиялары, өзін-өзі таныстыру және өзін-өзі дамыту технологияларын меңгеруі маңызды.

Білім беру тәжірибесінде білім беру ортасы субъектілерінің іс-қимыл жобасы ретінде қолданылатын кез-келген технология (білім беру мақсатына жету тәсілі туралы теориялық ақпарат) белгілі бір теориялық негізде (тәсілде, концепция, әдіс) құрылады, ал мұндай жүйені сипаттау кезінде оны құру ұстанымдары ашылады. Бұл дегеніміз, білім беруді дамытудың технологиялық тәсілі әр түрлі табиғат объектілерімен (оқу және ғылыми ақпаратпен, оқу бағдарламалары мен оқулықтармен, көрнекі және техникалық құралдармен, эксперименттік жабдықтармен және т.б.) және білім беру үдерісінің субъектілерімен өзара әрекеттестікті өзгертетін рәсімдерді құрудың заңдылықтары мен ережелерін сипаттайтын теориялық білімнің қолданбалы саласын дамытумен байланысты. Білім беру мазмұны, оқыту әдістері және білім беру үдерісін ұйымдастыру нысандары және адамның өзі - оқушы немесе студент, оқытушының өзі түрлендіретін өзара іс-қимылдың пәндік жағы бола алады. Технологияларды іріктеу, әзірлеу және қолдану кезінде педагогтар балалардың немесе жасөспірімдердің, жасөспірімдердің немесе ересектердің жас, психикалық және тұлғалық даму заңдылықтарына сүйенуі керек; университеттегі кәсіптік оқыту және білім беру үдерісінде оқытушылар студенттердің кәсіби және тұлғалық дамуы мен маманның кәсіби даму үдерістерінің заңдылықтарын білуі керек.

Технологиялық тәсілдің өзіндік ерекшелігі оның сипаттамалық немесе теориялық жағынан ғана емес, сонымен қатар ұйымдастырылатын үрдістің конструктивті, рецептуралық сұлбасын қамтамасыз ететіндігінде байқалады (В.П. Беспалко, М.В. Кларин, В.И.Боголюбова, В.В. Гузеева, В.М. Монахова және Г.К.Селевко).

Осы тұрғыдан білім беру міндеттерін тиімді шешу үшін қолданылатын технология тиісті әсерді қамтамасыз ету мақсатында, орындалуы керек нақты мазмұндық-процессуалдық іс-әрекеттер туралы субъектілерге арналған рецептуралық ақпаратқа айналған теориялық ақпаратты білдіреді. Бұл жағдайда технология білім беру нәтижелерінің жоғары сапасын алу үшін субъектілердің ғылыми негізделген әдісі ретінде қарастырылады, яғни ғылыми негіздерге сүйенеді (А.И. Ракитов) [11]. Бұл талап осы саладағы ғылыми әзірлемелер негізінде құрылған қызметтің белгілі бір өнімін алу үрдісі ретінде әлеуметтік тәжірибеде және өндірісте «технология» терминін білім беру саласында пайдалануды шектеуден туындайды.

Білім беру үдерісін құру мен ұйымдастырудың технологиялық тәсілі белгілі бір логикаға сәйкес білім беру үдерісін қатысушылардың іс-әрекеттерінің жиынтығы болып табылатын рәсімдерді бөлуге бағытталған:

- қойылған мақсатқа жету үшін қажетті және жеткілікті іс-әрекеттердің толық жиынтығын нақтылау арқылы;

- осындай технологияны қолдану барысында алынатын нәтижелерді бағалау үшін өлшемдер мен диагностикалық әдістерін таңдау;

- осындай технологияны қолдана отырып, күтілетін нәтижелерге қол

жеткізуді қамтамасыз етуге субъектілерді қатаң бағыттау;

- қойылған мақсатқа қол жеткізуде пайдаланылған ресурстар мен жұмсалған уақытты өлшеу;

- қолданылатын құралдар жүйесінің тиімділігін бағалау;

- мақсатты іске асырудың толықтығын және ауытқулардың шегін қамтамасыз ететін шарттарды нақты сипаттау, қайталанатын цикл ретінде осындай іс-әрекеттер жүйесін жаңғырту мүмкіндігі.

Жалпы алғанда, мұндай технологияны құрайтын іс-әрекеттер жоспарланған немесе күтілетін оқу нәтижесіне жету жолын егжей-тегжейлі сипаттайтын алгоритмнің бөлігі ретінде түсіндірілмейді.

Керісінше, бұл іс-әрекеттер алдын-ала білім беру мақсаттарына жетуді қамтамасыз ететін қолдау құралы ретінде қарастырылуы керек. Іс жүзінде, технология субъектілердің (оқытушылар мен студенттердің) таңдаған әдісі немесе ұстанымын - дараландыру немесе саралауды, адами немесе техникалық мүмкіндіктерін оңтайлы іске асыруды, диалогтық қарым-қатынасты және т.б. ескере отырып, «келісім шарттық» негізде қызмет етеді.

Жалпы анықтамаға сүйене отырып, технология білім беру ортасында белгілі бір науада ашылатын педагогтің оқушылармен немесе студенттермен жұмыс жүйесі ретінде ұйымдастырылатын үрдіс құрылымының (танымдық, оқу, бағдарлы, коммуникативтік, бақылау-бағалау немесе жалпы білім беру) көрінісі болып табылады. Бұл мағынада, технология мақсатты ұсыну мезетінен бастап болжамды нәтижені алуға және бағалауға дейінгі уақытта осы үрдісті өрістететін әдістердің игерілген дәйектілігі ретінде құрылуы және қолданылуы мүмкін. Бұл туралы М.В. Кларин былай деп жазды: «Білім беру үдерісінің технологиялық құрылымын түсінудің кілті - нақты анықталған (диагностикаланатын) мақсаттарға жүйелі бағдар беру». Білім беру үдерісінің субъектілері технологиялық тұрғыдан әрекет етуі үшін, олар мақсатқа жету үдерісінің құрылымын және осыған құралдар қолдану дәйектілігін нақты түсінуі керек.

Педагог іс-әрекетінің циклін немесе алгоритмін бірнеше рет қайталау белгілі бір жағдайларды жасау немесе есепке алу кезінде өзі ұйымдастыратын үдерістің «бірлігі» (оқу, білім беру бағдарламасын меңгеруді бақылау немесе бағалау үдерісі, ынталандыру және кеңес беру үдерісі, әлеуметтік бейімделу және т.б.) шеңберінде жүзеге асырылуы мүмкін. Мұндай «бірлік» ретінде білім беру үдерісін ұйымдастыру нысаны, білім беру немесе оқыту жүйесі шеңберінде бақылау-оқыту циклы, білім беру ортасының жаңа жағдайларына оқыту немесе бейімделу тәсілдерінің жүйесі, педагогикалық жағдай немесе олардың жүйесі болуы мүмкін, олардың әрқайсысы білім беру міндеттерінің нақты тобын шешудің белгілі бір қисынында құрылымдалған. Технологиялық құрастыру кезінде білім беру үдерісі модульдік немесе проблемалық, ойын немесе диалогтық сипатқа ие бола алады, ал оның «бірлігі» әр түрлі мазмұнмен толықтырылып, жалпы құрылымға ие болуы мүмкін.

Білім беру үдерісі белгілі бір мақсатқа қол жеткізу үшін ұйымдастырылғандықтан, ол білім беру мазмұны мен оның субъектілерінің іс-әрекетімен байланысты, яғни мақсатқа қол жеткізу үшін іріктелетін құралдар

мен тәсілдерге байланысты болса, онда технологиялықтың қасиеті қолданылады:

- оның барлық құрамдас бөліктері бойынша (мақсаттары, мазмұны, білім беру үдерісін ұйымдастыру формалары, білім беру нәтижелерін бақылау және бағалау нысандары);

- білім беру міндеттерін орындау деңгейлері (барлық білім беру мекемесі деңгейінде, жеке оқу пәні деңгейінде, нақты субъект (оқытушы немесе студент) қызметі деңгейінде және олардың өзара іс-қимылы деңгейінде) [12].

Педагогикалық мақсаттардың (оқыту, дамыту, тәрбиелеу) технологиялылығы (диагностика) туралы Беспалько, М.В. Кларин және т.б. еңбектерінде айтылады. Алайда, бұл жерде мақсаттар стандартталған және диагностикалық және репродуктивті түрде ұсынылған болса, мұндай «алгоритмдердің» айқындылығы мен табыстылығы қамтамасыз етілетіндігін атап өткен орынды. Іс жүзінде оқу пәндері немесе мемлекеттік білім беру стандарты деңгейінде білім беру мақсаттарын стандарттау дәрежесі әр түрлі болуы мүмкін: жоғары, мүлдем толық емес, толық. Білім беру мақсаттарының күрделілігі оларды ұдайы қайталанатын іс-әрекеттер тізбегіне аударуға мүмкіндік бермегендіктен, білім беру тәжірибесіне арналған технологияларды әзірлеу өте күрделі және кейде қарама-қайшы үдеріс болып табылады. Әсіресе, бұл ақпаратты жай ғана беріп қоймай, білім беру үдерісінің субъектілерін білімге және оны меңгеру үдерісін жүйелендіруге, оларды шығармашылықпен қолдануға, құндылық қарым-қатынасқа бағыттайтын зияткерлік-шығармашылық, кәсіби-тұлғалық және рухани-адамгершілік дамудың міндеттерін қоятын шығармашыл педагогтарға тән. Қазіргі білім беру тәжірибесінде құзіреттілікке негізделген тәсілді қолдану білім беру мақсаттарын құзыреттер түрінде қалыптастыруға мүмкіндік береді, олардың әрқайсысы осы құзыреттерді кім меңгеретіндігіне қарамастан, белгілі бір іс-әрекет түріне қойылатын талаптар түрінде тұжырымдалады.

Білім беру мазмұнының технологиялық әлеуеті және оны өлшеу мүмкіндігі туралы мәселені А.Н. Сохор, В.Оконь және т.б. қойды [13, 14]. Олардың пікірінше, білім беру мақсатына сәйкес жасалған мазмұн құрылымы, осы мазмұнмен кім жұмыс жасайтынына қарамастан, бейімділік қасиетін сақтай отырып, оқу үдерісінің субъектілеріне дербес әсер ете алады. Технологиялық тұрғыдан ұйымдастырылған білім беру мазмұнына мысал ретінде сызықтық немесе концентрлік мазмұн құрылымын, модульдік-блоктық немесе спираль тәрізді, көп деңгейлі немесе сатылы мазмұн құрылымын қарастыруға болады. Қазіргі білім беру тәжірибесінде модульдік оқытудың ұстанымдары мен жалпы қағидалары деңгейінде, модульдік білім беру мен оқу бағдарламасын немесе модульдік оқулықты дайындауға қойылатын талаптар сипатталған білім беру мазмұнын модульдік құру технологиясы ерекше өзектілікке ие болды.

Технологиялық қасиеті антропологиялық және әлеуметтік-мәдени тамырларға ие. Бұл біріншіден - ақыл-ой әрекетінің сол жақ жартышары үстемдік ететін субъектілері (оқытуды кезең-кезеңмен ұйымдастырудың барлық түрлері) мазмұнды сызықтық игеруге, екіншіден - латералдық (параллель) ойлау қабілеттерін қолдануға, мысалы, оқытудың диалогтық әдісі болған жағдайда;

үшіншіден - педагог тұлғаның рефлексиялық мүмкіндіктерін нақтылайды; төртіншіден - оқыту тәжірибе арқылы ақпаратты біртұтас қабылдауға негізделген (контексттік батыру немесе ойын арқылы оқыту әдістері). Сондықтан білім беру тәжірибесі үшін проблемалық, ойын, контекстік және жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиялары маңызды.

Осылайша, білім берудегі технологиялық тәсіл «технология» терминімен байланысты және белсенді қолданылады:

- білім беру мақсатына қол жеткізуге бағытталған субъектілердің іс-әрекеттерінің логикалық реттелген және жаңғыртылған жүйесі ретінде, сонымен қатар оны орындау үшін қойылған мақсатқа қол жеткізуге кепілдік беретін осы әдістің құрылымына барабар мақсатты және жетекші әдісті немесе алгоритмдік нұсқаманы іске асыру логикасында орындалатын амалдардың циклі ретінде сипаттау нысанында көрсету;

- субъектілердің іс-әрекеті үдерісінде білім беру мақсатына жетудің кепілдендірілген және жаңғыртылатын тәсілі туралы білімнің ерекше түрі;

- білім беру мақсатына жету үшін қажетті құралдар мен субъектілердің іс-әрекеттерінің ғылыми негізделген жобасы.

Білім беру тәжірибесінде қолданылатын технологияларды әр түрлі деңгейлерде сипаттауға болады [15]:

- тұжырымдамалық (технологияны құру және қолдану негізінде жатқан идеялар мен ережелер жүйесі);

- жоба (алға қойылған мақсатқа жету үшін қажетті және жеткілікті іс-қимылдардың логикасы мен сатыларына жетекші идеяны немесе ұстанымды аудару, іс-қимылдардың құрамы мен оларды басқарудың құрылымын анықтау);

- рәсімдік (мақсатқа жету үрдісінің әр кезеңінде субъектілер қолданатын әрекеттер, әдістер, амалдар, әдістер);

-техникалық (әрбір кезеңнің барлық рәсімдерін және субъектілердің нақты іс-қимылдарын аспаптық-техникалық қамтамасыз ету).

Білім беру тәжірибесінде ұсынылған және қолданылатын технологияны сипаттаудың жүйелік сипаты төрт деңгейден тұрады, атап айтқанда:

- білім беру үдерісі субъектілерінің мақсатқа тиімді жету идеясын, оған жету үрдісін ұйымдастырудың ұстанымын, технологияны қолданудың неғұрлым тиімді әсерін ескеру қажет негізгі әдіс пен шарттарды тұжырымдау;

- субъектілердің іс-әрекеттерінің нақты жобасы;

- субъектілер қызметінің сипаты туралы нормативтік түсінік;

- цикл сипаттамасы (алгоритм, жүйе) және нақты мысалда субъектілердің тәжірибелік іс-әрекеттерін мазмұнды түрде иллюстрациялау.

Білім беру тәжірибесінде заманауи технологияларды қолданудың мән мағынасы мақсаттарға жетуде жұмсалған күштер мен ресурстардың тиімділігін, ол үшін таңдалған әдістер мен құралдардың оңтайлылығын арттыру болып табылады.

Білім парадигмасы аясында педагогтар ақпаратты тарату технологияларына, ал білім алушылар мен студенттер білім алу технологияларына жүгінеді:

- ақпараттық парадигма - жаңа ақпараттық технологиялар мен ақпаратпен жұмыс істеу технологиялары;

- іс-әрекет парадигмасы - білім беру, танымдық, ойын, ізденіс, білім беру үдерісі субъектілерінің бірлескен іс-әрекетін ұйымдастыру және өзін-өзі ұйымдастыру технологияларына (проблемалық оқыту технологиясы, ойын технологиясы, білімді кезең-кезеңмен игеру технологиялары және т.б.);

- мәдениеттануға арналған парадигма - мәдениеттің элементтерін және олардың даму жолдарын, мәдениеттер диалогын мен полимәдени білім беруді ұйымдастыру технологияларына, оқу сабақтарын ұйымдастырудың диалогтық нысандары мен сыни ойлауды дамыту, даулы жағдайларды шешу технологиялары;

- жеке тұлғаға бағдарланған парадигма - контекстік оқыту технологиясын, рефлексивті оқыту технологиясын, ситуациялық жағдайларын жасау, білім беру бағытын таңдау;

- жобалау парадигмасы - білім беру бағдарламасын жобалау технологиялары, проблемалық дәрістер, жаңа оқулықтар, білім беру ортасы және т.б.

«Технология» терминіне білім беру мәселелерін шешудің оңтайлы нұсқасын іздеу арқылы, білім беру мәселелерін шешудегі технологиялардың семантикалық әлеуеті немесе мүмкіндіктері әр түрлі болуы мүмкін екенін есте сақтау қажет:

1. Педагогикалық жұмыстың тақырыбы немесе нысанында берілген қасиеттер мен өзгерістерді болжау мүмкіндігі (дамыту, түзету немесе құрастыру):

- субъектілермен өзара іс-қимыл жасауға дайындық деңгейінде білім беруді ұйымдастырудың мазмұны немесе нысаны (оқу бағдарламасының өзгеруі, дәрістер, емтихан және т.б.);

- білім алушы немесе студент (сынып немесе студенттік топ, оқушылардың ұжымы немесе студенттер аудиториясы бүкіл курс немесе ағым деңгейінде) тікелей өзара іс-әрекет деңгейінде (сабақтарда немесе дәрістерде, практикалық сабақтарда, кеңестерде, емтихандарда немесе оқу үдерісін ұйымдастырудың немесе әлеуметтік өзара іс-әрекетті ұйымдастырудың басқа да жағдайларында).

2. Білім беру мақсаттарына жетудегі субъектілердің іс-әрекеттің жүйелілігі мен әдістерін қалыпқа келтіру мүмкіндігі.

3. Білім беру міндеттерінің белгілі бір түріне қол жеткізудегі іс-әрекеттердің жүйелілігі мен циклділігін қамтамасыз ету мүмкіндігі.

4. Үдерістің өнімділігін және қойылған мақсатқа жету кезінде кететін шығындардың оңтайлылығын қамтамасыз ететін іс-қимылдар мен операциялардың логикалық бірізділігін құру мүмкіндігі.

5. Қойылған мақсатқа жету кезінде білім беру үдерісі субъектілерінің іс-әрекетін ұйымдастыратын үдерістердің (оқыту немесе қарым-қатынас, дербес білім беру қызметі, ғылыми-зерттеу, ақпаратты іздестіру, тұлғаның дамуы, ойлау, есте сақтау және т.б.) заңдылықтарына сәйкес келтіру мүмкіндігі.

6. Мақсатқа жету үрдісін мақсатты түрде басқару мүмкіндігі.

7. Кәсіби-корпоративті қоғамдастықта белгілі бір мақсаттарға қол жеткізудегі өнімді тәжірибесін таратуға мүмкіндік бере отырып, іс-әрекеттер жүйесін жаңғырту.

Білім беру тәжірибесінде технологияларды белсенді және кеңінен қолдану - өзіндік мақсат емес, педагогтардың педагогикалық шеберлігін және оқушылардың немесе студенттердің жоғары білім алу нәтижелеріне қол жеткізудегі қызметінің тиімділігін арттыру, білім беру мәселелерін шешудің неғұрлым тиімді әдістерін таңдау және ресурстарды оңтайлы пайдалану мүмкіндіктерін кеңейту құралы.

Жоғарыда айтылғандардан басқа, жоғары білім беру жүйесіндегі студенттерді болашақ кәсіби қызмет жүйесінде әр түрлі технологиялық операцияларды ұйымдастырудың қазіргі заманғы тәсілдерінің кеңістігімен таныстыруға арналған технология деп аталады. Бұл білім берудегі технологиялық тәсілді іске асырудың тағы бір жолы. Мысалы, инженерлерді дайындау жүйесінде жаңа кемелер мен ұшақтарды жобалау технологиясы, психологтарды дайындау жүйесінде - психологиялық диагностика және психологиялық түзету технологиялары, аудармашыларды даярлау жүйесінде - ғылыми және әдеби аударма технологиясы, болашақ педагогтарды даярлау жүйесінде - педагогикалық немесе білім беру технологиялары сияқты пәндік саларға бөлінеді.

1.4 Білім беру технологияларының ерекшелік белгілері

Өзіңіздің педагогикалық қызметіңізде «білім беру технологиясы» терминіне неліктен жүгінетіндігіңізді және жоспарланған жұмыс жасау үшін оны қандай мағынада пайдаланатыныңызды түсінуіңіз маңызды:

- белгілі технологияның мүмкіндіктерін түсіну және бағалау, оны мақсатқа жету үшін басқа технологиялардың мүмкіндіктерімен салыстыру;
- білім беру тәжірибесінде қандай да бір нақты технологияны енгізу және оны қолданудың тиімділігін бағалау;
- жоба түрінде жаңа технологияны әзірлеу және оны тәжірибеде жүзеге асыру.

Ғылым мен білім беру тәжірибесінде «технология» терминінің пайда болуы технологиялық тәсілді қолдану ерекшеліктерімен байланысты:

- педагогикалық үдеріс субъектілерін оқыту, тәрбиелеу және дамыту міндеттерін шешуге (нәтижесінде «педагогикалық технология» термині пайда болды, ол педагогикалық міндеттердің ерекшелігін ескере отырып, басқа түрлерде нақтыланды - оқыту технологиясы, тәрбиелеу технологиясы, білім беру технологиясы);
- білім беру үдерісі субъектілерінің ақпараттармен жұмыс жасауы (беру, сақтау, іздеу, жүйелеу және т.б.) нәтижесінде білім беру тәжірибесінде ақпараттық технологияларды белсенді қолдануға;
- оқу үдерісін ұйымдастыруға (тиісінше «оқыту технологиясы» термині пайда болды);

- білім беру үдерісін ұйымдастыруға (тиісінше «білім беру технологиясы» терминінің пайда болуына әкелді).

«Оқытудағы технология», «оқыту технологиясы», «педагогикалық технология», «білім беру технологиясы», «маманды даярлау технологиясы», «кәсіби және тұлғалық даму технологиялары» ұғымдары мектеп мұғалімдері мен университет оқытушыларының педагогикалық лексикасына енді.

Алайда қазіргі уақытта «технология» термині білім беру тәжірибесінде өзінің ықпал ету аймағын белсенді түрде кеңейтуде, сондықтан оның әр түрлі мағынасы мен мәнін, сондай-ақ білім берудегі технологиялық тәсілдің түсініктілік аппаратының тұжырымдамалық негізін құрайтын «педагогикалық технология», «оқыту технологиясы», «білім беру технологиясы» терминдеріне байланысты жалпы ұғымдарды нақтылау талап етіледі. И.В. Блауберг, В.И. Загвязинский, Г.Б. Корнетов, В.Л. Назаров, Т.А. Панкова, Э.Г. Юдин және басқалар кез-келген көзқарас теориясының дамуы түсініктілік аппаратты түсінуден, негіздеуден және мазмұнды толықтырудан басталады деп санайды. Оның өлшем бірліктері қазірдің өзінде қолданыстағы терминдер мен тәсілдерді әзірлеу кезінде арнайы енгізілген жаңа терминдер болып табылады. Қазіргі ғылыми таным нысандары қолданыстағы бар тұжырымдамалық аппаратты кеңейтуді ғана емес, жаңа категориялық жүйені, ұғымдардың жаңа жүйесін кеңейтуді талап етеді. Мұндай категориялық аппарат жаңа ұғымдардың санын көбейту және олардың мазмұнын толықтыру есебінен жетілдіріледі. Түсініктік аппарат білім беру технологиясының «идеалды» моделін негіздейтін жаңа көзқарасты білдіреді [16, 17].

Ғылымда «білім беру технологиясы» терминінің бір мағыналы біржақты түсіндірмесі жоқ, бұл мәселенің күрделілігімен және білім беру тәжірибесінде технологиялық тәсілді жүзеге асыру жолдарының көп бағыттылығымен байланысты.

«Білім беру технологиясы» ұғымы өзінің мәні бойынша көп мәнді. Бұл дегеніміз, оның объективті түрде бірнеше мәндері мен мағыналары бар екенін білдіреді және ол әр түрлі мәнмәтіндерде қолданылатын мағынасы мен мәніне қарай түсінікті болуы мүмкін.

Педагогикалық технология. Көптеген дерек көздерінде технология жоспарланған педагогикалық үдеріс қалыптасатын белгілі бір әдіспен орындалатын операциялар жиынтығы ретінде анықталғандықтан, «педагогикалық технология» ұғымының жалпы түсіндірмесі алға қойылған педагогикалық міндеттерге қол жетудің кезең-кезеңімен және жаңғыртылатын үрдіс санаты ретінде белгілі. Бұл анықтамадан педагогикалық технология - бұл қойылған педагогикалық міндеттерге қол жеткізуді қамтамасыз ететін құралдар жүйесі ғана емес, бірақ мұндай құралдар белгілі бір логикада қолданылуға, кезең-кезеңмен және әр түрлі педагогтармен бір педагогикалық міндеттерді шешуде қолданылуы тиіс.

В.П. Беспалько былай деп жазады: «педагогикалық технология - бұл алдын-ала жобаланған оқу-тәрбие үдерісін тәжірибеде жүйелі және дәйекті түрде іске асыру». Оның көзқарасы бойынша педагогикалық технология - бұл

тәжірибе жүзінде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы. Демек, педагогикалық технология ғылыми жобалаудың нәтижесінде пайда болуы мүмкін, ал жобаның өзі нақты педагогикалық мақсатқа қол жеткізуде табысқа кепілдік беру және бірнеше рет жаңғырту мүмкіндігіне ие іс-әрекеттер жүйесін білдіреді, сондықтан педагогикалық міндеттерді тәжірибеде іске асырудың мазмұнды мағыналы әдісі ретінде түсініледі [1].

В.А. Сластенин педагогикалық технологияны педагогтың педагогикалық міндеттерді шешуге бағытталған іс-әрекетінің дәйекті өзара байланысқан жүйесі ретінде немесе алдын-ала жобаланған педагогикалық үдерісті тәжірибеде жоспарлы және жүйелі түрде іске асыру әдісі ретінде түсініледі [18].

Педагогикалық технологиялардың мағынасы бойынша ұқсас анықтамаларды көптеген ғалымдардың еңбектерінен кездестіруге болады. Педагогикалық технологияны түсінудегі ең танымал ұстанымдар мен көзқарастарды бөліп көрсетейік:

- пәндік-қайта құрудың педагогикалық іс-әрекеттің сызбасы;
- педагогикалық үдерістің тиімділігін арттыру үшін нысандарды, әдістерді, құралдарды, оқиғаларды, қарым-қатынастарды мақсатты пайдалану;
- педагогикалық мәселелерді шешу үшін субъектілерді, оқыту әдістері мен жабдықтарын жүйелі пайдалану;
- педагогикалық мақсатқа жету үшін қолданылатын барлық жеке, аспаптық және әдіснамалық құралдардың жүйелі жиынтығы және жұмыс істеу тәртібі;
- тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы.

Қорытындылай келе, «педагогикалық технология» термині технология белгілеріне ие педагогтің іс-қимыл жүйесін сипаттайды (қойылған мақсатқа жетудің кепілділігі, осы іс-әрекеттерді бірізділікпен және сол әдістермен қайталау мүмкіндігі, осы жүйенің тиімділігін дәлелдеу үшін арнайы диагностиканың болуы).

Педагогикалық технологияны сипаттау кезінде, әдетте, педагогикалық қызмет жобасы дайындалады. Бұл мағынада педагогикалық технология деп ғылыми негізде әзірленген, рәсімдері әр түрлі жағдайларда болжамды нәтиже алу үшін тиімді педагогикалық үдерістің (барлық білім беру мекемесі, жеке педагогтың кәсіби қызметі немесе нақты педагогикалық міндеттер деңгейінде) жобасы түсініледі:

- жалпы оқыту үдерісінің немесе тек қана сабақ өткізу үдерісінің жобасы болсын, мысалы, аудиториядағы сабақ немесе семинар сабағы;
- адамгершілікке тәрбиелеу үдерісі немесе, мысалы, нақты оқу пәні арқылы студенттердің кәсіби және тұлғалық дамуы, сыни ойлауды дамыту;
- білім беру бағдарламасын немесе модульдік оқулықты әзірлеу үрдісі;
- көпмәдени білім беру ортасы жағдайында жасөспірімдермен немесе студенттермен педагогикалық қарым-қатынас үдерісі.

Осылайша, педагогикалық технология ұғымы педагогтың (мұғалімнің немесе оқытушының) белгілі бір кәсіби іс-әрекеттерімен байланысты, оған белгілі және ол меңгерген белгілі бір педагогикалық іс әрекеттің логикасын алға

қойылған міндетті іске асыру әдісі немесе мақсатына жету үдерісі.

Оқыту технологиясы. Белгілі болғандай, «технология» термині бастапқыда жоспарлау және оқу мақсаттарына табысты қол жеткізу үшін қолданыла бастады. 1986 ж. ЮНЕСКО-ның анықтамасы бойынша, оқыту технологиясы - бұл оқу үдерісін ұйымдастырудың нысандары мен тәсілдерін оңтайландыруды өз міндетіне қоятын технологиялық және адами ресурстарды ескере отырып, білім беру мен игерудің барлық процесін құрудың, қолданудың және анықтаудың жүйелік әдісі.

М.В. Кларин «оқыту технологиясы» ұғымын «толық жаңғыртылатын оқыту жиынтығымен» теңестіреді. Ол диагностикалық мақсатқа нақты назар аудара отырып, оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңғыртылған тәсілдерін қолдануды ұсынып, оқыту технологиясының жоғарыда келтірілген анықтамасын нақтылады. Мұнда оқу мақсаттарының толық жиынтығы, оларды өлшеу және бағалау критерийлерін іріктеу, оқыту шарттарының нақты сипаттамасы енгізіледі. Автор оқытудың технологиялық тәсілі алдын-ала белгіленген бастапқы параметрлерге: әлеуметтік тапсырысқа, білім беру бағдарына, білім берудің мақсаттары мен мазмұнына негізделген оқу үдерісін құру арқылы іске асырылатындығын айтады [19].

Оқытудың инновациялық тәсілдерін қарастыра отырып, М.В. Кларин оларды екі негізгі түрге бөледі:

- репродуктивті қызметті оңтайландырудан тұратын оқытудың технологиялық тәсіліне негізделген инновациялар;

- дәстүрлі білім беру үдерісін өзгертетін және оның зерттеу сипатын, оқу-танымдық ізденісін ұйымдастыруға бағытталған инновациялар.

Атап айтқанда, В.П. Беспалко, П.И. Пидкасистый, Н.Ф. Талызина және т.б. қолданбалы дидактика саласын оқыту технологиясы ретінде түсіне бастады. Бұл мағынада оқыту технологиясы пәні мазмұны деңгейінде оқыту үдерісін ұйымдастыру, оқу үдерісіне қатысушылардың мазмұнымен және өзара қарым-қатынас жасау формалары, оқу қызметінің нәтижелерін бақылау және бағалау болып табылады. Мұндай технологиялар білім беру тәжірибесінің нақты жағдайларында оқытудың идеалды үдерісін жүзеге асыру тәсілдерін түсіндіреді және оқу үдерісі жағдайында субъектілердің нақты қызметін көрсетеді.

Оқыту технологиясының басқа да түсіндірмелері бар:

- белгілі бір дидактикалық жүйенің орындалуын қамтамасыз ететін оқыту әдістерінің жиынтығы;

- алға қойылған білім беру мақсаттарына жетудің ең ұтымды, ғылыми негізделген әдістерін анықтау;

- техникалық және адами ресурстарды және олардың өзара іс-әрекетін ескере отырып, білім беру нысандарын оңтайландыруды өзінің міндеті етіп қоятын, білімді оқыту мен игерудің бүкіл үдерісін құрудың, қолданудың және айқындаудың жүйелі әдісі;

- материалдық құралдар мен жағдайлар негізінде оқытушы мен студенттердің бірлескен қызметін жүйелі түрде ұйымдастырудың тәсілі;

- оқу үдерісін бағдарламалау, іске асыру және бағалау әдісі;

- оқу үдерісін жүзеге асырудың мазмұнды техникасы (В.П. Беспалько);

- студенттер мен оқытушылар үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ете отырып, оқу үдерісін жобалау, ұйымдастыру және өткізу кезінде бірлескен педагогикалық іс-әрекеттің мұқият ойластырылған моделі (В.М. Монахов);

- оқыту үдерісіндегі өзара әрекеттесу өнері (Н.Е. Щуркова);

- жоспарланған оқу нәтижесіне қол жеткізу процесінің сипаттамасы;

- дидактикалық жүйенің құрамдас іс жүргізу бөлігі (М.А. Чошанов).

Г.К. Селевко оқыту технологиясын үш аспектіде қарастырады.

Ғылыми аспект. Оқытудың мақсаттарын, мазмұны мен әдістерін зерттеу және дайындау және педагогикалық үдерістерді жобалау.

Іс жүргізу және сипаттамалық аспект. Педагогикалық үдерістің сипаттамасы (алгоритмі), жоспарланған оқыту нәтижелеріне қол жеткізу үшін қажетті мақсаттар, мазмұн, әдістер мен тәсілдер жиынтығы.

Іс жүргізу және іс-әрекеттік аспект. Оқу үдерісін жүзеге асыру, барлық жеке тұлғалық, әдістемелік, әдіснамалық және педагогикалық әдістер мен тәсілдердің жұмыс істеуі.

В.С. Кукушин оқыту технологиясының компоненттерін жүйелік категория ретінде бөлді [20]:

- оқу мақсаттары;

- оқу мазмұны;

- педагогикалық өзара іс-қимылдың құралдары;

- оқу үдерісін ұйымдастыру;

- студент, оқытушы;

- іс-әрекет нәтижелері.

Бұл жұмыста біз оқыту технологиясын тұтас дидактикалық жүйені жобалау және қолданысқа енгізу үдерісі ретінде түсінуді ұстанамыз. Дидактикалық жүйені енгізу жобасында білім беру мақсаттары технологиялық тұрғыдан белгіленіп, мазмұны, белгілі бір ұйымдық формадағы оқыту әдістерін қолдану логикасы және оқу үдерісі субъектілері арасындағы өзара іс-әрекет әдісі құрылымдық түрде көрсетілуі керек, белгілі бір бақылау формасындағы әдістемелік тәсілдер жиынтығымен оқу ақпаратын игеру нәтижелерін бағалау дәйектілігі анықталуы керек.

«Педагогикалық технология» және «оқыту технологиясы» терминдері мағынасы бойынша «білім беру технологиясы» терминіне жақын, бірақ синонимдер болып табылмайды.

Білім беру технологиясы - білім беру үдерісінің моделін сипаттау нұсқасы, онда белгілі бір білім саласының тәртіптік бейнесіне, оқу үдерісінің ұйымдастырушылық құрылымына, білім беру үдерісі субъектілерінің қызметінің сипаттамасына немесе олардың өзара іс-әрекет сипатына баса назар аударылуы мүмкін. Яғни білім беру технологиялары білім беру үдерісін ұйымдастыруға және осы жобаның білім беру тәжірибесінде жүзеге асырылуын қарастырады.

«Білім беру технологиясы» деген сөз тіркесі педагогтардың және басқа да субъектілердің (оқушылардың, студенттердің, әкімшіліктің) қызметіндегі технологиялардың мүмкіндігіне жол бере отырып, өнімді және тиімді қызметтің

қандай да бір нақты түріне сәйкес келмейтін ұжымдық термин ретінде қолданылады.

Яғни, егер білім беру тәжірибесінде белгілі бір қызмет түрін тиімді ұйымдастырудың ерекшелігі терминологиялық тұрғыда бекітілген болса, онда «технология» термині қолданылады: оқыту технологиясы, тәрбиелеу технологиясы, басқару технологиясы, өзіндік қызметті ұйымдастыру технологиясы, қарым-қатынас технологиясы, лекцияны жобалау және оқу технологиясы және т. б.

Алайда, кез-келген білім беру технологиясының маңызды белгісі білім беру үдерісі субъектілерінің қызметінің сипаты мен өзара іс-әрекетіне, ал содан кейін ғана мазмұнына, пәніне немесе шарттарына баса назар аудару керек. Білім беру үдерісінің субъектілері ретінде тек бір немесе екі субъекті ғана қатыса алады, соның ішінде топ - сынып ұжымы, студенттік топ немесе аудитория, мұғалімдер немесе оқытушылар тобы немесе педагогикалық ұжым.

«Білім беру технологиясы» категориясын талдау кезінде біз тағы бір ерекшелікке назар аударамыз: оны құрылымдық және функционалды екі аспект бойынша қабылдауға болады. Құрылымдық аспект - білім беру технологиясының қандай да бір модельге және маңызды белгілерге сәйкестігі; функционалдық аспект - білім беру ортасында оларды қолданудың нақты қажеттіліктерін қанағаттандыруды білдіреді.

Білім беру технологияларының әртүрлілігі мен оның себептерін әр түрлі жолмен түсіндіруге болады. Оның бір жолы, оқу үдерісін технологиялық қамтамасыз етудің негізгі бағыттарын бөліп көрсету.

Білім беру үдерісін технологиялық қамтамасыз етудің бірінші бағыты - үнемі өзгеріп отыратын білім мазмұнын - ғылыми білімді, әлем туралы, адам қызметінің объектілері мен әдістері туралы ақпаратты беру және меңгеруге байланысты мұғалімдер мен оқушылардың немесе оқытушылар мен студенттердің оқу уақытындағы бірлескен іс-әрекетін технологиялық жетілдіру және оңтайландыру. Бұл мағынада оқытудың бірдей міндеттерін шешу кезінде білім беру технологиялары арқылы бірдей білім мақсаттарына жетуде оқу үдерісінің ұйымдастырушылық-әдістемелік әдіс тәсілдерін дамыту үрдісі көрсетілген. Оған проблемалық және дамытушылық оқыту, қарқынды және модульдік, ойын және бағдарламаланған, жеке тұлғаға бағытталған және қашықтықтан оқыту технологиялары сияқты танымал жаңа технологиялар көмектеседі.

Білім беру үдерісін технологиялық қамтамасыз етудің екінші бағыты жаңа ақпараттық технологияларға және жаһандық ақпараттандыру мүмкіндіктеріне сүйену болып табылады. Бұл білім беру үрдісінің техникалық жабдықталуымен және педагог қызметінің бір бөлігін техникалық құралдарға, компьютерлерге, интернетке берумен байланысты. Осылайша, мұғалімдердің, оқытушылардың және лаборанттардың конструкторлық-техникалық қызмет көрсету және еңбекті автоматтандыру деңгейі қандай да бір деңгейде жоғарылайды және оқушылар мен студенттер үшін оны іздеу және іріктеу барысында мазмұны мен күрделілігі жағынан әр түрлі ақпарат неғұрлым қолжетімді болады.

Білім беру үдерісін технологиялық қамтамасыз етудің үшінші бағыты білім беру үдерісіне қатысушылардың өзара қарым-қатынас, ынтымақтастық, шығармашылық, ынталандыру, педагогтар тарапынан диагностика технологияларын меңгеру арқылы, сондай-ақ өзін-өзі тану және өзін-өзі бағалау, өз білімін жетілдіру және студенттер тарапынан өзін-өзі жетілдіру техникасын меңгеру арқылы әлеуметтік технологияларды енгізумен байланысты.

Білім беру үдерісін технологиялық қамтамасыз етудің төртінші бағыты оқу және қарым-қатынас, таным және өзін-өзі дамыту субъектілері ретінде оқушылардың немесе студенттердің дамуын қамтамасыз ететін әдіс-тәсілдер мен жағдайлардың оңтайлы жүйесін іздестірумен байланысты. Осы бағытпен өзара байланыста білім беру ортасы субъектілерінің жеке және кәсіби дамуы мен өзін-өзі дамыту үдерісін басқару туралы айтуға болады. Оқу пәндерінің әдіс-тәсілдерімен және білім беру ортасының мүмкіндіктерімен адамның жеке-тұлғалық сипаттамаларын дамыту технологияларын әзірлеу ғалымдар мен әдіскерлердің назары мен қызығушылықтарын туғызады.

Нәтижелілікке бағдарлау кезінде білім беру үдерісін технологиялық қамтамасыз етудің маңызды буыны білім беру нәтижелерінің сапасын бақылау мен анықтау үшін таксономияның мақсаттары мен технологиялардың болуы. Бұл білім берудің бақылау-бағалау құраушысына қатысты технологиялық тәсілді іске асырудың бесінші бағыты. Бұл жағдайда технологиялар алынатын білім беру нәтижелерін бақылау және ұйымдастырушылық, адами, әлеуметтік және басқа факторлардың (жаңа оқулықтар, жаңа педагогикалық технологиялар, жаңа оқу пәні, оқыту стилі, оқытушының жеке басы, оқу ортасы және т.б.) әсер ету шараларын анықтау рәсімі ретінде осы үрдіске оқушылардың немесе студенттердің өздері араласқан кезде пайдаланылады.

Осылайша, білім беру үдерісінің технологиялылығы - бұл субъект (мұғалім мен оқушы немесе оқытушы мен студент) қызметінің белгіленген жағдайларда, білім беру немесе кәсіби қызмет субъектісі ретінде ақпаратпен қарым-қатынас немесе өзара іс-қимыл жасау, ақпараттармен конструктивті сызба түрінде оның стандартталуының сипаттамасы.

Білім беру технологиясын субъектілердің қойған білім беру мақсатына қол жетуіне байланысты іс-әрекет жүйесі ретінде түсіну, оларды қолдану мүмкіндіктерін кеңейтеді - ол міндетті түрде оқу ортасы жағдайында емес, мысалы кітапханада, зертханада, үй жағдайында немесе далалық немесе өндірістік тәжірибеде. Осы себепті білім беру технологияларына тыңдау мен пікірталас, ғылыми және оқу ақпаратын іздеу, компьютерлік өңдеу немесе оқу ақпаратын жүйелеу, білім беру бағдарламасын немесе оқулықты жобалау немесе сараптау, өндірістік тәжірибені ұйымдастыру, дипломдық жобаны жазу және қорғау, кәсіби-тұлғалық даму, әлеуметтік зерттеу немесе кәсіби құзыреттілікті меңгеру сапасын бағалау технологиялары жатады.

Қорытындылай келе, білім беру тәжірибесінде қолданылатын технологиялардың анықтамасына әдіснамалық тұрғыдан қарауға болады:

1. Эмпирикалық аспект мектеп мұғалімінің немесе жоғары оқу орны оқытушысының іс-әрекетінде процедуралық сипаттама ретінде: субъектілердің

белгілі бір тәртіпте жүзеге асыратын амалдар жиынтығы, оның ішінде қойылған мақсатқа жету үдерісі қалыптасады. Көріп отырғаныңыздай, «технология» ұғымы үрдістік сипатқа ие. Демек, білім беру тәжірибесінде қолданылатын кез-келген технология өзінің мақсатына сай және арнайы ұйымдастырылған үрдістің ерекшеліктерін және оны ұйымдастырудың логикасын ашып, қойылған міндетті шешуді қамтамасыз ету үшін субъектіге қалай әрекет ету қажет?

2. Теориялық аспект болжамдық сипаттама ретінде: ғылыми негізде әзірленген, қойылған мақсатқа жету үшін іс-әрекет жобасы, оның процедуралары тәжірибеде нақты болжанатын нәтижені алу үшін тиімді (оқыту үдерісінің, даму үрдісінің, оқыту және тәрбиелеу үдерісінің, педагогикалық қарым-қатынас үдерісінің жобасы). Бір мақсатқа әр түрлі жолдармен және әдіс-тәсілдермен, яғни әр түрлі технологияларды қолдана отырып қол жеткізуге болады.

3. Теориялық және практикалық аспектінің бірлігі - білім беру үдерісі субъектілерінің іс-әрекетінің тұтас жүйесін жобалау және оны тәжірибеде жүзеге асыру. Бұл ретте диагностикалық мақсаттар тұжырымдалған, оларға қол жеткізу кезеңдері мен әдіс-тәсілдері негізделген, қорытынды және аралық (мақсаттарға қол жеткізудің әрбір кезеңінде) нәтижелерді бақылау және бағалау жүйесі айқындалған, сондай-ақ әрбір кезеңде білім беру үдерісінің барлық қатысушыларымен өзара іс-қимыл жасау ерекшеліктері ғылыми негізделген.

4. Нормативтік аспект. Технология субъект үшін қойылған мақсатқа қол жеткізуде тиісті (жоспарланған) тиімділікті қамтамасыз ету мақсатында жүргізілуі қажет нақты мазмұндық-процессуалдық іс-әрекеттер туралы ұйғарымдық ақпаратты субъект үшін түрлендіріп теориялық ақпаратқа айналдырады.

1.5 Білім беру технологияларының сапалық ерекшелігі

Білім беру тәжірибесін дамыту үдерісінде пайдаланылатын технологиялардың белгілі бір эволюциясы байқалады, ол білім беру жүйесінің даму үдерісімен, әлеуметтік және ғылыми-техникалық прогрестің барысымен, қоғам мен еңбек нарығының талаптарымен тығыз байланысты. Сондықтан еліміздің және әлемдік білім беру тәжірибесін дамытудың әр түрлі кезеңдерінде уақытқа сәйкес келетін білім беру технологиялары пайда болады, олар кейіннен негізгі және дәстүрлі категорияға айналады.

Білім беру технологиясы жүйе ретінде оның параметрлерінің мәні қолдану мақсаты мен шарттарына байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін әр түрлі жағдайлар болуы мүмкін. Алайда әр түрлі жағдайлардың әсерінен кез келген моделденген білім беру технологиясы өзінің барлық мүмкін жай-күйлерінен іс жүзінде олардың шектеулі санын дәл осы өз функцияларын табысты орындау үшін қабылдай алады, бұл шектеу оның басты мақсатына байланысты. Осыған байланысты білім беру технологияларының әртүрлілігі олардың білім беру тәжірибесіндегі әр түрлі мақсаттарына, сондай-ақ әр түрлі типтегі білім беру мәселелерін шешудегі әлеуетіне немесе мүмкіндіктеріне байланысты.

Білім беру технологияларының сапалық өзіндік ерекшелігі сөздік құрамынан көрінеді. Мысалы, «технология» терминіне оның ерекшелігін көрсететін сын есім қосылады. Мысалы, ақпараттық, коммуникативтік, ойын, гуманитарлық білім беру технологиялары пайда болды. Бұл субъектілердің басым мақсатты бағыттылығымен, өзара іс-қимыл әдісі мен нысанымен байланысты, субъектілер қызметінің ерекшеліктері мен сипатына, сондай-ақ білім беру ортасының мүмкіндіктеріне байланысты.

Теориялық және практикалық тұрғыдан білім беру тәжірибесінде қолданылатын технологияларды жіктеу туралы мәселе өзекті болып табылады. Әдебиеттерде ол жеткілікті түрде зерделеніп қамтылмаған және қазіргі уақытта бірыңғай тәсіл жоқ.

Білім беру тәжірибесінде жаңашылдық бойынша дәстүрлі және инновациялық технологиялар, интербелсенді технологиялар, жаңа ақпараттық технологиялар, жаңа коммуникативтік технологиялар, жаңа гуманитарлық технологиялар болып бөлінеді.

Дәстүрлі және инновациялық технологиялар нақты оқу пәні (лингвистика, психология, математика, философия және т.б.) бойынша білімді, іскерлікті және дағдыларды беру мен қалыптастыруға және ойлау мен тұлғаны дамытуға бағытталған

Оқу бағдарламасын «толық меңгеру» технологиясын, деңгейлеп саралау технологиясын, қарқынды оқыту технологиясын және т.б. технологияларды қандай топқа жатқызуға болады? Инновациялық оқыту мәселесіне назар аудара отырып М.В. Кларин: «70-ші жылдардың соңында Рим клубында баяндама жасап әлемдік танымалдылық алған авторлар» атты еңбегінде оқуға ешқандай шектеулер жоқ деп, оқытудың үш түрлі идеясын жеке және әлеуметтік-мәдени тәжірибені арттыру үрдісі ретінде тұжырымдады. Оларға мыналар жатады:

- қолда бар мәдениетті, әлеуметтік тәжірибені, әлеуметтік жүйені жаңғыртуға бағытталған оқытуды қолдау;

- қазіргі мәдениет пен әлеуметтік ортадағы елеулі өзгерістерді ынталандыратын, жеке адамның алдында да, қоғам алдында да пайда болатын мәселелік жағдайларға белсенді жауап ретінде әрекет ететін инновациялық оқыту;

- адам мен қоғам өміріндегі күтпеген, «жарылғыш» өзгерістер нәтижесінде пайда болатын қолайсыз сәттерден шығуға арналған (экологиялық апат, соғыс және т.б.) жаттығулары, оларға бейімделу әрекеті ретінде уақыт өте келе инновациялық оқыту түріне айналады. Мұндай оқыту шын мәнінде стресстік болып табылады және уақыт бойынша шоғырланған инновациялық оқыту сияқты нәтижелі емес.

Мектеп мұғалімдерінің немесе университет оқытушыларының тәжірибесінде жаңа технологиялар пайда болған жағдайда 5 жылдан 10 жылға дейін - олар инновациялық санатқа жатқызылады. Олар тәжірибеде жаппай және кең қолдануға дейін деп бөлінеді. Олар инновациялық технологиялар болып саналады:

- педагогикалық шығармашылық нәтижесі ретінде объективті жаңа технологиялар;

- мектепке немесе жоғары оқу орнына бейімделген шетелдік тәжірибе технологиясы немесе басқа да әлеуметтік және кәсіптік қызмет салалары;

- жаңа жағдайларда қолданылатын танымал белгілі білім беру технологиялары.

Университеттегі инновациялық білім беру технологияларын талдау, мысалы, оларды оқу үдерісін ұйымдастырудың формасы ретінде дәрісте болуы немесе болмауы сияқты өлшемдер бойынша топтастыруға болатындығын көрсетеді. Университеттерде қолданып жүрген оқыту технологиялары әдебиеттерде былайша сипатталған, шағын топтарда ұжымдық оқыту, өзіндік іс-әрекетті ұйымдастыру және проблемалық дәрісті оқу технологиялары, жеке тұлғаға бағытталған дәрістер, дәріс-конференциялар және т.б. жеке оқыту негізгі түрі болып табылатын оқыту технологиялары.

Интерактивті технологиялар білім беру үдерісінде субъектілердің өз қызметін жандандыруға және оларды дамытуға бағытталған. Егер қалыптасқан тәжірибемен салыстырғанда педагог тарапынан ұйымдастырылатын өзара іс-қимыл үрдісіндегі субъектілердің белсенділік дәрежесін атап көрсеткісі келсе, онда интербелсенді технологиялар туралы айтады. Бұл топқа ойын, жобалау технологиялары, «мастер – класс» технологиясы, рефлексивті технологиялар, өзін-өзі тану және өзін-өзі бағалау технологиялары, өзін-өзі таныстыру және т. б. жатады.

Жаңа ақпараттық технологиялар оқу немесе ғылыми ақпаратты іздестірудің, қолданудың және өңдеудің жаңа құралдарын, атап айтқанда компьютерлік техника, интернет, аудио - және бейнетехника құралдарын игеруге бағытталған. Білім беруде ақпараттық технологиялар осы сала үшін дәстүрлі технологиялардың тиімділігін арттыру мақсатында кеңінен қолданылды.

Бор мен тақталарды қолдану оқу материалын ұсынудың жаңа деңгейіне шығуға мүмкіндік беретін білім беру технологиясының даму тарихындағы революция ретінде қарастырылады. Одан кейін баспа оқулықтарының пайда болуы көп жыл бұрын оқу, аудиториялық технологияға өз бетінше жұмыс жасауды қоса отырып, оқыту технологиясының дамуын анықтады. Айта кету керек, мысалы, XXI ғ. басында еліміздің жоғары оқу орындарының студенттеріне ұсынылатын оқу материалдарының 90%-дан астамы баспа оқулықтарынан алынатын еді.

XX ғасырда аппараттық жасақтаудағы жетістіктер білім беру технологиясында тиімді қолданылды. Фотосурет оқу материалдарының көрнекі бөлігін жаңа деңгейге көтерді. Слайдтары бар проектор оқу орындарындағы сынып бөлмелелерінің ажырамас көрнекі бөлігі болды. Радио, содан кейін теледидардың пайда болуы білім беру бағдарламаларының кең спектрін тудырды - аудиториядан тыс жеке пайдалану үшін де, аудиториялық сабақтарда да қолданылады. XX ғ. 60-шы жылдардың соңында аппараттық құралдардың дамуы жаңа үлгідегі университеттің пайда болуына әкелді. 1969 ж. қашықтықтан оқыту үшін баспа оқулықтарынан мультимедиаға дейін, күндізгі оқу

элементтерінен теле - және видеоконференцияларға дейін аппараттық құралдардың кең спектрін қолданатын Ұлыбританияда ашық университеттер ашылды.

1980 жылдары білім беруді компьютерлендіру басталды. Сонымен, интернеттің бүкіләлемдік дамуы жаңа ақпараттық технологиялардың дамуына және оларды білім саласында қолдануға жаңа мүмкіндіктер ашты. Яғни, жаңа ақпараттық технологиялар туралы айтсақ, олардың білім беру тәжірибесіндегі функциялары мынандай:

- оқытушы қызметінде оқу ақпаратын ұсыну - дискеталар, компакт-дискілер, гипермәтін;
- осы ақпаратты шығару - дисплейлер мен мультимедиялық проекторлар;
- ақпаратты жеткізу және беру - компьютерлік желілер және т.б.

Тиісті бағдарламалық қамтамасыздандыруы бар компьютер әмбебап құрал болып табылады, ол барлық аппараттық функцияларды, сонымен қатар білім беру мәселелерін шешуде оқу материалдарын жасау, сақтау және пайдалану, өзіндік жұмысты ұйымдастыру, оқу нәтижелерін бағалау және мемлекеттік білім стандарты пәндерінің меңгеру дәрежесін бақылау сияқты маңызды функцияны орындайды. Қазіргі заманғы техника пайдаланушыға бір уақытта электронды аппараттық технологиялардың тұтас кешенін ұсынады, бұл компьютерді білім беру технологияларын дамытудың маңызды құралы етеді.

Қазіргі ақпараттық технологиялардың ерекшелігі және оларды білім беру тәжірибесінде қолдану ерекшеліктері Т.Н. Носкова, И.В. Роберт және т.б. жұмыстарында қарастырылған [21, 22].

Ақпараттық технологиялар дегеніміз - ғылыми, білім беру, кәсіптік, тұрмыстық немесе музыкалық ақпаратпен жұмыс істеу жүйесі. Білім беру тәжірибесінде қолданылатын ақпараттық технологиялар деп келесі құралдарды түсіну керек:

- оқушыға немесе студентке, мұғалімге немесе оқытушыға қажетті кез келген ақпаратпен (ғылыми, кәсіби, техникалық және т. б.) өз бетінше жұмыс істеуге арналған техникалық құралдар (ақпаратты іздеу, өңдеу, сақтау, беру және т.б.);
- мұғалімінің немесе оқытушының кәсіби-педагогикалық қызметін тікелей білім беру үдерісінде және одан тыс жерлерде білім беру міндеттерін (оқу-танымдық, ғылыми-зерттеу, оқу-кәсіби) және кәсіби қызметке дайындық міндеттерін шешуде оңтайландыруға болатын педагогикалық құралдар;
- оқытушылар мен студенттерге нақты ғылыми есептерді шешуге көмектесетін құралдар - эксперименттік модельдеу, жобаны жасау, эксперименттік деректерді өңдеу және т.б.

Ақпараттық технологиялар білім беру мекемесінде ерекше ақпараттық ортаны қалыптастыруға ықпал етеді, білім беру үдерісі субъектілерінің коммуникативтік байланыстарын қарқындатады, заманауи технологияларды қолдана отырып жанама өзара әрекеттесу арқылы тікелей байланысты толықтырады. Білім берудегі қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың маңызы әр түрлі ақпараттың қолжетімділік дәрежесі және оны білім беру

мекемесі жағдайында да, одан тыс жерлерде де (үйде, кітапханада, ауылдық жерде немесе басқа елде және т.б.) алу мүмкіндігі.

Жаңа коммуникативтік технологиялар жұптық, топтық, ұжымдық немесе жеке жұмысты ұйымдастырумен байланысты адамдармен өзара қарым-қатынас тәсілдерін жетілдіруге бағытталған. Мұндай технологияларға диалогтық технологиялар, топтық және ұжымдық қызметті ұйымдастыру технологиялары, қарым-қатынас тренингі және т.б. жатқызуға болады.

Жаңа гуманитарлық технологиялар. Білім беру үдерісін ұйымдастырудың технологиялық тәсілі субъектілер қызметінің егжей-тегжейлі кезең-кезеңімен іс жүргізу сипаттамасында көрсетіледі, бұл алгоритмді және іс-әрекеттерді егжей-тегжейлі жоспарлауды талап етеді. Оқу сабақтарына дайындық кезінде немесе білім беру ортасы жағдайында өзара іс-қимылдың басқа да формаларына көбірек назар аудару педагогтардың жұмысындағы шығармашылық еркіндігіне қайшы келеді және оның келесідей өзіндік ерекшелігі бар. Оқу материалдары мен процедураларын «қатаң» таңдау педагогтың шығармашылығы мен іс-әрекетін икемді түрде қайта құру, импровизация мүмкіндігін шектейтін шекара мен шеңберді белгілейді. Сонымен қатар, психологтар қатаң реттеу, шамадан тыс жоспарлау, бақылау орнату оқу сабағы барысында педагогикалық сезімталдықты төмендетеді, педагогтың студенттің идеясын қолдауға дайындығы, онымен диалог немесе қойылған мәселені талқылау, пікірталасқа шығу немесе «ми шабуылын» ұйымдастыру туралы айтады. Нәтижесінде, «қатаң» алгоритмдерден басқа, гуманитарлық тәсілге негізделген «жұмсақ» деп аталатын алгоритмдер пайда болды, оның идеясына білім беру саласында жүзеге асырудың әдістері, білім беру тәжірибесінде өз рөлін орындайтын гуманитарлық технологиялар жатады.

Гуманитарлық технологияның ерекшелігі туралы айта отырып, мұндай технологияны қарастыруды өзіндік мақсаттарынан бастаймыз. Біріншіден, гуманитарлық технологиялар білім берудегі гуманистік құндылықтарды жүзеге асыруға бағытталған. Екіншіден, білім беру үдерісі субъектілерінің іс-әрекеттерінің ерекшелігі мен сипатына, осы іс-әрекеттердің құрылымына байланысты гуманитарлық технологиялар бір жағынан білім беру міндеттерін шешу үшін қолданылатын құралдардың айырмашылықтарын жасайды, екінші жағынан оларды әзірлеу және қолдану кезінде талаптардың біркелкілігін анықтайды. Үшіншіден, гуманитарлық технологияларды қолдану алған білім деңгейіне, кәсіби дайындық бейініне немесе сипатына қарамастан кез-келген субъектіге қажетті әлеуметтік маңызды қасиеттерді қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Мұндай технологияларды кеңінен қолданудың арқасында ұйымдарда, отбасыларда, жалпы түрлі әлеуметтік топтардың, ұлттар мен мәдениеттердің арасындағы қарым-қатынас деңгейінде мінез-құлық түрі айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Төртіншіден, гуманитарлық технологиялар арқылы мектептің оқушысы немесе мұғалімі, жоғары оқу орнының студенті немесе оқытушысы әлеуметтік қызметін іске асыру кезінде білім беру үдерісі субъектілерінде гуманитарлық ойлау және гуманитарлық мәдениет көрінісінің нақты мүмкіндігі жүзеге асырылады. Бесіншіден, гуманитарлық технологиялар

білім беру тәжірибесінде қолданылатын басқа білім беру технологияларын толықтырады - ынтымақтастықты, бірлескен топтық немесе ұжымдық қызметті ұйымдастыру, қолайлы коммуникация және қарым-қатынас, шығармашылық және топтық жұмыс технологиялары. Алтыншыдан, гуманитарлық технологиялар оқыту мен қарым-қатынас үдерісінде субъектілердің құндылық-мағыналық саласын өзектендіру және дамыту, білім беру, кәсіби және өмірлік құндылықтарды, өздерінің зияткерлік, кәсіби, ұйымдастырушылық, көшбасшылық, шығармашылық мүмкіндіктері мен оларды іске асыру әдіс-тәсілдерін өздігінен тануға дайындығы мен ұмтылысын үйлестіру құралы ретінде қызмет етеді. Жетіншіден, гуманитарлық технологиялар тұтастай гуманитарлық білім беру ортасының қалыптасуына ықпал етеді. Олардың маңыздылығы, олардың барлық мүмкіндіктері мен құралдарымен, білім беру ортасының барлық субъектілерінің санасында ең жоғары құндылық - адам идеясын қалыптастырып, бекітетіндігінде.

Гуманитарлық білім беру технологиялары:

а) әлеуметтік-мәдени міндеттерді шешуді қамтамасыз етеді - білім берудің мағынасын түсінуді және шығармашылық әлеуетті іске асыруды, оқыту және қарым-қатынас үдерісінде жайлылықты, білім беру үдерісіне барлық субъектілер тарапынан жеке басының қадір-қасиетін сезінуді және құрметтеуді, әлеуметтік көмек туралы түсінік беру;

б) қазіргі қоғамдағы әлеуметтік іс-әрекеттер мен функцияларды орындауға дайындық, кәсіби және тұлғалық әлеуметтендіру, кәсіби және тұлғалық дамуға дайындық құралы болып табылады;

в) қарым-қатынасты қалыптастырады:

- білім беру қызметінің мазмұны, нысандары, түрлері мен шарттарына, сондай-ақ алынатын білім беру нәтижелеріне, оларды бағалау мен бақылау әдіс-тәсілдерін;

- білім беру үдерісіне қатысушы барық субъектілер;

- өзін болашақ маман, азамат ретінде;

- өзімен бірге (оқу үдерісі барысында, өзіндік тапсырманы орындау, курстық жұмысты немесе дипломдық жобаны қорғау, компьютермен жұмыс істеу барысында, бірлескен топтық немесе ұжымдық жұмыс барысында).

- оқытушылармен және оқу үдерісінің басқа қатысушыларымен, ғылыми және оқу мәтіндерінің авторларымен,

- өзімен өзі (оқу үдерісінде өздік тапсырманы орындау, курстық жұмысты немесе дипломдық жұмысты қорғау, компьютерде жұмыс жасау, бірлескен топта немесе ұжымдық жұмыс кезінде).

Осылайша, гуманитарлық технологиялар:

- білім беру кеңістігіндегі іс-әрекет пен өзара қарым-қатынастың барлық түрлерінің тұлғалық мәнін анықтау үшін жағдай жасау, адами (рухани-адамгершілік, интеллектуалдық-шығармашылық, ұйымдастырушылық-коммуникативтік) ресурстың әлеуетін өзектендіру және іске асыру үшін мүмкіндік жасау құралдары болып табылады;

- оқу сабақтарында ұсынылатын білім беру ақпаратының құндылығын, ғылымның, мәдениеттің және адамның болашақ кәсіби қызметінің алуан түрлілігін толық сезінуін, қабылдауды және түсінуін қамтамасыз етуге қабілетті және болашақ өмір сүру үшін өзінің әлеуеті;

- әрбір субъектіге өзінің даралығы мен ұстанымдарын көрсету, алған білімі мен іскерлігінің өмірлік мәнін бағалау, оқытудың жеке мәнін түсіну мүмкіндігін қамтамасыз етеді;

- білім беру үдерісі субъектілерінің рухани саласын (идеалдар, өмірлік және кәсіби құндылықтар, әлеуметтік бағдарлар, ар-намыс, абырой және т.б.) өзекті етуге және байытуға бағытталған;

Тағы да мынадай ретпен қаралуы мүмкін:

- рухани құндылықтар мен рухани тәжірибені тарату тәсілі,

- рухани әлемге және руханилықтың өзгеруіне ықпал ету шарасы (қайырымдылық, түсіністік, жанашырлық, көмек, қолдау).

Білім беру тәжірибесінде қолданылатын технологиялардың гуманитарлық көріну дәрежесін бағалау критерийлері:

- адам ресурсын өзектендіру дәрежесі (ішінара немесе толық көріну -даму);

- білім беру үдерісінің барлық субъектілерінің әлеуметтік өзара іс-қимылының диалогтық дәрежесі (диалог-полилог);

- таңдалған әдіс-тәсілдің ауытқудағы вариативтілік дәрежесі (ықтималдықтың белгілі бір дәрежесі - белгісіздік) және қойылған мақсатқа қол жеткізуге арналған іс-әрекеттердің белгіленген реттілігі.

Білім беру үдерісінің құрылымына сәйкес білім беру технологиялары бөлінеді:

- диагностика;

- мақсат қою;

- оқу ақпаратын меңгеру үдерісін басқару, білімді тәжірибеде қолдану, жаңа білім ақпаратын іздеу (ақпараттандыру, беру, тарату, білім беру ақпаратымен алмасу және т. б.);

«Білім беру парадигмасы» критерийі бойынша білім беру технологиялары бөлінеді:

- білім парадигмасы - трансляциялау және білімді меңгеру технологиясы;

- ақпараттық парадигмалар - жаңа ақпараттық технологиялар;

- іс-әрекеттік парадигма - оқу танымдық, оқу-ойын, оқу-іздестіру қызметін ұйымдастыру технологиясы (проблемалық оқыту технологиялары, ойын технологиялары, білімді кезең-кезеңмен игеру технологиялары және т.б.);

- мәдени парадигма - түрлі мәдениеттер мен көзқарастар диалогын ұйымдастыру технологиясы;

- жеке тұлғаға бағытталған парадигма - контекстік оқыту технологиясы, рефлексивті оқыту технологиясы;

- жобалық парадигма - білім беру бағдарламасын жобалау технологиясы, проблемалық дәріс, жаңа оқулық және т.б.

Білім беру технологияларын төрт критерий бойынша жіктеу бар: 1) жаңашыл (дәстүрлі және инновациялық); 2) оқыту тұжырымдамасы (ақпараттық,

ойын, коммуникативтік, жеке тұлғаға бағытталған); 3) компьютерлерді пайдалану (дербес компьютерлерді қолданатын және оларды пайдаланбайтын ақпараттық технологиялар); 4) авторлық (авторлық және ұжымдық). Технологиялар оқыту моделіне - контекстік, проблемалық, жеке тұлғаға бағытталған, бағдарламаланған, ойын, модульдік, бейімдік оқыту технологияларына сәйкес топтастырылады.

Қорытындылай келе, ең қатаң білім беру технологияларын педагог, оның мазмұны мен мағынасын толықтырып, қандай да бір дәрежеде авторлық ету керек және субъектілердің, топтың немесе ұжымның жеке-жеке ерекшеліктерін, нақты өмірлік орта мен білім беру ортасының жағдайларын және өзінің ерекшеліктерін ескеру қажет.

1.6 Жаңа білім беру технологияларын таңдау және жобалау

Білім беру мәселелері мен міндеттерін шешу шектеулі жиынтықталған және қатаң белгіленген технологияларды қолданумен шектелмегендіктен, мектеп мұғалімдерінің немесе университет оқытушыларының оқу сабақтарында, кеңестер немесе емтихандардағы іс әрекеті бұрыннан белгілі технологияларды таңдауды және жаңа технологияларды әзірлеуді қарастырады.

Білім беру тәжірибесінде қолданылатын технологияларды іріктеу және қолдану мәселесі әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық-педагогикалық, жедел-техникалық және ұйымдастыру-басқару сипатындағы мәселелерді көрсетеді.

Білім беру технологиясын таңдау, ең алдымен, педагогтың осы терминді қалай түсінуіне байланысты:

- білім беру үдерісі субъектілерінің тәжірибелік іс-әрекетінің түрлі стратегиялары түрінде нақты мақсатқа жетудің әр түрлі тәсілдері туралы теориялық ақпарат;
- қолда бар теориялық ақпаратты мұғалім мен оқушы немесе оқытушы мен студент үшін арналған, бірақ тек оқушы немесе студент үшін қажетті және тиісті білім беру әсерін қамтамасыз ету мақсатында шын мәнінде жүзеге асырылатын нақты мазмұндық-процессуалдық іс-әрекеттер туралы ұйғарымды ақпаратқа өзгерту;
- білім беру тәжірибесінде жүзеге асырылуы, қойылған мақсатқа жетуді кепілдендіретін субъектілердің іс-әрекет жобасы.

Бұдан әрі таңдау келесідей анықталады:

- технология таңдалатын мақсат;
- педагогтың өз мүмкіндіктері - технологияны меңгеруі және білім беру міндеттерін шешуде оның мүмкіндіктерін түсінуі;
- білім беру үдерісі субъектілерінің жеке-психологиялық ерекшеліктері.

Жаңа білім беру технологиясын жобалаудың мәні - белгілі бір ерекшеліктерді қанағаттандыратын нұсқаны жасау және оны білім беру тәжірибесінде қолдану нәтижелерін болжау.

Білім беру технологияларын жобалаудың теориялық-әдіснамалық тәсілдері ретінде келесілерді таңдауға болады.

Адам үшін білімнің мәні мен мақсатына, оның мүдделеріне, құқықтары мен бостандықтарына байланысты антропологиялық.

Гуманистік, білім берудің мақсатты бағыттылығын, мектептегі немесе университеттегі әлеуметтік өзара іс-қимылды, мектеп мұғалімдерінің немесе университет оқытушыларының кәсіби-педагогикалық қызметін, яғни, осындай технологияның мақсатқа сай екендігін білдіретін іс-әрекеттер жүйесінен тұрады:

- адамның қадір-қасиеті мен құқықтарын, оның жеке басының бірегейлігін тану;

- оның еркін даму және шығармашылық қабілеттерін көрсету құқығын тану;

- заманауи қоғамда өмір сүруге даярлауда және әлеуметтік рөлдер мен функцияларды орындауда мектептер мен жоғары оқу орындарының қызметін бағалау өлшемі ретінде жеке қағиданы бекіту.

Білім беру технологияларын жобалау үрдісін білім беру үдерісінде арнайы функциялардың белгілі бір жиынтығын орындайтын біртұтас жүйе ретінде қарастыруға және жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жүйелі жүйе. Білім беру технологияларын жобалауға жүйелік тәсілді тиімді және барабар қолдану зерттеу объектісі жүйе ретінде қарастырылатынын болжайды. Жалпы жағдайда бұл келесі әрекеттер тізбегін білдіреді [23]:

- белгілі бір мақсаттарды орындайтын, білім беру саласында қолданылатын технологиялар арасында көптеген элементтерді бекіту;

- мұндай технологиялардың ерекшелігі мен жіктелуін белгілеу;

- жаңа технологияларды жасау және оларды білім беру тәжірибесінде қолдану кезінде басшылыққа алу қажет ұстанымдарды анықтау;

- білім беру технологияларының көптеген қасиеттерінің арасында осындай технологиялардың тиімділігін салыстыруға мүмкіндік беретін негізгі белгілер мен олардың көрсеткіштерін анықтау;

- әрбір оқу орны үшін жалпы және ерекше білім беру үдерісінің мақсаттарына қол жеткізу үшін оның бейінін, білім беру жүйесіндегі даму стратегиясы мен рөлін және жоғары білікті мамандарды даярлауды ескере отырып, құрылым мен іс-әрекетті ұйымдастыру үрдісін анықтау (құрылым жүйенің инвариантты аспектісін, ал ұйым - сандық сипаттама мен тәртіпке келтірудің бағыттылығын білдіреді);

- білім беру ортасындағы білім беру технологияларының негізгі функцияларын талдау;

- жоспарланған нәтижелерге қол жеткізуді қамтамасыз ететін іс-әрекеттерді басқару үрдісін зерделеу.

Білім беру технологияларын жобалауда жүйелік тәсіл ұстанымын қолдану:

- педагогика, дидактика, әлеуметтану, психология, антропология және басқа да ғылымдардың әдістері мен тәсілдерін біріктіретін жобалау пәнін кешенді құру және негіздеу;

- жобалау іс-әрекеттерінің жүйесі немесе циклі ретінде жобалау кезеңдерін бөлу;

- жүйе ретінде білім беру технологияларын жобалау тұжырымдамасын негіздеу [24].

Мектепте немесе университетте білім беру технологияларын қолдану шарттары мен шекараларының мазмұнды контекстін негіздейтін мәдениеттанулық.

Жеке тұлға, ал оқушының немесе студенттің өзін, оның жеке тәжірибесін таңдау еркіндігіне, субъективтілікті арттыру, «өсіру» жолымен тұлғалық функцияларды дамытуға негізделген; субъектінің кәсіби және жеке дамуының заңдылықтары мен механизмдерін білуге және сауатты пайдалануға, оның жеке тәжірибесінің қалыптасуына бағытталған. Тәжірибе деп мыналар түсіндіріледі:

- адамның жадында із қалдыра алатын және басқа әрекеттер үшін негіз болатын әрекеттер, жағдайлар, оқиғалар;

- іс-әрекеттерді, жағдайларды, оқиғаларды бастан кешіретін жеке тұлға;

- жеке тұлғаның бастан кешкен іс-әрекеттерінің, байланыстарының, оқиғаларының салдары;

- қоршаған ортамен жеке тұлғаның қарым-қатынасынан пайда болған білім, білік, дағды.

Жеке басының тәжірибесі адам мен әлемнің өзара іс-ірекетінің нәтижесі ретінде әрекет етеді, ал оның көздері өмір қақтығыстары мен ұйымдасқан үрдістер болып табылады. Сондықтан білім беру технологиясын жобалау кезінде оның мүмкіндіктері қолданылатын тұлғаның жеке тұлғасындағы өзгерістерді болжау қажет.

Білім беру үдерісін ұйымдастыру шарттары мен жағдайларын ескере отырып, технологияны жіктеу үшін негіз ретінде қоршаған ортаны пайдалануға болады. Бұл білім беру ортасы білім беру технологияларын таңдауға әсер ететін фактор бола алады, сонымен қатар жаңаларын іздестіруді немесе әзірлеуді ынталандырады. Бұл факт қоршаған орта білім беру үдерісін ұйымдастырудың ажырамас компоненті болып табылатындығымен түсіндіріледі. Бұл өздігінен пайда болатын немесе белгілі бір білім беру мәселелерін шешу үшін арнайы жасалған шындық. В.С. Леднев білім беру үдерісі педагогикалық технология талаптарының шеңберіне негізделген, бірақ білім беру мекемесінің мүмкіндіктері шектеулі білім беру мақсаттары мен міндеттеріне жауап беретін ұйымдастырылған дидактикалық ортаның болуын көздейді деп жазды.

Іс-әрекет әдіс-тәсілдерін жүзеге асыру тәжірибесі тек оқу пәндері аясында ғана емес, сонымен қатар нұсқалары білім беру ортасын ұсынатын әр түрлі жоғары оқу орындарында қалыптасады:

- сабақтан тыс танымдық іс-әрекет (кітапхана, интернет, ғылыми конференциялар);

- қоғамдық жұмыстар (балалар немесе жастар ұйымдарына, студенттік өзін-өзі басқару органдарына қатысу және т.б.);

- еңбек қызметі (қоршаған ортаны өзінше қабылдау және кабинеттерді, аудиторияларды, бөлмелерді және т.б. өзгерту қажеттілігі);

- мәдени-жасампаздық қызмет (студенттік үйірмеде, газетте жұмыс істеу, кестелер мен т.б. дайындау);

- бос уақыт қызметі (еркін қарым-қатынас құндылық ретінде).

Шығармашылық қызметтің тәжірибесі оқу үдерісінде де, білім беру ортасы қамтамасыз ететін «дамудың серпіндері» арқасында - конкурстар, ғылыми зерттеулерге қатысу және т.б. Жеке тұлғаның адамгершілік қарым-қатынасының тәжірибесі мотивациялық-құндылық және эмоциялық-ерік қатынастарының жүйесі ретінде білім беру ортасында қабылданған құндылықтармен айтарлықтай дәрежеде қалыптасады.

Білім беру технологияларын әзірлеу кезінде педагогикалық жобалаудың аталған жалпы тәсілдерінен басқа жобалау логикасын ескеру, тиісті ұстанымдарды (мысалы, белгілі бір үлгідегі технологияларды қарау кезінде ортақтылық деңгейін арттыру ұстанымы) басшылыққа алу, сондай-ақ әрбір кезеңдегі барлық қадамдарды, үдерістің кезеңдерін және іс-әрекет ерекшелігін білу маңызды.

Таңдалған жолға қарамастан жаңа білім беру технологиясын жобалау логикасы қандай?

Ең алдымен, мақсатты анықтау керек. Ол үшін объектіде (оқу бағдарламасының немесе оқулықтың мазмұны, сабақта немесе дәрісте жұмыс істеу әдістері және т.б.) немесе субъектіде (білімде, іскерлікте, қарым-қатынаста және т.б.) педагогикалық «араласу» нәтижесінде не өзгеруі тиіс екенін, бағдарламаланатын өзгерістердің бағыты мен ауқымы қандай екенін нақты көрсету қажет. Содан кейін бұл мақсатты іс-әрекет сипатында - әрбір субъект не істеу керек, нәтижесінде ол білуі және істей білуі тиіс. Мақсатқа байланысты педагогикалық ықпал ету объектісі ретінде бір нақты субъект (оның жеке-жеке тұлғалық және психологиялық ерекшеліктерімен), топ, аудитория, ұжым және т.б. бола алады.

Бұдан әрі нақты тапсырмалар немесе іс-қимылдар жүйесі түрінде технологиялық түрде игерілуі тиіс мазмұнның табиғатын ұғыну керек. Бұл ретте бұл мазмұнның қандай екенін ескеру маңызды:

- бағдарлама мазмұны стандарттармен, оқу бағдарламаларымен, жоғары оқу орнының жарғысымен, педагогтің талаптар жүйесімен немесе оқушының немесе студенттің өзінің білім беру қажеттіліктерімен реттелген;

- бұл тұрақты мазмұн - диалог, рефлексия, білім беру жағдайы барысында дамып келе жатқан субъект үшін жеке мағынаға ие;

- бұл аралас мазмұн - оқу бағдарламасынан және субъектінің мүдделерін ескере отырып қосымша мағынаға ие.

Келесі қадам мазмұнның құрылымын нақтылаумен байланысты, ол білім, білік, дағды, қызмет тәжірибесі және құндылық қарым-қатынастар (тұжырымдама шеңберінде, мысалы, М.Н. Скаткин, И.Я. Лернер, В.В. Краевский) немесе басқа тұжырымдама (желілік құрылым, концентрлі, спирал тәрізді, фокустық және т.б.) аясында мазмұнның басқа құрамдас бөліктері. Осыдан кейін нақты білім беру үдерісінің өзара іс-әрекетінің мақсаты, мазмұны және қатысушы-субъектілердің өзара іс-әрекет деңгейінде мағыналық бірлікті

бұзбау үшін жұмыс істейтін болжанатын өзгеріс нысанының түріне қайта оралу пайдалы. Бұл ретте, педагогтің іс-әрекеті, білім беру үдерісінің мазмұны мен жұмыс нысандары, мектеп оқушылары, бірінші немесе бітіруші курс студенттері, бакалаврлар немесе магистрлер, теорияға немесе тәжірибеге, гуманитарлық немесе жаратылыстану факультеттерінің студенттері және т.б. бағытталғанын ескере отырып, кімге арналғанын білу маңызды [59-61].

Технологияны одан әрі құру қойылған мақсатты іске асыру стратегиясы мен логикасын, оған қол жеткізу үрдісіне қатысушы субъектілердің құрамы мен мазмұнына сәйкес келетін таңдауды болжайды. Стратегия педагогтің білім беру үдерісін қайта құру, дамыту, қалыптастыру, түзету тетіктері мен шарттары туралы ұсынысымен анықталады. Ұйымдастыру үрдісінің таңдалған логикасы қойылған міндетті шешу жүйелілігін, уақыт бойынша іс-әрекеттердің орналасу тәртібін анықтайды, бұл қажетті технологиялық қадамдардың сандық және сапалық сипаттамаларын анықтайды.

Бұл жаңа технологияны жасау кезінде келесі қадамдарды бөліп көрсетуге болады:

- білім беру ортасындағы нақты тұжырымдама, оның мақсаты мен функцияларына қол жеткізуге қатысты жаңа технологияның мүмкіндіктерін болжау;
- нақты топтың мақсатына табысты жету үшін қажетті іс-әрекеттер алгоритмін (сұлбасын, циклін) құрастыру;
- білім беру үрдісінің педагог және басқа да субъектілерінің іс-қимыл стратегияларын моделдеу және құрастырылған алгоритм шеңберінде олардың өзара іс-қимылының сипаты.

Функция мен мақсат технологияның негізгі сипаттамасы болып табылады, сондықтан дұрыс және дәл тұжырымдауды талап етеді.

Жүйелік педагогикалық жобалаудың бірінші кезеңі ретінде қандай да бір білім беру технологиясының функциясын анықтау – әр түрлі әдіс-тәсілдермен жүзеге асырылатын күрделі шығармашылық үрдіс: сараптамалық бағалау әдісімен, пікірталас әдістері немесе «ми шабуылы» негізінде «мақсаттың ағашын құру» әдістемесінің көмегімен құру. Жаңа білім беру технологиясы қандай белгілерге ие болу керектігін анықтау үшін онда не болуы керектігін анықтау маңызды, яғни не болуы тиіс емес, қандай білім беру мәселелерін шеше алмайтындығын анықтау.

Жобалаудың келесі кезеңіне көшпес бұрын, барлық сипаттамалар бойынша жаңа, жобаланатын технология үшін таңдалған функцияны іске асыруда жоғары тиімділікке қол жетімділіктің барлық сипаттамалары бойынша шектеулерді анықтау қажет. Ол үшін жаңа білім беру технологиясының анықтамалық моделі әзірленуі керек. Жаңа технологияны модельдеу негізінде педагогикалық идеалды іздеу тұжырымдамасы жатыр. Педагогикалық мәселелерді шешудің дәстүрлі тәсілі педагогтің (немесе білім беру мекемесі шеңберінде субъектілердің) қызметіндегі әлсіз жерлерді іздестіру және жою немесе педагогикалық міндеттердің нақты түрін шешудегі қателіктерді табу және жою ұстанымына негізделеді.

Идеалды іздеу тұжырымдамасы педагогтың нақты тәжірибені зерттеуі мен талдауы басталғанға дейін педагогикалық іс-әрекеттердің белгілі бір эталонын құруын болжайды. Педагогикалық жобалау объектісінің идеалдығы зерттелетін объект «таза түрде» сипатталған кезде берілген контексте педагогтың қызметіне әсер ететін барлық кездейсоқ және елеусіз маңызды емес факторлардың барлығын абстрагирлеумен байланысты.

Бұл ретте анықтамалық жүйелерді құру ұстанымдарын басшылыққа алу керек. Мысалы, функцияны алып тастау ұстанымы білім беру тәжірибесінде осы технологияны қолдану қажеттілігі мүлдем жойылған кезде, оны идеал жағдай ретінде қабылдайды. Әр түрліліктің минимум ұстанымы осы технологияның көмегімен қол жеткізілетін мақсаттар саны шектелген жағдайда, бірақ нәтижелердің толық және жоғары сапасын қамтамасыз ететін жаңа білім беру технологиясын жасау кезінде қолданылады.

Жаңа білім беру технологиясын әзірлеу барысында әр түрлі модельдерді қолдануға болады.

Технологияның сипаттамалық моделі: «білім беру тәжірибесінде белгілі бір топтың білім беру міндеттерін шешу үшін, жаңа жүйені алу үшін не істегіміз келеді?» деген сұраққа жауап береді. Педагогтың осы мақсатқа жетуге бағытталған жобалық қызметі белгілі бір жоспар немесе белгілі бір алгоритм бойынша жүзеге асырылады. Бұл алгоритмді жобалау әрекеттерінің моделін құру үшін алдын-ала ойлап табу керек (білім беру технологиясының алгоритмдік моделін).

Бағдарламалық-алгоритмдік модельдің көмегімен барлық ықтимал әрекеттердің салдарын нақты орындамай салыстыруға болады. Бағдарламалық-алгоритмдік модель мынадай сұраққа жауап береді: «берілген білім беру міндетін шешу үшін әдістер мен тәсілдердің жаңа тобын қалай жасаймыз?». Бұл жағдайда педагогтың түйсігі, оның тәжірибесі, әлеуеті мен ресурстары үлкен рөл атқарады.

Бір білім беру технологиясы әр түрлі әдіс-тәсілдермен сипатталуы мүмкін. Модельді таңдауда педагог алдына қандай міндеттер қояды, бұл модель қандай білім беру міндеттерін шешуге арналған. Педагогикалық жобалау мақсатының өзгеруі білім беру технологиясы моделінің өзгеруіне әкеледі. Нәтижесінде әр типтегі мұғалімдер үшін бірдей типтегі технологиялық модельдер әр түрлі болуы мүмкін, олар үшін қандай факторлар маңызды, ал қандай қосымша болып саналады, олар әр құрастырушы жасаған болжамға байланысты әр түрлі болуы мүмкін.

Модельдеудің мақсатына байланысты білім беру технологиясының қандай қасиеттерін модельге қосуға, ал қайсысын қоспау керектігі анықталады. Жаңа технологияны модельдеу мақсаты түпнұсқаның қандай қасиеттері - білім беру үдерісі субъектілерінің коммуникативтік іс-әрекетінің эмпирикалық жүйесі (мұғалімдер мен оқушылар, оқытушы мен студенттер) - олардың тәжірибеде нақты пайда болуына байланысты іс-әрекеттердің модельдері мен жобасында көрсетілуі тиіс екендігін анықтайды. Құрылым бойынша білім беру технологиялары ықтимал немесе белгісіз болуы мүмкін. Бұл білім беру

міндеттерін шешуде технологияның тиімділігіне әсер ететін көптеген факторлардың арасында оның тұжырымдамалық түсінігіне сүйене отырып, ең жоғары сападағы білім беру нәтижесін алу үшін жасалатын жағдайлар басты фактор болып табылады.

Білім беру технологиясының ықтималдық моделі анықталған факторлар тобының қандай қасиеттері (білім беру нәтижелерінің жоғары сапасын қамтамасыз ететін қажетті жағдайлар) пайда болатынын және мектепте немесе университетте осы технологияны қолданудың кеңістіктік-орта және уақытша аспектілерін анықтау кезінде қандай ықтималдықпен пайда болатынын білуді талап етеді. Демек, білім беру технологиясы шеңберінде бір ғана іс-әрекет стратегиясы кезінде әр түрлі нәтижелер алуға болады. Осыдан шығудың жолы жаңа білім беру технологиясының моделін әзірлеу кезінде болжам түрінде ұсынылуы мүмкін, яғни мұндай модель шеңберінде оны білім беру тәжірибесінде қолданудың қандай да бір нәтижесін қандай ықтималдықпен күту керек екенін болжауға болады [24].

Білім беру технологиясының белгісіз моделі бақыланбайтын факторлардың пайда болу ықтималдығына жол береді, білім беру тәжірибесінде оны қолданудың нәтижелілігі мен тиімділігіне әсер ететін шарттары белгісіз, бірақ бұл ретте барлық мүмкін болатын бақыланбайтын факторлар белгілі болуы тиіс. Білім беру технологиясының белгісіз моделін әзірлеу кезінде оны білім беру тәжірибесінде қолдану және оның мүмкіндіктерін пайдалану үшін қажетті нәтиже алуға болатын шектерді ғана бағалауға немесе болжауға болады.

Жаңа білім беру технологиясын жобалау кезінде әр түрлі модельдер келесі үрдістерді толықтырып жаңарта алады:

- оқыту үдерісін технологиялық қамтамасыз ету, оқушыны немесе студентті оқыту және кәсіби дайындық субъектісі позициясына ауыстыру, рухани-адамгершілік өсу және кәсіби-тұлғалық қасиеттерді дамыту;
- мектепте немесе университетте білім беру ортасын қалыптастыру үдерісін технологиялық қамтамасыз ету;
- мектепте немесе университетте әр түрлі әлеуметтік топтар (студенттер, оқытушылар, деканаттар мен оқу бөлімінің мамандары, кітапхана мен бухгалтерияның мамандары, техникалық қызметкерлер) арасында және әр түрлі жағдайда пайда болатын әлеуметтік қатынастар кеңістігін қалыптастыру және түзету үрдісін технологиялық қамтамасыз ету [24].

Жоғарыда келтірілген ұстанымдар жаңа білім беру технологиясының моделін құрудың барлық мүмкіндіктерін толық қамтымайды.

Білім беру тәжірибесінің шарттарына сәйкес эталондық технологияның көп нұсқалы үлгілерін құру - жүйелік жобалаудың үшінші кезеңі. Бұл кезең білім беру мәселелерінің белгілі бір ауқымын шешу кезінде берілген жағдайларда тиімді болып табылмайтын нақты түрдегі технологиялар туралы ақпаратты жинаудан басталады. Мұндай технологиялардың тиімділігі мен тиімсіздігін бағалау критерийлері белгіленеді, олардың көмегімен іс-әрекеттер жүйесін егжей-тегжейлі сипаттауға және тәжірибеге енгізуге жататын оңтайлы нұсқа таңдалады.

Бұдан әрі жобаны тәжірибеде іске асыру кезеңі және жобаны тәжірибеде іске асырушы субъектілерге жоспарланған және қойылатын қажетті талаптардың орындалуын бақылау қажет. Бұл кезеңде жобаны іске асыру жоспары, жұмыс тізбесі және оларды орындау кестесі жасалады. Білім беру технологиясының әлеуеті мақсаттар мен міндеттердің белгілі бір жиынтығын іске асыру үшін тек ішкі жағдайларды ғана қамтиды. Нақты технологияның әлеуетін өзектендіру және оның мүмкіндіктерін шындыққа айналдыру үшін жобаны іске асыру кезеңінде ескерілетін тиісті шарттар қажет.

Жаңа технологияның белгілі бір түрдегі білім беру міндеттерін шешуде жинақталған мүмкіндіктерін эксперименттік немесе эмпирикалық тексеру оны қолданудың нақты тәжірибесін сипаттаумен аяқталады. Апробациядан өтіп тәжірибеге енгізгеннен кейін жаңа білім беру технологиясының тиімділігін бағалау жүргізіледі.

Жаңа білім беру технологияларын құрастыру үдерісінің маңызы ең алдымен педагогтардың және білім беру үдерісіне қатысушы басқа да субъектілерінің қызметінде білім беру міндеттерін шешудің ең тиімді жолдарын іздеуден, ресурстардың, күш пен уақыттың аз шығындарын ескере отырып, осындай міндеттерді шешудің технологиялық жолдарын құрудан тұрады.

Құралдық мағынада технология қойылған мақсатқа жету үшін әдістерді жүйелі қолданудың туындысы болғандықтан, іс-әрекет жүйесін мақсатты түрде қалыптастыра отырып, педагог оған қол жеткізудің таңдалған жолын дәйекті түрде қолдана алады. Әдістердің көмегімен осы жолда оларға таңдап алынған құралдар негізінде ұйымдастырылған мақсатты іс-қимылдарды білдіретін белгілі бір технологиялық қадамдар жасалады. Технологиялық қадам - алдын ала белгілі ауқымдағы жобаланған іс-қимыл жүйесінің күтілетін динамикасын тудыратын әрекет. Технологиялық қадам ұғымы таңдалған әдістің көмегімен «іске қосылған» түрлендірудің сол немесе басқа механизмі әрекет ете бастаған ең аз қажетті кезеңді белгілеу үшін ыңғайлы.

Нақты мақсатты іске асыру үрдісінде нақты білім беру технологиясы аясында жасалған әрбір технологиялық қадам субъектінің қызметіндегі келесі логикалық қадамға өту үшін алдын-ала негізді қалыптастырады. Технологиялық қадамдардың жүйелігінен технологиялық тізбек білім беру үдерісі субъектілерінің жүйелі іс-әрекеттері түрінде құрылады. Бұл тізбектің әрбір қадамы белгілі бір әдіске сәйкес келеді, оның негізінде қолданылатын әдіс-тәсілдер, өзара әрекеттесу формалары, мұғалім мен оқушылардың немесе оқытушының және студенттердің ұстанымдары, қолданылатын тәсілдер жатыр. Осылайша, нақты мақсатқа қатысты уақыт пен кеңістікте педагог жобалаған «ашық» әдістердің тұрақты реттілігі қалыптасады. Сонымен қатар, педагогтің мақсатқа жетудің қандай да бір кезеңінде қолданатын әдісі мұғалімнің немесе оқытушының және басқа да субъектілердің іс-әрекетінің ұйымдық ресімделген жүйесін білдіреді. Бұл «оқыту әдістері» «оқушылардың танымдық қызметін ұйымдастыру тәсілі» (Т. Ильина), «білім беру міндеттерін шешуге бағытталған оқытушы мен студенттердің реттелген өзара байланысты қызметінің тәсілі» (Ю.К. Бабанский).

Педагогтың жеке тұлғалармен (оқушылармен немесе студенттермен) жұмыс істеу тәсілдері, операциялары мен әдістері қойылған мақсатқа жету үшін жобаланған үрдістің технологиялық құрамдас бөлігі болып табылады. Технологиялық әрекеттің үздіксіздігі сол немесе басқа кезеңдегі әрбір күтілетін аралық нәтиженің органикалық байланысы есебінен алдыңғы технологиялық қадамның көмегімен, келесі іс-әрекеттердің мәні мен мазмұнымен қамтамасыз етілуі мүмкін. Технологиялық тізбекті құрудың саналы болуы педагог ұйымдастыратын үдерістің логикасын басқару дәрежесін анықтайды.

Мысалы, егер технологиялық қадамның нәтижесінде студенттің жаңа іздеу қызметінің тәжірибесі қалыптасса, оны одан әрі педагогикалық әрекеттермен айналасына рефлексияны ынталандыратын іс-әрекеттің жаңа жүйесі құрылатын құралға айналдыруға болады. Егер технологиялық қадам студенттердің біреуінде ғылыми фактінің табиғатына қызығушылық тудырса, осы қызығушылық туындаған жағдайда ғылыми фактілерді сыни талдау дағдыларын меңгеруге бағытталған іс-әрекеттер жүйесін, егер тұлғаға деген қызығушылық - өзін-өзі диагностикалау дағдыларын немесе коммуникация тәсілдерін меңгеруге мүмкіндік береді. Егер алынған аралық нәтижемен тікелей одан әрі жұмыс істемесе, технологиялық тізбек үзіледі. Оқушылармен немесе студенттермен жұмыс істеу барысында өз қызметін «технологияландыруды» ниет ете отырып, оқытушы өзі ұйымдастыратын кез келген үрдістің дискреттік сипатын ескеруі тиіс, бұл технологиялық деңгейден әрбір қадамның семантикалық және мағыналық пысықталуына байланысты ықтималдық қызметінің әдіснамалық немесе эмпирикалық деңгейіне көшуге жағдай жасайды. Әдіс қойылған мақсатқа жетудің әрбір кезеңінде педагогтің іс-қимыл жүйесі қалыптасатын компоненттерді құрылымдауға көмектеседі, онда технологияларды әзірлеу диалог, ойын, тренинг және т.б. жатқызуға болатын таңдалған әдістердің құрылымына негізделуі мүмкін.

Нақты түрдегі білім беру міндетін табысты және тиімді шешу тәжірибесі, егер ол теориялық және әдіснамалық негізделсе, субъектілердің іс-әрекет жүйесі түрінде технологиялық сипатталған болса, нақты технология түрінде ресімделуі мүмкін. Бұл жағдайда ол тек жасаушының өзі үшін ғана емес, онымен басқа педагогтар танысып, өз тәжірибесінде пайдалана алады.

Педагогикалық іс-шараларды жүзеге асырудың технологиялық деңгейі стратегиялық таңдалған ұстанымдарды анықтауды, тұжырымдауды және олардың бұлжытпай жүруін талап етеді, бұл белгіленген іс-қимылдар ауқымында ұйымдастырылатын үрдістің (ынталандыру, қолдау, өзектендіру, дамыту және т.б.) сапасын сақтауға кепілдік береді. Кез-келген қадамға қатысты ол неге стратегиялық тұрғыдан қажет деген мәселені алдын-ала пайымдауға болады. Мұндай пайымдаулар шешімінің әр түрлі жауаптары болуы мүмкін.

Стратегиялық мағынаға сәйкес әрбір қадамның (технологиялық цикл кезеңінің) технологиялық қажетті нәтижесі және оның табыстылық көрсеткіштері болады. Берілген аралықта қол жеткізілген нәтиже субъект әрекеттерінің технологиялық тізбегінде қойылған мақсатқа қол жеткізуге сабақтастықты сақтаудың алғышарты болып табылады.

Әдетте, технологияға мұғалім немесе оқытушы таңдаған әдіс-тәсілдің әрбір кезеңдегі тиімді әрекетінің «іске қосу» кепілдіктері қойылады. Бұл кепілдіктер ол саналы және шебер өзінің әрекеттерімен объективті сипаты бар, білім, білік немесе жеке тұлға құрылымындағы өзгерістерді, өзара іс-қимылдың табыстылығы үшін қажетті ақпараттық-коммуникативтік дағдының өзектілігін қамтамасыз ететін түрлендіргіш тетіктерді енгізгенде ғана пайда болады. Сондықтан технологиялық тізбекте әрбір орындалған қадам кері байланысты жобалауды талап етеді, оның нысандары алдын-ала жобаланады және анықталады. Бұл ретте әрбір кері байланыс әрекетінен кейін келесі әрекеттердің екі нұсқасы болжанады: қалаған нәтижеге қол жеткізілген жағдайда және жоспарланбаған нәтиже алынған жағдайда. Бұл кез-келген технология білім беру үдерісінің мазмұнымен, ұйымдастыру формаларымен, қарым-қатынас және өзара іс-қимыл тәсілдерімен жұмыс істеу құралы ретінде психологиялық, әлеуметтік немесе басқа да қауіптерді болжауға және жоюға мүмкіндік береді.

Технология табысты жұмыс істеуі үшін, технологиялық тізбектің соңғы кезеңі субъектінің білім беру жағдайынан шығуының әдіс-тәсіліне айналады. Әйтпесе, қажетсіз әсерлер алуға болады. Іс жүзінде технологиялардың сипаттамасы мен жаңғыртуында педагогтың немесе білім беру үдерісінің басқа да қатысушысының ақпаратпен жұмыс істеудің немесе алгоритм нысанында әлеуметтік өзара іс-әрекеттің қажетті үдерісін ұсыну және одан кейін оны қолдану мүмкіндігі мен іскерлігі пайдаланылады.

Білім беру тәжірибесіне арналған жаңа технологияны жобалау келесі алгоритм бойынша жүзеге асырылады [23]:

- болжанатын технологияның сапалық сипаттамалары анықталады;
- диагностикалық түрде мазмұнды мақсаттар қойылады, оларды шешу таңдалған технология әдіс-тәсілдерімен жүзеге асырылуы мүмкін;
- қойылған мақсаттар мен міндеттерге сәйкес жаңғыртылатын іс-әрекеттердің қажетті жүйесінің мазмұны, дәйектілігі мен орындалу ұзақтығы анықталады және ашылады;
- ықтималдылық дәрежесін нақтылай отырып, осы технологияның әдіс-тәсілдерімен алға қойылған мақсатқа қол жеткізуді қамтамасыз ете алатын шарттар мен ұсыныстар сипатталады.

Жаңа білім беру технологияларының пайда болуының кем дегенде екі негізгі стратегиясы болады.

Бірінші стратегия қандай да бір теорияны немесе тұжырымдаманы (социологиялық, психологиялық, педагогикалық және т.б.) технологиялық түсіндірумен байланысты, ол іс-әрекет жүйесі түрінде жаңа технологияларды жобалауға және оларды білім беру тәжірибесінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда технология нақты теорияны, қағидаларды немесе ұстанымдарды білім беру үдерісі субъектілерінің тәжірибелік іс-әрекеттері тіліне аудару құралы болып табылады. Демек, бірінші жағдайда жаңа технологияның пайда болуы белгілі теорияны, ұстанымды немесе әдісті іске асырудың жаңа құралымен байланысты. Теориялық негіз ретінде білім мазмұнының теориясы, белсенділік теориясы, ойлауды дамыту теориясы, кәсіби

және тұлғалық даму теориясы (жеке тұлға, ұстаным) және т.б. болуы мүмкін. Екінші жағынан, білім беру тәжірибесінде пайда болатын жаңа технологиялар білім беру үдерісі субъектілерінің іс-қимыл жүйесі (оқыту жүйесі, уәждеу жүйесі, оқу үдерісін психологиялық-дидактикалық сүйемелдеу жүйесі және т.б.) негізделетін және құрылатын бір теориялық ережелермен (проблемалық, жеке тұлғаға бағытталған оқыту және т.б.) топтастырылуы немесе бірігуі мүмкін.

Жаңа білім беру технологиясын жасаудың екінші стратегиясы - нақты педагогтың немесе педагогикалық ұжымның тәжірибесін талдау және жинақтау. Нақты идея призмасы арқылы нақты білім беру мәселесін шешу тәжірибесін технологиялық әдіс-тәсілдерді бөлу және сипаттау арқылы дамытушы, проблемалық, қарқынды немесе контекстік оқыту технологиясы пайда болады. Бұл педагог өзінің педагогикалық тәжірибесін талдап және бағалай отырып, ғылыми негіздемені іздеуге, өз іс-әрекетінің логикасын құруға және қойылған мақсатқа жетудің барлық кезеңдерінде әдістер мен тәсілдерді ауыстыру үшін алгоритмді немесе негіздерді сипаттай отырып жүргізеді.

Бұл жағдайда педагог не істейді? Өз технологиясын сипаттаудағы педагогтың іс-әрекетінің тәртібі қандай?:

- технологиялық - белгілі бір логика мен реттілікте ғылымда әлі көрініс таппаған нақты түрдегі білім беру міндеттерін шешу тәжірибесін сипаттайды;
- өзінің жаңа тәжірибесінің ғылыми немесе дидактикалық міндеттерді шешудің дәстүрлі тәжірибесінің қалыптасқан қағидаларымен қарама-қайшылығын ашады, қандай да бір тұжырымдар мен ұсыныстардың бірін ашады, шешудің жаңа және одан да көп заманауи әдістерін ұсынады;
- технологиялық кезеңдерді (қадамдарды) өз қызметінің құрылымындағы тұтас бірлік ретінде құрастырады және сипаттайды, әр кезеңдегі жетекші әдістер мен тәсілдерді сипаттайды;
- белгілі бір теория немесе тұжырымдама, қағида немесе әдіс аясында таңдалған логиканы ғылыми негіздейді;
- білім беру міндеттерінің бөлінген тобын шешуде жаңа технологияның тиімділігін бағалау шамалары мен өлшемдерін сипаттайды;
- білім беру ортасында қолдану шарттары мен шекарасын сипаттайды [26].

Жоғарыда келтірілген мәселелерге қатысты маңызды ескерту, ол, әрине, жаңа білім беру технологиясын құруға шешім қабылдаған педагогтар үшін ол әдістемелік ұсыныс бола алады. Бұл ұсыныс өкінішке орай, іс жүзінде барлық сарапшылар ұсынған ұсыныстарға сәйкес келе бермейді, сондықтан кітаптың оқу тәжірибесінде қолданылатын ақпараттық технологияларды қамтитын бөлігінде оқырман оларды жобалау мен сипаттауда әр түрлі тәжірибені көреді. Бұл факт жобалаудың барлық талаптары сақталса да, жобаны іс жүзінде жүзеге асыру, әдетте, бір мәнді болмайтындығымен түсіндіріледі. Бұл сыртқы және ішкі факторлардың әсерімен, ең алдымен педагогтің жеке-психологиялық, тұлғалық ерекшеліктерімен, оның кәсіби құзыреттілігімен, сондай-ақ басқа субъектілердің ерекшеліктерімен байланысты, бұл нақты әрекеттерге түзетулер енгізу қажеттігіне әкеледі.

Осылайша, жаңа білім беру технологиясын жобалау келесідей әрекеттерден тұрады:

- жаңа технологиядағы білім тәжірибесінің қажеттілігін талдау;
- осындай технология моделін әзірлеу;
- оның ерекшеліктерін егжей-тегжейлі сипаттау, білім беру тәжірибесінде қолданылатын қазіргі технологиялармен сәйкестендіру;
- әзірленген модельді сынақтан өткізу үшін қажетті негізгі әдіс-тәсілдер мен шарттарды анықтау;
- басқа технологиялармен салыстырғанда жаңа технологияның тиімділігін бағалау.

Білім беру тәжірибесінде технологияны тиімді қолданудың маңызды шарттары:

- педагог таңдаған технологияның мүмкіндіктерін, білім беру үдерісінің барлық қатысушы субъектілерінің қызмет ерекшелігін және оны қолдану шекараларын анықтайтын оған қойылатын талаптарды, осы технологияны меңгеру деңгейі мен дәрежесін білуі;
- оны іс жүзінде жүзеге асыру тәсілдерін немесе әдістемесін білу;
- таңдалған білім беру технологиясын жүзеге асыруға қойылатын талаптарды орындауға қажетті педагогтың құзыреттілігі мен кәсіби-тұлғалық қасиеттері.

2. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

2.1 Модульдік оқыту технологиясы

Соңғы жылдары білім беру үдерісінің ізгілік құндылық құраушысын күшейтудің тұрақты үрдісі оқыту үдерісін дараландыруға, танымдық қызметті жандандыруға мүмкіндік береді, студенттерге оқу материалын жеңіл меңгеруге көмектеседі, оларды оқу материалын күнделікті жұмысқа ынталандырады, тұлғаның шығармашылық дамуы мен өзін-өзі танытуына жағдай жасайды. Осындай заманауи технологияларға модульдік оқыту технологиясы жатады.

Модульдік оқыту технологиясының мақсаты - білім беру үдерісі субъектілерінің жеке қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін ескере отырып, жеке және тәуелсіз оқу модульдері арқылы әр түрлі реттілікпен, әр түрлі көлемде және қарқынмен білім беру бағдарламаларының мазмұнын толық меңгеру үшін таңдау шарттарын жасау [25].

Модульдік оқыту мен оқытудың басқа түрлерінің түбегейлі айырмашылығы неде?

1. Модульдік оқытудың мәні модульдік оқу бағдарламасына сәйкес оқу қызметін ұйымдастырудан тұрады. Модульдік оқыту аясында білім мазмұны толық, дербес модульдер түрінде ұсынылады, олар сонымен бірге ақпараттың «банкі» және оны меңгеруге арналған әдістемелік нұсқаулық болып табылады.

2. Модульдік оқыту оқу бағдарламасын әзірлеу деңгейі мен бағытын таңдауға мүмкіндік береді. Бұл ретте педагогтың қызметіндегі басты назар ақпараттық және бақылау-бағалау тұрғысынан ақпараттық-бағдарланатын және консультациялық-үйлестіретіндерге ауысады.

3. Оқу үдерісінде оқытушы мен студенттің өзара іс-әрекеті ұстаным түрінде оқу модулімен жұмыс аясында жүзеге асырылады. Әрбір кездесу нақты оқу модулі аясында тапсырмалармен жұмыс істеу үшін оқытушы мен студенттердің дайындығын талап етеді [26].

Модульдік оқытудың сипаты мұғалім мен оқушылар, оқытушы мен студенттер арасындағы субъектілік қатынастардың тепе-теңдігін сақтауға негізделеді. Сондықтан студент тарапынан да кеңес беру немесе жиын өткізу бастамасына рұқсат етіледі.

Модульдік оқыту модульдерді меңгеру кезінде оқу жетістіктерін бақылаудың рейтингтік жүйесімен тығыз байланысты.

Модульдік оқыту технологиясын әзірлеу барысында сүйенетін негізгі ұстанымдар ретінде П.А. Юцявичене келесілерді атайды:

- модульдік ұстаным (оқыту модульдері бойынша құрылады);
- оқыту мазмұнын құрылымдау (материалды шағын оқшауланған элементтерге бөлу);
- оқу үрдісіне қатысушылардың іс-әрекеті әдістеріне сүйену (жедел және тиімді білімді қалыптастыру);
- динамикалық (модуль мазмұнын еркін өзгерту);
- икемділік (студенттердің жеке қажеттіліктеріне оны меңгеру жолдары мен мазмұнын бейімдеу);
- саналы көзқарас (оқу мақсаттарын түсіну);
- тепе-теңдік (педагог пен студенттің субъектілік өзара іс-әрекеті);
- әдістемелік кеңес берудің жан-жақты болуы [26].

Бір жағынан, оқыту мазмұнын оқшауланған, логикалық аяқталған элементтерге - модульдерге құрылымдауды көздейтін тұтастық ұстанымы маңызды, екінші жағынан, жиынтығы оқу бағдарламасының ерекшелігін және оқу курсының мазмұнын ашатын модульдер түрінде оқу материалының бірліктерін құрудың толықтығы мен қисындылығы қамтамасыз етілуі тиіс деп танылады.

Технологияны іске асыру барысында модульдік оқытуды ұйымдастыру ерекшелігіне сүйену қажет. Модульдік оқытудың басты құралы - оқу жоспары мен оның модульдерінен тұратын модульдік білім беру бағдарламасы. Модульдік білім беру бағдарламасын дайындау - бұл педагогтардан ғылыми-пәндік және психологиялық-педагогикалық құзыреттілікті талап ететін күрделі жұмыс.

Оқу пәні деңгейінде оқыту модуляциясы оның мазмұнын салыстырмалы түрде тәуелсіз, бір-бірінен тәуелсіз құрамдастарға - модульдерге бөлуді білдіреді. Оқу модулі - бұл оқу жоспары немесе оқу бағдарламасы деңгейінде салыстырмалы тәуелсіздік пен тұтастыққа ие, оны игеру үрдісін ұйымдастыру логикасын анықтайтын мазмұн бірлігі. Ол мыналарды ашады:

- оқу курсы аясындағы мазмұны;
- мақсаттар;
- күтілетін нәтижелер (білім, дағды, құзыреттілігі);
- технологиялық жабдықтау және оны игеру үрдісін әдістемелік қамтамасыз ету;
- оны игеру үрдісін ұйымдастыру үшін қажетті ұйымдастырушылық нысандар мен қызмет түрлері;
- бақылаудың түрлері мен формалары, оны игеру нәтижелерін бағалау ерекшеліктері мен өлшемдері [25].

Әрбір модульде негізгі және ауыспалы компоненттер, игерудің әр түрлі деңгейлері бар, әдістемелік материалдар жиынтығымен бірге жүреді. Әдістемелік бөлім тақырыптарды меңгеру үшін сұрақтар мен тапсырмалар, іскерлікті пысықтау тапсырмалары, зерттеу тақырыптары мен оқу жобалары, талқылау үшін жағдайлар сценарийлері, ұсынылатын әдебиеттер тізімі кіретін тапсырмалар жиынтығын қамтиды.

Модульдік оқу бағдарламасы - бұл нақты оқу пәні, оқу модульдерінің білім беру мазмұнының логикалық аяқталған элементтерінің жүйесі. Модульдік білім беру бағдарламасының құрылымы келесі міндеттерді шешу жолымен қалыптасады:

- модульдік білім беру бағдарламасының әлеуеті қолданушы субъектілер шеңберін анықтау, қолданыстағы және мақсаттары жақын білім беру бағдарламаларына талдау және т.б
- игеру үшін қажетті құзыреттер тізімін анықтау;
- модульдік білім беру бағдарламасы үшін модульдер тізімін анықтау;
- жетіспейтін модульдерді әзірлеу.

Модульдерді дайындау төрт кезеңнен тұрады:

- оқу материалын модульдік нұсқада ұсынудың әдістемелік мақсаттылығы тұрғысынан талдау;

- мақсаттарды қою және осы мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған оқытудың жоспарланған нәтижелерін анықтау, сондай-ақ мақсаттарды іске асыру мүмкіндіктерін бағалау;

- модуль түрінде дидактикалық материалдарды әзірлеу, студенттердің мүмкіндіктеріне жауап беретін педагог қызметін және сәйкес оқу қадамдарын жобалау;

- нақты жетістіктердің жоспарланған нәтижелерге сәйкестігін анықтау мақсатында құрылған модульдік бағдарламаны эксперименттік тексеру және жеке модульдердің мазмұнын түзету.

Сонымен, модуль белгілі бір кәсіби құзыреттілікті немесе құзыреттер тобын қалыптастыруға бағытталған білім беру бағдарламасының салыстырмалы түрде тәуелсіз бірлігін білдіреді.

Оқу пәнінің модульдік бағдарламасын дайындау және модульдік оқыту аясында сабақтарды ұйымдастыру бойынша жұмысты ұйымдастыру кезінде келесі талаптарды басшылыққа алған жөн: модульдің атауы түсінікті және қысқа тұжырымдалуы тиіс; модульде оқу нәтижесінде қалыптасатын құзыреттілік сипатталған; оның даму генезисіне сәйкес келетін құзыреттілік деңгейлері бөлінген және негізделген; бөлінген деңгейлерге сәйкес құзыреттіліктің қалыптасуын анықтауға мүмкіндік беретін «кіріс» тестісі қарастырылған; модульдің жеке тәжірибесін өзектендіру тәсілдері жазылған; өзектендірілген тәжірибені талқылау және талдау тәсілдері ойластырылған; құзыреттілікті дамыту үшін қажетті теориялық білімдер қарастырылған және жазылған және олар берілетін нысанға негізделген; жаңа тәжірибені қолдану және бекіту үшін «жеке эксперимент» әдіс-тәсілдері, тәжірибелік міндеттер қарастырылған; құзыреттіліктің қалыптасу дәрежесін тексеру үшін «шығыс» тестісі қарастырылған.

Содан кейін келесі сұрақтарға жауап беру керек. Оқу курсы бойынша модульдік бағдарламада қанша модульді бөлу керек? Модуль аясында оқушылар немесе студенттер нақты қандай жұмыс түрлерін орындайды? Әр модульде қандай тапсырмалар міндетті? Әр модульде бақылау мен бағалаудың қандай әдістері қолданылады? Әр тапсырманы орындауға қанша уақыт бөлінеді? Білім беру үдерісінің субъектісі қандай оқу және әдістемелік материалдармен қамтамасыз етіледі? Оқу модулі аясында байланыс қалай ұйымдастырылады?

Қойылған сұрақтарға берілетін жауаптардың ықтимал нұсқаларын қарастырайық.

Модульдік бағдарламадағы модульдер саны:

- модульдік бағдарламаның жалпы мақсаттарынан;

- курс көлемі (егер курс 32 сағатқа есептелген болса, онда үш модульден артық емес);

- мазмұндар: барлық мазмұн нақты мақсатқа жетуге бағытталған логикалық аяқталған бөліктерге бөлінеді;

- курс есептелген сағаттар саны (мысалы, ЖОО-да бір семестр - үш модульден, екі семестр - төрт-алты модульден аспайды).

Әрбір модуль бойынша білім беру үдерісі субъектілерінің жұмыс түрлерін анықтау курстың мазмұнымен әр түрлі болуы және анықталуы мүмкін.

Модуль шеңберіндегі үлгілік тапсырмалар.

Аналитикалық мәтін түрінде рәсімделетін студенттің жеке жұмысы бірқатар талаптарды талап етеді:

- көлемі (7-9 бет);

- әр студентке арналған тақырып (оқытушымен келісілген);

- нақты жұмысты тапсырудың нақты белгіленген мерзімі (презентацияға дейін үш-төрт күн бұрын).

Жеке жұмысты бағалау кезінде студенттердің барлық көрсетілген талаптарды сақтауы маңызды болып табылады. Біріншіден, жұмыстың аз көлемі студентті тапқан ақпарат көзінен мәтінді механикалық көшіру емес, материалды талдауды жүргізуге ынталандырады. Екіншіден, әрбір студент үшін жеке жұмыс тақырыбын анықтау және оны оқытушымен келісу дайын материалдарды (мысалы, интернеттен табылған) пайдалану мүмкіндігін шектейді. Үшіншіден, мерзімдерді сақтау студенттен семестр бойы тұрақты жұмысты талап етеді (себепсіз мерзімінде тапсырылмаған жұмыстар, тексеруге қабылданбайды, бұл семестр бойынша жұмыстың жалпы бағасын автоматты түрде төмендетеді).

Топтық жұмысты (жазбаша) дайындау. Әр студенттің қандай жұмыс түрлерін (тарауларын) дайындайтындығын қосымша анықтау керек, яғни әр қатысушының қатысу дәрежесін анықтау керек. Тапсырманы біркелкі бөлу орынды, бұл әрбір студенттің тапсырманы орындау үлесін анықтап бағалауды жеңілдетеді.

Тестілеу (жазбаша, компьютерлік): тест түрінде ұсынылатын сұрақтар шеңбері анықталады.

Рөлдік ойын (барлық курс бойынша қорытынды сабақ) мыналарды анықтайды:

- сценарийді дайындау мерзімі (кіші топтағы аналитикалық жұмыстан кейін сценарийді оқытушы түзетеді);

- топ ішінде және қарсы тобында рөлдерді бөлу (ойын мазмұнына байланысты).

Жеке жұмыстың тұсаукесеріне оқу пәнінің мақсаты мен мазмұнына байланысты пікірталастар немесе басқа да жұмыс түрлері ұсынылады.

Модульдік оқытуды бақылау келесі мақсаттармен жүргізіледі [25]:

- субъектілердің жұмысын жандандыру және оқылатын материалмен жұмысты жүйелеудің оқу үдерісіне қызығушылық;

- нақты материалды зерттеу кезінде туындайтын жекелеген мәселелерді түсінбеуді уақытылы жою;

- студенттердің оқу материалын меңгеру үрдісін жедел басқару;

- тестілеу немесе емтихан кезінде білімді тексерудің жүйелік және іріктеушілік сипатын жою.

Модульдік оқытуды дайындаудағы бұл тармақ өте маңызды және күрделі болып табылады, өйткені модульді меңгеру барысында студент орындайтын тапсырманың әрбір түрі бойынша бағалаудың сәйкес деңгейін анықтауға және қоюға болмайды. Модульдік оқыту аясында бағалау жүйесін қалыптастыру кезінде қолдануға болатын кейбір тәсілдерді атап көрсетейік.

Модульдегі әрбір жұмыс үшін белгілі бір балл саны есептеледі және барлық ықтимал бағаларды қосу арқылы студент семестрге (оқу пәні шеңберіндегі барлық жұмыстар үшін) жинай алатын максималды балл саны анықталады.

Жұмыстың күрделілігіне байланысты (жеке немесе топтық) қойылатын балл саны өзгеруі мүмкін: күрделі және көп жұмысты қажет ететін тапсырмалар жоғары бағаланады, күрделі емес тапсырмалар төмен бағаланатын болады.

Студент оқу пәні шеңберінде орындауға тиіс әрбір жұмыс 0 балдан бастап әрбір нақты жұмыс үшін анықталған максимумға дейін бағалануы мүмкін. Бағалау критерийі - бұл жұмыстың орындау сапасы мен бастапқыда қойылатын талаптарға сәйкестігі.

Айыппұл жүйесі қолданылуы мүмкін, мысалы, жұмысты бір-екі күнге кешіктіргені үшін (оқытушының қалауы бойынша).

Семестр соңында балдардың жалпы қосындысы анықталады және емтиханға, сынаққа жіберу туралы шешім қабылданады. «Рұқсат ету бағаны» алдын ала белгіленеді және ескертіледі. Студент өзіндік жұмысы (жеке, топтық), аудиториядағы белсенді жұмысы, рөлдік ойынға қатысуы, бақылау, тест тапсырмалары, т.б. үшін балл жинай алады.

Оқу пәні үшін қорытынды бағаны шығаруға мысал келтірейік. Пән бойынша жалпы баға әр модульге берілген салмақтық коэффициенттерін есепке ала отырып, дифференциалды есепте немесе емтиханда анықталады. Салмақтық коэффициенттердің мәні сағат көлемі мен оқу материалының күрделілігін ескере отырып анықталған. Пән үшін балл мынадай формула бойынша анықталуы мүмкін:

$$\text{балл} = \sum_{k=1}^{7} k_i A_i$$

мұнда i модульдегі салмақ коэффициенті k_i

$k_1 = 0{,}2,\ k_2 = 0{,}2, k_3 = 0{,}7,\ k_4 = 0{,}2, k_5 = 0{,}2,\ k_6 = 0{,}7, k_7 = 0{,}7,$

$$\sum_{k=1}^{7} k_i = 1$$

A_i - i модуль бойынша алынған баға.

Оқу модулін меңгеру уақыты оқу апталарымен бөлінеді. Жұмыс басында оқу күнтізбелік жоспары құрастырылады, онда дәріс күндері, аудиториядағы топтық сабақтар, кеңес беру күндері мен уақыты, өзіндік жұмыстар бойынша

есеп беру күні мен уақыты анықталады. Кезекті тапсырманы тапсыру кезінде тақырыпты келісу, оқытушыға жұмысты тексеруге ұсыну, есеп беру күндері белгіленеді.

Оқу және әдістемелік материалдар:

- курс бойынша оқу әдебиеті (негізгі ережелер жазылған бірнеше базалық оқулықтар);
- әрбір модуль бойынша қосымша ұсынылатын әдебиеттер (оқулықтар, монографиялар, журналдар, сайттар);
- әрбір модуль бойынша әдістемелік нұсқаулар;
- әр модуль бойынша өзіндік жұмыстарды орындау бойынша әдістемелік ұсыныстар (тапсырманың толық сипаттамасы, бақылау түрі, тапсырманы ұсыну түрі мен нысаны, ұсынылатын әдебиет, әр жұмыс түрі үшін балл саны).

Өзіндік және шектеулі аудиториялық жұмыс көлемі көп болған жағдайда студент пен оқытушының тұрақты байланысын ұйымдастыру қажет. Ол үшін апта сайын кесте бойынша белгілі бір сағаттарда кеңестер жүргізіледі. Өзіндік жұмысты ұйымдастыру үшін тапсырмалар кеңес беру кезінде немесе электрондық пошта арқылы беріледі. Оқытушы, сабақ жүргізуші, жеке сайт болған жағдайда, модульдік оқыту аясында студент пен оқытушының қарым-қатынасының өте тиімді түрі болып табылатын конференция сияқты сабақ түрлері қолданылуы мүмкін. Орындалған жұмыстар оқытушының жеке өзіне немесе зертханашыға тапсырылады, ол журналға жұмыстың тапсырылған күнін тіркейді. Бұл қорытынды шығару кезінде уақтылы тапсыруды бақылау үшін маңызды. Әрбір студентке есеп парағы (қағаз немесе электронды) ашылады, онда оның жұмысы курс бойынша тіркеледі. Жұмыстарды орындау нәтижелері аудиториядағы топтық сабақтарда немесе кеңес беру уақытында талқыланады, бағалар әзірленген шкалаға сәйкес қойылады. Жазбаша емтихан жұмыстарын қоса алғанда, барлық материалдар студенттің портфолиосын қалыптастырады, ол оқу орнында сақталады және әлеуетті жұмыс берушіге қолжетімді. Мұндай жүйе студент пен оқытушы, оқытушы мен студент арасындағы мүмкін болатын қайшылықтар мен түсінбеушілік жағдайларды азайтуға мүмкіндік береді.

Модульдік оқыту технологиясын іске асыру негізінде педагогтар келесі ұстанымдарды басшылыққа алады:

- өзіндік оқу қызметін дамыту және танымдық белсенділікті ынталандыру;
- модульдерді әдістемелік негізде құру және оқытуда ақпараттық технологиялар құралдарын пайдалану есебінен оқу уақытын барынша тиімді пайдалану;
- оқу жетістіктерінің алдын-ала белгіленген міндетті деңгейіне бағдарлау;
- оқу жетістіктерін бақылау мен бағалаудың оқыту, ынталандыру және түзету функцияларын басым іске асырумен модульді оқу барысында оқыту мазмұнын меңгеру деңгейін жүйелі тексеру;
- оқу қызметін ұйымдастырудың жеке және топтық формаларының негізделген үйлесімі [64].

Модульдік оқыту технологиясын қолдану келесі міндеттерді шешуге ықпал етеді:

- оқу бағдарламасын меңгеру кезінде студенттердің тәуелсіздігін арттыру;
- өз бетінше шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру және бекіту;
- жеке аналитикалық мәтіндерді ресімдеу, материалды таныстыру дағдыларын бекіту;
- оқу мәселелері бойынша білім беру ортасындағы қарым-қатынастар мен кездесулерге бастамашылық жасау дағдыларын қалыптастыру;
- оқу жетістіктерін бағалау және өзін-өзі бағалау, бақылау және өзін-өзі бақылау үйлесімі.

Мұндай технологияны табысты іске асыру үшін мазмұнның өзгергіштігін, осы мазмұнмен жұмыс істеу жағдайы мен қарқынын таңдауды, оқу үдерісіне қатысушылардың өзара іс-қимыл формаларының әртүрлілігін қамтамасыз ету, оқу модульдерін меңгеру деңгейі мен бағыттары туралы шешім қабылдауда дербестік таныту үшін жағдай жасау қажет.

2.2 Проблемалық оқыту технологиясы

Проблемалық оқыту технологияларының мақсаты - оқу үдерісі субъектілерінің өзіндік ізденіс қызметін ынталандыру.

Проблемалық оқытуды ұйымдастырудың психологиялық негізі студенттің санасында, оның білуімен және педагог қойған мәселені шешу, проблемалы тапсырманы орындау немесе проблемалы жағдайды шешу үшін не білу қажет екенін білу болып табылады [27].

Проблемалық оқыту технологиясының әлеуеті мыналарды қамтамасыз етеді:
- өз бетінше оқу іс-әрекеті мен белсенді ізденіске итермелейді;
- белсенділіктің, бастаманың, дербестіктің және шығармашылықтың пайда болуын ынталандырады;
- түйсік пен ойлауды дамытады;
- әр түрлі ғылыми және тәжірибелік мәселелерді шешу шеберлігіне, теориялық және практикалық міндеттерді шығармашылық шешу тәжірибесіне үйретеді;
- сыни және теориялық ойлауды, негізгі зияткерлік біліктерді жалпылау, жүйелеу, талдау, синтез, дедукция және индукцияны дамытуды қамтамасыз етеді;
- оқу пәнінің мазмұны мен әдістеріне танымдық қызығушылық тудырады;
- жаңа ғылыми білімді түсіну мен іздеуге және алу тәсілдеріне баулиды;
- оқу үрдісінде шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жүзеге асыру үшін жағдай жасайды [28].

Проблемалық оқытудың құрылымдық бірліктері проблемалық жағдай және оны шешу үрдісі, проблемалық мәселе және проблемалық міндет болып табылады.

Проблемалық оқытуды ұйымдастыру кезеңдері:

- оқу материалындағы қарама-қайшылықтарды, белгісіз сәттерді анықтау, оларды қиындықтар ретінде түсіну, оларды жеңуге ұмтылудың пайда болуы (проблемалық жағдайды түсіну және проблемалық мәселені тұжырымдау);

- проблемалық есептің шарттарын талдау, белгілі және белгісіз деректер арасында тәуелділікті орнату;

- негізгі проблеманы кіші бағдарламаға бөлу және жоспар, шешім бағдарламасын құру;

- білім мен іс-әрекет тәсілдерін өзектендіру немесе жетіспейтін білім алу және шешілетін есеп шартымен оларды салыстыру;

- гипотезаны ұсыну, шешім идеясын іздеу;

- іздестірілетін іс-әрекеттер мен операциялар жүйесін таңдау және жүзеге асыру (жеке шешім);

- шешімді тексеру;

- алынған нәтижелерді нақтылау, сондай-ақ алынған қорытындылардың бұрын белгілі теориялық ережелермен, заңдармен, тәуелділіктермен байланысын анықтау және алынған нәтижеден туындайтын ықтимал салдарларды тұжырымдау, шешілуге жататын жаңа проблемаларды анықтау.

Жалпы түсінікке сәйкес мәселе - бұл субъектінің белгілі бір жағдайда пайда болған қарама-қайшылықты қолма-қол білім немесе тәжірибе арқылы шешу мүмкін еместігін сезінуі. Яғни, Гетенің сөзімен айтқанда «Екі шеткі көзқарастың арасында ақиқаттан басқа ештеңе жоқ, тек қана шешілетін мәселе бар».

Кез-келген проблеманың объективті шешімі - проблеманы тудыратын және оны шешуге мүмкіндік беретін бастапқы деректер. Субъективті шешімі - студенттің осы проблеманы оның даму деңгейінде қабылдауға дайындығы. Танымдық проблема табиғатта екі жақты құбылыс ретінде әрекет ететінін есте сақтау маңызды:

- оның сыртқы (объективті) жағы шындықтан туындайды (немесе оқу үдерісінде дидактикалық мақсатта арнайы құрастырылады);

- ішкі тұлғаның қандай да бір қайшылықтармен ұшырасу кезінде пайда болатын шиеленісу жағдайын көрсетеді.

Студент жауапты алдын-ала білетін немесе оны табудың тривиальды тәсілі бар таныс сұрақ проблема болып табылмайды. Шешімі жоқ қажетсіз күрделі сұрақтар да проблемалық тапсырмалар болып саналмайды.

Проблемалық білім беру технологиялары контекстіндегі танымдық мәселелерді қарастыруға болады:

- оқытудың проблемалық сипатының маңызды көрсеткіші ретінде;

- білім беру нәтижелерінің жоғары деңгейіне кепілдік беретін оқу қызметін жандандыру құралы;

- білім беру үдерісі субъектілерінің зияткерлік әлеуетін өзектендіру және іске асыру құралы;

- оқуға деген ішкі уәждемені, өзіндік іздеу белсенділігін тудыратын кіріктіруші ұстаным.

Танымдық мәселелердің типологиясын құру үшін бірнеше негіздерді атап өтуге болады.

Жалпы алғанда, проблеманы белгісіздік нысанына сәйкес топтарға бөлуге болады. Білім беру мазмұны төрт негізгі компонентті қамтиды деп есептеледі:

1) білім жүйесі;

2) жалпы зияткерлік және практикалық шеберлік жүйесі;

3) мәдениетті одан әрі дамыту үшін негіз болатын шығармашылық қызмет тәжірибесі;

4) әлемге және өзіне эмоциялық-жігерлік қарым-қатынас тәжірибесі.

Демек, танымдық проблемалардың төрт тобын құруға болады, оларды шешу нәтижесі: жаңа білім; жаңа біліктілік; шығармашылық тәжірибесі; құндылық-эмоциялық қарым-қатынас.

Бірінші топтың проблемалары бұрын белгісіз фактілерді, ұғымдарды, заңдарды, теорияларды, іс-әрекет тәсілдері туралы білімді, бағалау білімін ашу қажеттілігі негізінде құрылатын болады. Екінші топтың проблемалары логикалық, пәндік-типтік, ғылыми-пәндік білімдерді меңгеру шартымен байланысты. Үшінші топтың проблемалары шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін дамытудың катализаторы, төртінші топтың проблемалары - құнды пікірлерді қалыптастыру тәжірибесі ретінде әрекет етеді.

Танымдық проблемалардың басқа типологиясы білім беру үдерісіндегі функциялардың белгісі бойынша құрылуы мүмкін. Танымдық проблемалар жағдай туғызуы мүмкін:

- мақсат қою және білім беру іс-әрекетін ұйымдастыру;
- бастапқы ақпаратты қабылдау, түсіну және бекітуді ұйымдастыру;
- іс-әрекет тәсілдерін ұйымдастыру және меңгеру;
- шығармашылық іс-әрекет тәсілдерін ұйымдастыру және меңгеру;
- меңгерілген білімді жинақтау және оны жаңа білім жүйесіне енгізу;
- білім беру іс-әрекетінің нәтижелеріне бақылау жүргізу.

Проблемалардың басқа да түрлерін ерекшелейді:

- өтпелі - барлық курс үшін өзекті;
- кешенді - бірнеше тақырыпты қамтиды;
- тақырыптық - оқу тақырыбын оқу барысында талқыланатын сұрақтар шеңберін қамтиды;
- ситуациялық - белгілі бір оқу сабақтарындағы нақты фактілермен және жағдайлармен байланысты.

Проблеманы шешу кезінде студенттің дербестік дәрежесі ерекше қызығушылық пен типология болып табылады. Бұл кезең проблемалық баяндауды, ішінара іздеу мен зерттеу әдістерін ажыратады.

Проблемалық оқыту әдістері. Проблемалық баяндау - оқытушы сұрақ қояды немесе проблемалық тапсырманың міндетін тұжырымдайды және жауаптардың нұсқаларын немесе шешу тәсілдерін көрсетеді, ал оқушылар немесе студенттер іздеуді қадағалайды және оған өзінің көзқарасын білдіреді.

Эвристикалық әдісі субъектілерді мәселені талқылау және шешу үрдісіне белсенді тартуды көздейді. Іздеу іс-әрекет үрдісін педагог бағыттайды және бақылайды.

Зерттеу әдісі субъектілерді ғылыми проблеманы қалыптастыру үрдісіне енгізуді, зерттеудің мәні мен әдістерін іріктеуді, оның бағдарламасын құруды, эксперимент базасы мен қатысушыларын іріктеуді, оған қатысуды, алынған нәтижелерді өңдеу мен талдауды көздейді.

Проблемалы баяндаудың мәні - педагог (немесе оқу құралы) мәселені өзі қояды және өзі шешеді, бірақ бұл ретте оның шынайы, бірақ оқушының немесе студенттің түсінуі үшін бейімделген қайшылықтарды шешу жолын көрсетеді, субъект проблема шешіміне қарамай тек барысын қадағалайды. Бұл әдістің мақсаты - шешімнің үлгілерін көрсету; білім беру үдерісінің субъектілері дәлелдердің сенімділігіне талдау жасауға, проблемалық жағдайларды шешу алгоритмдерін меңгеруге мүмкіндік алады [28].

Эвристикалық әдісі білім беру үдерісі субъектілерінің өз бетімен күрделі әрекеттерді біртіндеп меңгеруіне бағытталған ғылыми немесе кәсіби мәселелерді шешу. Бұл әдісті жүзеге асыру оқушыларға немесе студенттерге іздеу қадамдарының бірін өз бетінше орындау ұсынылады:

- мәселенің мәні неде екенін көру;
- гипотезаны қалыптастыру;
- шешім жолын ұсыну;
- дәлел келтіру;
- алынған фактілерден және т.б. қорытынды жасау.

Бұл жағдайда проблема студенттерге қол жетімді болатын тапсырмалар бөлінетін кіші тапсырмалар тобына бөлінеді. Бұл әдіс нақты оқу, кәсіби және ғылыми-іздестіру жағдайларын талдау және кейс-әдіс үшін тапсырмаларды әзірлеу кезінде қолданылуы мүмкін.

Зерттеу әдісі студенттер толық дербестік көрсете алатын мәселелерді шешуге бағытталған, проблеманы қоюдан оны шешуге дейін, бұл ретте олар кез-келген түрдегі проблемалық жағдайды толыққанды шешу үшін қажетті қадамдардың толық циклін жүзеге асырады. Нақты жағдайды толыққанды талдау зерттеу әдісін классикалық қолдану болып табылады, зерттеу үшін материал проблемалық талдау үшін алынған нақты жағдай болып табылады. Нақты жағдай кем дегенде үш рет зерттеу әдісін қолдану үшін жағдай жасайды: оны құрастыру (сипаттау, материалды жинау), талдау, алынған шешімдерді (талдау материалдарын) сараптамалық талдау [27].

Жоғарыда аталған типологиялардың сипаттамасы заңды түрде мәселелерді құрастыруға тағы бір тәсілді ұсыну қажеттілігіне әкеледі. Бұл тәсілде сұрақтарға жауап беру маңызды: проблеманы кім тұжырымдайды? Мәселе көзі не болады? Мұнда танымдық проблемалардың екі үлкен тобын бөліп көрсетуге болады: мәселенің бірінші көзі - дидактикалық және мазмұндық қайшылықтарды түзететін оқу құралы, екінші кезеңде - проблеманы студент құрастырады, ал олардың көзі - оның өзіндік тәжірибесі. Әлбетте, бұл топқа оқытуға сүйену жеке-маңызды проблемалық жағдайларды табиғи түрде жасайды және оқыту үдерісін

кепілді түрде белсендіреді. Нәтижесінде студенттердің өз дамуы үшін өзекті мәселелерді нақтылап, шеше білуі қабілеті және ол оның білім сапасының өлшемі болып табылады.

Проблемалық жағдайдың қайнар көзі не болуы мүмкін? Мұндай қызметті негізгі дидактикалық қайшылықтар атқара алады:

- белгілі мен белгісіздіктің арасы;
- білім мен дағды;
- танымдық тапсырманың күрделілігі және оны шешу тәсілінің болуы;
- танымдық қажеттіліктер және оларды жүзеге асыру мүмкіндіктері.

Проблемалық жағдайлар білім жүйесі мен жаңа талаптар арасында сәйкессіздік бар жерде туындайды. Мұндай қарама-қайшылықтың мысалы теорияларға сәйкес келмейтін жаңа фактілердің ашылуы болуы мүмкін; осы қарама-қайшылықтың одан да типтік жағдайы - тұрмыстық түсініктері мен ғылыми білімдердің арасындағы алшақтық.

Проблемалық жағдайды жасау үшін қолда бар мүмкіндіктер жиынтығынан (шешу жолдары, жауап беру, бағалау) біреуін таңдау қажеттігі басқа негіз бола алады; мұндай жағдайлар таңдау себептерін дәлелдеу, таңдауды жүзеге асыру критерийлерін айқындау шартымен күрделенеді.

Проблемалық жағдайлардың көздері:

- білімдерді пайдаланудың жаңа нұсқаларын іздеу міндеті;
- шешімнің теориялық мүмкіндігі мен шешім тәсілінің жоқтығы арасындағы қарама-қайшылық;
- модельді (схемалар, сызбалар, алгоритмдер) шындыққа айналдыру күрделілігі;
- статика мен динамика, тенденция мен факт арасындағы қарама-қайшылық;
- болжамды және нақты айырмашылықты түсіндіру деңгейіндегі қарама-қайшылық.

Сұрақтар мен тапсырмалар келесі жағдайларда проблемалық сипатқа ие болуы мүмкін:

- егер рұқсат ету қажет қандай да бір қайшылықтар болса;
- ұқсастықтар мен айырмашылықтарды орнату қажет;
- себеп-салдарлық байланыстарды орнату маңызды;
- «өлшеу» нұсқаларының негізінде таңдау жасау керек;
- таңдауды негіздеу қажет;
- қайшылықтарды өз тәжірибесі мысалында және теориялық заңдылықтармен растау қажет;
- қандай да бір шешімнің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау қажет.

Өзінің білімі, дағдысы немесе кәсіби дайындығы үшін мәні мен маңыздылығы бойынша түсінілетін, жеке-маңызды ретінде қабылданатын әлеуетті танымдық проблемаларды «ықтимал» қатарына аудару үшін қажетті жағдайлар бөлінген. Олар танымдық қызығушылықты қалыптастыру міндеттерін шешеді:

- баяндаудың эмоционалдық және ашықтығы;
- жеке мүдделер саласындағы прагматикалық бағыт;
- білімді бір саладан екіншісіне ауыстыру мүмкіндігі;
- өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі жүзеге асыру үшін кең мүмкіндіктер беру;
- іздеу белсенділігін ынталандырудың әр түрлі тәсілдерін қолдану, соның ішінде дәстүрлі жарнамалық қадамдар: тану, өзін-өзі құрметтеу, жаңашылдық, зеріктіруді жою, көңілділік, өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктері [28].

Білім беру үдерісіндегі танымдық проблемалардың негізгі функциялары қандай?

1. Танымдық мәселелер оқушыларды немесе студенттерді өз бетінше іздеу және жаңа білімді, іскерлікті, шығармашылық іс-әрекеттің тәсілдерін, тұлғалық бағалауды және шындыққа қарым-қатынасты «ашу» үдерісіне тартуға мүмкіндік береді. Өз бетінше іздеу және өздігінен білім алу қабілеті білім беру сапасының қажетті шарты ғана емес, сонымен қатар оның нәтижелілігінің көрсеткіші болып табылады.

2. Оқушылар мен студенттерге әр түрлі танымдық мәселелерді таңдау мүмкіндігін беру білім беру үдерісін сапалы саралау және дараландыру үшін жағдай жасайды.

3. Оқушының немесе студенттің өз өмірлік тәжірибесі, белгілі адамдардың, сыныптастардың немесе курстастардың қызметі, нақты өмір оқиғалары көзі болып табылатын танымдық мәселелерді шешу, жалпы осы мазмұнды және оның жекелеген бөлімдерін зерттеудің қажеттілігін, маңыздылығын, орындылығын түсінуді туындатады.

4. Танымдық мәселелер кіріктіру функциясын табысты орындай алады - бұл оқушы немесе студент проблемалы әдіс арқылы әр түрлі фактілердің, құбылыстардың, түсініктердің, заңдылықтардың арасындағы заңды байланыстарды орнату үдерісіне тартылғанда орын алады.

5. Проблемалардың қиын, бірақ жан-жақты сипаты жекелеген оқу пәндері мен жалпы оқыту үдерісіне ғана емес, сонымен қатар оқу, зерттеу және оқу-кәсіптік міндеттерді шешуде белгілі бір табандылықты да қалыптастырады.

6. Танымдық мәселелер - бұл білім беру сапасының өлшемі процесс емес («мен оқығанмын»), нәтижесі («мен проблеманы шештім»).

7. Іріктелген танымдық мәселелер жүйесі білім алушылар мен студенттерде қатып қалған постулаттар мен догмалар түрінде емес, әр түрлі қиындықтағы білім мен ақпараттың екпінді дамып келе жатқан құрылымы ретінде білім мазмұнына ерекше қатынасты қалыптастырады. Кешенді мәселелерді шешу барысында оқушылар мен студенттер оқу, ғылыми немесе кәсіби білімді толықтыру және жаңарту, осы үдеріске жеке қатыстылық, демек, оған жауапкершілік тәжірибесін алады.

8. Танымдық мәселелерді шешу - бұл мәселе қою үрдісінде орындарымен ауыса алатын білім беру үдерісінің субъектілері арасындағы ынтымақтастықтың ерекше қатынастарын орнатуға, оны шешу тәсілдерін іздестіруге және таңдалған әдіс-тәсілдің дұрыстығы мен тиімділігін негіздеуге себеп.

9. Сапалы білім беру үдерісі - бұл танымдық мәселелерді шешу үшін өзекті және мүмкін болатын білім ортасын кеңейту есебінен жеке тұлғаның өзіндік даму әлеуетін түсінуге жетуін қамтамасыз ететін үрдіс.

Оқу үдерісіне қатысушы субъектілеріне қойылатын сұрақтар жүйесі бар:

- проблемалы есепті шешудің түйінді кезеңдерін іздеу үрдісінде қандай сәттер болды?
- шешім тәсілін іздеудің қандай сәті ең маңызды болды?
- ең басты қиындық қандай болды?
- нені жетілдіру керек?
- қолданылатын әдістер мен тәсілдердің қайсысын ұқсас жағдайда қолдануға болады?

Оқу үдерісіне қатысушы субъектілеріне қойылатын ұсыныстар:

- тапсырма шартын мұқият оқып, тапсырма сұрағын (талабын) есте сақтаңыз;
- бұл шарттардын шешімін ойластырыңыз және проблемалық сұраққа жауап беру үшін не беретінін анықтаңыз;
- бір деректер басқалардың мәнін түсінуге көмектеспейтінін ойлаңыз.
- егер қандай да бір мәліметтер жеткіліксіз болса, проблема бойынша сізге не белгілі екенін еске түсіріңіз және осы білімдер оны шешу жолдарын іздеуге көмектесе алады деп ойлаңыз;
- тапсырманы шешу тәсілін ұсыныңыз;
- кезеңдер бойынша - проблемалық тапсырмаларды шешу жоспарын құрыңыз;
- проблеманың мәні бойынша сіздің шешіміңіз жауап болып табылатындығын тексеріңіз;
- сіздің шешіміңізге қайшы келетін деректердің міндеті жоқ па екенін тексеріңіз;
- өз әдіс-тәсіліңіздің тиімділігін дәлелдеңіз.
- барлық деректер есепке алынғанын тексеріңіз. Мәселенің мәні бойынша барлық мүмкін қорытындылар жасадыңыз ба?

Проблемалық тапсырманы шешу барысында қалыптасатын біліктердің үлгі тізбесі:

- проблемалық тапсырманың жағдайын талдау;
- проблемалық тапсырманың құрамын анықтау (белгілі және белгісіз нәрсені бөлектеу);
- проблемалық тапсырманы қайта құру;
- проблема туралы ақпарат ауқымын іздеу және кеңейту;
- гипотезаны қалыптастыру, болжамдау және проблемалық есепті шешу жоспарын құру;
- өз іс-әрекеттерін дәлелдеу;
- қорытынды жасай білу, шешім алгоритмін немесе сызбасын ұсына білу;
- эвристикалық әдістерді меңгеру. Эвристика - ойлауды ұйымдастырудың, түйсікті көрсетудің арнайы тәсілдері. Эвристикалық білу өз білімдерінен асып түсу қабілетін дамытады.

Эвриста ретінде баламалы іздеу жағдайында ықтимал әрекетті таңдау бойынша ұсынымдарды қамтитын эвристикалық ережелер бар:

- эвристикалық мәліметтер (формулалар, заңдар), афоризмдер (мақал-мәтелдер, қанатты сөздер), артықшылық ережелері,

- эвристикалық операциялар - индукция, аналогия, салыстыру, жалпылау және т.б.

Проблемалық сабақ және проблемалық дәріс - бұл проблемалық жағдайды құру, проблемалық мәселелерді тұжырымдау немесе проблемалық міндеттерді қою арқылы оқу бағдарламасын (мектепте және ЖОО-да) жүзеге асырудың негізгі нысандары, ғылыми зерттеулер нәтижелері мен практикалық тәжірибеге сүйене отырып, оларды шешудің әр түрлі тәсілдерін талдау.

Проблемалық оқу сабағын құру тәсілдері:

- оқу сабағы басында проблемалық мәселелерді қою;

- проблеманың даму тарихымен және оны теория мен тәжірибеде шешу жолдарын іздеумен танысу;

- ғылым әдістерімен және проблеманы шешудің практикалық тәсілдерімен танысу;

- проблеманы шешудің жолдары мен тәсілдерін сәйкестендіру және салыстырмалы талдау;

- оқу сабағы барысында проблемалық - риторикалық сұрақтар қою;

- оқушыларды немесе студенттерді талқылауға, іздестіруге немесе зерттеуге қатысуға тарту;

- дербестікке ынталандыру және оқу үдерісі субъектілеріне өз ұстанымын және талқыланатын проблеманы шешу тәсілдеріне өз көзқарасын білдіруге мүмкіндік беру;

- оқушыларды немесе студенттерді проблеманы шешудің жаңа тәжірибесін зерттеуге тарту.

Проблемалық жағдайларға мысалдар келтірейік:

1. Мамандық таңдау мәселесі. Жас журналист мемлекеттік ақпараттық агенттікте жұмыс істейді. Ол еңбек міндеттерін толық қанағаттандырады. Ол жасалып жатқан жұмыстарға қанағаттанады. Ұжыммен өте жақсы қарым-қатынаста, командада өзін-өзі көрсету үшін мүмкіндік көп. Алайда, оны жалақы қанағаттандырмайды. Осы кезде оған жалақы әлдеқайда жоғары болатын коммерциялық агенттіктен жұмысқа шақыру туралы ұсыныс жасалады, бірақ жарияланған материалдарға қатаң талаптар қойылады - агенттік өз инвесторының «қара пиарымен» айналысады. Журналист алдында моральдық дилемма пайда болады, неге артықшылық беру керек? Сүйікті жұмыспен айналысу немесе моральдық қағидаларды бұзғаны үшін екі есе көп жалақы алу керек пе? Нәтижесінде журналист...

Сұрақтар:

Таңдау себептері қандай?

Еңбекті бағалау критерийлері қандай?

Сіздің көзқарасыңыз бойынша журналист қалай түсуге болады?

2. Өз имиджін құру жағдайы. «Біздің өміріміз - көптеген бұтақтар мен жапырақтары бар үлкен бәйтерек». Оған өрмелей отырып, төмен құлап қалмау үшін қандай бұтақты басу керек деп ойлайсың. Өмірде де осылай. Сен өз мамандығың мен кәсібіңді таңдаудың алдында тұрасың, өз келешегіңді ойлайсың, сен өз даралығыңды, өз мінезіңді, өз имиджің туралы ойланасың.

Бала кезімде мен бірдеңе ойлап табу қабілетімен ерекшелендім. Мен зерттеуші саяхатшылар сияқты болуға тырыстым. Бірақ, есейе келе, мен тыныш өмір салтын таңдадым. Мен Хемингуэйді оқыдым, компьютерлік графикамен қатты айналыстым. Сыныптастарым менің бар екенімді ұмытып кетті. Мен графикалық курстарға бару үшін, мектептегі сабақтарға қатыспай өткізіп жіберіп жүрдім. Менің таңдауым дизайнер ретінде маңызды мансап болды. Бір кезде өзімнің құрдастарымнан алыстағанымды сезіндім, ақырында көбірек сөйлесуді, көңілді компанияларда уақыт өткізуді ұйғардым.

Осылайша, мен журналистика факультетінің студенті болдым. Бұл ортада мені құрметтейді, бағалайды және бәрі маған тартыла кетеді, өйткені мен өзімді өзім осылай қойдым.

Сұрақтар:

Мамандық таңдауға қатысты жастардың позициясы қандай?

Сіз адамның кәсіби өзін-өзі анықтауы мен шығармашылық өзін-өзі іске асыруын қалай түсінесіз?

Проблемалық білім беру технологиясын қолданудағы шектеулер:

- кез-келген материалға қолданылмайды, бірақ екіұштылыққа, кейде балама көзқарастарға, бағалауға, түсіндіруге мүмкіндік беретін материалға ғана қолданылады;

- екінші деңгейлі материалға назар аудармау үшін, ол маңыздылығы жоғары деңгейдегі материалдарға ғана негізделеді (әдістемелік, жалпы ғылыми, тақырыптық);

- оқу үдерісі субъектілерінің «проксимальды даму аймағына» бағытталған;

- іске асыру көп уақытты қажет етеді.

Тренинг: «Проблемалық оқытудың тиімділігі»

Мақсаты:

- проблемалық оқытудың негізгі ұғымдарымен танысу;

- проблемалық оқытудың негізгі түсініктері мен ерекшеліктерін сипаттау қабілеті;

- проблемалық оқытудың негізгі ұғымдарын тәжірибеде табысты қолдану;

- алған білімдері мен іскерліктерін бекіту мен меңгеруде басқаларға көмек көрсету.

Міндеттер:

1) студенттердің проблемалық оқыту және оның тиімділігі туралы тұтас түсінігін қалыптастыру;

2) топта жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру

Сабақты өткізу кезеңдері:

1. Кіріспе сөз. Сабақтың мақсаты мен міндеттеріне кіріспе. Қолайлы атмосфера құру.

2. «Проблемалық оқыту» ұғымын анықтау. «Тыңдау - сөйлеу – талқылау» техникасы. Проблемалық оқытудың ерекшелігі туралы пікірталас.

3. Кіші топтарда жұмыс істеу.

4. Кіші топтарда жұмыс істеу. «Себептер ағашы».

5. Рефлексия.

Әдістеме сипаттамасы:

1. Қолайлы атмосфера құру. Ойын «... дейін есептеңіз»

Топ шеңберде тұр. Тапсырма - 20-ға дейін қатты санау. Біреу «бір», екіншісі- «екі», үшіншісі - «үш» және т.б. айтады.

Сұрақтар:

Топ қойылған проблеманы қаншалықты тиімді және қалай тез шеше алды?

Бұл үшін не қажет болды?

2. «Проблемалық оқыту» ұғымын анықтау. «Тыңдау - сөйлеу - талқылау» техникасы.

Жаттықтырушы: «Проблемалық жаттығу дегеніміз не?» деген сұрақ қояды. Ойлануды және өзі үшін жауапты жазуды ұсынады, оны көршісіне (мысалы, оң жақта) айтуды, онымен келіскеннен кейін бүкіл топтың талқылауына салып жалпы пікір білдіруді ұсынады. Ұсынылған нұсқалар тақтаға жазылады (парақтарға және т.б.), содан кейін барлық қатысушылар талқылайды.

Талқылауға арналған сұрақтар (пікірталастар):

Қандай анықтамалар ең дұрыс? Неліктен?

Тиімділігі шағын топтарда проблемалық оқытудың сапалы сипаттамасы ретінде.

3. Кіші топтарда жұмыс істеу. Топтар екі түрлі тапсырмаларды параллель орындайды.

Бірінші топ «тиімділік - сандық немесе сапалық көрсеткіш пе?» деген сұрақты талқылайды.

Екінші топ тиімділік анықтамаларын талдайды және оларды проблемалық оқытудың анықтамаларымен байланыстыра салыстырады.

Топ жұмысының нәтижелерін дәйекті түрде таныстыру. Талқылау.

4. Шағын топтарда жұмыс істеу. Себептер ағашы: Неге проблемалық оқыту тиімді?. Тұсаукесер. Талқылау.

«Ортақты іздеу» ойынын ұйымдастыра отырып, жаттықтырушы барлық қатысушыларды бес топқа бөледі.

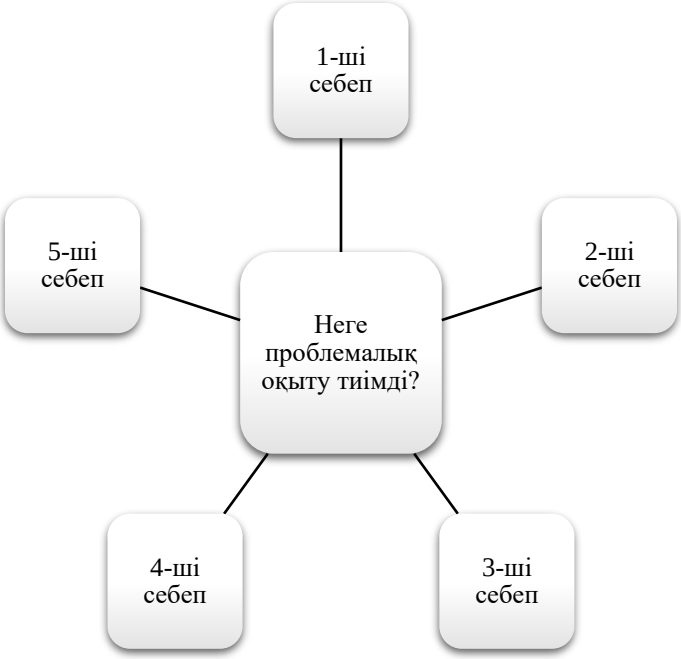
Топ ерікті түрде екеуден бөлінеді. Қатысушылардың әр жұбы бір-бірінен ортақ белгілердің белгілі бір санын табады. Содан кейін жаттықтырушы жұпта жалпы белгілердің ең көп саны бар басқа жұпты табуды ұсынады. Осылайша, жұптар төрттікке біріктіріледі. Егер адам саны мүмкіндік берсе, онда төрттіктер сол әрекетті қайталай отырып, сегіздікке біріктіріледі. Ойын адам саны тең бес топ қалыптасқанға дейін жалғасады.

Жаттықтырушыға «себептер ағашы» ойыны үшін бес парақ ватман, бес түсті маркерлер қажет.

Ойын сипаттамасы:

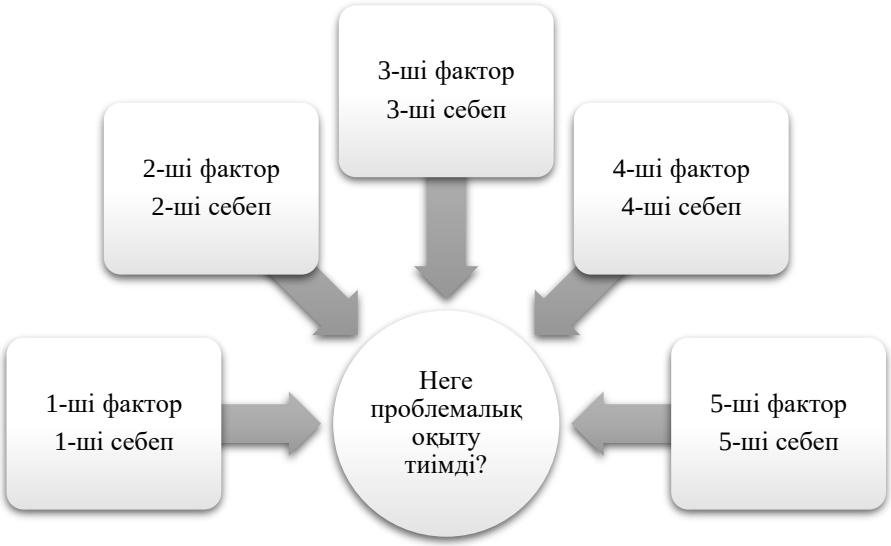
5 минут ішінде әр шағын топ «неліктен проблемалық оқыту тиімді?» деген сұрақты талқылауы керек. Ол үшін ватман парағының ортасына сопақша сызып, оған осы мәселенің атауын енгізу керек. Әр ойыншы негізгі мәселе, оның ойынша, проблемалық оқытудың тиімділігі себебін ағаштың бұтағы түріндегі сопақтан ішіне, жазуы керек (2.1-сурет). Бұл жұмысқа 5 минут уақыт бөлінген. 5 минуттан кейін шағын топтар өздерінің үлгілерін өзгертуі керек, сондықтан келесі 2 минут ішінде әр топ оның пайда болуына ықпал ететін факторларды анықтайды (2.2-сурет).

Неге проблемалық оқыту тиімді?

2.1-сурет. «Себептер ағашы» ойынының бірінші айналымы

«Себептер ағашы» суреті салынған ватман парағы барлық шағын топтарды аралап, басына қайтып оралғаннан кейін, әрбір ойыншы өзінің шағын тобының суретінде ол басты деп санайтын он себептерді «+» белгісімен белгілеу керек. Шағын топ мүшелері плюстерді есептеп, «плюстердің» ең көп санын жинаған проблемалық оқыту тиімділігінің бес себебін жазып ұсынады.

2.2-сурет. «Себептер ағашы» ойынының екінші айналымы

Рефлексия. Тренингтің қорытындысы рефлексия болып табылады. Шеңберде отырған барлық қатысушылардың белсенді талқылауы. Қолында доп бар адамға (немесе басқа шағын зат) сөйлеуге рұқсат етіледі. Жаттықтырушы допты лақтырады, ал доп тиген адам екі минут ішінде екі сұраққа жауап береді: «Бүгінгі жұмыста маған не ұнады» және «Мен нені үйрендім?». Жаттықтырушы жалпы қорытынды жасайды.

2.3 Контекстік оқыту технологиясы

Жоғары оқу орындарында мамандарды даярлау мазмұны мен әдістемесін талдау А.А. Вербицкийге тәжірибеден тыс теориядан тұратын елеулі қайшылықтардың бірін бөліп көрсетуге мүмкіндік берді. Ғалымның пікірінше, қарама-қайшылықтың мәні: студент - «білім беру» және «болашақ кәсіби маман» іс-әрекет субъектілері арасындағы айырмашылықта жатыр. Университеттегі білім беру іс-әрекетінің мәні - ақпарат. А.А. Вербицкий оқытудың жаңа түрі контекстік білім беру технологиясы ұсынды. Ғалымның пікірінше, контекстік білім беру технологиясы оқытудың болашақ кәсіби қызметімен қосылу үрдісін, оқытудың, ғылымның және өндірістің бірігуін көрсетеді. Әрі қарай ол былай деп жазады: «... мұндағы оқытушылар мен студенттердің іс-әрекетінің негізгі бірлігі - бұл ақпараттың бөлігі емес, бірақ оның мазмұндық және әлеуметтік сенімділігі; студенттердің іс-әрекетінде оқу және болашақ кәсіби қызметтің ерекшеліктері пайда болады» [29]. Контекстік білім беру технологиясының тұжырымдамасы студенттердің болашақ кәсіби қызметіне жақындату арқылы студенттерді оқытуды белсендіру әдістерінің жалпылама теориялық алаңына айналады. Және бұл талап әбден негізделген, себебі шын мәнінде осы әдістердің жалпы негізі олардың кәсіби контекст болып табылады. Сонымен қатар, В.П. Беспальконың пайымдауынша, контекстік білім беру идеясын анықтау мен сипаттауда

теориялық (ақпараттық) мазмұн тәжірибелік (кәсіби бағытталған) мазмұнға тікелей қайшы келеді [1].

А.А. Вербицкий контекстік білім беру технологиясы дидактикалық шарттардың, әдістер мен құралдардың барлық жүйесінің көмегімен маманның болашақ кәсіби қызметінің пәндік және әлеуметтік мазмұнын моделдейді, ал олардың абстрактілі білімді белгілі жүйе ретінде меңгеруі осы қызметтің арнасына салынған. Бұл жерде контексті білім өзін-өзі білумен шектелмейді, бірақ маман тұлғасының қажетті пәндік-кәсіби және әлеуметтік қасиеттерін тәрбиелеуді қамтамасыз ететін жеке іс-әрекет формасы ретінде әрекет етеді. Ғалымның пікірінше, контекст студенттің таным үрдісіне, кәсіби қызметті меңгеруіне жеке тұлғалық қосылу деңгейін қамтамасыз ететін мағыналық құраушы категория болып табылады [29].

Контекстік білім беру тұжырымдамасы кәсіптік бағдарланған білім беру саласындағы қайта құру үрдістерін барынша түсіндіруге және болжауға қабілетті әлеуметтік тәжірибені беру мен игерудің белсенділік теориясына сәйкес келеді. Белсенді «құмарлықты» іс-әрекеттер арқылы әлеуметтік тәжірибені беру, болашақ маманның психикалық функциялары мен қабілеттерін, оның объективті әлеммен, басқа адамдармен және өзімен қарым-қатынас жүйелерін дамыту жүзеге асырылады.

А.А. Вербицкий студенттер іс-әрекеттің үш базалық нысанын және бір базалық нысаннан екіншісіне ауысатын кейбір көптеген түрлерін бөліп көрсетеді. Олардың негізгілері:

- академиялық типтегі оқу қызметі (білім беру іс-әрекеті), дәріс пен семинардың жетекші рөлі;
- квази-кәсіби (іскерлік ойындар және басқа да ойын түрлері);
- оқу-кәсіби (өндірістік практика, дипломдық жобалау) [29].

Бір базалық формадан екінші формаға ауысу кезінде университетте қолданылатын барлық формалар: зертханалық, практикалық сабақтар; имитациялық моделдеу; даулы өндірістік жағдайларды талдау; рөлдік ойындар; арнайы курстар және т.б.

Өзінің жүйелік сапасында мұның бәрі осы аталған қайшылықты жеңуге мүмкіндік беретін контекстік оқыту технологиясын құрайды. Тиімділік сапасы студенттердің іс-әрекетін ұйымдастырудың жеке қабылданған нысандарына емес, дәстүрлі және жаңа формалардың жиынтығына ие, оларда білім болашақ кәсіби іс-әрекеттің индикативті негізі болып табылады, ал студенттердің оқу жұмысын ұйымдастырудың формалары - кәсіби маңызды проблемалар мен міндеттер шеңберінде игерілген мазмұнды қалпына келтіру.

Жоғарыда аталған ұстанымдарға сәйкес құрастырылған дәріс мазмұны әр түрлі дәріс жүйесі мен түрі бойынша жүзеге асырылады. Контекстік білім беру тұжырымдамасына сүйене отырып, дәрістерді өткізудің келесі түрлерін атап көрсетуге болады:

а) контекстік-ақпараттық;

б) контекстік-ғылыми;

в) контекстік-кәсіби;

г) алдын-ала жоспарланған кәсіби қателер контекстімен дәріс.

Контекстік-ақпараттық дәріс оқылатын курс аясында аудиторияға қойылған практикалық жоспар проблемасын шешудің әр түрлі тәсілдерін қою және көрсету кезінде бір практикалық жағдайдан екіншісіне өту логикасында (болашақ кәсіби қызмет саласынан міндетті емес) құрылады. Мұндай дәрісті оқу мынадай жағдайларды сипаттаумен, көрсетумен немесе көрнекі көрсетумен, осындай жағдайлардың пайда болу себептері мен көздерін түсіндірумен, арнайы ғылыми зерттеулердің нәтижелері мен мамандардың инновациялық тәжірибесіне сүйене отырып, қолданылатын құралдарды, әдістер мен технологияларды салыстырмалы талдаумен қатар жүреді.

Студенттер аудиториясында, әдетте, жалпы мәдениет деңгейінде қандай да бір ғылыми саланың дамуын хронологиялық бейнелеудің басымдылығы арқасында ғылым мен ғылыми жетістіктерге деген тұтынушылық қарым-қатынас қалыптасады. Оларды ғылыми жаңалықты, ғылыми әдістер мен процедураларды түсінуге баулу үшін шартты түрде контекстік-ғылыми дәрежеге жатқызуға болатын дәрістер қолданылады. Контекстік-ғылыми дәріс арнайы зерттеулер мен жүргізілетін эксперименттердің әдістері мен нәтижелерін талдау кезінде ғылыми фактілерді ашу логикасында, сондай-ақ дәрісте көрсетілетін тәжірибелер мен эксперименттерді жүргізу кезінде студенттерді тікелей қатыстыру арқылы құрылады. Осындай дәрістердің арқасында студент ғылыми ізденістің нәтижелерін меңгеріп қана қоймай, ғылыми-ақпараттық өрісті кеңейтеді, оқытушының басшылығымен ғылыми ақпаратты талдау мен құрылымдауды үйренеді, сонымен қатар өзінің болашақ кәсіби қызметін жетілдіру үшін ғылым мен ғылыми зерттеулердің маңыздылығы туралы түсініктерді кеңейтеді.

Мамандардың жан-жақты және терең кәсіби дайындығына қойылатын талап артып отырғандықтан, студенттердің ақпараттық-кәсіптік кеңістікте еркін бағдарлану қабілетін дамыту және кәсіптегі табысты қамтамасыз ету шарттарын түсіну маңызды. Бұл контекстік-кәсіби дәрістер ықпал етеді. Контекстік-кәсіби дәрісті жобалау және оқу технологиясы маманның болашақ кәсіби қызметі саласындағы проблемалық жағдайлардың пайда болу логикасын және мамандардың тәжірибесіне немесе ғылыми әзірлемелерге сүйене отырып, оларды шешудің ең тиімді әдістерін немесе технологияларын қолдануды білдіреді.

Өз түсінігіңді сын тұрғысынан ойлау тек оған сырттан қарайтын жағдайда ғана мүмкін екені белгілі. Болашақ маманды кәсіби дайындық кезеңінде кәсіптегі ерекшеліктер мен қиындықтарды түсінудің жаңа деңгейіне шығару және рефлексия (жеке, ғылыми, кәсіби) дамуына ықпал ету үшін алдын-ала жоспарланған қателіктері бар дәрістер қолданылады. Кәсіби міндеттерді шешуде маман тап болатын мәселелерге қатысты өзінің білмеуін түсіну немесе жаңылысуын ұғыну студент үшін өзінің дайындығының маңыздылығын түсінудің жаңа деңгейге көшуіне түрткі болып табылады. Студент оқу үдерісінде осындай ұғымның әрбір актісінде оқытушының көмегімен үйреншікті жаңа ұстанымға мүмкіндік тауып, өз көріністерінің шекарасын кеңейтеді. Алдын-ала

жоспарланған кәсіби қателердің контекстімен дәріс жас мамандардың өзіндік кәсіби қызметінің бірінші кезеңдерінде типтік қателіктерінің пайда болу логикасына және студенттердің өздерін олардың пайда болу себептерін түсіндіруге және жеңу жолдарын іздеуге қатысуына негізделеді. Олардың көмегімен оқытушы студенттерде тек мамандықтың спецификасын ғана емес, сонымен қатар болашақ кәсіби іс-әрекеттің күрделілігі туралы ұжымдық түсінік қалыптастырады.

Осы теорияның аясында кейс-технологияларды (ағылш, case - жағдай) қолдана отырып өткізілетін дәрістер мен семинарларды оқу технологиялары туралы айтуға болады.

Кейс-технологиялардың негізгі мақсаты - тәжірибеге бағытталған құрылымсыз білім беру, ғылыми немесе кәсіби мәселелерді шешу тәсілдерін үйрету.

Бұл технологияның ерекшелігі кейс құру және оны оқу үдерісінде қолдану әдістемесін әзірлеу болып табылады. Кейс әдістің ерекшелігі - нақты өмір немесе кәсіби қызмет фактілерінің негізінде проблемалық жағдай жасау. Кейс дәстүрлі оқу тапсырмалары мен жаттығулардан айтарлықтай ерекшеленеді. Кейстер - нақты адамдардың нақты өмірі мен тәжірибесінен болған оқиғалар мен жағдайлар - оларды іздеудің көптеген шешімдері мен балама жолдарына жол береді.

Кейс әдісте ақпарат берудің негізгі қағидалары мазмұнның қарапайымдылығы мен қолжетімділігі, ойдың айқындығы, фактілердің, пікірлердің және тұжырымдардың дәлдігі болып табылады. Кейсті әзірлеу кезінде мыналарды ескеру қажет:

- кейстің білім беру мақсатында оны құру және қолдану мақсатына сәйкестігі;
- іріктелетін жағдайлардың немесе оқиғалардың өзектілігі мен типтілігі;
- олардың күрделілік деңгейін анықтау;
- таңдалған оқиғалар мен жағдайлардың әрбір түрінен нақты мысалдарды көрсету;
- аналитикалық ойлауды дамытуда мұндай жағдайлардың әлеуетін анықтау және ашу;
- оқиғаларды талқылаудың пікірталас сипаты немесе өмірлік жағдайларды шешу тәсілдері;
- оларды шешудің әр түрлі нұсқаларына жол беретін жағдайларды іріктеу.

Іс жүзінде «белсенді» және «белсенді емес» кейстер қолданылады. Белсенді емес кейстерді талдау үшін барлық қажетті ақпарат бар. Кейстің жандануы үшін қосымша ақпарат іздеу қажет. Бұл кейстің дамуына және білім беру мәселелерін ұзақ уақыт шешуде өзекті болып қала беруіне мүмкіндік береді.

Кейс-технологияны құру кезеңдері [30]:

1-ші кезең. Кейсті құру мақсатын анықтау. Мысалы, белгілі бір әлеуметтік топ контекстінде тиімді коммуникацияларға оқыту (ұйымдар, фирмалар, әр түрлі жастағы ұжым және т.б.). Ол үшін нақты, мысалы, жақсы белгілі кәсіпорын үшін кейс әзірлейді, фирманың ішінде қызметкерлермен және оның шегінен тыс

клиенттермен жұмысты ұйымдастыру үшін менеджерлер қолданатын коммуникацияның ерекшеліктерін сипаттайды. Бұдан әрі субъектілерге коммуникацияның әр түрлі түрлерін игеруге мүмкіндік беретін сұрақтар мен тапсырмаларды әзірлеу қажет (түрлі деңгейдегі кеңестер кезеңінде, есептерді талқылау кезінде, клиентпен бірінші және қайта кездесу кезінде және т.б.).

2-ші кезең. Осы ақпаратпен жұмыс істеудің басты мақсаты бойынша іріктелген жағдайлар мен оқиғаларды салыстыру.

3-ші кезең. Кейс үшін ақпарат көздерін іздестіру бойынша алдын-ала жұмыс жүргізу (интернет-ресурстар, баспа басылымдарының каталогтары, жарияланымдар, статистикалық мәліметтер және т.б.).

4-ші кезең. Әр түрлі дереккөздерді пайдалана отырып, кейс үшін ақпарат пен деректерді жинау.

5-ші кезең. Кейске ұсыну үшін алғашқы материалды дайындау (материалдың макеті, көрсетілім нысаны мен түрін анықтау және т.б.).

6-ші кезең. Кейсті басқа пайдаланушылар үшін қолжетімді белгілі бір түрде рәсімдеу.

7-ші кезең. Кейсті мүмкіндігінше кең аудиторияны тарта отырып талқылау және оны сынақтан өткізу алдында әріптестерінің сараптамалық бағасын алу. Қажет болған жағдайда түзету және кейске өзгерістер енгізу.

8-ші кезең. Кейсті пайдалану бойынша әдістемелік ұсыныстар дайындау. Студенттерге арналған тапсырмалар мен пікірталас жүргізу және кейсті таныстыру үшін мүмкін болатын сұрақтар әзірлеу, кейсті талқылау кезінде студенттер мен оқытушының болжалды іс-әрекеттерін сипаттау.

Кейсті дайындау үрдісі ақпараттық технологиялармен жұмыс істеу машықтары мен дағдыларына негізделген. Мысалы, ақпаратты жинау кезеңінде әр түрлі дереккөздер пайдаланылады: БАҚ, компьютерлік сөздіктер, деректер базалары және т.б., коммуникацияның түрлі жүйелері арқылы қол жетімді.

Ақпаратты өңдеу кезеңінде типтік құбылыстардың немесе оқиғалардың жалпы көрінісін ұсыну үшін бар фактілер жіктеледі және талданады. Сандық ақпарат кестелер, графиктер, диаграммалар электрондық түрде ұсынылады. Одан әрі кейсті ұсыну нысаны таңдалады, оған байланысты электрондық мультимедиялық презентацияларды жасау құралдары да, баспа жүйелері де қолданылуы мүмкін.

Нақты жағдайлар әр түрлі формада - бір бетте бірнеше ұсыныстан көптеген беттерге дейін ұсынылуы мүмкін, алдымен оқушыларға немесе студенттерге шағын кейстер ұсынуы керек. Кейс бір ұйымда бір оқиғаның сипаттамасын немесе ұзақ уақыт кезеңінде көптеген ұйымдардың даму тарихын қамтуы мүмкін.

Нақты жағдай баспа түрінде ұсынылуы мүмкін, мәтінге фотосуреттер, диаграммалар, кестелер және т.б. қосу арқылы. Соңғы уақытта мәтіндік ақпарат пен интербелсенді бейне артықшылықтарын үйлестіретін мультимедиа презентациялар қолданылып жүр.

Соңғы уақытта кейсті оқу үдерісінде ғана емес, емтихандарда оқыту нәтижелерін тексеру кезінде де қолдану кеңінен танымал болып келеді.

Студенттер емтихан алдында кейстер алады, оларды талдайды және емтихан алушыға кейспен жұмыс туралы есеп береді. Егер кейс емтиханда ұсынылса, онда ол тексеру үшін бөлінген уақытқа үлгеру үшін қысқа және қарапайым болуы керек.

Оқыту үдерісінде кейстерді пайдалану әдетте екі әдістің көмегімен жүзеге асырылады. Дәстүрлі әдіс - ашық пікірталас. Жеке немесе топтық сауалнама әдісі балама болып табылады, оның барысында оқушылар немесе студенттер жағдайды бағалайды, оны талдайды және өз шешімдері мен ұсыныстарын ұсынады. Бұл әдіс оқытушыға бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік бергенімен, көптеген оқушылар мен студенттер өздерінің оқу әлеуетін азайтады, өйткені барлық сабақтарға тек бір-екі рет сұралуы мүмкін. Дегенмен, сауалнама әдісі оларда аналитикалық және коммуникативтік дағдыларды дамытады, оларды өз ойын нақты көрсетуге үйретеді.

Дәстүрлі әдіс динамикалық, бірақ ашық пікірталаста қатысушыларды ұйымдастыру және бақылау қиын. Пікірталастың табыстылығы көп жағдайда оны қалай ұйымдастырып, үрдісті қалай басқаруына байланысты болады. Басшылық студенттер кейсті алғаннан кейін бірден басталуы мүмкін. Сұрақтар қоя отырып, оқытушы субъектілердің назарын белгілі бір ақпаратқа бағыттайды, қандай да бір аналитикалық әдістерді қолдануды ұсынады. Пікірталасты сәтті басқаруда оқытушы оған барлық қатысушылардың қатысуына қол жеткізеді. Оқытушы топ мүшелері тапқан шешімнің шекарасын анықтау арқылы пікірталасты аяқтай алады.

Мысалы, еркін пікірталастың басында оқытушы дәстүрлі сұрақ қояды: «мұнда қандай негізгі мәселе бар деп ойлайсыз?». Содан кейін ол талқылау үрдісін бақылай отырып, оның мазмұнын емес, кейсті жазбаша талдау сабағының соңында не әр қатысушыдан, не жеке топтардан күте отырып, оған қарсы дәлелдерді тыңдайды. Есеп сабақ аяқталғаннан кейін немесе біраз уақыт өткеннен кейін тапсырылады, бұл қатысушыларға пікірталас барысында алынған ақпаратты терең және мұқият талдауға мүмкіндік береді.

Білім беру үдерісінде қолданылатын нақты жағдайларды талдау кезеңдері:

1-ші кезең. Топтық презентация.

Топтарда жұмыс істеу, одан әрі жағдайларда ұсынылған проблемаларды бірлесіп талқылау.

Әрбір топ өз шешімдерін ұсынады. Топтық презентация.

Қатысушылар бір-біріне сұрақтар қояды.

2-ші кезең. Нақты жағдайлардың (КС) әдісін талқылау.

Сергіту-жаттығу «әріптік қауымдастық». Қатысушыларға практикалық сабақ кезінде бастан кешкен сезімдерді, сезімдерді «жағдай» сөзінің әр әрпінен басталатын сөздерді пайдалана отырып атау ұсынылады. Қатысушылар шеңбер бойынша өз ассоциацияларын атайды, осылайша ассоциациялардың барлық спектрлері анықталады.

Қатысушыларға мынадай сұраққа жауап беру ұсынылады: «мен үшін нақты жағдайлар әдісі немен тартымды?». Әрбір қатысушы үш карточка алады, онда кілт сөз немесе сөз тіркесі жазылады. Барлық жауаптар тақтаға

орналастырылады, бұл ретте қатысушылардың қысқа түсініктемелерімен сүйемелденеді.

Жауаптардың жіктелуі.

2-ші кезең. Күмән мен тәуекелдерді ұғыну.

Қатысушылар шағын топтарға бөлініп, «сана картасы» әдісін қолдана отырып, алған әсерлерін талдайды.

«Сана картасы» әдісі. Парақтың ортасына талқыланатын тақырып жазылып қойылады және одан әрі тақырыптың айналасында айтылған идеялар белгіленеді; шеңбердің ортасына қарай қатысушылар тұрғысынан неғұрлым маңызды болып табылатын идеялар орналасады.

Топтық жұмысты таныстыру.

2-ші кезең. Жұмысты аяқтау.

Қатысушыларға жұмыстан алған әсерлерін бір сөйлеммен тұжырымдау ұсынылады. «Жарқ ету» әдісі.

Университетте контекстік оқытуды ұйымдастыру теориясына және тәжірибесіне сүйене отырып, төменде сипатталған контекстік дәрісті модельдеу технологиясы әзірленді.

Дәрістік курстың мақсаты болашақ кәсіби қызмет контекстінде білім беру және меңгерумен, студенттердің ғылыми, кәсіби және әлеуметтік маңызды міндеттерді шешуге дайындығын қалыптастырумен байланысты [29].

Дәрістік курстың мазмұны:

- оқытудың мазмұндық және іс жүргізу жақтарын уәждемелеу бірлігі;

- ұсынылған жаңа ақпараттың тұлғалық мәнін және оны игеру үрдісін түсіну;

- оқу-кәсіптік жағдайларды ғылыми және кәсіптік бағдарлау.

Курстың мазмұнында тиісті ғылымның ұғымдары, заңдары, теориялары мен фактілері ғана емес, сонымен қатар осы даму кезеңіне тән ойлау тәсілдері, таным әдістері де көрсетілуі тиіс. Басқаша айтқанда, мұндай дәрістің мазмұны мен логикасының негізіне ғылым пәнінің жүйелік негізі, осы оқу пәнін жүйелі ашу логикасы тұрады.

Практикалық немесе кәсіби есептердің негізгі түрлерін модельдейтін арнайы таңдалған оқу тапсырмаларының кешені арқылы студенттің мазмұнды меңгеру жөніндегі қызметі жобаланады.

Контекстік дәрістердің көмегімен нақты жағдайлар арқылы студенттерді ғылыми, кәсіби-тәжірибелік және өмірлік контекстке салу механизмдерін енгізе отырып, дәрістің мазмұнын белсенді меңгеруге дейін ақпаратты «жайдан» жүйелі түрде беру ұсынылады.

Оқытушылар мен студенттер қызметінің сипаты, олардың өзара қарым-қатынасы түбегейлі өзгереді. Дәрістердің сипатталған түрлері студенттерді «ғылым негіздері» туралы дәстүрлі ақпараттандырудан және оқытушылар мен студенттер арасындағы диалогтық қатынастарды жүзеге асырудан бас тартуды білдіреді.

Мұндай дәрістерді әзірлеу оқытушылардан дәріс мазмұнын іріктеу және оның оқу логикасын анықтау, эмоциялық, интеллектуалдық және тіпті

физикалық күш салу, психологиялық-педагогикалық дайындық бойынша қосымша шығармашылық күш-жігерді талап етеді. Дәріскер ойын жағдайларын пайдалануға бейім болуы тиіс. Оған зияткерлік және эмоциялық ұтқырлық қажет. Дәрістің жаңа түрлері тыңдаушылардың кеңістіктік орналасуын ауыстыруды талап етеді. Оларды амфитеатр түрінде отырғызу қолайлы, бұл аудиториядағы психологиялық климатты бірден өзгертеді, қарым-қатынасқа диалогтік қосылуға мүмкіндік береді. Студентті дәстүрлі оқыту қоятын педагогикалық басқару объектісінің орнына оқытудың жаңа түрі оны оқытушымен және оның басшылығымен бірге өзінің кәсіби-тұлғалық дамуының мақсаттарына қол жеткізетін қызметтің толық құқықты субъектісі ретінде қарастырады.

Дәріске контекстік білім беру технологиясын енгізу нәтижесі студенттің кәсіби есептерді шешуде білімді пайдалануға теориялық дайындығы болып табылады. Тек осы жағдайда ғана студенттің университетте оқу кезінде кәсіптік білім беру үрдісіне қызығушылықпен қатысатынына сенуге болады.

2.4 Ынтымақтастық оқыту технологиясы

Ынтымақтастықта оқыту технологиясы білім беру тәжірибесінде субъектілердің оқу іс-әрекетінің жеке сипатының салдарын жеңу және олардың тек жеке білім беру жетістіктеріне деген ұмтылыстарын жеңу үшін қолданылады. Ол тәжірибе байытуға және оқу еңбегі арқылы бірлескен қызмет дағдыларын алуға мүмкіндік береді, содан кейін өмір бойы болашақ кәсіби және әлеуметтік қызметте қажет болуы мүмкін.

Бұл технологияның мақсаты білім беру үдерісінің субъектілерінде уақытша командалар мен топтарда тиімді жұмыс істеу және сапалы білім беру нәтижелеріне қол жеткізу дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Ынтымақтастықта жұмыс істеу дағдысының болуы, сондай-ақ, топтық жұмыс, ойын және жобалар әдісі болып табылатын басқа да заманауи технологияларды табысты пайдалану үшін міндетті болып табылады [31].

Осы технологияны пайдалана отырып, оқушылар мен студенттер ынтымақтастық ұстанымдарына негізделген бірлескен қызметті ұйымдастыру және оған қатысу, серіктес ретінде өзінің рөлін түсіну қабілетін дамытады. Бұл ретте оларда әр түрлі көзқарастарға және басқа да мінез-құлыққа төзбеушілік, бірлескен жұмыс нәтижелері үшін жауапкершілік сияқты жеке қасиеттер дамиды, бөтен көзқарасты құрметтей білу, әріптесті тыңдау, іскерлік талқылау жүргізу, даулы жағдайларда және даулы мәселелерде келісімге қол жеткізу білігі қалыптасады. Бұл топта немесе ұжымда тиімді жұмыс істеу үшін қажетті қасиеттер.

Дәстүрлі оқытудан айырмашылығы бұл технология оқушылардың немесе студенттердің жалпы табысқа және ұжымдық жетістіктерге ұмтылуымен байланысты эмоционалдық тәжірибені тудыруы мүмкін. Сондықтан ол болашақ корпоративтік қызметкерлерге қажетті қасиеттерді қалыптастыруға арналған. Ынтымақтастық бүгінгі күні кәсіби қызметте адамдардың қарым-қатынасының

ең кең тараған түрлерінің бірі болып табылады, себебі өндірістік, ғылыми және басқа да кәсіби міндеттердің көпшілігі өз шешімін табу үшін ұжымдық күш-жігерді талап етеді.

Ынтымақтастық - қысқа мерзімді қызметті орындау үшін бір-бірімен біріккен адамдардың өзара іс-қимылы. Осыған орай адамдарды ынтымақтастыру олардың жеке ерекшеліктері мен өзара табысты және тиімді өзара іс-қимыл жасау қабілетін ескере отырып, ал олардың арасындағы тапсырмаларды олардың іс-қимылдарының жалпы жүйесінде осының алдындағы өз бетінше орындаудың сабақтастығы мен нақты мүмкіндігі болатындай етіп бөлуге болатынын есте сақтаған жөн.

«Ынтымақтастықта оқыту» технологиясы ынтымақтастықтың кең тараған түрі ретінде топтық жұмыс әдісін қолдануға негізделген. Алайда, әлеуметтік құзыреттерді әзірлеу мақсатында топтық жұмыс белгілі бір қағидаларға сәйкес ұйымдастырылуы тиіс, бұл оны басқа мақсаттарды іске асыру үшін, мысалы, арнайы құзыреттерді немесе олардың когнитивті компонентін қалыптастыру үшін қолданылатын топтық жұмыстан ажыратады. Мұндай топтық жұмыс ынтымақтастықтың негізгі ережелеріне сүйенеді [31]:

- топ мүшелерінің бір-бірімен өзара тәуелділігі, сонымен қатар топ мүшелерінің әрқайсысының жетістіктері мен жолдастарының жетістіктері үшін жеке жауапкершілігі;

- оқытудың әлеуметтік аспектілеріне ерекше көңіл бөлінеді: топ мүшелері арасындағы қарым-қатынас әдістері;

- топтың жұмысына жалпы бағалаудың болуы (сипаттамалық жоспар, әрқашанда балмен емес), бұл жұмыстың академиялық нәтижелерін және оқу тобындағы студенттердің қарым-қатынас формасын бағалауды қамтиды [89].

Ынтымақтастық - бірлескен нәтижеге қол жеткізу, бір-бірінің мүдделерін ескеру және белсенділік пен көмек көрсету үшін оның субъектілері бір-бірін түсінуге және қолдауға ұмтылатын өзара іс-қимылдың түрі. Білім беру үдерісінің субъектілері арасындағы ынтымақтастық теңдік пен әріптестік, тілектестік, оптимизм, сенім және өзара көмек қатынастары болып табылатын білім беру қызметін бірге және бірлесіп орындау қажеттілігі туындаған жағдайда басталады. Келісім барысында серіктестер екі тараптың мүдделерін қанағаттандыруға келеді. Келісімге келу үшін бірлескен іс бойынша басқа серіктес позициясын түсіну қажет. Бұл дегеніміз, субъектілердің білім беру үдерісіндегі ынтымақтастығы - бірлескен іс-қимыл тәсілдерін өрістету ғана емес, сондай-ақ әрбір ортақ істі жеке қабылдауда көрініс табатын әріптестер арасындағы рухани байланыс. Сондықтан өзара іс-қимыл үдерісіне қатысушылар арасындағы қолайлы қарым-қатынастарды қолдау ынтымақтастықтың негізін құрайды.

Қатысушылардың эмоциясына немесе санасына сүйене отырып, шартты түрде ынтымақтастықты келесідей түрлерге бөлуге болады [90]:

- эмоционалды (эмоционалдық көңіл-күй атмосферасын құру, бірлескен іс әрекет нәтижелерінен эмоциялар үйлесімділігі, жарқын сәттерге назар аудару,

эмоциялар мен сезімдердің айқын көрінісі, эмоциялық боялған бағалаулар мен өз пікірін білдіру);

- когнитивті (шығармашылық ізденіс пен логикалық талдау атмосферасын құру, ой-өрісінің және интеллектінің, кәсіпқойлықтың, стандартты емес ойлау қабілеті мен өзіндік ерекшелігі).

- топтың әр мүшесі үшін топта қажетті қосымша жұмыс тәжірибесін (қарым-қатынас, ұйымшылдық және т.б.) көрсете отырып, табыстылық кестесін дайындау;

- бір немесе екі студенттің жұмыс тобының жұмыс нәтижелері.

Ақпаратқа тәуелділікті анықтау тәсілдері:

- топтың әрбір мүшесінің тапсырманың бір бөлігін орындау үшін ғана қажетті ақпараты бар (немесе оны өз бетінше таңдайды);

- топ мүшелері арасында тапсырманы орындаудағы рөлдер бөлінеді.

Көтермелеуге тәуелділікті анықтау тәсілдері:

- бүкіл топтың жұмысын бағалау;

- оқу нәтижелерін жеке бағалау арнайы жұмыстың нәтижелері бойынша топтарда материалдарды пысықтағаннан кейін жүзеге асырылады;

- топтардың оқу нәтижелерінің деңгейін бағалайды.

Бірлескен жұмыс барысында «қалай» деген мәселені талқылау үшін арнайы уақыт бөлінеді. Топ өзінің мінез-құлқын, топ жұмысының әдістерінің тиімділігін, әрбір топтық жұмысқа қанағаттануын талқылайды және өз ынтымақтастығын жетілдіру жолдарын белгілейді. Бұл ретте топтың жұмысын топтың өзі және оқытушы келесі көрсеткіштер бойынша бағалайды:

- үлгерім (топтың академиялық нәтижелері);

- тапсырманы орындауға жұмсалған күш-жігер (берілген тапсырмаларды өз бетінше шешу мүмкіндігі, мақсатқа жету қабілеті, тапқырлық, шығармашылық; меңгеру үшін міндетті материалдың шегінен шығу; күрделі мәселелерді шешу);

- тиімділік (әр топ мүшесінің орындауы, оның топтық жұмысына қанағаттануы);

- мейірімділік (жалпы талқылаулар мен сараптамалық бағалауларда басқа топтарға қолдау көрсететін мінез-құлықты көрсету мүмкіндігі).

Осы технология аясында оқыту үдерісі әр шағын топтың жұмысын қорытындылаумен студенттердің білімін жеке тексерумен аяқталады. Бақылаудың бұл түрі топтық жұмыстың тиімділігін, оқудағы ынтымақтастық қағидатын іске асырудың шынайылығы мен толықтығын анықтауға және одан кейін түзетуге мүмкіндік береді. Егер студенттердің жеке көрсеткіштері топтық бірлескен жұмысқа қойылатын алдыңғы ұжымдық жұмыстардан төмен болса, бұл топта үстемдік стилі басым екенін білдіреді: тапсырмалар бір немесе бірнеше топ мүшелерімен орындалса, басқалары олардың нәтижелерін пайдаланды.

Ынтымақтастық негізінде оқыту технологиясының тиімділігін бағалау кезінде мыналарға назар аудару керек [30]:

- топтың барлық мүшелерінің бірлескен жұмысына міндетті түрде қатысушылар арасында қызметті бөлу қағидасын іске асырудың табыстылығы;

- оңтайлы құрам - үштен жеті адамға дейін; осы көлемдегі топтарда қатысушылар еркін және белсенді қарым-қатынас жасай алады және барлық басқа мүшелерді назар аудара алады;

- оқушының немесе студенттің өз қалауын және жеке-психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, топтық жұмыстың нақты аспектісі үшін жауапкершілікті барынша өзін-өзі іске асыруды және жауапкершілікті көздейтін рөлді дұрыс бекіту немесе таңдау арқылы топтық жұмыстың нәтижесі үшін жауапкершілікті қайта бөлудің біркелкілігі;

- әлеуметтік қолдаудың әсері - бақылаушылар (педагог) немесе табысқа мүдделі жанкүйерлердің (білім беру үдерісінің басқа да субъектілерінің) тобының қатысуы; тіпті адамдар тыныш болып, өзін ұстаса да, олар топ қатысушыларының қызметіне қалай әсер етеді;

- конформизмнің әсері - топтың қысымымен оның жекелеген мүшелерінен топтық іс үшін мінез-құлықтың немесе оң көзқарастың өзгеруі, оның көпшілігінің пікірі, жалпы проблеманы шешу үшін соншалықты прогрессивті немесе конструктивті емес; ол әр түрлі сөздерді ала алады - «ірілендірілген ойлау», «топтық поляризация», «азшылықтың ықпалы»; «ірілендірілген ойлау» әсерінің мәні топтың үш факторлардың ықпалымен дұрыс емес шешімдер қабылдай алатын - көшбасшының директивті стилі, жоғары топтық тұтастығы және проблемалық және дағдарыс жағдайында шешім қабылдау; «топтық поляризация» әсері өзін орташа және жеке конструктивті пікірлерге тыңдамайтынын көрсетеді, топтың үлкен бөлігі осы проблеманы жеке шешкеннен гөрі, тәуекелді шешімдер қабылдауға бейім; «азшылықтың әсері» топтың пікіріне әсер етуі және шешім қабылдауы бірлескен қызметке қатысушылардың жеке әңгімелерінде «жариялаусыз» және «бақылаушыларсыз» болуы;

- бас тарту әсері басқа жеке сипаттамаларға «қатыспау» себебі бойынша топтың көпшілігін оның бір немесе бірнеше мүшелеріне оқшаулауы, қабылдамауы немесе нашар қарым-қатынасы, киіну және өзін-өзі ұстау мәнерінен көрінеді; өйткені адам бірлескен іс-әрекеттердің стратегиясы мен тактикасы туралы уағдаласқан көпшілік жағдайында «кедергі», тиісінше тітіркендіреді және наразылық тудырады; көпшілік пікірін құрметтемеуден, оған ренжітуден және мұндай еркін мінез-құлықты кешіргісі келмеу себебінен көрінеді;

- топта ұзақ уақыт қалу ниетімен байланысты топтық тиістілік әсері; бұл әсер оқу үдерісінің басқа субъектілеріне оның шегінен тыс жерлерде сайлау немесе жағымсыз қарым-қатынаста, олардың ерекше бөлінуінде байқалады, бұл мектеп немесе студенттік ұжымдағы өзара қарым-қатынастардағы қақтығыстарға немесе шиеленіске, әсіресе бір білім беру нәтижесі үшін бәсекелестік және күрес жағдайында өзара қарым-қатынастардағы түсінбеушіліке немесе шиеленіске әкеп соқтыруы мүмкін;

- кооперативтік стратегияның тиімділігі бірлескен қызметке барлық қатысушылардың оларға қойылатын бірдей талаптарымен, мінез-құлық және өзара қарым-қатынас нормаларымен бірдей мәртебеге қоюмен байланысты, әркім екіншісін жеке тұлға ретінде қабылдайды және оны өз даралығымен қабылдайды.

Жоғары оқу орнының білім беру үдерісіндегі жобалау ынтымақтастықта оқыту технологиясының талаптарына жеткілікті дәрежеде жауап береді. Оның бірнеше себептері бар. Біріншіден, жобалау - бұл жеке емес, топтық қызмет. Жобаны жеке тұлға әзірлеген жағдайда да бұл тұлға жобаны әзірлеу үрдісі мен оның одан әрі нәтижесіне байланысты басқа адамдармен іскерлік қарым-қатынас жасай алмайды. Екіншіден, топ жүзеге асыратын жобалау өзінің ойы бойынша батыл көрінеді, жалғастыру үрдісі бар неғұрлым күрделі білім беру мақсаттарына бағдарланады, бұл өз кезегінде жобалар сериясында іске асырылады. Жобалаудың бұл сипаттамалары топтарда дербес жауапкершіліктің жай-күйі барлық жобалау субъектілеріне тарайтынын, жауапкершілік жаңа субъект - топқа жататын батыл ұсыныстардың пайда болуының арқасында пайда болады. Үшіншіден, жобалау - болашаққа бағытталған қызмет. Болашақты жобалау өте «қауіпсіз» қызмет ретінде қабылданады, бұл әсіресе оқу танымы жағдайында маңызды. Тиісінше, жобалаумен айналысатын топтардағы адамдар бір-біріне адал, идеялармен, әрекеттермен, бағалармен, нормалармен келісуге, алмасуға дайын [31].

Бұл факторлар әлеуметтік жобалау, қазіргі өмірдің маңызды ажырамас бөлігі болып табылатын фактілер мен үрдістер ортасында болатын жобаларды жасау туралы әңгіме болғанда бірнеше рет күшейе түседі. Бұл жағдайда адамдар мен топтардың белсенділігі шексіз арта түседі.

2.5 Диалог түрінде семинар өткізу технологиялары

Мектепте және жоғары оқу орындарында білім беру үдерісінде ойлау және ойлау қабілеттерін дамыту диалог түрінде ұйымдастырылған практикалық және семинарлық сабақтарда табысты жүзеге асырылады. Диалогтық қарым-қатынас оқу мазмұнын меңгеру барысында білім беру үдерісі субъектілерінің дербес қызметін белсендіреді, топта бірлескен жұмыс тиімділігін күшейтеді. Диалогта оқыту топта жұмыс істеуге, әсіресе проблеманы шешудің тиімді тәсілдерін іздеу жағдайында әлеуметтік-психологиялық дайындықты қалыптастырады.

Білім беру үдерісінде диалогтық қарым-қатынастың әр түрлі формаларын қолдану мақсаттары [32]:

1) білім беру мазмұнын игеру үрдісінде оқу үдерісі субъектілерінің іс әрекетін жандандырып, белсенділігін арттыру;

2) ұжымдық шешім қабылдау кезіндегі әлеуметтік рөлдерді үйрену.

Білім беру тәжірибесінде субъектілердің бірлескен жұмысының диалогтық формалары:

- топтық пікірталастар: талқылаулар, пікірталастар, полемика және т.б.;

- проблеманың шешімін конструктивті бірлесіп іздеу: «ми шабуылы» әдісі, синектика, жобаларды әзірлеу және т.б.;

- тренинг: микрооқу, психотренинг және т.б.;

- рөлдік ойындар: іскерлік, ұйымдастырушылық-әрекеттік, инновациялық, коммуникативтік және т.б [32].

Университет тәжірибесінде сәйкес келетін ең маңыздыларын қарастырайық.

Рөлдік ойындар. Ойын әдетте пәндік іс-әрекеттерді және әлеуметтік қарым-қатынасты жүзеге асырудың бекітілген тәсілдерін тәжірибеде меңгеруге бағытталған жағдайлар мен нақты іс-әрекетті имитациялау ретінде қарастырылады.

Рөлдік ойынның ерекше белгілері рөлдерді бөлу және ойын сюжеті барысында тез өзгеретін ойын жағдайлары, онда субъект өзінің ойын рөлін орындау кезінде басқалармен өзара іс-қимыл жасау барысында өзін анықтайды және әрбір ойыншының іс-әрекеті жағдайдың өзгеруіне байланысты дәл сондай жылдам бейімделуі.

Ойын түрінде практикалық сабақ өткізу әдістемесі келесі шарттарды орындауды талап етеді:

- оқу тобы сабақты өткізу нысаны, оның тақырыбы мен мақсаттары туралы алдын-ала хабардар етіледі;

- оқу тобы шағын топтарға бөлінеді, олардың әрқайсысында көшбасшылар анықталады, рөлдер бөлінеді;

- көшбасшылар сұрақтар шеңберін белгілейді, олардың ішіндегі пікірталастарды анықтайды; топты белсендіру үшін көшбасшылар түрлі рөлдерді (мысалы, «судьяның», «прокурордың» және т.б. рөлдерді атқара алады.);

- сабақты бағалауда оқытушы пікірталас құрылымын, оның эвристикалық әсерін, рөлінің орындалу сапасын ескереді.

Брейнсторминг («ми шабуылы»). Брейнсторминг рөлдік ойыннан гөрі жоғары даму әлеуетіне ие. Диалогтың бұл түрі талқыланатын проблеманы екі бөлікке бөлуді көздейді, олардың шешілуі екі кезеңнен тұрады.

Бірінші кезеңде диалог идеялардың плюрализмі және ұсынылатын идеялардың сынын «кейінге қалдыру» ұстанымы бойынша ұйымдастырылады, бұл мақсатты ұжымдық іздестіруді қамтамасыз етеді және зияткерлік еркіндікті ынталандырады.

Екінші кезеңде ұсынылған идеялар жіктеледі және ұтымды сынға ұшырайды.

Оқытушының рөлі эвристикалық сұрақтардың шешімін іздестіруді ынталандыруда.

Сократтық (эвристикалық) әңгіме. Оқытушы өзі проблемалық жағдайды жасайды, оны шешу әдістерін және мүмкін болатын нәтижені ұсынады. Бірақ проблеманы талқылау барысында субъектілер қандайда бір мәселелерді қойып, оқытушының жоспарына түзетулер енгізе алады, бұл оқытушы үшін де, басқа

субъектілер үшін де күтпеген нәтиже болуы мүмкін. Бірақ бұл диалогтық ойынды ұйымдастырудың осы түрінің эвристикалық күші бар.

Синектика. Сабақтың мақсаты - ойлаудың спонтанды үрдісін зерттеуге және проблеманы түрлендіруге бағыттау.

Топ мәселені түсінуге көмектесетін аналогияны қолданады. Аналогияның төрт түрі бар:

- тікелей ұқсастықтар (мысалы, техникалық құрылғыларды құру үшін биологиялық жүйелерді пайдалану ұқсастықтары);
- субъективті ұқсастықтар (жағдайды өзіне болжау);
- символдық ұқсастықтар (мысалы, «шешім ағашы», «қарсылық басу» және т.б. поэтикалық метафорлар);
- фантастикалық ұқсастықтар (мысалы, кеңсе техникасымен жұмыс жасау үшін «кішкентай адамның» болғанын қалаймын).

Ұсынылған ұқсастықтар мәселені шешу барысында мұқият талқыланады, қабылданады немесе жойылады.

Микрооқыту әдісінің негізі - білім беру үдерісінің субъектілерінде белгілі бір түрдегі құзыреттілік компоненті ретінде жеке дағдылар мен біліктерді мақсатты және жүйелі түрде дамыту. Микрооқу үдерісінде оқу, кәсіби немесе басқа қызметтің белгілі бір түріне компоненттік талдау жүргізіледі, субъект нақты білігін пысықтайтын «микро-жағдаяттар» бөлінеді. Ол үшін оқытушы келесі әдістерді қолданады:

- қызығушылықты ынталандыру, тренингтің «қызықты» басталуы, проблеманы қою және т.б.;
- үзіліс немесе бейвербальді коммуникациялық ынталандыруды қолдану (ым-ишара, мимика);
- оң және теріс бекіту жүйесі (көтермелеу, сөгіс, мін және т.б.);
- жетекші сұрақтар, тексеру сұрақтары;
- оқу материалын қорытуға субъектіні әкелетін сұрақтар;
- шығармашылық белсенділікті ынталандыратын дивергенттік сипаттағы сұрақтар;
- мінез-құлықтың сыртқы белгілері бойынша зейін дәрежесін тану;
- мысалдарды қолдану және иллюстрация.

Микрооқыту барысында оқушы немесе студент белгілі бір тәжірибелік дағдылар мен машықтарды жетілдіріп қана қоймай, сонымен қатар өз қызметін талдауды, онда жеке құрамдастарды ажыратуды және қандай да бір іскерлікті пайдалана алатын жағдайларды анықтауды үйренеді.

Диалог - бұл тұлғааралық қарым-қатынас пен ойлау генезисіндегі бастапқы және ең іргелі форма, оның барысында адам адамдармен тікелей байланыста болады, олармен пікір алмасады, оның түсініксіз екенін анықтауға тырысады, өзінде бар көзқарастарды дәлелдейді немесе жоққа шығарады. Дискуссиялық формаларға ерекше мән беру негізі дискуссиялық әдістің диалектикалық табиғатынан тұрады. Пікірталастар қазіргі заманғы менеджменттің маңызды ережесін түсінуге көмектеседі: адамдарды басқару

өнері әрбір нақты жағдайда жалғыз дұрыс басқару шешімін іздеуден емес, осы нақты жағдай үшін оңтайлы шешім табудан тұрады.

Пікірталас (лат. discussio - қарау, зерттеу) - жиналыста, баспасөзде, әңгімелесуде қандай да бір проблемалық, даулы мәселені талқылау. Мағынасы бойынша жақын түсінік - диспут (лат. disputare - талқылау) - тақырып бойынша қоғамдық пікірталас; диалог (dialogos) - екі немесе бірнеше тұлғалар арасындағы әңгіме, келіссөздер, пікір алмасу.

Диалог қатысушылар тобында айтарлықтай қарама-қайшы және тіпті даулы мәселені талқылау болып табылады, бұл шешілетін міндет бойынша жеке көзқараспен алмасу, соның нәтижесінде проблеманың өзін және әңгімелесушілерді түсінуге мүмкіндік беретін бірыңғай мағыналық орта пайда болады.

Оқу бағдарламасымен жұмыс істеу кезінде оқытушының қолдануы үшін орынды пікірталас формаларын қарастырайық. Қарапайым форма - шағын топта жүргізілетін проблемалық мәселе бойынша пікірталас. Мұндай пікірталастарды өткізу кезінде ұйымдастыру мәселелеріне ерекше көңіл бөлмеуге болады. Бұл жағдайда катализатор және пікірталасты ұйымдастырушы рөлінде оқу құралы, оқытушы, пікірталасқа қатысушылардың біреуі қойған проблемалық сұрақ болады. Топтық талқылауды белсендіру үшін оқытушы топқа мәселені шешудің ұсынылған екі жолын, қарама-қарсы бағалау пайымдауларын талқылауды немесе проблемалық жағдайларды құрудың басқа тәсілдерін пайдалануды ұсына алады. Пікірталасқа қатысушылар бірқатар қосымша сұрақтарға жауап бере отырып, қорытынды жасаған кезде, оны аяқтау кезеңі оқу пікірталасы үшін маңызды болып табылады.

Қосымша сұрақтар:

- пікірталас барысында қандай жаңа білім алынды;
- пікірталасқа қатысушылардың көзқарастары қандай позицияларға сәйкес келеді;
- пікірталасқа қатысушылардың көзқарастарында ең көп айырмашылық қандай позициялар бойынша анықталды;
- қатысушылар алдына қандай жаңа сұрақтар қойылды.

Сұрақтар нақтылануы немесе өзге тәсілмен тұжырымдалуы мүмкін, бірақ оқу мақсаттарында өткізілетін пікірталастың қатысушылардың жаңа білім беру немесе кәсіби құзыреттіліктерін меңгеруіне бағытталған қорытынды болуы маңызды.

Әрине, әрбір оқытушы жеке тәжірибесі мен қалауына қарай пікірталас жағдайларын және олардың ұйымдастырушылық және технологиялық іске асыруды өз бетінше жасайды.

Білім беру үдерісінде тиімділігіне байланысты танымал болған басқа да пікірталас түрлеріне тоқталайық.

Ашық пікірталастар мәселені кейіннен талқылай отырып, бекітуші және теріс жақтарын айқын бөлмей және қатысушылардың кең ауқымды тобын тарта отырып, талқылауды көздейді, бірақ мұнда талқылау нысанасымен белгілі бір

танысу бұрын орын алуы маңызды, сондай-ақ сындарлы сипатта болуы үшін пікірталасқа басшылық жасау қажет.

Телевизиялық ток-шоу түріндегі пікірталастар жүргізушіден «белгілі бір формат бойынша жүруді» болдырмай, мәселелердің мәні бойынша пікірталасты бағыттауды талап етеді, ол үшін пікірталас шеңберінде негізгі қағидаттарды да, алшақтық нүктелерін де алдын-ала қарастыру қажет.

Пікірталас жазбаша түрде жүргізілуі мүмкін. Бұл пікірталас өткізудің постер формасы болуы мүмкін. «Жариялылық қабырғалары» формасы сияқты пікірталасты ұйымдастырудың (немесе оның жеке кезеңінің) формаларын атауға болады, онда пікірталастың әрбір қатысушысы берілген немесе өз бетінше таңдалған кез-келген тақырып бойынша өз пікірін жаза алады. Пікірталастың мұндай түрі интернет желісінде ұйымдастырылатын заманауи диалогтарға үндеседі. Екі негізгі түрін атап өтуге болады: чат (көбінесе диалогтың жастар нысаны) және виртуалды конференция логикасында ашық пікір алмасу.

«Пікірталас бөлмесі» режимі желіде орналастырылған кез-келген білім беру немесе ғылыми порталдың қажетті элементі болып табылады. Бұл технология оқушының немесе студенттің ұзақ мерзімді сүйемелдеуін қамтамасыз ететін мамандардың жұмысында қолданылуы мүмкін.

Кез-келген пікірталас әр түрлі формада қол жеткізуге болатын тұлғааралық келісімді орнатуды көздейді, мысалы, келісім ретінде:

- түпкілікті;
- дискуссияда жасалған, бірақ одан әрі пысықтауды талап ететін белгілі бір жолдарға қатысты;
- бұл мәселе қатысушылар үшін өте қиын болды.

Диалогтық қарым-қатынас білім беру үдерісі субъектілерінде өз пікірін еркін білдіруге және сонымен бірге басқа қатысушылар берген пікірлерді ашық талқылауға мүмкіндік беретін шынайы ашық ойлауды дамытады. Ашықтық - бұл тек білім беру қызметінде ғана емес, сонымен қатар адамдармен қарым-қатынас жасаудың түрлі салаларында да қажетті жеке тұлғаның маңызды интеллектуалды-тұлғалық сапасы. Сондықтан диалогтық қарым-қатынасты жобалау оның қатысушыларының айқындамасының ашықтығын, әр түрлі бағалау мүмкіндігін, өз көзқарасын білдіруді көздейді.

Проблемалық-рефлексивті диалог әдістемесі екі негізгі тәсілді қамтиды.

Бірінші проблемалық жағдайды логикалық есептің көмегімен тапсырумен және шешімді іздеу үрдісінде жеке және интеллектуалды-рефлексивті түсінудің тәсілдерін ұйымдастырумен байланысты.

Екінші - шығармашылық, шығармашылық тұлға, шығармашылық тапсырма, шығармашылық мәселелерді шешуде шығармашылық ойлау және диалогқа қатысушының әлеуеттік және нақты мүмкіндіктері арасындағы «алшақтықты» түсіну үрдісінде оның шешімін дәлелдейтін сұрақтардың көмегімен проблемалық жағдайды қою.

Бұл ретте оқытушының негізгі күш-жігері білім алушының туындаған қарама-қайшылықтар бойынша сұрақтарға немесе пікірлерге жауап беруде өз

тұлғасын барынша көрсету мүмкіндігін қамтамасыз етуге, сондай-ақ проблемалық жағдайларды өз бетінше шешу қабілетін дамытуға бағытталған.

Технологияны әзірлеу кезінде келесі қағидаттарды басшылыққа алған жөн [32]:

- өзара іс-қимылдың диалогы (субъектілер арасындағы теңдік пен өзара түсіністік қатынастары);

- сұрақтар мен тапсырмалардың проблемалық сипаты; іс-әрекеттерді орындау немесе пікір айту барысындағы рефлексия;

- білім беру үрдісінің жеке бағыты. Ұйымның диалогтық нысанын жобалау технологиясы

- тәжірибелік сабақ диалогта бірлескен жұмыстың жалпы құрылымын әзірлеуді көздейді. Субъектілердің іс-әрекетін кезең-кезеңмен қарастырайық.

1. Мәселе қою.

Дайындық кезеңі. Осы кезеңде бірлескен іс-шаралар ұйымдастырылады (Кесте 2.1).

Кесте 2.1 - Бірлескен іс-шараларды ұйымдастыру

Оқытушы	Студент
- бірлескен жұмыстың мақсатын анықтайды және нақтылайды; - нақты-мазмұнды мәселені тұжырымдайды; - мәселені топпен талқылайды, топтық жұмыс түрлерін таңдайды; - бірлескен жұмысқа қатысу сипатын анықтайды (топтағы рөлдер мен функционалдық позицияларды бөлу); - топтық жұмыс үшін қажетті оқу материалдарын дайындайды (қандай да бір рөлді орындаушыларға арналған тапсырмалар, нұсқаулықтар, білім беру нәтижелерін бағалау үшін тапсырмалар); - оқытудың техникалық құралдарын іріктейді; - оқушылар немесе студенттер арасында пікірталасты, ойынды немесе тренингті ұйымдастырушыларды анықтайды.	- бірлескен жұмыстың мақсаттарын талқылайды және қабылдайды немесе түзетеді; - нақты мазмұндық проблеманы тұжырымдауға қатысады; - мәселені талқылауға қатысады; - топта рөлдер мен функционалдық позицияларды таңдайды; - сабақты дайындауға қатыса алады.
Топтық жұмыс жобасын әзірлеу кезеңі:	
Оқытушы	Студент
- қатысушылардың ұсынылған проблеманы зерттеуге бастапқы дайындығын және олардың топтық қызметінің тәжірибесін талдайды; - мәселені бірлесіп шешу үрдісінің негізгі сәттері, шығармашылық элементтердің көрінуін болжайтын қатысушылардың іс-	- топта жұмысқа бастапқы дайындықтарын көрсетеді; - сценарий дайындауға қатыса алады.

әрекеттерінің вариативтілігі алдын-ала көзделетін сценарий дайындайды.	
Топтық жұмыс жобасын әзірлеу кезеңі	
Оқытушы	Студент
- қатысушылардың ұсынылған проблеманы зерттеуге бастапқы дайындығын және олардың топтық қызметінің тәжірибесін талдайды; - мәселені бірлесіп шешу үдерісінің негізгі кезеңдерін, шығармашылық элементтердің көрінуін болжайтын қатысушылардың іс-әрекеттерінің вариативтілігі алдын-ала көзделетін сценарий дайындайды	- топта жұмыс істеуге бастапқы дайындықтарын көрсетеді; - сценарий дайындауға қатыса алады.
Іске асыру кезеңі	
Оқытушы	Студент
- жанама көмек көрсетумен жұмыс барысын реттейді, топтарда бірлескен жұмысты ұйымдастырудың әр түрлі тәсілдерін қолданады; - проблемалы жағдайларды тіркейді; - бірлескен қызметке қатысушылар тарапынан мәселелерді ынталандырады; - олармен кері байланысты қолдайды; - қатысушылардың іс-әрекеттеріне барынша аз араласуға тырысады, оған көмек сұраған немесе қақтығыстар, қиындықтар; - кедергілер туындаған жағдайларда тәжірибелі ұйымдастырушы; - кеңесші рөлінде болады; - барлық ойын ережелерін ұстанады.	- жұмыс барысында белсенді қатысады; - топта жұмыс істеу ережелерін орындайды; - сұрақтар қояды, топ мүшелерімен және оқытушымен қарым-қатынас жасайды; - қызметте дербестік танытады; - жанжалдарды болдырмауға тырысады.

2. Топтық жұмысты ұйымдастыру. Қатысушылар топтар бойынша бөлінеді; екіден бес-тоғыз адамға дейін (конструктивті міндеттерді шешу кезіндегі бірлескен жұмыс, дискуссиялар мен т.б.) және одан да көп (түрлі түрдегі ойын әдістері).

Әрбір топ мүшелерінің арасында функционалдық рөлдер бөлінеді (оқытушының басшылығымен немесе дербес).

Топта проблемаларды шешу үрдісі тікелей пікір алмасу негізінде, болжамдар, гипотезалар және т.б. көмегімен жүзеге асырылады. Топта жасалған шешімдерді барлық қатысушылар талқылайды. Бұл ретте әр түрлі топтарда алынған шешімдер салыстырылады және сәйкестендіріледі.

3. Қатысушылардың функционалдық ұстанымдары. Бірлескен қызмет барысында әрбір қатысушының белгілі бір өзіндік пікірі болады, осыған сәйкес топтың басқа мүшелеріне қатысты белгілі бір позицияға ие болады [100]:

- әр түрлі білім саласында еркін бағдарланатын және оларды нақты мәселелерді шешуде тез қолдана алатын жақсы ақпараттандырылған қатысушы;

- «ми шабуылында» өзінің зияткерлік әлеуетін іске асыратын көптеген идеяларды айтатын қатысушы;

- сыни тұрғыдан ойлаушы, идеяларды дәйекті түрде сараптайтын, құбылыстар мен фактілердің себептік байланысын орнататын қатысушы;

- идеяларды іске асыратын және оларды қисынды аяқтауға жеткізетін, шыдамды және ойластырылған орындаушының қасиеттері бар қатысушы;

- құрылымдарды жетілдіруге ғана емес, формалардың сұлулығына ұмтылатын талғампаз шешімдерді жақтаушы қатысушы;

- конструктивті емес сын айтушы скептик;

- жеке өнімді жұмысты артық көретін, топтық жұмыспен әрең айналысатын қатысушы;

- көпшіліктің пікірін ұстанатын, пікірталасқа нәтижесіз қатысатын қатысушы.

Жұмыс кезеңдеріне және қалыптасқан жағдайға байланысты топішілік және тұлғааралық рөлдердің динамикасы орын алады.

4. Әлеуметтік іскерлікті дамыту. Диалогтық қарым-қатынасты ұйымдастыру үшін қатысушылардың жеткілікті дамыған әлеуметтік дағдыларына негізделген топтағы субъектілердің бірлескен қызмет үрдісі ең маңызды болып табылады. Практикалық сабақ үшін диалогтық қарым-қатынас технологиясын жобалау кезінде ынтымақтастық пен әлеуметтік дағдыларының төрт деңгейін ескеру қажет:

1) Топ құру және оның бірлескен қызметін ұйымдастыру үшін қажетті (әлеуметтік іскерлікті қалыптастыратын):

- қатысушылардың пікірлерінің кезектілігін сақтау, іс-қимылдарды бақылау және т.б. бойынша жүгіну;

- оқу тапсырмасын орындау бойынша топтың қызметін басқару және топта тұлғааралық қарым-қатынасты қолдау үшін қажетті функционалды әлеуметтік білік.

2) Тапсырманы түсіну, әр топтың позициясын талқылау және түзету үшін топтың әр мүшесі өзінің пікірлері мен идеяларын білдіру.

Топ қызметінің бағытын анықтау:

- тапсырманың мақсатын жариялап, қайталаңыз (Бізге қажет...);

- топ мүшелерінің назарын уақытша көрсеткіштерге аудару (Біз мұны қалған уақытта жасай аламыз ба?);

- тапсырманы тиімді орындау жолдарын ұсыныңыз (Неге біз тырыспаймыз?);

- топтың әр мүшесін қатысуға ынталандыру (Сіз бұл туралы не ойлайсыз?);

- топ мүшелерінен көмек сұрауға өзіңізді еркін сезініңіз (Сіз не айтқыңыз келеді?);

- қолдау мен түсінуді вербальды және вербальды емес түрде көрсетіңіз.

3) Зерттелетін материалды терең түсіну және оны проблемаларды конструктивті шешу үшін пайдалану, проблемалық міндеттерді шешудің әр түрлі стратегиялары мен нұсқаларын таңдау үшін қажетті (әлеуметтік біліктерді қалыптастыратын):

- дауыстап қорытындылау: жазбаларға қарамай, мүмкіндігінше толықтай тұжырымдаңыз;

- қайта қарау кезінде дәлдікті сақтаңыз, басқалардың пікірлерін толықтырыңыз және түзетіңіз;

- жаңадан зерттелген материалды бұрыннан белгілі ақпаратпен байланыстырыңыз;

- топқа көрнекілікті пайдалана отырып, маңызды идеялар мен фактілерді есте сақтаудың ең жақсы тәсілдерін табуға көмектесіңіз;

- бәрі түсінікті екеніне көз жеткізіңіз;

- қатысушылардың бірінен жоспарды дауыстап айтуды немесе топтың материалды қалай зерттейтінін айтуын сұраңыз.

4) Топта студенттердің танымдық іс-әрекетін ынталандыру үшін қажетті (ынталандырушы әлеуметтік біліктері):

- қатысушылардың жеке басына сын айтпай идеяларды сынаңыз;

- пікірталас қатысушыларының пікірлері мен идеяларын саралап, олардың ойлау тәсілдерінің айырмашылығын анықтаңыз;

- әр түрлі ойларды бірыңғай көзқараспен біріктіруге тырысып, бірыңғай қорытынды жасаңыз;

- жауаптың дұрыстығын фактілермен растауды талап етіңіз;

- басқалардың жауаптарын қосымша ақпаратпен немесе қорытындылармен толықтыра отырып күрделендіріңіз (Біз әлі де ойлануымыз керек?);

- терең талдауға және проблеманы түсінуге апаратын сұрақтар қойыңыз (Бұл жағдайда бұл орынды бола ма?);

- одан әрі жауаптарға, шешімдердің бірнеше нұсқаларын және т.б. әзірлеуге итермелеңіз.

5). Рефлексивті бағалау. Тапсырманы орындағаннан кейін оқытушы топты бағалауға ынталандырады:

- топтың әрбір мүшесі пікірталас барысында өзін-өзі бағалайды (кесте-2.2).

Кесте 2.2 - Пікірталас барысында белсенділік дәрежесін өзіндік бағалау

Белсенділік дәрежесі	**Көрсеткіші**	**Бағалау**			
Бастама	Өз бастамасы бойынша сұрақтар қою, гипотезалар ұсыну, жұмыс тәсілі туралы пікір айту, талқылауды өз бетінше бастау	0	1	2	3
Қолдау	Басқалардың бастамаларын қолдау, топтың басқа мүшелерін жұмысқа тарту, бірлескен жұмыс үшін қолайлы жағдай жасау				
Келісім	Жұмысқа қатысуға келісім, оған қосылуға үнсіз ұмтылу				
Бағыну	Жұмыстағы пассивтілік, ішкі қалаусыз топтың талаптарына бағыну				
Қабылдамау	Жұмыс жасаудан бас тарту, оны сынау, өзін басқаларға қарсы қою				
Барлығы:					

- бақылаушы топ мүшелерінің қызметіне және олардың мінез-құлқының ерекшеліктеріне өздерінің бақылауының нәтижелерін жария етеді;

- топ мүшелері топтың әрбір мүшесінің мінез-құлқында тапсырманы орындауға не көмектескені, не кедергі келтіргені жөнінде пікір алмасады. Пікір алмасу барысында олар топтың қаншалықты жақсы жұмыс істейтіні, әрбір қатысушы қажетті әлеуметтік іскерлікті қаншалықты жиі қолданғаны, топтық өзара іс-қимылды жетілдіру үшін не істеу қажет екендігі туралы қорытынды жасайды.

Бұл ретте бақылаушы барлық қатысушылардың кері байланысы болуын, топтағы өзінің мінез-құлқын білуін қадағалайды.

Топтарда талқылаудан кейін оқытушы барлық ұжымның жұмысы туралы өз бақылауларымен бөліседі және келесі сұрақтарға жауап бере отырып, жұмыстың қорытындысын шығаруды ұсынады.

Қатысушылар талқыланған мәселенің маңыздылығын қандай деңгейде түсінді?

Қатысушылар балама шешімдер ұсынды ма?

Еркін пікір алмасу қамтамасыз етілді ме?

Оппоненттер көзқарасы назарға алынды ма?

Айтылған сынға түсіністікпен қарау болды ма?

Топтарда жәрдемдесу мен ынтымақтастық ынталандырылды ма?

Субъектілер диалогтық қарым-қатынас негізінде проблемаларды шешудің әр түрлі нысандарына енгізілуіне қарай, олар шешімдерді бірлесіп іздестірудің белгілі бір тәжірибесі мен белгілі бір мәдениетіне ие болады. Олар сұрақтар қою, шешілетін мәселенің түрлі аспектілерін көру, басқалармен қойылатын сұрақтардың кіші мәтіндерін түсіну қабілетін дамытады. Оқушылар немесе студенттер бір мәселе бойынша топта айтылған әр түрлі пікірлерге түсіністікпен қарайды. Мақсаты - басқалардың пікірлерін ескеру ғана емес, сонымен қатар диалогқа қатысушылардың пікірлері арасында ортақ тіл табу, оларда ортақ нәрсені табу, бірыңғай мағыналық ортаны құру.

2.6 Дебат технологиясы

Дебат технологиясы 1993 жылы «Ашық қоғам» институтында жасалған дебаттар халықаралық бағдарламасының негізінде құрылды. Бұл технология белгілі бір ережелер бойынша жүргізілетін пікірталастың ерекше түрі болып табылатын зияткерлік ойын.

Бұл технологияның мақсаты - оқушыларды немесе студенттерді азаматтық, ғылыми немесе кәсіби қоғамдастықтың нормалары мен құндылықтарына баулу, сондай-ақ оларды қазіргі қоғам, нарық және өндіріс жағдайларына бейімдеу механизмі болып табылады. Дебаттар келесі салаларда қолданылуы мүмкін [33]:

- білім беру іс-әрекетінде оқытудың формасы мен технологиясы ретінде (дербес технологиялар кешені немесе жеке пәнді оқыту технологиясы);

- ғылыми-зерттеу қызметінде (ғылыми ақпарат көздерімен жұмыс істеу, ғылыми іздеу, зерттеу қызметінің дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді);

- тәрбие жұмысында (өзін-өзі басқару және өзін-өзі таныстыру дағдыларын тәрбиелеу);

- зияткерлік ойын түрі ретінде.

Дебаттар - пікірсайыстың белгілі бір деңгейдегі бәсекелестікті болжайтын ойын технологиясы. Жеңімпаз дәлелдердің ең қисынды логикалық алгоритмін құрастыра білгені маңызды, өйткені пікірталаста тараптардың бірінің сөзсіз дұрыстығы болмайды. Бұл бір қарағанда дидактикалық ұстанымдарға қайшы келеді, бірақ өмірмен және әлеуметтік тәжірибемен пікірталастар туындайды: әрбір проблеманың екі жағы бар, кем дегенде әрбір шешімнің жақтаушылары мен қарсыластары бар.

Дебаттар технологиясы құралдары мен логикасында шешілетін мақсаттарға қол жеткізу үшін негізгі үш ұстанымды есте ұстау керек.

Пікірталастар жеке тұлғаға қарсы бағытталмайды (қарсыластардың жеке басын сынауға болмайды), қарсыластардың (оппоненттердің) идеялары мен пікірлеріне қарсы дәлелдер (аргументтерді) келтіруге болады.

Дебаттың негізі - адалдық. Кейде шыншыл болу қиын: сіз дәлелдердің жоқтығын немесе логикалық конструкциялардың дұрыс еместігін мойындауыңыз керек.

Университеттің оқу тәжірибесіндегі дебаттар студенттер арасындағы немесе оқытушы мен студенттер арасындағы бәсекелестік үшін емес, студенттердің білім алуы мен дамуына, олардың әлеуметтенуіне арналған. Бұл сайыс түрінде жасалған оқыту технологиясы.

Л.А.Туриктің пікірінше дебаттың жағымды жақтарына мынадай ұстанымдарды жатқызуға болады [33]:

- дебаттарға дайындық кезінде мәселені терең және жан-жақты қарастыруға көзқарасты қалыптастыру;

- әр түрлі идеялар мен оқиғаларды салыстыра және талдай білуді дамыту, негізделген тұжырымдар жасау, дәлелдемелер тізбегін құру қабілеттерін дамыту;

- мәселенің мәнін шоғырландыру қабілетін дамыту;

- іс жүргізу дағдыларын дамыту: ақпаратты алу және өңдеу, деректер қорын пайдалану, мәтіндерді конспектілеу және т.б.;

- пікірталас мәдениетінің дағдыларын меңгеру мүмкіндігі: оппоненттердің дәлелдерін есту, бейвербалды қарым-қатынас тілін (мимика, ым-қимыл, интонация) дұрыс пайдалану;

- өз ойын ауызша және жазбаша түрде анық жеткізе білуді дамыту;

- әр түрлі көзқарастарға, оның ішінде өзгеше көзқарастарға төзімділікке тәрбиелеу.

Спонтандылықтың жоғары дәрежесіне байланысты дебат оқу материалын игерудің дербес әдісі бола алмайды, өйткені белгіленген нәтижелерге қол

жеткізуді қамтамасыз етпейді. Дегенмен, элемент ретінде ол барлық дәстүрлі және инновациялық технологиялар мен оқыту әдістеріне кіреді және негізгі оқу пәндерін оқу кезінде және пікірталастың өзін жүргізу әдістерін игеруге арналған арнайы сабақтарда коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін. Пікірталас мәдениеті әр қатысушының белгілі бір нормалар мен ережелерді сақтауын көздейді және олардың дамуы қарым-қатынас құзыреттерінің қалыптасуына әкеледі:

- еркін пікір алмасу;
- пікірталасқа қатысушылардың әрқайсысының пікірін құрметтеу;
- сынға төзімділік.

Еркін ұйымдастырылған пікірталас барысында көрсетілген ережелерді сақтау - психологиялық жағынан өте күрделі іс болғандықтан, оларды ойын түрінде пікірталас әдісімен оқыту кезінде сақтау тереңдетілген рефлексиялық талдауды, субъекті диалогты қатысушы немесе ұйымдастырушы ретінде өз қызметін түсінуді талап етеді. Пікірталас ұйымдастырушылық іс-әрекеттік ойын ретінде дебаттарды жасауға және өткізуге негіз болып табылады.

Ұйымдастырушылық-іс-әрекет ойындарын өткізу технологиялық циклдің мынадай кезеңдерін дәйекті түрде жүзеге асыруды көздейді:

- оқытушының проблемалық жағдайларды жобалау: мақсаттарды, мазмұнын, әдістері мен құралдарын, шығармашылық топтардың құрамын анықтау;
- проблеманы қою: қарама-қайшылықты өзектендіру, мақсаттарды, қызмет тәсілдерін ұжымдық талқылау, шығармашылық топтар құру;
- шығармашылық топтар бойынша жұмыс: жобалау қызметі - өз мақсаттарын анықтау, оларға жету жолдарын анықтау, шешім қабылдау, іс-шаралар бағдарламасын құру; орындаушылық қызмет - бағдарламаны іске асыру; ұжымдық ұстанымды әзірлеу; жұмыс үрдісін бақылау және түзету;
- жалпы талқылау, әрбір топтың ұстанымдарын қорғау (ұстанымды ғылыми дәлелдеу, оны қорғау немесе өзгерту);
- рефлексия ұйымдастыру. Әр топтың, жалпы ұжымның танымдық және коммуникативтік қызметін талдау. Талдау негізінде іс-әрекеттің мақсаттары, мазмұны, әдістері, құралдары мен нәтижесі арасында сәйкестік белгіленеді. Бірлескен қызметтің әрбір қатысушысы оның құндылығын сезінеді, қарым-қатынас жүйесіндегі өз орнын айқындайды, қоршаған ортамен өзара іс-әрекет жасау тәсілдерін түсінеді.

Бірлескен іс-әрекеттің әрбір қатысушысы өзінің құндылығын түсінеді, қатынастар жүйесіндегі өзіндік орнын анықтайды, сыртқы әлеммен өзара әрекеттесудің өзіндік тәсілдерін түсінеді.

Классикалық дебаттарды келесі форматтарда өткізуге болады (формат ережелердің белгілі бір жиынтығын білдіреді).

Командалық дебаттар:

- Карл Поппер дебаты;
- парламенттік дебат;
- Линкольн-Дуглас дебаты.

Жеке дебаттар:

- импровизациялық сөйлеу;
- авторлық орындау.

Бұдан басқа дебатты былайша ажыратып бөлуге болады:

- еркін дебаттар;
- пікірталас түрінде талқылау;
- экспресс-дебаттар;
- өзгертілген дебаттар;
- шағын-дебаттар.

Карл Поппер форматындағы дебаттарды толығырақ қарастырайық. Карл Поппер - белгілі ағылшын философы, «ашық қоғам» әлеуметтік теориясының идеологы, ғылыми білім негізін қалаған ұстанымдардың тұжырымдамасымен танымал («Реализм және ғылымның мақсаты» мақаласы):

- мүлдем сенімді теориялар, ережелер, пікірлер жоқ;
- кез келген пікір немесе пайымдау құнды, өйткені субъективті ақиқатқа ие, сондай-ақ ойдың пайда болу көзі болып табылады;
- кез-келген ақпарат сыни талдау мен бағалауға ұшырауы мүмкін;
- діни сенім туралы біржақты шешім қабылдау тиіс деген пікір жоқ.

Дебаттың әрекет етуші тұлғалары - екі команда, әрқайсысы үш қатысушы (спикер). Тақырыптық ойын шеңберінде тезис қорғайтын команда - бекіту командасы. Тезисті терістейтін команда - терістеу командасы.

Төрешілер ойынды бағалайды, арнайы төрешілер хаттамасын толтырады, онда командалардың позицияларының қақтығыс аймақтарын белгілейді, өз пікірлерін түсіндіреді. Төрешілік - өте күрделі процесс. Төреші жеке позициядан бас тартып, ойын жеке ықылас негізінде емес, дәлелдерге және пікірлерге сүйене отырып бағалауы тиіс. Төреші үш міндетті атқарады: үйретеді, әділдікті қолдайды және ойынның жағымды атмосферасын сақтайды. Егер сабақ аясында пікірталастар өткізілсе, онда төрешілер ретінде командаға енбеген және тьюторлар немесе таймкипер (ағылш., timekeeper - уақыт сақтаушысы) қызметін орындамайтын барлық студенттерді алуға болады.

Таймкипер - регламенттің сақталуын қадағалайтын ерекше қатысушы. Ол спикерлерге сөйлеу аяқталғанға дейін қалған уақыт көрсетілген арнайы плакаттарды көрсетеді: 3 мин, 2 мин, 1 мин, 30 сек.

Тьюторлар - ойынға дейін дебатты ұйымдастырушылар, жаттықтырушылар, команда жетекшілері. Олар ойын кезінде бақылаушылардың рөлін атқарады, әрбір командадан барлық мүшелерінің іс-әрекетіне талдау жүргізеді.

Пікірталастың мәні - бейтарап үшінші тарапты (төрешілерді) қарсыластардың дәлелдерінен гөрі команданың дәлелдері жақсы екеніне сендіру.

Пікірталастың негізгі элементтері: тақырып, растайтын тарап, теріс тарап, дәлелдер, қолдау және дәлелдер, қарама-қайшы мәселелер, төрешілердің шешімі.

Тақырыптың тұжырымдасы.

Ойынға дайындық оның тақырыбын (тезисін) анықтаудан басталады. Дебат технологиясы бойынша тақырып бекіту түрінде тұжырымдалады, мысалы: «жан басына қаржыландыруды енгізу білім беру үдерісінің сапасын кепілді түрде арттырады».

Тақырыпты таңдау кезінде «жақсы» тақырыпқа сәйкес келетін талаптарды ескеру қажет:

- қызығушылық тудырып, пікірталастар үшін маңызды мәселелерді қозғап, өзекті болу;
- бәстесу үшін жарамды болу;
- теңгерімді болу және сапалы аргументтерді ұсынуда командаларға бірдей мүмкіндіктер беру;
- растайтын тарап үшін оң тұжырымы болуы тиіс;
- айқын тұжырымы болу;
- зерттеу жұмысын ынталандыру.

Жақсы таңдалған тақырып жеткілікті ұзақ уақыт бойы пікірталас тақырыбы бола алады.

Растайтын тарап. Растайтын топтың спикерлері төрешілерді өз ұстанымдары мен дәлелдерінің дұрыстығына сендіруі тиіс.

Қарсы тарап. Терістейтін топтың спикерлері растайтын тараптың ұстанымы дұрыс емес екенін немесе растайтын топтың тақырыпты түсіндіру (позицияны дәлелдеу) кемшіліктері бар екенін дәлелдеуі тиіс.

Аргументтер. Маңызды сенім құралы; дәлелдерді ойлай отырып, проблемаға екі көзқарасты да назарға алу қажет.

Қолдау және дәлелдемелер. Бұл дәлел ұстанымды (дәйексөздер, фактілер, статистикалық деректер, мысалдар) растайды. Қолдау мен дәлелдер ақпараттық іздеу, команда кейсін құрастыру барысында қол жеткізіледі, бұл ұжымдық жұмыс.

Айқас сұрақтар. Бұл бір топтың спикерінің сұрақтарына басқа топтың спикерінің жауаптарынан тұратын раунд атауы. Ол позицияны түсіндіру немесе қарсыластың ықтимал қателерін анықтау үшін қолданылады. Айқас сұрақтар барысында алынған ақпарат келесі спикерлердің сөздерінде қолданылуы мүмкін.

Төрешілердің шешімі. Төрешілер екі команданың дәлелдерін тыңдаған кезде, олар төрешілік хаттамаларын толтырады, онда дебаттар нәтижелері бойынша командаға қандай артықшылық берілгені туралы шешім тіркеледі. Хаттамада растайтын топтың және терістеу тобының үздік спикері атап өтіледі.

Түсініктердің анықтамасы. Анықтамалар дау үшін мүмкін кеңістік жасайды. Оны тар немесе кең түрде анықтау мүмкін емес. Анықтамалар бойынша дебаттар жүргізілмейді. «Мәдени норма» болып табылатын анықтамалар, яғни анықтамалықтар мен сөздіктер негізінде берілген анықтамаларға күмән келтірілмейді. Анықтамалар негізінде дәлелдер жасалады. Анықтамалар нақты, негізделген және дұрыс, стратегиялық болуы тиіс (оларды ұсынған топтың ұстанымына сәйкес келуі керек).

Ақпараттық іздеу - тақырып бойынша ақпаратты жинау және ұйымдастыру. Талап - білімнің толықтығы. Қажетті іскерліктер:

- библиографиялық аппаратты, алфавиттік және жүйелі каталогтарды пайдалану;

- аннотация (авторлық, баспа, ұсынымдық, сипаттама аннотациялары);

- библиографиямен жұмыс (кітап ішіндегі және кітаптан тыс библиография);

- алдын-ала оқу;

- жылдам оқу;

- күнделік жүргізу (дәйексөз, түсініктеме);

- тірек конспектісін жасау;

- реферат жасау (оқылатын мақаланың немесе кітаптың негізгі мазмұнын қысқаша баяндау) конспектіден, реферат авторының қарастырылатын мәселелер туралы ойымен ерекшеленеді;

- конспектілеу, автордың негізгі ережелері мен ойларын өз сөздерімен жазу, шартты белгілер мен қысқартулар жүйесін құру;

- дәйексөз (сілтемелер);

- карточкаларда жазбалар жасау.

Дебаттар тақырыбы бойынша дәлелдемелер сюжетін құру. Дәлелдемелердің сюжеті - топ іске асыратын растау (терістеу) дәлелдемелерінің блогы. Келесі сұрақтарға жауап беру қажет.

Неге біз тақырыпқа келісеміз (келіспейміз)?

Тақырыпты қолдау үшін қандай күшті дәлелдер келтіре аламыз?

Тақырып қандай негізгі мәселелерді қамтиды және қандай негізгі мысалдарды келтіруге болады?

Осы тақырыпқа байланысты қандай сұрақтар туындайды?

Қандай дәлелдерді теріске шығару мүмкін?

Спикердің іс-шаралар жоспары:

- тыңдаушылардың сәлемдесуі;

- топты және өзін таныстыру;

- кіріспе (тақырыптың өзектілігін негіздеу - оның қазіргі кездегі маңыздылығы);

- түсініктердің анықтамасы (жіктелуі және синоним - антоним);

- өлшемдерді ұсыну;

- дәлелдеу;

- қорытынды;

- назар қойғандарына рахмет айту.

Критерийлерді қалай таңдау керек. Ең қиын сәттердің бірі - критерийді таңдау. Критерий - дәлелдер сюжетінің құрылымдық элементі, ол дәлелдер мен тақырыптың тезисі арасындағы логикалық байланыстарды жеңілдету үшін қызмет етеді, дебаттар раундының бағытын анықтайды. Мысалы, «заманауи жарнама қаланың келбетін бұзады» тақырыбында критерий ретінде «қалалардың біркелкілігі мен біртұтастығы» болуы мүмкін; «теледидар зорлық-зомбылыққа әкеледі» тақырыбында критерий «содырлар мен бағдарламалар кейіпкерлерінің мінез-құлқын көшіру» болуы мүмкін. Критерий дебатқа қатысушылар бекітетін түпкі мақсат немесе құндылық болуы мүмкін.

Дәлелдемені қалай жасау керек:

- дәлелдеменің мағынасы ретімен екі-үш сөзбен жазу;
- тұжырымдау - дәлелдеменің негізгі идеясын қамтитын толық ұсыныс;
- дәлелдеменің мағынасын сипаттайтын түйінді сөздер;
- дәлелдемелер мазмұнын - тезиске немесе критерийге дейін қысқарту;
- толық ұсыныстар түріндегі дәлелдеме мәтіні;
- тіректерді көрсету;
- келесі дәлелдеме байламы.

Дәлелдер жиынтығын ұсыну тәсілі - «шолу» әдісі. Ескерту: «бұл дәлел бірнеше аспектіде қаралуы мүмкін...»

Дебаттарды өткізу ережесі. Ойынға әрқайсысы үш ойыншы (спикер) екі топ қатысады. Бұл растау командасының бірінші, екінші және үшінші спикерлері (Р1, Р2, Р3) және терістеу командасының бірінші, екінші, үшінші спикерлері (Tl, Т2, Т3). Ойын барысында спикерлер ережелер мен регламентке сәйкес кезекпен сөз сөйлейді. Айқас сұрақтар раундында спикерлер сұрақтар қойып, сұрақтарға жауап береді. 2.3-кестеде барлық қатысушылардың іс-әрекеттері арасындағы арақатынас берілген.

Кесте 2.3 - Айқас сұрақтар раунды

Спикер	**Уақыт**	**Функциясы**
Р1	6 мин	Топты таныстырады және тақырыпты анықтайды, оның өзектілігін негіздейді, негізгі ұғымдарды түсіндіреді, критерий енгізеді, ұйымдасқан түрде топтың барлық дәлелдерін ұсынады
Р1, Т3	3 мин	Аргументтердің мәнін төмендету үшін сұрақтар қояды (Р1), бекіту позициясының әлсіз жерлерін анықтайды (Р1).
Т1	6 мин	Жалпы алғанда анықтамалар қабылдайды немесе нақтылайды (анықтамалар бойынша дебаттар жүргізілмейді). Бекітуді жоққа шығарады (Р1), барлық ықтимал теріс дәлелдерді ұсынады.
Р3, Т1	5 мин	Нақтылайтын және төмендететін дәлелдерді көрсетеді (Р3), жауап береді (Т1)
Р2	5 мин	Барлық дәлелдерді қабылдамайды (Т1), бекіту ойын күшейтеді және дәлелдемелерді ұсынады (Р2).
Т1, Р2	5 мин	Нақтылайтын және төмендететін сұрақтарды қояды (Р1), жауап береді (Т2)
Т2	5 мин	Дәлелдерді жоққа шығарады, теріс ойды күшейтеді, оны қолдауға дәлел келтіреді (Р1, Р2)
Р1, Т2	5 мин	Нақтылайтын және төмендететін сұрақтарды қояды (Р1), жауап береді (Т2)
Р3	5 мин	Теріс ойдың дәлелдерін теріске шығарады, күшейту үшін топтардың ұстанымдарын салыстырмалы талдауды және бекітетін ойдың дәлелдемелерін ұсынады
Т3	5 мин	Теріс ойдың дәлелдерін дұрысқа шығарады, күшейту үшін топтардың ұстанымдарын салыстырмалы талдауды және бекітетін ойдың дәлелдемелерін ұсынады

Спикерлерді дайындау және сөйлеу ерекшеліктері: бірінші спикерлер - бұл тұлға, команданың визит карточкасы. Бірінші спикерлер үй дайындамаларына негізделуі мүмкін, бірақ айқас мәселелерге, қарсы сұрақтарға дайын болуы тиіс. Екінші спикерлер үнемі гиперсілтеме режимінде жұмыс істейді. Олар ойында айтылғандардың барлығын талдайды және осы негізде өз сөзін құрастырады. Бұл талдау және диалог шеберлері. Екінші спикерде команда жұмыс істейді, оларға көмектеседі, олардың рөлі өте үлкен. Олар бірінші спикерлердің материалында үшінші үшін лайықты база әзірлеуі тиіс. Үшінші спикерлер - актерлер, сөз сөйлеудің майталман шеберлері. Олар өз ойларын әдемі, әсем аяқтау керек.

Сөз сөйлеу кезінде конспектілерді, құжаттарды, үй дайындамаларын пайдалану өте дұрыс емес деп саналады. Шағын форматтағы карточкаларды (алақан өлшемімен) пайдалануға жол беріледі, әрбір карточкада әдетте бір ғана аргумент немесе бір қолдау (дәйексөз, факт және т.б.) жазылады.

Төрешінің дайындығы мен жұмысының ерекшеліктері. Дебаттардағы төрешілер пікір сайыс қағидаларын қабылдайтын және бөлісетін, ойын регламентімен және ережелерімен таныс және төрешілік хаттамасын жүргізе алатын адамдар бола алады.

Төреші спикерлердің сөздерін тыңдайды, жұмыс жазбаларын жүргізеді, спикердің сөз сөйлеу стилін ұмытпай, сөз сөйлеудің негізгі сәттерін және айқас мәселелерді белгілейді.

Төреші төрешілік хаттаманы толтырады, қандай топқа артықшылық беру туралы шешім қабылдайды. Хаттаманың кері жағында төреші тараптардың дәлелдері бар кестені келтіреді.

Хаттама әрбір спикердің сөзін үш критерий (үш «С»): мазмұны, құрылымы, тәсілі негізінде бағалайды. Осы критерийлердің әрқайсысы бойынша әрбір спикер ең жоғары балл санын - 10 ала алады (осылайша, ойын үшін әрбір спикер 30 балл ала алады). Төреші спикердің сөзін бағалай отырып, әрбір байқалған қате үшін барынша мүмкін болатын он баллдың кейбір санын алып тастайды.

Ұпайлар алынуы мүмкін қателердің тізімі.

Мазмұны «критерийі бойынша типтік қателер»:

- дау нысанасын оның дәлелдемелерінің орнына қайта бекіту;
- нақты дәлелдемелер емес, пікірді бекіту;
- тақырып түсініктерін түсініксіз немесе дұрыс емес анықтау;
- төмен дайындық немесе оппоненттердің қатты қысымына байланысты тақырыптан ауытқу;
- сәйкессіздік - егер олар іске аспаса, дәлелдер пайдаланылмауы тиіс;
- жалған аналогтар;
- дәлелдерге емес, жеке тұлғаға шабуыл жасау;
- артық дәйексөз;
- лингвистикалық бірліктерді дұрыс түсіндірмеу;
- дұрыс емес дедукция-тарихи қате.

«Құрылым» критерийі бойынша типтік қателер:

- жағымсыз сөздер;
- жалған тұжырымдар мен қорытындылар (себеп-салдарлық байланыстардың бұзылуы);
- егер сөз сөйлеу спикер рөліне сәйкес келмесе, рөлдердің дұрыс бөлінбеуі;
- дәлелдердің орынсыз немесе қисынсыз келтірілуі;
- хронологиялық қателер;
- регламентті сақтамау;

Тәсіл критерийі бойынша типтік қателер:
- ұқыпсыз мінез-құлық;
- сәйкес келмейтін мимика мен ымдау;
- артық агрессивтілік;
- сөйлеу қателері;
- монотонды сөйлеу;
- жаман артикуляция;
- жаман дикция.

Әрбір критерий бойынша төреші, егер осы критерий бойынша шегерімдер болса (ең жоғары балл саны - 10), бір көтермелеу балын қосуға құқылы.

Бұдан әрі төреші хаттамасының нұсқасы келтіріледі (кесте 2.4, сабақ өткізуге бейімделген).

Кесте 2.4 - Төреші хаттамасы

Төреші _____ Өткізу орны _____
Тақырып _____ Өтетін күні _____
Пән атауы _____

Дәлелдейтін тараптың құрамы 1 2 3				Реттік саны	Теріске шығаратын тараптың құрамы 1 2 3				Реттік саны
Спикер	Мазмұны	Құрылымы	Тәсілі	Барлығы	Спикер	Мазмұны	Құрылымы	Тәсілі	Барлығы
Р1					Т1				
Р2					Т2				
Р3					Т3				
Барлығы					Барлығы				
Үздік спикер:					Үздік спикер:				
Жеңімпаз топ:									
Өлшем		Балды төмендетуге болады		1	2	3	1	2	3
Мазмұны:									
Анықтама бойынша		-2 балға дейін							
Аспектілер мен дәлелдер, тақырыпқа көзқарас әртүрлілік, дәлелдемелер		-2 балға дейін							
Нақты қателер		-1 балға дейін							
Сұрақтармен жұмыс		-2 балға дейін							

Ерекше пікір (шегергеннен кейін қосылуы мүмкін)	+1 балға дейін						
Құрылымы:							
Спикер рөлінің сәйкестігі	-3 балға дейін						
Сөйлеу логикасы	-3 балға дейін						
Сөз сөйлеудің құрылымдылығы	-3 балға дейін						
Ерекше пікір (шегергеннен кейін қосылуы мүмкін)	+1 балға дейін						
Тәсілі:							
Сөйлеу мәдениеті	-3 балға дейін						
Мінез-құлық мәдениеті	-3 балға дейін						
Әдептілік	-3 балға дейін						
Ерекше пікір (шегергеннен кейін қосылуы мүмкін)	+1 балға дейін						

Дебат ойыны бастапқысында білім беру үдерісінде диалогты жүргізу мәдениетін дамытуға бағытталған тұтас педагогикалық технология ретінде американдық педагогтар тобымен жасалған. Уақыт өте бұл технология өзгерістерге ұшырады. Қазіргі педагогикадағы оның модификациясы мынадай [106]:

- сыни ойлауды дамыту;
- коммуникативтік мәдениетті дамыту, көпшілік алдында сөйлеу дағдыларын қалыптастыру;
- зерттеу дағдыларын қалыптастыру (мысалы, қажетті дәлелдерді іздеу кезінде);
- ұйымдастыру дағдыларын қалыптастыру (материалмен жұмысты ұйымдастыру, пікірталасқа арналған материалды дайындау, команда жұмысын ұйымдастыру);
- тыңдау және жазба жүргізу дағдыларын қалыптастыру.

Технологияда қойылған міндеттерді іске асыру үшін іс-әрекеттердің белгілі бір реттілігі көзделеді. Технологияның әр кезеңінің өз құрылымы мен қолданылатын әдістер мен тәсілдердің жүйесі бар.

Ойын тақырыпты таңдаудан басталады. Бұл болашақ ойыншылардың көмегімен болуы мүмкін.

Ойынның жалпы құрылымы 2.3-суретте ұсынылған.

Ойынға дайындық. Тақырып бойынша ақпаратпен жұмыс:

- ойынға қатысушылардың білімін белсендіру (топтық «ми шабуылы»);
- әр түрлі көздерді пайдалана отырып, ақпаратты іздеу;
- алынған материалды жүйелеу;
- тезистерді растау және жоққа шығару үшін жүйелер құру;
- дәлелдерді тұжырымдау және негіздеу, тіректерді таңдау;
- растайтын тараптың стратегиясын құру;
- сұрақтарды дұрыс тұжырымдай білу;

- риторика мен логика білімін меңгеру және оларды тәжірибеде қолдану;
- топта тиімді жұмыс істеу, аутотренинг және релаксация дағдыларын меңгеру [103].

Сурет 2.3 - Ойынның жалпы құрылымы

Сонымен, дайындық кезеңінде студенттер ойын үшін ұсынылған тақырыптың мазмұнын терең зерттеп, мұқият пысықтап қана қоймай, тезистегі әрбір ұғымға анықтама беріп, растаушы және терістеуші жақтар үшін дәлелдер жүйесін құруы керек, себебі командалардың жеребесі ойынның басталуына дейін аз уақыт қалғанда жүзеге асырылады. Бұл ретте әрбір тарап үшін терістеу стратегиясы ойластырылады, яғни оппоненттердің ықтимал аргументтеріне контраргументтер жасалады, сондай-ақ қарама-қарсы тарап позициясындағы қайшылықтарды анықтауға ықпал ететін мәселелер болжанады.

Ойын барысында командалар алгоритм бойынша жұмыс істейді, әр спикердің іс-әрекеттері нақты регламенттелген, бірақ бекіту және терістеу жүйесін құруда тамаша импровизация үшін, ал айқас сұрақтар раундында - қызықты диалогтар үшін мүмкіндік бар.

Ойын нәтижелерін және оның барысын талдау - бұл технологияның мақсаттарына қол жеткізудегі маңызды және қажетті кезең (ойын бейнекассетаға жазылған болса, бұл кезең ең тиімді өтеді, яғни барлық кезеңдер бойынша ойынды қайта көруге мүмкіндік пайда болады). Пікірталасқа талдау жүргізген кезде спикерлердің баяндамаларын бір-бірімен салыстыруға болмайды, студент тек өздерімен салыстыруға болады. Сөз сөйлеудің кез-келген сыны сындарлы болуы тиіс. Ойынның талдауында бірінші орынға команданың және әрбір ойыншының өздігінен талдау жасауы тиіс. Ойынды талдаудың негізгі критерийлері төреші жүзеге асыратын өлшемдер, сондай-ақ таңдалған аргументтер мен контраргументтердің тиімділігі, айқас сұрақтар раунды өткізу, әр спикердің өз рөлін орындауы, команда жұмысының үйлесімділігі (топтық жұмыс) болуы мүмкін.

2.7 Кейс технологиясы

Кейс технологиясы - бұл жай ғана әдістемелік жаңалық емес, технологияның таралуы білім берудегі қазіргі жағдайдағы өзгерістермен тікелей байланысты. Бұл технология нақты білімді меңгеруге ғана емес, студент пен оқытушының жалпы интеллектуалдық және коммуникативтік әлеуетін дамытуға бағытталған. Кейс әдісін пайдалану тек оқытумен шектелмейді, кейс-стади өте белсенді зерттеу әдісі ретінде қолданылады. Осылайша, білім беру үдерісінде

кейс-технологиясының тез таралуы орын алуда, осыған байланысты оны егжей-тегжейлі зерделеу қажеттілігі туындауда.

Қазіргі уақытта мектеп және жоғары білім беру үдерісіне кейс-технологиясын енгізу өте өзекті болып табылады [34]:

- білім беруді дамытудың жалпы бағыттарынан, оның нақты білім алуға ғана емес, сонымен қатар құзыреттілікті, ойлау іс-әрекетінің дағдылары мен машықтарын қалыптастыруға, жеке тұлғаның қабілеттерін дамытуға бағытталуынан туындайды, олардың арасында оқыту қабілетіне, ақпараттың үлкен ауқымын қайта өңдеу қабілетіне және т.б. ерекше көңіл бөлінеді;

- болашақ маманның дайындық сапасына қойылатын талаптарды дамытудан туындайды, ол бірінші үрдістің талаптарын қанағаттандырудан басқа, сондай-ақ әр түрлі жағдайларда оңтайлы іс-әрекет қабілетіне, өмірдің әлеуметтік, кәсіби және басқа да салаларында үздіксіз өзгерістер жағдайында іс-әрекет жүйелілігі мен тиімділігімен ерекшеленуге тиіс.

Қазіргі таңда кез-келген тұлғаның дамуының маңызды тетігі ретінде стандартты емес ойлау қабілеті қарастырылады. Басты міндет- студенттердің даралығын қалыптастыру үшін жағдай жасау.

Инновациялық жолдарды іздеу әрқашан қиын және оқытушыдан көп уақыт пен шығармашылық талап етеді. Бірақ студенттердің қол жеткізген даму деңгейі кез-келген педагог қызметіндегі басты марапат болып табылады: пәнге деген қызығушылықты арттыру, білім студенттердің өз мүмкіндіктерін нақты бағалау, сабақтардағы психологиялық шиеленісті төмендету, оқытушы мен студенттер арасында сенімді қарым-қатынасты орнату, білім сапасын арттыру. Бұған жетуге кейс технологиясы көмектеседі.

Соңғы жылдары Республикамыздың жоғары мектеп жүйесінде білім беруді жаңғырту «НИШ» курсына байланысты оқытудың жаңа тиімді әдістерін оқу үдерісіне енгізу жүріп жатыр, яғни әдістің таралуы білім берудегі қазіргі жағдайдағы өзгерістермен тікелей байланысты. Кейс әдісі белгілі бір білімді немесе дағдыларды меңгеруге ғана емес, классикалық білім беру кезінде де, сонымен қатар көпшілік, тұрақтылық, дәстүрлік, нақтылық, норматив және т.б. тән, студент пен оқытушының жалпы интеллектуалдық және коммуникативтік әлеуетін дамытуға бағытталған [35].

Кейс технология нақты мәселелерді, міндеттерді шешуге негізделген білім беру технологияларының, оқыту әдістері мен тәсілдерінің тобын білдіреді. Оларды оқытудың интербелсенді әдістеріне жатқызады, олар барлық білім алушыларға, соның ішінде оқытушымен өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік береді. Студенттер оқытушыдан кейс алады, олардың көмегімен проблеманы және оны шешу жолдарын анықтайды, немесе проблема белгіленген күрделі жағдайдан шығу жолдарын іздейді.

Қазіргі кезеңде ситуациялық тапсырмаларды қолдану тек бизнесте, медицинада, социологияда ғана емес, адам танымының барлық салаларында жүзеге асырылады. Әр түрлі ғылымдарды оқытуға кейс-әдісі жағдайды зерттеу бойынша мамандандырылған курс ретінде емес, сабақта оқыту технологиясы түрінде (кейс-технология) қолданады. Әлемнің көптеген елдерінің түрлі білім

беру ұйымдарында (институттар, университеттер және т.б.) кейстердің өз коллекциялары бар. Осы кейстердің көпшілігі 22 жоғары оқу орнының бастамасы бойынша 1973 жылы құрылған ECCH (European Case Clearing House) тиесілі және ол кейстерді жинау және тарату бойынша көшбасшы болып табылады.

Бизнес-кейстерді шешу тәжірибесі Қазақстанға батыстан шетелде білім алған басқарушылармен, сондай-ақ алмасу бойынша тағылымдамадан өту бағдарламасының студенттерімен бірге енді. Қазақстанда кейс әдісті 2010-шы жылдары алдымен Назарбаев университетінде, содан кейін академиялық және салалық университеттерде, кейінірек арнайы даярлау және қайта даярлау курстарында қолдана бастады [36].

Бизнес-клубтар қауымдастығының ұйымдастырушылары бүкіл Қазақстан бойынша бизнес-кейстердің көмегімен білім беру тәжірибесін енгізу идеясының қозғаушы күші болып табылады. Олар республикамыздың жоғары оқу орындарында бизнес-кейстер мәдениетін білім сапасын арттыру үшін ғана емес, жалпы ұлттық экономиканы дамыту үшін де тарату қажеттігі туралы айтады. Елде эканомикалық әлеуметтік ахуалды талдау тәжірибесі бар жас мамандардың болуы шағын және орта бизнес секторын одан әрі дамытуға және кәсіпкерліктің барлық деңгейлерінде бизнес-этиканың әлемдік стандарттарын енгізуге мүмкіндік береді.

Көптеген зерттеушілер білім беруде болып жатқан өзгерістер постклассикалық білімге көшу ретінде сипатталды. Бұл ауысу білім беру мақсаттары мен құндылықтарының өзгеруінде көрініс тапты.

Кейс-стади әдісі - бұл жай ғана әдістемелік жаңалық емес, әдістің таралуы білім берудегі қазіргі жағдайдағы өзгерістермен тікелей байланысты. Бұл әдіс нақты білімді меңгеруге ғана емес, студент пен оқытушының жалпы интеллектуалдық және коммуникативтік әлеуетін дамытуға бағытталған.

Кесте 2.5 - Классикалық және постклассикалық білімді салыстыру

Классикалық білім	**Постклассикалық білім**
- жаппай қатысу - тұрақтылық - дәстүрлілік - аяқталған - нормативтік - мақсатты - нәтижесі - білім	- жеке тұлға - тұрақсыздық - инновациялық - үздіксіздік - шығармашылық және өзіндік ерекшелік - өзіндік мақсат - нәтижесі - құзыреттілік, дербестік

1. Кейс - бұл нақты жағдайдың сипаттамасы.

2. Кейс - шынайы өмірдің бөлігі (True Life ағылшын терминологиясында).

3. Кейс - бұл қандай да бір қызмет саласында болған және оқу аудиториясында пікірталасты тудыруы үшін авторлардың сипаттаған оқиғалар, студенттерді жағдайды талқылау мен талдауға, шешім қабылдауға итермелеу.

4. Кейс - бұл шындықтың фотосуреті.

5. Кейс - оқиғаның шынайы сипаттамасы ғана емес, жағдайды түсінуге мүмкіндік беретін бірыңғай ақпараттық кешен (О.Г. Смолянинова бойынша).

Білім берудің кейс әдісінің ерекшелігі оның бір жағынан білім беру ашықтығы, ал екінші жағынан оқытудың нәтижелілігі мен тұрақтылығы болып табылады. Сауатты дайындалған кейс студенттерді нақты фактілерге байланыстыра отырып, пікірталасқа итермелейді, болашақта тәжірибеде кездесетін нақты мәселені шешуге мүмкіндік береді.

Кейс жасау үшін қажетті материалдар:

1. Өзекті нақты жағдайлар.
2. Қызықты тарихи деректер.
3. Ғылыми дереккөздер.

Кейсте қолданылатын негізгі ұғымдар «жағдай» және «талдау» ұғымдары, сондай-ақ олардан туындайтын «жағдайды талдау» болып табылады. «Жағдай» термині бірнеше мағыналық мәнмәтіндерді қамтиды және белгілі бір қайшылықтарды қамтитын және тұрақсыздықтың жоғары дәрежесімен сипатталатын бір жағдай ретінде түсінілуі мүмкін. Жағдай, әдетте, өзгертуге әлеуеті бар және бұл өзгерістер жағдайға қатысатын адамдардың қызметіне байланысты. Жағдай адамдардың қатысу мен ықпал етуі үшін ашық, ал адамдардың іс-әрекеттері осы жағдайда олардың мақсаттары мен мүдделерін іске асырумен байланысты [112].

Кесте 2.6 - Аналитикалық қызмет түрлерінің сипаттамасы

Аналитикалық қызмет түрлерінің сипаттамалары	**Олардың сипаттамасы**	**Негізгі түрлері**
Проблемалық талдау	Проблемаларды бөлу, проблемалық орта қалыптастыру, олардың біліктілігі	Жағдайдың проблемалық мазмұнын талдау. Жағдайдың проблемалық жағдайларын талдау. Жағдайдың проблемалық салдарын талдау
Жүйелік талдау	Нысанды құрылымдық сипаттайтын және белгілі бір жүйе ретінде жүйелік көзқарас тұрғысынан қарастыру функциялары	Дескриптивті талдау, яғни қолда бар құрылым негізінде функциялар қалыптасады. Құрылымдық талдау, яғни берілген функциялар негізінде құрылым құрылады
Праксеологиялық талдау	Іс-әрекет үрдісін оңтайландыру тұрғысынан қарастыру	Қызметті оңтайландыру жолдарын талдау. Алгоритмдеу және қызметті модельдеу
Болжамдық талдау	Жағдайдың болашақ дамуына қатысты болжамдарды қалыптастыру	Нормативтік болжамдық талдау, жүйенің болашақ жағдайы мен болашаққа қол жеткізу тәсілдері анықталғанда. Тренд үлгілерін құру арқылы болашақ жағдайы анықталатын болжамды талдау

Егер осы осы әр түрлілік нақты жағдайдың маңызды сипатын бөліп көрсетуге тырысса, онда келесі қағидаттарға назар аудару керек.

Біріншіден, оқу жағдайы оқу мақсаттары үшін арнайы дайындалады (жазылады, өңделеді, құрастырылады). Бұл мағынада - бұл бизнес тәжірибесінен автормен дайындалған жағдай. Талқылау немесе басқа оқу мақсаттары үшін пайдаланылатын нақты жағдайлардың әдістемелік пысықталуы талқылау үрдісінде шығармашылық және бір мезгілде мақсатты, басқарылатын ортаны құруы тиіс.

Екіншіден, кейс сол оқу курсының немесе бағдарламаның белгілі бір тұжырымдамалық алаңына сәйкес келуі тиіс. Кейс сол себепті нақты ғылыми және әдістемелік дүниетаным контекстінде белгілі бір кәсіби дағдыларды қалыптастырады. Әйтпесе, біз студенттің кәсіби қасиеттерін мақсатты және жүйелі түрде дамытуды емес, оның жеке жақтарын кездейсоқ, субъективті қабылдауын аламыз.

Үшіншіден, кейстер көп болуы мүмкін, бірақ олардың кез-келген түрлерінде олармен жұмыс істеу студенттерді нақты ақпаратты талдауға, себеп-салдарлық байланыстарды қадағалауға, үрдістердегі негізгі проблемалар мен тенденцияларды бөлуге үйретуі тиіс. Оқыту тұрғысынан нақты, өзекті ақпараттың болуы - бұл қажетті, бірақ оқу жағдайының болуы жеткіліксіз.

Өзекті ақпараттар:

- нақты компанияның немесе осы компанияның тарихынан болған жағдайдың қызықты тарихы;
- ішкі интрига, шешім талап ететін басқатырғыштар;
- талдау қиын емес және қосымша ақпарат іздеуді талап ететін ақпараттың көптігі;
- болашақта жағдайды жалғастыруға қабілетті өзекті мәселе;
- басты мәселе - теорияға сәйкес келетін көп немесе аз типті әдеттегі жағдай.

Кез-келген жағдайды жазбаша ұсыну:

- қысқаша, есте сақталатын кейстің атауы бар мұқаба парақ (ескертуде автор және жазылған жылы көрсетіледі);
- кіріспе, кейіпкер, фирманың тарихы туралы айтылады, іс-әрекеттің басталу уақыты көрсетіледі;
- негізгі бөлім, онда негізгі ақпарат массиві, ішкі ақуалы, мәселе көрсетіледі;
- қорытынды бөлім, мәселені тиісті шешуді талап ететін өзінің даму кезеңіне тәуелді болатын нәтиже көрсетіледі.

Кейс-стади әдісінің маңызды ерекшелігі оқытудың түрлі әдістерімен тиімді үйлесуі болып табылады.

Кесте 2.7 - Кейстермен жұмысты ұйымдастыруда әр түрлі әдістердің кірігу мүмкіндіктері

Кейс әдісіне кіріктірілген әдіс	Кейс әдісіндегі оның рөлінің сипаттамасы
Модельдеу	Жағдай моделін құру
Жүйелік талдау	Жағдайды жүйелі ұсыну және талдау
Ойлау эксперименті	Жағдай туралы ойлы өзгеріс арқылы білім алу тәсілі
Сипаттау әдістері	Жағдайдың сипаттамасын жасау
Проблемалық әдіс	Жағдай негізінде жатқан проблеманы ұсыну
Жіктеу әдісі	Жағдайларды құрайтын тараптардың, реттелген сипаттар тізімін жасау
Ойын әдістері	Жағдай кейіпкерлерінің мінез-құлқының нұсқаларын ұсыну
Ми шабуылы	Жағдайға қатысты идеяларды жасау
Пікірталас	Мәселе туралы көзқарас және оны шешу жолдары туралы пікір алмасу

Осылайша, білім беру үдерісін ұйымдастырудың әр түрлі әдістері кейс-әдісіне ойдағыдай кіріктірілуі мүмкін.

Кейстерді жіктеу [36]:

1) Құрылымы бойынша:

- кешенді (модульдік) кейс ақпараттың жиырма және одан да көп беттерін, бастапқы деректерді, құжаттардың үлгілерін, бейнероликтер мен т.б. қамтиды.;
- кейс-мазмұнда әңгіме, қандай да бір жағдайлар, проблемалар, оларды шешу жолдары, тұжырымдар бар.
- кейс-иллюстрация растау үшін пайдаланылатын шағын деректер көлемін қамтиды;
- кейс-тәжірибелік тапсырма ақпараттың шағын немесе орташа көлемін қамтиды;
- құрылымдық сұрақтары бар кейс негізгі мәтіннен кейінгі сұрақтар тізімін қамтиды.

2) Мөлшері бойынша.

- толық кейстер (орта есеппен 20-25 бет) бірнеше күн бойы топтық жұмыс істеуге арналған және әдетте топтық сөз сөйлеуді білдіреді.
- қысылған кейстер (3-5 бет) тікелей сабақта талдауға арналған және жалпы пікірталасты білдіреді.
- шағын кейстер (1-2 бет), қысылған кейстер сияқты аудиториядағы талдауға арналған және көбінесе сабақта оқытылатын теорияға иллюстрация ретінде пайдаланылады.

Зияткерлік тұлғаны қалыптастырудың әмбебап құралы оқытудың ахуалдық әдісі болып табылады. Бұл әдіс нақты ғылымдар бойынша білім алуға арналмаған – ол танымдық сұраққа бір мағыналы жауап жоқ мәселелерді талқылауға арналған. Белгілі бір ережелер бойынша нақты өмірлік жағдайдың моделі әзірленеді. Бұл модель «кейс» деп аталады.

Кейс технологиясы нақты дидактикалық ұстанымдардың жиынтығына негізделген [36]:

- әрбір студентке жеке көзқарас, оның қажеттілігі мен оқыту стилін есепке алу, бұл сабаққа дейін студенттер туралы ақпараттың максимумын жинауды көздейді;

- оқытудағы еркіндікті барынша ұсыну (оқытушыны, пәндерді, оқыту формаларын, тапсырмалар түрін және оларды орындау тәсілін таңдау мүмкіндігі);

- студенттерді кейстерге қатысты көрнекі материалдардың жеткілікті санымен қамтамасыз ету (баспа, бейне және аудио дискілердегі материалдар, қызметі талданып жатқан компаниялардың өнімдері);

- студентті теориялық материалдың үлкен көлемімен жүктемеу, тек негізгі ережелерде шоғырландыру;

- кез-келген уақытта оған жүгінуге мүмкіндігі бар студент үшін оқытушының қолжетімділігін қамтамасыз ету;

- студенттердің өзін-өзі басқару дағдыларын қалыптастыру, ақпаратпен жұмыс істей білу;

- студенттің жақсы жақтарын дамытуға назар аудару. Сонымен қатар, шешуді талап ететін бірқатар проблемалар бар:

- студенттер үшін тәжірибелік дайындықтың тартымды құрылымын құру мақсатында оқытудың түрлері мен әдістерін таңдауда кешенді тәсілді қолдану;

оқытудың қолданылатын формаларының пәнаралық және пәнішілік келісімділігі;

- оқыту үдерісінің тиімділігі мен нәтижелілігін қамтамасыз ету мақсатында түрлі әдістемелік тәсілдерді іздеу немесе әзірлеу және пайдалану;

- педагогикалық шеберлікті арттыру, оқытушылардың жаттықтырушы-нұсқаушының мінез-құлқы мен дағдысын меңгеру.

Кейс-технологияны оқытудың белсенді әдісі ретінде қарастыруға болады. «Белсенді оқыту» деп атауға болатын тұжырымдамалық негізде XX ғасырдың басында американдық философ және педагог Джон Дьюи тұжырымдаған. Ол білім алу мен меңгеруге негізделген дәстүрлі білім беру жүйесіне жаңа білімді адамның тәжірибелік іс-әрекеті мен жеке тәжірибесінен алуы үшін оқытуды «бөлу жолымен» қарсы қою қажет деп сендірді. Нәтижесінде екі тұжырымдама жасалды: «оқыту пирамидасы» және «Эдгар Дейлдің тәжірибе конусы».

Американдық педагог Эдгар Дейлдің «тәжірибе конусы» төгілген құралдарды немесе тасығыштарды пайдалана отырып, қандай білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге болатынын көрнекі түрде көрсетеді.

«Оқыту пирамидасы» тұжырымдамасы. Ол сондай-ақ оқу әдістері мен материалды меңгеру деңгейі арасындағы тәуелділікті көрсетеді. Классикалық дәріс (слайдтармен және басқа да иллюстрациялармен сүйемелденбейтін оқытушының монологы) – оқытудың ең тиімді әдісі: ол орта есеппен шамамен 5% мазмұнды меңгеруді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар «белсенді оқыту» айтарлықтай жақсы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Кейс оқытушының рефлексиялық қызметінің нәтижесі. Зияткерлік өнімнің қайнар көзі болғандықтан, әлеуметтік өмір - кейстердің қайнар көзі деген тұжырымға (тезиске) күмәнданатындар жоқ. Тек кейстің мазмұны мен нысанын

анықтайтын дәреже ғана талқылауға лайық. Әлеуметтік өмір өзінің барлық алуан түрлілігінде сюжеттің, проблеманың және фактілік базаның қайнар көзі ретінде әрекет етеді.

Тағы бір дерек көзі - білім беру. Ол кейс әдіске кіріктірілген оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттары мен міндеттерін анықтайды.

Ғылым - бұл кейстің үшінші көзі, бейнелеу кешені. Ол аналитикалық қызмет пен жүйелік тәсілмен, сондай-ақ кейс пен оны талдау үрдісіне біріктірілген басқа да көптеген ғылыми әдістермен анықталатын екі негізгі әдіснаманы көрсетеді.

Кейстерді құрастырудың нақты тәжірибесінде көбінесе дереккөздердің бірінің үстемдігі байқалады. Бұл тәсіл кейстерді жіктеу негізіне алынуы мүмкін. Мұнда атап өтуге болады: нақты өмірлік жағдайларды көрсететін тәжірибелік кейстер; негізгі міндеті оқыту болып табылатын оқыту кейстері; зерттеу қызметін жүзеге асыруға бағытталған ғылыми-зерттеу кейстері.

Тәжірибелік кейстің негізгі міндеті - өмірлік жағдайды жан-жақты және егжей-тегжейлі көрсету. Іс жүзінде, бұл кейс тәжірибелік жағдайды тудырады, оны жағдайдың «әрекет етуші» моделі деп атайды. Бұл ретте мұндай кейстің оқу мақсаты студенттердің тренингіне, осы жағдайда білім, білік және мінез-құлық дағдыларын қалыптасуына алып келуі мүмкін. Мұндай кейстер барынша көрнекі және егжей-тегжейлі болуы тиіс. Оның басты мәні өмірді тану және оңтайлы іс-әрекет қабілетін алу болып табылады.

Әрбір кейс оқыту функциясын алып жүрсе де, әр түрлі кейстердегі осы функцияның барлық белгілерінің көріну дәрежесі әр түрлі. Сондықтан оқыту функциясының басымдылығы бар кейс өмірді бір-біріне бейнелейді.

Біріншіден, ол өмірде жиі кездесетін және өзінің кәсіби қызметі тәжірибесінде болашақ маманға тап болатын типтік жағдайларды көрсетеді.

Екіншіден, оқыту кейстерінде бірінші орында оқу және тәрбие міндеттері тұр, бұл онда өмірді көрсету кезінде шарттылықтың маңызды элементін алдын-ала анықтайды.

Мұнда жағдай, мәселе және сюжет нақты, тәжірибелік емес, өмірде болуы мүмкін. Олар ең маңызды және шынайы өмірлік жағдайлармен бірлесіп жұмыс жасауымен сипатталады. Мұндай кейс қоғамның нақты бөлігін түсіну үшін аз. Алайда, ол міндетті түрде осындай өмірлік жағдайларға көзқарасты қалыптастырады. Ол типтік жағдайларды көруге мүмкіндік береді және аналогияны қолдану арқылы жағдайды талдау қабілетін алдын-ала анықтайды.

Бұл зерттеу кейсі үшін де тән. Оның негізгі мағынасы - ол ондағы жағдай мен мінез-құлық туралы жаңа білім алу үшін үлгі болып табылады. Мұндай кейсті қарапайым студенттерді оқытуда қолдану қиын, мысалы, педагогикалық менеджменттің типтік курсын.

Оның оқыту функциясы модельдеу әдісін қолдану арқылы ғылыми зерттеу дағдыларына үйретеді. Зерттеу моделін құру ұстанымдары бойынша осы кейс құрылады. Сондықтан оны жалпы білім беру әдісі ретінде емес, біліктілікті арттыру әдісі ретінде, яғни кәсіби мамандарды қайта даярлау әдісі ретінде

қолдану керек. Онда зерттеу қызметінің үстемдігі оны ғылыми-зерттеу қызметінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Кейстің жоғарыда көрсетілген түрін базалық немесе бастапқы деп атауға болады, өйткені олар кейстерге әсер етудің аса маңызды факторларын анықтайды. Сонымен қатар, кейстерді қалыптастырудың негізгі түрлерін туынды сипатқа ие қайталама түрлері де атап атауға болады.

Кейске жақсы материалдарды қандай да бір мәселеге арналған ғылыми мақалаларды, монографияларды және ғылыми есептерді талдау арқылы алуға болады.

Әдетте, кейс мыналарды қамтиды:

Жағдай - бұл іс, мәселе, нақты өмірден алынған оқиға.

Жағдайдың контексті - хронологиялық, тарихи, орынның контексті, іс-әрекеттің немесе жағдайға қатысушылардың ерекшеліктері.

Автор ұсынған жағдайдың түсініктемесі.

Кейспен жұмыс істеуге арналған сұрақтар немесе тапсырмалар.

Кейс-технологиясы негізінде оқытуды ұйымдастыру:

1. Дайындық кезеңі (сабақ басталғанға дейін)

Кезең мақсаты: мақсатты нақтылау, нақты жағдайды және сабақтың барысын әзірлеу.

Ең алдымен, әрбір нақты жағдайда кейс әдісті пайдалану қаншалықты орынды екенін анықтау маңызды. Кейс әдісті қолданбай шешілетін бірқатар педагогикалық міндеттер бар. Оларға теориялық білімді, фактілерді, ақпаратты беру, жаңа материалды меңгеру жатады. Тәжірибелік жұмыстар кейс әдістен кем емес жаңа тәжірибе алуға мүмкіндік береді.

Алайда, егер негізгі міндеттер - сыни ойлау, шешім қабылдау, тәуелсіз талдау, тиімді коммуникация дағдыларына үйрету, креативтілікті арттыру, яғни кейс әдісті таңдау ақталса. Кейс әдісі студенттердің дайындығын талап етеді, оларда өзіндік жұмыс дағдысының болуы керек. Талқыланатын мәселе бойынша дайындалмау, дәрменсіздік немесе білімнің болмауы кейстің үстірт шешіміне әкелуі мүмкін.

Кейсті таңдауға ерекше назар аудару керек. Таңдау бірқатар талаптарға жауап беруі тиіс:

- жағдай элективті курстың мазмұнын қисынды жалғастыруға тиіс;
- жағдайдың күрделілігі студенттердің мүмкіндіктері деңгейінде болуы тиіс;
- мазмұны нақты жағдайларды көрсетуі тиіс;
- студенттерге кейспен жұмыс істеу бойынша нақты нұсқаулықтар берілуі керек;
- студенттерге кейсте көтерілген мәселе қызықты болуы керек;
- мәселе шұғыл шешу қажеттілігін талап етуі тиіс;
- кейс шешімінің шынайылығы бар ақпаратқа негізделуі тиіс.

Қажет болған жағдайда кейспен жұмыс істеу үшін кеңестер өткізуге болады, олар: сабақтың технологиялық моделі, кейс шешімін бағалау жүйесі,

сабақта жұмыс істеу ережесі, таныстыру ережесі, дискуссия және рөлдік ойын негіздерінде болуы мүмкін.

2. Таныстыру кезеңі (сабақ кезінде)

Кезең мақсаты: нақты жағдайды талдауға тарту, таныстыру үшін материалды жеткізудің оңтайлы түрін таңдау.

Кіріспе бөлігі ойын фильмінің фрагментін, жағдайға қатысты нақты оқиғалары бар бейнематериалдарды демонстрациялаудан, проблемалық мақаланы оқудан, статистикалық деректерді, нақты өмірдің жағдайын сипаттаудан басталуы мүмкін.

Одан әрі алдағы жұмыстың контекстісі көрсетілген және студенттердің назарын белгілі бір саладағы білімді өзектендіруге аударатын оқытушының сөзі ұстанымының болуы тиіс.

Студенттерді нақты жағдайлармен таныстыру жеке немесе топтық болуы мүмкін. Нақты жағдайда топта талқылауды және шешімді әзірлеуді тиімді ұйымдастыру, өйткені шешім бірнеше тараптың бірлескен күш-жігерінің жемісі болуы тиіс.

3. Аналитикалық талдау кезеңі (кейсті талқылаудың басталуы)

Кезең мақсаты: топтағы кейсті талдау және шешім шығару.

Талқылауды бастамас бұрын оқытушы «қыздырылатын» деп аталатын сұрақтарды қоя алады:

Сізде де осындай жағдай болды ма?

Бұл оқиға сізге бұрын болған жағдайды еске түсіре ме?

Сіз бұл жағдайға қалай қарайсыз?

Бұл жағдай қаншалықты өзекті? Ол қандай мәселені көтереді?

Топтық жұмыстың тиімділігі топтық жұмысты ұйымдастырудың ерекше тәсілдерін және белгілі нұсқауларды қолданумен қамтамасыз етіледі:

- рәсімдеу мәселелерін шешу қажет: сөз сөйлеудің, сұрақтар мен жауаптардың тәртібі мен регламентін анықтау;
- оқытушы талдауды тездете отырып, жағдайды егжей-тегжейлі талқыламауы және жауап бермеуі тиіс;
- топта әріптестік қарым-қатынас болуы тиіс;

талқылау үш негізгі мәселенің айналасында шоғырлануы тиіс: проблемалар, балама, осы қиын жағдайда қолайлы іс-әрекеттер;

- жағдайды талдауды проблеманың белгілерін анықтаудан бастау қажет;
- мәселені қою нақты тұжырымдауды талап етеді;
- мәселені шешудегі табыс түрлі іс-әрекет тәсілдеріне байланысты (балама);
- баламаларды негіздеу қажет;
- бағдарламаны жасау кезінде іске асырудың шынайылығын ескеру қажет.

Бұл жағдайда келесі проблемалар қарастырылады:

- бөтен мәтіндерді пайдалану;
- жас маманның бейімделуі;
- ақпараттық басылымның беделі.

Кейс келесі кемшілікті жеңуге бағытталған:

- нақты ақпаратты іздеу;
- әр түрлі көздерден алынған ақпаратты салыстыру;
- өз көзқарасын анықтау.

4. Қорытынды кезең (топтық шешімдерді таныстыру) мақсаты: кейс бойынша топтың шешімін ұсыну және негіздеу.

Кейсті талқылау дискуссиясыз мүмкін емес. Алайда, оны студенттердің кемелдену және ойлау дербестігінің елеулі дәрежелеріне ие болған кезде, эмоцияларды бақылай алатын, өз көзқарасын дәлелдей алатын кезде ұйымдастыру орынды.

Пікірталастың басты сипаттамасы оның қатысушыларының құзыреттілік деңгейі болып табылады.

Пікірталасқа арналған сұрақтар:

Қалыптасқан жағдайдың алғышарты қандай?

Негізгі мәселе деп не санауға болады?

Мәселені шешуге кім қатысады?

Олардың мақсаттары қандай?

Тараптардың қайсысы, жағдайды жанжалсыз шешуге байланысты болады?

Әр тарап не істеуі керек?

Мәселені шешу үшін қандай мәселелер шешілуі тиіс?

Кім шешім қабылдай алады?

Қандай шешім қабылдануы тиіс?

Шешім қабылдайтын адамның мақсаттары қандай?

Қандай іс-әрекеттер жасау керек?

Мұның салдары қандай?

Басты кейіпкердің орнында не істер едің? Неліктен?

Кейстің жақсы талқылануының белгілері:

- оқытушы неғұрлым аз пікір айтса, соғұрлым жақсы;
- студенттердің белсенділігі;
- студенттер қойған сұрақтар саны;
- педагогтың энергиялылығы;
- пікірталас белсенділігі;
- позитивті атмосфера;
- кейс бойынша жасалған тұжырымның негізділігі.

Қорытынды кезеңде оқытушының таңдауы бар: жағдайды талдауды жазбаша түрде немесе проблеманы шешуге бағытталған іс-әрекеттер бағдарламасы ретінде шағын топтарды ауызша презентация түрінде ұсыну.

Презентацияның маңызды сәті студенттердің проблеманы шешудің бөтен нұсқаларын толеранттылықпен және түсінбестіксіз қабылдау қабілеті болып табылады.

Қорытынды кезеңінде, сондай-ақ топта қалыптасқан атмосфера өте маңызды. Олай болмаған жағдайда студентер арасында бір-біріне деген реніш пайда болуы мүмкін. Осындай жағдайларды болдырмау үшін оқытушы жұмысты аяқтау тәсілін алдын-ала жоспарлауы керек: тақырып бойынша мини-дәріс, статистика, ахуалда сипатталған болашақ оқиғалар туралы ақпарат.

Пікірталастың негізгі тұстары, мәселенің шешімдері студенттерге мүмкіндігінше көрнекі түрде көрсетілуі керек. Бұл көптеген мақсаттарға қызмет етеді. Біріншіден, талқылаудың әр түрлі тақырыптарын байланыстыратын топтың өзіндік «естелік», қатысушылардың мақтаныш, ынтымақтастық сезімін тудырады және алға жылжуды білдіреді. Сонымен қатар бұл оқытушы үшін бақылау механизмі, өйткені ол тәртіп пен құрылым жасайды, талқыланатын тақырыптардың маңыздылығын алдын-ала анықтайды.

Кейстің құрылымы. Негізгі түрлері:

Кіріспе:

- кейс мәселесін қою;
- ұйымның атауы, аттары, әрекет етуші тұлғалар;
- ұйым профилі;
- кейс атауы және авторлық.

Мәселе:

- проблеманы сипаттау, оны әр түрлі іс-әрекеттегі тұлғалардың пайымдауы;
- проблемалық жағдай құрылымының сипаттамасы, егер ол болса.

Шешім үшін материалдар сұрақтар мен жауаптар түрінде құрылымдалған:

- жанжалды дамыту және проблемалар;
- сыртқы ортаның сипаттамасы;
- әлсіз және күшті жақтары;
- жұмыс істейтін тұлғалардың өзара іс-қимылы; схемалар, кестелер, статистика, фотосуреттер, суреттер, иллюстрациялар, әр түрлі құжаттар мен есеп беру нысандары.

Практикалық кейс. Мақсаты - өмірлік жағдайды жан-жақты және егжей-тегжейлі көрсету.

Басты мағына өмірді тану және оңтайлы қызметке қабілетті алу. Кейс жағдайдың «әрекет етуші» модел деп аталатын тәжірибелік үлгісін жасайды.

Мұндай кейстің оқу мақсаты білім алушылардың тренингіне, осы жағдайда мінез-құлық (шешім қабылдау) білімін, іскерлігін және дағдысын бекітуге байланысты болуы мүмкін, сондықтан практикалық кейстер барынша көрнекі және егжей-тегжейлі болуы тиіс.

Оқыту кейсі. Негізгі міндеттер – оқу және тәрбиелік, бұл онда өмірдің бейнеленуі кезінде шарттылықтың маңызды элементін алдын-ала анықтайды.

Мұнда жағдай, мәселе және сюжет нақты, тәжірибелік емес, өмірде болуы мүмкін. Олар ең маңызды және шынайы өмірлік фрагменттердің «жинақтылығымен» сипатталады. Мұндай кейс қоғамның нақты бөлігін түсіну үшін аз мүмкіндік береді. Алайда, ол міндетті түрде осындай фрагментке көзқарасты қалыптастырады. Ол типтік жағдайларды көруге мүмкіндік береді және аналогияны қолдану арқылы жағдайды талдау қабілетін алдын-ала анықтайды.

Зерттеу кейсі. Онда жағдай мен мінез-құлық туралы жаңа білім алу үшін үлгі болады. Оның оқыту функциясы модельдеу әдісін қолдану арқылы ғылыми зерттеу дағдыларына үйретіледі. Зерттеу моделін құру ұстанымдары бойынша

кейс құрылады. Онда зерттеу қызметінің үстемдігі оны ғылыми-зерттеу қызметінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Кейстердің модификациясы:

- проблемалық кейстер. Проблемалық кейстерде мәселе алдын-ала анықталған және студенттер кей жағдайларды шешпеген кезде қолданылады. Проблемалық жағдайларда нәтиже негізгі проблеманы анықтау және қалыптастыру, кейде проблемалық алаңды қалыптастыру және әрдайым – шешу күрделілігін бағалау болып табылады;

- жобалық кейстер. Жобалық кейстер үшін нәтиже ретінде ахуалда қалыптасқан проблемаларды еңсеру жөніндегі іс-қимыл бағдарламасы шығады;

- сипаттама кейстері. Бұл, ең алдымен, нақты жағдай сипатталатын кейстер және шешім іс жүзінде талап етілмейді. Ең бастысы, мұндай кейспен жұмыс істеу керек - бұл шешімнің артықшылықтары мен кемшіліктерін сипаттау. Ол студенттерге теориялық ережелерді түсінуді жеңілдетуге арналған;

- ашық кейстер. Бұл кейсте нақты сұрақтар жоқ. Студенттер жұмысының маңызды бөлігі талданып отырған компанияның алдында тұрған мәселелерді қалыптастыру және оларды шешудің мүмкін жолдарын анықтау болып табылады;

- интербелсенді кейстер. Онымен жұмыс істеу кезінде студенттер ұсынылған ақпаратты зерделеуден басқа зерттелетін кәсіпорынның менеджерлерімен тікелей сұхбат жүргізуге, өндіріс үрдісімен танысуға мүмкіндіктері бар. Осының арқасында олар қосымша ақпарат жинау мүмкіндігіне ие. Интербелсенді кейстер жергілікті кәсіпорындар негізінде әзірленуі тиіс, өйткені олар кәсіпорын басшыларымен тікелей өзара іс-қимылды талап етеді. Иллюстрацияланған мақсаттарда кез-келген компанияның, оның ішінде шетелдік компанияның материалдары бойынша жасалған кейс пайдаланылуы мүмкін;

- жүйелік кейстер. Бұл кейсте қазіргі жағдай көрінеді - кәсіпорынның экономикалық және әкімшілік жүйесі сипатталады. Студенттер жақсарту бойынша ұсыныстар ұсынуы тиіс;

- ашық кейстер. Бұл кейсте проблемалар жоқ, студенттерге қысқа ақпарат қажет;

- айсберг кейстері. Студенттердің жеткілікті ақпараты жоқ. Олар мәселені шешу үшін ақпаратты өздері біліп, табу керек;

- сериялық кейстер. Келесі кейс алдыңғы кейстің жалғасы болып табылатын бірқатар аяқталмаған кейстер;

- классикалық (Гарвард) кейстер;

- микро -; мини; жалпы кейстер.

Суреттелген оқу жағдайлары (кәсіпорынды таза сипаттау және танысу). Иллюстрацияланған оқу жағдайлары, әдетте, жақсы белгілі және табысты кәсіпорындардың (компаниялардың) ұзақ уақыт бойы олардың қызметін сипаттайды. Мақсаты, стратегиялары, өнімдердің модификациялары, әр түрлі салаларда түрлі нарықтарда жұмыс істеу. Дұрыс қабылданған шешімдер мен

белгілі бір жағдайды есте сақтау. Белгілі кәсіпорындар мен саланың тәжірибесімен танысу.

Оқу жағдайлары - оқулықтың тұжырымдамасына жақын сұрақтардан тұратын ең қарапайым case-study. Case-study жазу тілі, кәсіпорын туралы материалды ұсыну оқу сабақтарының теориялық бөлімінде берілген терминдермен, ұғымдармен, анықтамалармен сәйкес келуі тиіс.

Кесте 2.8 - Кейспен жұмыс нәтижелері

Оқыту	**Білім беру**
Жаңа ақпаратты меңгеру, деректерді жинау әдістерін меңгеру, талдау әдістерін меңгеру, мәтінмен жұмыс істей білу. Теориялық және практикалық білімнің арақатынасы.	Авторлық өнімді жасау. Білім беру және жеке мақсаттарға қол жеткізу. Кәсіби құзыреттілік деңгейін арттыру. Шешім қабылдау тәжірибесінің, жаңа жағдайдағы іс-әрекеттердің, проблемаларды шешудің пайда болуы

Кейс технологиясын қолдану кезінде мүмкін болатын нәтижелердің алуан түрлілігін екі топқа бөлуге болады: 1) оқу нәтижелерін – білім мен дағдыларды игерумен байланысты нәтижелер ретінде; 2) білім беру нәтижелерін – өзара іс-қимыл қатысушыларының өздері қалыптастырған нәтижелер ретінде, оқытудың жеке мақсаттары іске асырылған.

3. БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

3.1 Ақпаратты іздеу технологиясы

Оқу үдерісінде білім алушылардың барлығы ақпаратпен жұмыс істеуге үйретіледі, бірақ іздеу барысында әрқайсысында өз проблемалары пайда болады. Ең алдымен, ақпаратпен жұмыс істейтін әрбір білім алушыға ақпарат деген не екенін, қазіргі уақытта қандай және не үшін қажет екенін білу қажет.

Кең мағынада ақпарат (лат. Informatio - түсіндіру, хабардар ету, баяндау) - адамдар арасындағы мәліметтермен алмасу, тірі және жансыз табиғат, адамдар мен құрылғылар арасында сигналдармен алмасу. Ақпарат - бұл сондай-ақ қоршаған ортаның объектілері мен құбылыстары, олардың параметрлері, қасиеттері мен жай-күйі туралы мәліметтер.

Білім - белгілі бір мақсаттар мен құрылымға қол жеткізуді қамтамасыз ететін ақпарат. Адамның білімін декларативті деп бөлуге болады (мен не білемін...) және процедуралық (мен қалай білемін...). Хабарлама адам үшін ақпараттық, егер ондағы мәліметтер оған жаңа және түсінікті болса.

Ақпараттың негізгі қасиеттері [38]:

- толық (түсіну үшін қажеттінің бәрі бар);
- өзектілігі мен маңыздылығы;
- айқындылық;
- жеткіліктілік, дәлдік, дұрыс түсіндіру, қабылдау және беру;
- интерпретатордың түсіндірілуі мен түсініктілігі;
- нақтылық, сенімділік;
- таңдау қабілеттілігі;
- мақсатты;
- жаппай сипат (барлық көріністерге қолданылуы);
- хабарламаларды кодтау, өзектендіру және кодтау үнемділігі;
- ықшамдылық;
- қорғалуы және кедергіге төзімділігі;
- қолжетімділік (интерпретаторға, қабылдаушыға);
- құндылық.

Білім беру ортасының кез-келген субъектісі үнемі ақпаратпен қалай жұмыс істейді: кітапты оқиды, ақпаратты береді немесе меңгереді, қандай да бір мәліметтерді басқаға жібереді, ережелерді үйренеді, міндеттерді шешеді, жоспарлайды және т.б. көптеген адамдардың мамандықтары тек қана ақпараттық қызметпен байланысты. Барлық адамдар ақпаратты алуға, сақтауға, өңдеуге және беруге байланысты ақпараттық процестерді жүзеге асырады, бұл білім беру үдерісінің әрбір субъектісінде ақпараттық мәдениеттің белгілі бір деңгейін талап етеді.

Ақпараттық мәдениет - бұл қоғам құрған ақпараттық кеңістіктен қажетті ақпарат алу және білім алу қабілеті.

Ақпараттық мәдениеттің негізін құрайтын бес элемент бөлінеді [38]:

- ақпарат көздері;
- жаңа ақпаратты іздеу технологиялары;
- жаңа ақпаратты жинау технологиялары;
- жаңа ақпаратты талдау технологиясы;
- ақпаратты ұсыну технологиялары.

Адамға ақпарат не үшін керек? Бұл шешім қабылдау, іс-әрекет жасау, болған жағдайды бағалау және оған барабар әрекет ету үшін қоршаған әлем туралы мәлімет ретінде қажет. Алайда ақпараттың болуы фактісінің өзі адам оны нақты жағдайда дұрыс пайдалана алады дегенді білдірмейді. Сонымен қатар, мұндай ақпаратты алуға болады, ол тек көмектеспейді, сонымен қатар қателерді жасауға және дұрыс емес қорытынды жасауға мәжбүрлейді. Сондықтан мектеп оқушысына, студентке және педагогтарға ең сенімді, пайдалы, толық және объективті таңдау үшін ақпаратпен жұмыс істей білуі керек.

Ақпаратпен жұмыс істеуді бастау үшін нақты қандай ақпарат қажет екенін білу керек. Іздеу сұранысы ақпаратты табуға дұрыс тәсілдің жақсы мысалы болып табылады: дұрыс ақпаратты табудың сәті сіз сұраныстың қаншалықты дәл және дәл тұжырымдалғанына байланысты. Сонымен қатар, сұраудың грамматикалық дұрыс, анық және нақты тұжырымдалуы қажет, сондай-ақ келесі кеңестерді ескеру пайдалы:

- сізге қажетті ақпарат көздерде қалай көрінеді деп ойлаңыз;
- сізде бар қосымша ақпаратты пайдалануды ұмытпаңыз. Егер, арнайы ғылыми журналда қандай да бір мәселе бойынша мақалалар іздесе, онда авторлардың аты-жөнін білу іздеу шеңберін тарылтады;
- іздеу тақырыбын ғана емес, сондай-ақ ізделетін барлық мүмкін көздерді де белгілеңіз. Мүмкін бұл статистикалық мәліметтер. Тарихи кітаптарда, сөздіктерде немесе филология еңбектерінде, көркем әдебиетте қажетті ақпарат бар ма? Осылайша, бір жағынан тапсырманы жеңілдетуге болады және басқа жағынан ешқандай пайдалы ақпаратты жіберіп алмауға болады.

Іздеу аймақтары анықталғаннан кейін сіз оны жалғастыра аласыз. «Миға шабуыл» қағидасы осы жерде қолданылады - бірінші кезеңде біз ақпаратты таңдамаймыз және сұрыптамаймыз. Біз өзіміз таба алатын тақырып бойынша барлық деректерді оларды ешқандай бағаламай жинаймыз.

Мәселен, біз қолжетімді ақпараттың барлығын жинадық. Ары қарай не? Қандай да бір тақырып бойынша ақпараттың барлық көлемі қажет болған жағдайда өте сирек кездеседі. Нақты сұраққа немесе тар тақырыпты ашуға жиі жауап қажет. Яғни, жалпы ақпарат массасынан бастау үшін пайдалы таңдау қажет. Дұрыс және нақты тұжырымдалған тақырып, өзіне дұрыс қойылған сұрақ және нақты қойылған міндеттер.

Тек сізге қажет ақпарат барлық ақпараттан қалғанда, оның сенімділігі мен объективтілігін тексеру уақыты келді. Алайда, сенім туғызбайтын дереккөз - бірден ақпараттан бас тартуға себеп емес. Тіпті ең ашық күмәнді ақпарат арасында шындық жармасы болуы мүмкін. Егер сіз олардың түбіне жету үшін жеткілікті жұмыс жасасаңыз, олар тіпті өте құнды болуы мүмкін. Сонымен қатар, жалған мәліметтерді жоққа шығару шынайы растаудан гөрі пайдалы емес. Қолда

бар барлық ақпаратты тексеру керек және ешқандай жағдайда сенсацияларға немесе тіпті ақылға сенбеу керек. Тек логика мен фактілер.

Біз ақпаратты жинадық және тексердік. Қолымызда әр түрлі мәліметтер, түрлі деректер бар. Деректерді жинаудың аяқталуы - бұл ақпаратпен жұмыс істеудің бірінші кезеңінің аяқталуы ғана. Әрі қарай талдау керек. Талдауға кірісе отырып, бастапқы тақырыпқа, тұжырымдалған мәселелерге немесе міндеттерге қайтадан жүгінеміз. Біз қолжетімді барлық ақпаратты бізді қызықтыратын тұрғыдан талдаймыз, яғни қойылған сұрақтарға жауаптар тұрғысынан. Жиналған ақпаратты сенімді айтуға бізге не мүмкіндік береді? Бұл нені білдіреді? Әзірге қандай ақпарат жоқ? Егер қойылған сұрақтарға терең және толық жауап беру үшін мәліметтер жеткіліксіз болса, деректерді қайта жинау қажет болуы мүмкін.

Бұл кезеңде күтпеген жаңа нәрселер болуы мүмкін. Мысалы, сіз алдымен дәлелдегіңіз келген нәрсені кенеттен жоққа шығарасыз немесе таңдалған проблемада оның түсінігін өзгертетін жаңа мағыналық деректер таба аласыз. Бұл жағдайда сіз өз ойын ауызша жауап беру керек болса да, мәтінде өз ойыңызды құру пайдалы: мәтін мазмұнды ұйымдастыруға және оны үйлесімді етуге мүмкіндік береді.

Келесі кезең - ақпаратты жүйелеу және құрылымдау. Жиналған фактілерді жіктеу, олардың арасында себеп-салдарлық байланыстарды орнату және алынған заңдылықтарды түсіндіру маңызды. Талдаудан кейін сұрақтарға жауап болып табылатын қорытындылар шығарылады. Жиналған және талданған деректер негізінде тақырып бойынша кейбір ой-пікірлерді жасай аласыз.

Бірдей ақпаратты әр түрлі адамдар әр түрлі тереңдік өлшемдерімен ғана емес, сонымен қатар әр түрлі сәйкестік өлшемдерімен де түсінуі мүмкін, сондықтан ақпаратты қабылдау мен түсіну процесіне әсер ететін факторлар туралы мәселеге жүгіну қажет. Адам сезім органдарының көмегімен қоршаған әлемнен ақпаратты қабылдайды. Адамның сөйлеу немесе жазбаша түрде қабылдайтын ақпараты символдық немесе таңбалық ақпарат деп аталады. Символдық ақпарат қандай да бір тіл ережелері бойынша беріледі. Тіл - ақпарат берудің маңызды тәсілі. Қарым-қатынас - ақпаратты таңбалы түрде беру процесі. Бейнелі ақпарат - бұл адамның көзі бар контактіден (дәм, иістер, сезімдер, көру және дыбыстық бейнелер) сезімінің жадында сақталған.

Ақпарат болуы мүмкін:

- өзектендіру кезінде оның өзгергіштігі бойынша тұрақты, айнымалы, аралас;
- бастапқы, қайталама пайдалану сатылары;
- толымдылығы артық, жеткілікті, жеткіліксіз;
- жүйенің мақсатына қатысты синтаксистік, семантикалық, прагматикалық;
- жүйенің элементтеріне қатысты статикалық, динамикалық;
- жүйенің құрылымына қатысты құрылымдық, салыстырмалы;
- басқару жүйесін басқаруға қатысты басқарушы, кеңесуші, түрлендіруші;

- жеке тұлғаға жататын, заңды тұлғаға жататын мемлекеттік, өңірлік, жергілікті аумақтарға қатысты;

- қолжетімділік, ашық немесе жалпыға қолжетімді, жабық немесе құпия;

- статистикалық, коммерциялық, нормативтік, анықтамалық, ғылыми, оқу, әдістемелік, аралас;

- ақпарат дүниетанымдық, эстетикалық, діни, ғылыми, тұрмыстық, техникалық, экономикалық, технологиялық және өндірістік.

Білім беру үдерісінде ақпаратпен жұмыс істеу технологиясының маңызы ерекше. Бұл ретте ақпараттық технологиялар ерекше бөлінеді. Ақпараттық технология - бұл тек компьютерлер, бағдарламалық қамтамасыз ету, ақпаратпен жұмыс істеудің техникалық құралдары ғана емес, ақпараттық технология адамдардан ажыратылмайды. Дәл осы адамдар ақпаратпен жұмыс істеу технологияларының анықтаушы факторы болып табылады. Міне, сондықтан мектепте және ЖОО-да өзіндік оқу іс-әрекеті, мәтіндерді түсіну және шығармашылық көріністері үшін негіз дайындайтын ақпараттық үдерістер маңызды. Жоғарыда айтылғандарға байланысты тарауда оқу тәжірибесінде қолданылатын ақпаратпен жұмыс істеудің әр түрлі технологиялары қарастырылған.

3.2 Студенттердің оқу әдебиеттерімен жұмысын ұйымдастыру технологиялары

Қазіргі уақытта білім беру саласында, ең алдымен, жеке тұлғаға бағытталған педагогикаға негізделген гуманитарлық тәсіл оқытудың жаңа құралдары мен технологияларын әзірлеуді талап етеді. Олар тұлғалық ресурстарды объективациялауға, студенттің өзіне танымдық, оқу іс-әрекетінің шынайы субъектісі ретінде қарым-қатынасына барынша толық ықпал ететін мазмұнға, құрылымға және іске асыру алгоритміне ие болуы тиіс.

Осы тәсілді іс жүзінде жүзеге асыруға негіз болатын ресми құжат жоғары кәсіптік білім берудің қолданыстағы мемлекеттік стандарты болып табылады, оның талаптарына сәйкес ЖОО-да оқу уақытының жартысы студенттердің өзіндік жұмысына бөлінеді. Жоғары білім берудің жаңа екі деңгейлі жүйесіне көшумен дербес жұмысқа бөлінетін уақыт артады. Дәл осы өзіндік жұмыс студентке бастамалар мен іс-әрекеттердің имманентті көзін сезінуге мүмкіндік береді, онда танымдық іс-әрекет объектісіне бағытталған субъектілік бастама, ол оқу үдерісіне жеке қатыстылық сипатын береді. Өзін-өзі тану іс-әрекетінің бастамашысы ретінде сезіну табыстар мен сәтсіздіктер үшін жеке жауапкершілік сезімін қалыптастыру үшін база жасайды. Жетістіктері оқытушының алдындағы борыш немесе міндет ретінде емес, жеке жетістіктер ретінде уайымдалады. Танымдық іс-әрекет саласындағы сәтсіздіктер сондай-ақ мұғалімнің жеткіліксіз педагогикалық құзыреттілігі немесе өзге де ақтайтын жағдайлар есебінен есептен шығарылмайды, жеке маңыздылық алады. Психологияда жасалған іс-әрекет үшін жауапкершілікті өзіне алу қабілеттілігінің салдары осы жерден

туындайтын барлық оң салдарлары бар жеке тұлғаның ядролық түзілуі ретінде өз қадір-қасиетінің жеткілікті жоғары деңгейін қалыптастыру болып табылатыны туралы қалыптасқан түсінік бар [39].

Өз бетінше жұмыс жасаудың ең көп таралған түрлерінің бірі бұрынғысынша кітаппен жұмыс істеу, ал дәлірек айтқанда жазбаша мәтіндермен жұмыс істеу болып қала береді. Жазу адамзаттың ең үлкен жетістіктерінің бірі болды. Кітап баспасының пайда болуымен, адамдардың аудиториямен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі шектеулі болды. Автордың баспасөз мәтіні түрінде жазылған ойы шексіз мөлшерде көбейтілген, залдан немесе көпшілік алаңынан тыс шығып, әркімге қолжетімді болды. Сонымен бірге жазбаша мәтіндердің пайда болуы қарым-қатынас формасы ретінде көптеген мәселелерді тудырды, олардың негізгілері мәтіндерді түсіну мәселелерінің төңірегінде топтастырылады. Осы мәселеге байланысты кейбір мәселелерді талқылау және шешу оқу әдебиетімен жұмыс жасаудың тиімді технологияларын жасау үшін қажетті негізді құрайды.

Оқу әдебиетімен жұмыстың нақты тәсілдерін сипаттамас бұрын, осы тақырыпқа қатысы бар жалпы теориялық және әдіснамалық мәселелерді талдауға жүгіну қажет. Оларға жауап беруге тырысу мақсаты оның мазмұнын түсіну, меңгеру және бекіту болып табылатын адамның әдебиетімен жұмыс істейтін нақты іс-әрекетінің психологиялық және педагогикалық мәнін анықтайтын дедуктивтік қорытындылар үшін алғышарттарды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндай әрекеттердің мағынасын түсінбестен кез-келген ұсыныстар формальды сипатқа ие болады, ал студент үшін түсініксіз негізде қалыптасқан ережелердің бос жиынтығы болады. Осындай ұсыныстар осы тақырып бойынша педагогикалық, әдістемелік әдебиетте жиі кездеседі. Мысалы, гносеологиялық немесе психологиялық негіздерде - мазмұнды жақсы меңгеру үшін мәтінге сұрақтар қою немесе оны конспектілеу, немесе оның рефективтік шолуын жазу үшін қандай ұсыныс беріледі? Студенттің субъект ретінде объект ретінде мәтінмен өзара іс-қимылының терең мәні қандай? Оны өзара әрекеттесудің қандай санатына жатқызуға болады? Бұл қызмет түрі немесе қарым-қатынас түрі? Немесе басқа да бірге?

Әдебиетпен, мәтінмен жұмыс адамның әлеуметтік табиғатын дамыту және өзектендіру формасы ретінде. Адам қызметі бірнеше түрге бөлінеді. Адам қызметі түрлерінің кез-келген жіктемесінде танымдық қызмет бар (мысалы, М.С. Каган). Оқу әдебиетімен және ғылыми көздерімен жұмыс, әрине, танымдық адами қызметтің құрамдас бөлігі болып табылады. Бұған оның барлық компоненттері мен белгілері көрсетіледі: аралық мақсаттармен айқындалатын кезеңділік, түпкі нәтиже туралы түсініктің болуы, алынған нәтижені басқаларымен салыстырып тексеру және оған қол жеткізу үшін тиісті түзетулер енгізу осы қызметтің мақсаты автор салған мәтіннің мағынасын түсіну болып табылады. Мұндай түсінік - тәртіптік аймақты бейнелейтін автордың мағыналық жүйесінің және оқырманның мағыналық жүйесінің соқтығысуынан туындайды. Екі субъектінің сана-сезімінің осы сәті және қарым-қатынас. Тіл қарым-қатынастың басты құралы болып табылады. Тілдің негізгі элементі - сөз (белгі).

Тіл белгілері және басқа да белгілі жүйелер әдебиетті оқу кезінде оқырманның автормен қарым-қатынасының жалғыз құралы ретінде әрекет етеді.

Осылайша, оқу әдебиетінің мазмұнын игеру автормен бірлескен қызмет ретінде, сондай-ақ олардың бірлескен іс-әрекет объектісі жөнінде онымен қарым-қатынас жасау. Бұл қызметтің объектісі ретінде осы пәннің пәндік саласын құрайтын шындық, байланыс және қарым-қатынас құбылыстары әрекет етеді.

Оқырманның мәтінмен өзара іс-қимылының барлық сипатталған жағдайы таңбалы немесе әлеуметтік жағдайды білдіреді. Оның элементтері: өзара қарым-қатынас жасайтын екі субъект, олардың бірлескен іс-әрекетінің жалпы объектісі және, ақырында, сөз олар үшін ортақ қатынас құралы және олардың объективті бағдарланған ойлау құралы ретінде.

Алдыңғы абзацтарды оқу кезінде біріншіден, мәтін авторы мен оқырман қызметінің үйлесімділігіне және екіншіден, олардың қарым-қатынасының екі жақты сипатына қатысты қарсылықтар туындауы мүмкін. Бұл қарсылықтарды ішінара келесідей бөлуге болады. Біріншіден, олардың қызметінің үйлесімділігі автордың жазған мәтінді оқу үдерісіне емес, ондаған жыл бұрын, осы пәннің пәндік саласын сипаттайтын, олардың шындықты тану үрдісіне қатысты болуы мүмкін. Екіншіден, мәтінді оқу кезінде белсенді тарап оқырман болып табылатынына қарамастан, автор жасырын, кейде анық түрде, көрінбейтін әңгімелесуші болып қала отырып, қойылған сұрақтарға мәтіннің әр түрлі фрагменттеріне жауап бере алады және тіпті болжамды оқырманы бар ашық өріске түсе алады [39].

Адамның тұлға ретінде қалыптасуы, яғни оның әлеуметтік мәнінің қалыптасуы, сондай-ақ оның кәсіпқойлығы белгілі (әлеуметтік) жағдай құрылымында орын алатынын негізді түрде дәлелдейтін әдебиеттің жеткілікті ауқымды тізімін келтіруге болады. Кәсіби әлеуметтендіру - бұл адамның әлеуметтік бірлік ретінде қалыптасуының жеке жағдайы ғана. Әлеуметтік жағдайдың негізгі белгісі диалог болып табылады. Бірлескен іс-әрекет процесіндегі диалог ғана адам санасын тудырады. Адам түсінігі басқа адамдармен бөлісетін санаттардағы мәндер арасындағы қарым-қатынастар мен байланыстарды ашу мен сипаттауды білдіреді. Сондықтан мәтінді оқу кезінде шынайы түсінік оның авторымен диалогта ғана пайда болады, оның мәні объект ретінде шындықтың қандай да бір фрагментін сипаттайтын байланыстар мен қатынастар болып табылады.

Осылайша, ғылыми мәтінмен саналы, мақсатты, танымдық дәлелді жұмыс оқырманның өзінің әлеуметтік мәнін қолдау және дамыту, кәсіпқойлардың әлеуметтік тобына тарту.

Алдыңғы қысқаша баяндауды қорытындылай келе, оқу және ғылыми әдебиеттермен жұмыс істеу жағдайында екі аспектіні бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, бұл аталған пәннің пәндік саласы нысаны болып табылатын танымдық қызметтің авторымен бірлескен жағдай. Олардың бірлескен қызметінің жалпы құралы кәсіби тіл - осы пәндік саланы сипаттайтын және осы ғылыми қоғамдастық қабылдаған ұғымдар жүйесі болып табылады. Екіншіден,

осы бірлескен қызмет құрылымында оның әрбір қатысушысы өзінің жеке қызметін атқарады. Автор қызметінің мақсаты осы пән саласындағы жүйелі байланыстарды баяндау болып табылады. Автор қызметінің объектісі ретінде ол жасаған мәтін шығады. Қызмет құралы кәсіби тіл болып табылады. Оқырман қызметінің мақсаты автордың жүйелі байланыстарын түсіну болып табылады. Оқырманның жеке іс-әрекетінің объектісі автор жасаған мәтін болып табылады. Оның қызметінің құралы ретінде сол кәсіби тіл болады. Оқырман кәсіби тілді толық меңгермегендіктен, оның қызметінің құрылымындағы іс-әрекеттердің бірі осы ұғымдардың жүйесін меңгеру болып табылады.

Танымдық іс-әрекет құрылымындағы әдебиетпен жұмыс орны. Әр түрлі қызмет, соның ішінде танымдық қызметтің барлық түрлері үшін сыртқы және ішкі құрылымы ортақ. Қызметтің сыртқы құрылымы психологияда келесідей сипатталады. Қызметтің өзіндік қызметі айқындалатын, қандай да бір себеп. Қызметтің мазмұны мен оның өнімділігі нақ себепке байланысты. Тұтас қызмет деп аталатын іс-әрекеттерге бөлінеді - қызметтің ірі құрылымдық элементтері. Қызмет құрылымындағы іс-әрекеттер оның уәжімен байланысты болса да, аралық мақсаттарға қол жеткізуге бағытталады. Бұл аралық мақсаттарға жекелеген операцияларды - тұтас қызметтің ең ұсақ құрылымдық элементтерін орындау арқылы қол жеткізіледі. Операцияның өзі себеп пен мақсатқа тәуелді бола отырып, қандай да бір қайта құру жүргізілетін шарттар мен материалмен анықталады. Осылайша, кез-келген қызметтің сыртқы құрылымын келесі жұптық элементтер түрінде ұсынуға болады:

- мотив-қызметі;
- мақсаты-әрекеті;
- шарттары-операция.

Бұл схема оқу әдебиеттерімен жұмыс істейтін студенттің мінез-құлқын талдауға сәтті қолданылуы мүмкін. Оны нақты мазмұнмен толтыра отырып, оның ішкі динамикасын, сондай-ақ оның жеке кезеңдерінің мәні мен психологиялық мазмұнын жақсы түсінуге және ұғынуға болады. Нәтижесінде біз студент белсенділігінің өзара тәуелді формаларының келесі құрылымын аламыз.

Студенттердің оқу әдебиетімен жұмыс жасайтын қызмет түрі танымдық іс-әрекет болып табылады. Біз көрсеткеннен кейін, кез-келген қызметті бастамашы және бағыттаушы фактор мотив болып табылады. Демек, қызметтің тиімділігі жүзеге асырылатын қызмет негізінде жатқан уәждің қарқындылығы мен барабарлығына байланысты. Бұл студенттің мәтінмен жұмысы осы мотивке байланысты болады дегенді білдіреді. Танымдық қызметте танымдық мотив теңбе-тең болады. Тек осы мотив, басқа тең жағдайларда, оның танымдық қызметін барынша тиімді ете алады. Тек осы себеп оны әдебиетпен жұмысты оқшауланған мінез-құлық актісі ретінде емес, осы пән шеңберінде танымдық іс-әрекет құрылымындағы қажетті іс-әрекеттердің бірі ретінде қарастыруға түрткі болады. Тек танымдық мотив оны оқылған дәрістермен салыстыруға, мәтіннің әр түрлі фрагменттерін талдауға және салыстыруға, анықтамалық әдебиетке жүгінуге, өзіне түсінікті конспектілер құрастыруға және рефераттар жазуға мәжбүрлейді. Кез-келген басқа себеп қызметтің бұрмаланған мазмұнын сөзсіз

тудырады]. Осыған байланысты кез-келген пәнді меңгерудің алдында студентке мынадай сұрақ қою пайдалы: неге мұны білгім келеді?

Оқу әдебиетімен жұмыс - бұл психологияда әрекет деп аталатын танымдық қызметтің құрылымдық элементі. Жеке мінез-құлық актісі ретінде әдебиетпен жұмыстың мақсаты ұғымдардың мазмұнын, сондай-ақ осы пән шеңберінде олардың арасындағы мағыналық байланыс жүйесін түсінуге қол жеткізу, оларды меңгеру және бекіту болып табылады. Бұл жағдайда мақсат сұраққа жауап түрінде де тұжырымдалуы мүмкін. Нақты сұрақ пәнді игеру кезеңі мен тереңдігіне байланысты. Мұндай мәселенің мысалы мынадай болуы мүмкін: «соңғы дәрісте айтылған болатын... Осыған байланысты, осы құбылыстың маған белгілі құбылыстардың қатарында қандай орын алатынын түсінгім келеді?».

Іс-әрекетті жүзеге асыру кезінде мақсатқа қол жеткізу қызмет құрылымында операциялар деп аталатын неғұрлым ұсақ іс-әрекеттерді орындау жолымен жүзеге асырылады. Операциялардың орындалуын реттейтін фактор - бұл себеп емес, мақсат емес, оқырман әдебиетпен жұмыс істеу кезінде кездесетін нақты жағдайлар. Бұл мәтін фрагменттерін салыстыру, сөздікке немесе анықтамалыққа жүгіну, кестелер мен схемаларды құрастыру, автор қойған сұрақтарға жауаптар және жағдайдың, мәтіннің және оның тасымалдаушысының нақты ерекшеліктеріне байланысты басқа да ұсақ физикалық және ақыл-ой әрекеттері. Алайда, операциялардың сипатын анықтайтын басты шарт мәтіннің құрылымы, стилистика және материалды баяндаудың жүйелілігі болып табылады.

Танымдық қызметтің негізгі мазмұны ақпаратты қабылдау, түсіну және өңдеу болып табылатындықтан, іс-әрекет пен қызметті жалпы орындау үшін дәл соңғы шарт ерекше маңызға ие. Бір мәселе - осы тақырып бойынша ауқымды еңбекпен, абстрактілі тілмен бетпе-бет келіп, тағы бір мәселе - қысқа, бірақ кең әрі түсінікті тезистер мен оларға түсіндірмелерден тұратын мәтінге жүгіну. Алайда, іс мәтіннің өз құрылымында емес, нақты мәтінмен жұмыс істей отырып, студентті жүзеге асыратын нақты операцияларда - оны жекелеген мағыналық бірліктерге бөлу, жекелеген мағыналық бірліктерді неғұрлым ірі мағыналық құрылымдарға біріктіру, кейде баяндау және дәлелдеме логикасын көзбен көрсету.

Танымдық іс-әрекет құрылымындағы іс-әрекеттер мен іс-әрекеттер құрылымында осы нақты операцияларды орындау нәтижесінде оның мотиві қанағаттандырылады және оның басты мақсаты - шындықтың осы фрагментін сипаттайтын байланыстар мен қарым-қатынастарды түсіну.

Оқу әдебиетімен жұмыс істеу кезіндегі диалог құрылымындағы түсінік феномені. Осы уақытқа дейін біз оқу әдебиетімен жұмысты студенттің танымдық іс-әрекетінің құрамдас бөлігі ретінде қысқаша қарастырдық. Алайда, жоғарыда айтылғандай, танымдық іс-әрекет әлеуметтік (таңбалы) жағдайға енгізілген және біреумен бірге орындалған жағдайда - тиісті пән саласына кәсіби бағытталған беделді тұлғамен (автормен) ең тиімді болып табылады. Мұнда біз оқу әдебиетімен жұмыс істеудің тағы бір аспектісімен - автор мен оқырман арасында өзара түсіністікті орнықтырумен бетпе-бет келдік. Бұл екі жақты

процесс болғандықтан, оның қорытындысы осы процестің екі қатысушыларының күш-жігеріне байланысты. Осы айтылғанның негізінде мәтіннің түсініктілігі мен қолжетімділігін, баяндаудың реттілігін, негізгі ұғымдардың анықтамаларының болуын, осы тақырыптағы ең маңызды мағыналық байланыстарды бөлуді қарастыру қажет. Кез-келген ғылыми мәтін барлық осы белгілерді қамтиды. Өзінің табиғаты бойынша ол диалогтық сипатқа ие - басты және екінші дәрежелі ғылыми сұрақтарға жауап беру сипаты. Олар авторлық мазмұндаудың нақты стиліне байланысты мәтін бойынша шашыратылуы мүмкін. Дәл осы жағдайда студенттен мәтіннің тұтас мағынасын қалпына келтіру бойынша белгілі бір жұмысты орындау талап етіледі, соның нәтижесінде мәтінмен жұмыс істеудің басты мақсаты - түсіну.

Мәтіндерді түсіну механизмдері мен процестері талданатын білім саласы герменевтика деп аталады. Оның бөлімдерінің бірі психологиялық герменевтика болып табылады, оның аясында осы процестің психологиялық механизмдері қарастырылады.

Жалпы адамзат түсінігі деген не? - осы сұраққа жауап беру оңай емес. Бұл тақырыпқа көптеген зерттеулер, конференциялар және симпозиумдар арналған. Қазіргі уақытта түсіну ұғымының жалпы қабылданған анықтамасы жоқ екенін атап өту керек.

Берілген немесе таңдалған әрекеттің бағытын ұстану. Мысалы, егер біреу пойыз кестесін оқып, қажетті пойызды таңдап, дұрыс бағытта кете алса, онда ол кесте мәтінін түсінді. Оқиғаларды болжай білу. Егер, мысалы, біреу өз ниетін білдірсе және басқа біреу бірінші субъектінің қандай іс-әрекеттері бұдан кейін болатынын дұрыс болжаса, онда бұл түсіністік танытты.

Өзгенің ой-пікірін өз сөзімен жеткізе білу, осылайша оның айтқысы келгенін растайды.

Өзара іс-қимылдың нақты жағдайында қалай әрекет етуге қатысты келісімге қол жеткізу. Бұл келісімге қол жеткізу үшін кейде паралингвистикалық құралдар - мимика, ым-ишара.

Мәселелерді түсіну. Егер оның іс-әрекеттері немесе олардың дәйектілігін сипаттау оның шешілуіне әкелуі мүмкін болса, оны біреу түсінеді.

Әңгімелесушілердің талқыланатын мәтіннің мәнін ұғынудың бірыңғай деңгейіне қол жеткізуі. Бұл ретте сұхбаттасушылар әр түрлі позицияларды алып, өз пікірін білдіре алады, бірақ талқылау пәні мен оның деңгейі олар үшін ортақ болып қала береді.

Жаңа жағдайларға объектілер мен жағдайлар туралы білімді қолдану қабілеті. Түсінудің осы аспектілерінің барлығы студенттің ғылыми мәтіннің мазмұнын меңгеру дәрежесін бағалау үшін қолданылады. Алайда, біз мәтінмен жұмысты процесс ретінде қарастырғанда, біз түсінудің басты аспектісіне - студенттің түсініктер жүйесін меңгеруіне, сондай-ақ осы пәндік саладағы олардың арасындағы байланыстары мен қарым-қатынастарына назар аударамыз. Мұны жүзеге асыру үшін кейбір шарттарды орындау және студенттің белгілі бір күш-жігерлерін қолдану қажет, бұл тиісті әрекеттер мен операцияларды орындау арқылы жүзеге асырылады. Тағы да еске салайық, мәтінді түсіну - автор мен

оқырман арасында өзара түсіністікті орнату. Шын мәнінде, мұндай толық өзара түсіністікке ешқашан қол жеткізілмейді. Дегенмен, студенттің ғылыми мәтінді түсінуі оның осы пәндік саладағы көріністер жүйесінің осы саладағы кәсіпқойлар бөлетін көріністер жүйесіне жақындауын білдіреді.

Мәтін мазмұнын белгілі бір дәрежеде меңгерудің табысы дүниетанымдық ұстанымдардың сәйкес келу дәрежесіне, жалпы мәдениетке, арнайы түсініктер мен санаттарға ие болуына, мәтін авторы мен оның оқырманының осы пән саласындағы жалпы бағдарына байланысты екені анық. Мәтінді түсіну - оқырманның көптеген түсіндірмелерінің функциясы, осы пәндік саланы сипаттайтын жалпы қабылданған кәсіби ұғымдарға жақындау, көбінесе оның нақты мәтінде баяндалу сипатына байланысты.

Осыған байланысты Т.М. Дридзе мәтін авторы мен оқырман арасында өзара түсіністік орнатуға кедергі келтіруі мүмкін «семантикалық қайшылар» ұғымын енгізеді. Ол «семантикалық қайшылардың» әсері коммуникативті жағдайды анықтайды:

- мәтіннің тілдік құралдарының адресаттың тіліне сәйкес келмеуі;

- мәтіннің мағыналық құрылымы мазмұнының оның сөйлеуінде іске асуына сәйкес келмеуі, яғни автордың мәтінде өз ойын жүзеге асыра алмауы [39].

Біздің контексте бұл мынаны білдіреді. Мәтіннің тілдік құралдарының сәйкес келу дәрежесін көру және алдын-ала оқу арқылы анықтауға болады. Қарап оқу - бұл кітаптың арнайы бөлімдерін оқу: аннотация, мазмұн, кіріспе және қорытынды, пәндік көрсеткіш және глоссарий - мәтінде қолданылған ең маңызды ұғымдар тізімі. Алдын-ала оқу - бұл бейтаныс сөздерді, ғылыми терминдерді және олардың санын анықтау мақсатында негізгі мәтінді жылдам көру, кейбір абзацтарды оқу. Сол мақсатпен таныстыру оқуы қолданылуы мүмкін, оның мәні аз параграфтарды, мәтін фрагменттерін қандай да бір жолмен бөліп, графиктерді, кестелерді көруге болады. Мәтінмен осындай танысудың нәтижесінде оны қабылдауға және түсінуге өз дайындығының деңгейін бағалауға болады. Егер мәтінді оқырман тым күрделі деп қабылдаса, егер оны оқығанда түсініксіз терминдер, сөйлемдер көп болса, ал мәтіннің аса көп мағыналы абзацтары терең мағынаға ие болса, онда бұл мәтін оқырманның танымдық мүмкіндіктерінен асып түседі және сол тақырып бойынша барынша қолжетімді дереккөздерді табу қажет.

Автордың мәтінде өз ой-пікірін жүзеге асыру қабілетін осы оқулықтың немесе ғылыми дереккөздің оқырмандарына қандай сұранысқа ие екендігін, сондай-ақ оның танымалдығы дәрежесін, оған басқа дереккөздерде сілтеме жасауды, оған оқытушылар беретін бағалауларды негізге ала отырып, бағалауға болады. Бұл жерде, танымал әдебиетті теріс пайдаланудың, баяндаудың жеңілдетілген формаларына жүгінудің кейбір қаупі бар, онда оңайлату есебінен осы пәндік саладағы зерттелетін құбылыстар арасындағы мағыналық байланыстарды бұрмалауға болады. Дегенмен, мәтінді танымдық іс-әрекет түрі ретінде зерделеу - бұл тек саналы мақсаткерлік еңбек арқылы ғана мүмкін болатын жақын даму аймағын үнемі еңсеру. Сондықтан қарапайым мәтінге, белгілі бір мағынада дереккөздердің орнына көздерді қайта баяндау материалды

өз бетінше ұғынуға, пәнге өз көзқарасын, осы пән саласындағы өз ұстанымын қалыптастыруға кедергі келтіреді.

Осыған байланысты аталған қайшылықтарды еңсеру тек тәртіптік аймаққа терең еніп қана қоймай, жалпы хабардарлықты кеңейтумен, оқырманның дүниетанымын дамытумен, оның ішкі мәдениетін байытумен қамтамасыз етіледі. Осыған оқырман қызығушылықтарының ауқымын кеңейту, әр түрлі салаларда алған білімдерін салыстыру ықпал етуі мүмкін. Қандай да бір арнайы пәннің жеке материалы, кең дүниетанымдық контекстке қосылған болса, міндетті түрде қосымша мағынаға ие болады, жаңа байланыстармен жабылады.

Мағыналық қайшылықтардың әсерін еңсеру автордың және оқырманның мағыналық құрылымдарын келісу жолымен ғана емес, сонымен қатар мәтінді ұйымдастырудың белгілі стандарттарымен қарастырылған. Осыған байланысты негізгі оқу әдебиетін, дәлірек айтқанда, ЖОО-да кез келген пәнді оқу барысында қолданылатын мәтіндерді материалды жалпылау және оның құрылымы бойынша келесі түрде жіктеуге болады. Оқу бағдарламалары мен оқу-әдістемелік кешендер. Пәннің оқу бағдарламасында қысқаша түрде белгілі бір уақыт ішінде оқылатын негізгі тақырыптар көрсетіледі. Бағдарлама тақырыптарының қысқаша мазмұнында, әдетте, осы пәннің мазмұнын толтыратын қажетті ұғымдар мен санаттар бар. Мұнда міндетті түрде ұсынылатын және қосымша әдебиеттер тізімі келтіріледі. Оқу-әдістемелік кешендер оқу бағдарламасынан басқа, студенттерге пәнді оқу, осы курсқа әдебиетпен жұмыс істеу, бақылау және курстық жұмыстарды жазу және т.б. бойынша әдістемелік нұсқаулардан тұрады. Осылайша, оқу бағдарламалары - бұл берілген пәннің мазмұнын баяндайтын барынша құрылымдалған және қысқа мәтіндер. Осыған байланысты оқу әдебиетін меңгеруді курс бағдарламасынан бастау ұсынылады.

Оқулық - бұл жақсы құрылымдалған мәтін (кітап), онда осы пән бойынша ғылыми білімнің негіздері жүйелі түрде баяндалған. Оқулықтың мазмұны мен құрылымы оқу мақсаты мен міндеттеріне, пән бағдарламасы мен дидактика талаптарына сәйкес келеді. Оқулық - бұл студентке жұмыс істеуге тура келетін негізгі мәтін. Оқулық арқылы берілген пән шеңберінде студенттің мағыналық саласын барынша тиімді ұйымдастыру үшін алғышарттар жасалады. Сондықтан да оқулықта негізгі ұғымдардың анықтамалары келтіріледі. Мәтін қатаң реттелген. Мәтіннің тірек мағыналық бірліктері арасында байланыс орнату үшін жағдайлар жасалады. Оқулықтың бөлімдері оқылатын аймақтың маңызды аспектілеріне назар аударатын, оқырманның танымдық әрекетін белсендіретін сұрақтардан тұрады. Оқу әдебиетімен жұмыс барысындағы мәселелердің рөлі туралы төменде толығырақ айтылады.

Оқу құралдары. Оқу құралы оқытушы авторлық мазмұндау арқылы пәннің аспектілеріне назар аударатын оқулыққа қосымша болып табылады. Жақсы оқу құралы тек қана оқулықты немесе негізгі белгіленген ұғымдарды қысқаша баяндау ғана емес, осы пәннің әрбір тақырыбына қатысты мәселелер бойынша авторлық түсініктемелер жүйесі, әрине, дидактикалық талаптарды сақтаған жағдайда. Оқу құралы студенттердің назарын олардың арасында атрибуттық

ұғымдар құрылымдалатын ерекше маңызды ұғымдар мен байланыстарға аударуға бағытталған. Ғылымның базалық категорияларымен бірге олар меңгеруге бағытталған Ғылымның пәндік саласын сипаттайды. Олардың түсінуіне және студенттің назарын аударуы тиіс.

Негізгі әдебиеттер. Алғашқы дереккөздермен жұмыс істеу әсіресе ғылымға жаңадан келгендерге үлкен қиындық тудырады. Осыған байланысты ғылыми мәтін ретінде алғашқы көздердің ерекшеліктерін неғұрлым егжей-тегжейлі сипаттау орынды болып табылады.

Ғылыми мәтіндер бастапқы көздер болып табылады, онда әдетте автордың өзінің ғылыми зерттеулері сипатталады. Ғылыми зерттеу эмпирикалық немесе теориялық болуы мүмкін, бірақ басқа жағдайда ол ғылымда қабылданған логикаға бағынады. Бұл логика түпнұсқа мәтінінің құрылуында да өз көрінісін табады. Әдетте ғылыми мәтіннің құрылымының мынадай құрылым мен реттілігі бар: проблеманы қою, зерттеудің мақсаты мен міндеттері, негізгі гипотеза, әдіснама мен әдістер, зерттеудің объектісі мен пәні, зерттеудің процедуралары мен нәтижелерін сипаттау, тұжырымдар мен олардың осы пән саласы үшін маңызы. Мұндай құрылым негізінен табиғи ғылымдарда эмпирикалық зерттеулерге тән. Ғылыми мәтіндердің сипатталған құрылымы алғашқы дереккөзді қабылдау мен түсінуді жеңілдетудің бір тәсілі болып табылады.

Бірінші көздермен жұмыс істеу кезінде ондағы ғылыми ақпараттың әр түрлі түрлері (деңгейлері) болуы және осыған байланысты әр түрлі ғылыми-танымдық құндылықтарға ие болуы мүмкін екенін ескеру қажет.

Бірінші деңгей - бұл зерттеудің шарттарын баяндау, құру және тікелей нәтижелерін көрсететін бастапқы ғылыми ақпарат. Бұл ақпаратты оқырман автордың идеялары аясында немесе өзінің дүниетанымы, әдіснамасы немесе теориясы жүйесінде қабылдап, түсіндіре алады, сондай-ақ өз ғылыми мақсаттарында пайдалана алады.

Екінші ғылыми ақпарат автордың зерттеу деректерін талдаудан алған аналитикалық-синтетикалық өңдеуінің нәтижесі болып табылады. Мұндай өңдеу автордың дүниетанымдық, әдіснамалық және теориялық ұстанымдарына байланысты екені түсінікті, сондықтан сыни түрде қабылдануы мүмкін.

Үшінші ғылыми ақпарат әр түрлі зерттеулерде алынған елеулі бастапқы ақпаратты жалпылау болып табылады. Ол әлі де автордың тұжырымдамалық ұстанымдарына байланысты.

Алғашқы көздермен жұмыс істеу кезінде олардың кейбір ерекшеліктерін ескеру және келесі ұсынымдарды ұстану пайдалы.

Дереккөзмен жұмыс істей бастағанға дейін ол туралы кейбір ақпарат жинау қажет: аннотация, кіріспе және қорытынды мазмұнымен танысу.

Бастапқы дереккөздің мәтіні, әдетте, ақпараттық қанықтығы бойынша біркелкі емес. Бұл әркелкілік өзіндік «мағыналық рельеф» немесе «логикалық-фактологиялық тізбекті» құрайды. Ол «мағыналық тіректері» бар құрылымды білдіреді. Сондықтан тереңдетілген оқу алдында бұл тізбек немесе «оқырман мәтіннен интуитивті түрде ұстап алатын» (Т.М. Дридзе) мәтінді жылдам көру ұсынылады, немесе өзекті идеялар мен баяндау логикасы саналы түрде тіркеледі.

Бұл мәтінде тараудағы немесе параграфтағы аса маңызды ақпараттан тұратын элементтер бар. Ол «нәтижесінде», «қорытынды» деген сөздерден кейін жиі кездеседі.

Қызықты идеяға тап болған кезде оны өз бетінше дамытуға тырысу пайдалы. Оқылғанды ұғынудан кейін автордың мазмұндау логикасын нақтылау мақсатында алдыңғы мәтінге қайта оралуға болады. Материалды ұғыну одан әрі баяндау мазмұнын болжау үшін негіз бола алады. Осылайша мәтінмен өзара іс-қимыл кезінде танымдық іс-әрекеттің диалогтық сипаты іске асырылады.

Алғашқы дерек осы пәннің проблемалы салаларында оқырманның назарын аудартады, ой өрісін тудырады және жалпы шығармашылық ғылыми ізденістің атмосферасын жеткізеді.

Сөздіктер және анықтамалық әдебиеттер. Бұл кез-келген пәндік саланы тиімді және терең игеру үшін өте қажет. Оқу әдебиетімен жұмыс жасаудың негізгі мақсаты белгілі бір ұғымдар жүйесі арқылы аталған пән саласында сипатталатын құбылыстар арасындағы заңды байланыстар мен қатынастарды түсіну болып табылады. Осыған байланысты жекелеген сөздер мен сөз тіркестерін түсіну мәтінді түсінудің бірінші деңгейі болып табылады, онсыз тақырыптың, бөлімнің және жалпы пәннің мазмұнын түсіну мүмкін емес. Осыған байланысты терминдер сөздігі және әдебиетпен жұмыс істеу барысында тиісті анықтамалар әрдайым қол астында болуы тиіс. Белгілі бір пән бойынша сөздік осы ғылыми қоғамдастықта анықталған және қабылданған белгіленген маңызы бар ғылыми терминдердің жинағы болып табылады. Осыған байланысты, егер біреу аталған пән саласына кіргісі келсе, онда кәсіби әрекет ету және ол тиісті ұғымдар жүйесін меңгеруі тиіс. Сондықтан ғылыми мәтінді оқу кезінде бірде-бір түсініксіз термин жіберілмеуі тиіс. Оның мәні арнайы сөздікке жүгіну арқылы дереу анықталуы тиіс. Ұғымның сөздік анықтамасы онда берілген феноменнің ең жалпы және маңызды белгілерін атап қана қоймай, осы ұғымның осы пәндік саланың басқа ұғымдарымен жүйелі байланысын көрсетеді. Мәтіннің азат жолдары мен ірі блоктарын түсінбеу тақырыпты қайта пысықтау қажеттілігін көрсетеді.

Ақырында, түсінудің ең жоғары деңгейі - жалпы мәтінді түсіну. Ол оқырманның жалпы ішкі мәдениетімен, оның дүниетанымымен, құндылық бағдарларымен, осы пәннің ғылыми білім жүйесіндегі орны мен рөлін түсінумен байланысты.

Оқу және ғылыми әдебиеттермен жұмыс технологиясының психологиялық негіздері. Мазмұндалған оқу және ғылыми әдебиеттермен жұмыс істеу процесі бірнеше жоспарларға ие болады. Осы жоспарлардың әрқайсысы өзінің мазмұны мен оның тиімділігін арттыру тәсілдерін көрсетеді.

Бірінші жоспар - оқырманның танымдық іс-әрекеті диалогтық сипатқа ие автормен бірлескен. Танымдық іс-әрекеттің бірлескен сипаты келесі белгілі тәсілдер арқылы жүзеге асырылады:

- мәтінге сұрақтар қою;
- тезистер;
- реферат жасау;

- түсініктеме;

- бақылау сұрақтарына жауап беру.

Мәтінге сұрақтар қоюдың диалогтық сипаты айқын. Осыған байланысты таным процесін белсендіретін тиімді мәселелер, мысалы:

Осы пікірдің немесе абзацтың негізгі мағыналық мазмұны қандай? Бұл сұрақтың жасырын мағынасын мына сөздермен жеткізуге болады: «сіз мұны айтқан кезде нені түсінесіз ...»

Дәл осы жерде не айтылады? Бұл мәселе қазіргі кезде талқыланатын пәндік саланың шекарасын белгілейді.

Бұл менің қабылдаған біліміме қалай сәйкес келеді? Осы сұрақ бойынша оқырман автордың ой-пікірін өз идеяларымен тексеруге тырысады. Ол сондай-ақ жаңа материалды қолда бар көріністер жүйесіне қосу әрекетін білдіреді.

Нәтижесінде қандай тұжырымдар немесе ережелер тұжырымдалады? Дұрыс болжам автордың немесе бүкіл ғылыми қоғамдастықтың көзқарасымен келісілген затқа деген көзқарасқа қол жеткізгенін, яғни белгілі бір кәсіпқойлық деңгейіне жеткені туралы куәландырады.

Осындай сұрақтар танымдық қызметті белсендіреді, алдыңғы баяндауға оралуға, өзге де мәтіндерге және т.б. жүгінуге мәжбүрлейді.

Тезистерді қабылдау авторлық идеяны қысқаша тұжырымдар түрінде ұғыну тәсілі болып табылады. Тезистеу - бұл диалогты қолдаудың бір түрі. Тезистер түрінде мәтіннің жекелеген фрагменттерін көрсете отырып, оқырман автордың аса маңызды ой-пікірлерін білдіретінін түсінетінін көрсетеді. Мәтіннің жеке фрагменттерін конспект түрінде бөлу, оқырман, бұл автордың неғұрлым маңызды ойларын нақты білдіретінін көрсетеді. Бұл жағдайда тезисті дәйексөзден ажырату керек, оны біржақты етуге болады және тек оқырманның көзқарасына байланысты болады.

Мәтінді рефераттау, негізінен, диалогтық сипатқа ие. Рефератты дайындау болашақ оқырманға бағытталған. Реферат жазу арқылы авторлық материалды меңгерудің тиімділігі - оқылғанның мағынасын түсінікті түрде беруге ұмтылумен байланысты. Бұл жерде белгілі ұстаным іске асырылуда - «біреуге бірдеңені айтып, түсіндіре отырып, оны жақсы түсіне бастайсың».

Өзінің психологиялық мазмұны бойынша ғылыми мәтінге түсініктеме беру оқырман мен автор арасындағы диалогтың ең айқын түрі болып табылады. Оқылған сөзді түсінудің бұл тәсілі мәтіннен дәйексөз жазып беру немесе негізгі тезистерді жасау кезінде оқырман дәптердің жиектерінде белгі қою арқылы өзінің келісімін немесе оқылған адаммен келіспеуін білдіреді. Осылайша автормен жанама түрде сырттай диалогқа кірісе отырып, оқырман мәтін ішіндегі ықтимал қайшылықтарға назар аударады, автор идеяларының негізгі парадигмаға сәйкестігін анықтайды, олардың басқа авторлардың идеяларымен келісілу дәрежесін анықтайды, автордың көзқарасын өз бетінше дәлелдеуге немесе теріске шығаруға тырысады.

Бақылау сұрақтарына жауаптар диалог формасы болып табылады. Сұраққа жауап бере отырып, оқырман мәтіннің әр түрлі фрагменттеріне қайтадан ойлануға мәжбүр. Мәтіннің авторымен қойылған сұрақ кейде оқылғанды еске

түсіріп қана қоймай, қандай да бір жағдайды қайта пайымдауға, зерделенетін құбылыстар арасындағы жаңа мағыналық байланыстарды орнатуға мәжбүр етеді. Сұраққа жауап бергенде, тақырыпты түсінген фрагменті жаңа мағыналы түске ие болады немесе оқырманға жаңа жағы бұрылады. Мәтінмен жұмыс істеу барысында мұның бәрі осы мәтінге немесе басқа мәтіндерге қайтадан жүгінуге, авторға және өзіне қарсы сұрақтар қоюға мәжбүр етеді. Ал белгілі сұрақ - бұл «ой жұмысының басталуы».

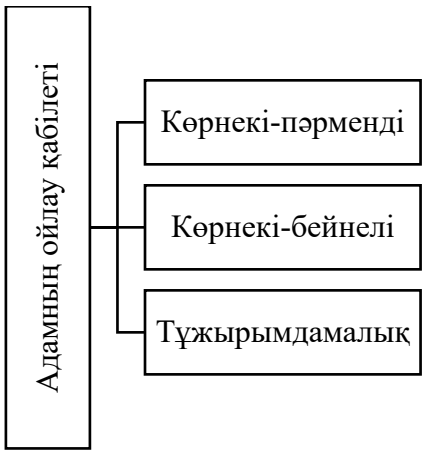
Оқу және ғылыми әдебиеттермен жұмыс жасаудың екінші деңгейі жеке танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру болып табылады. Ол мәтін мазмұнын барынша тиімді меңгеруге және бекітуге әкелетін нақты әрекеттерді қамтиды. Оларға келесілерді жатқызуға болады:

- мәтін мазмұнының жоспарын жасау;
- граф-схеманы құру;
- аралық және жиынтық кестелерді құру.

Жоғарыда айтылғандардың бәрі оқырманның танымдық іс-әрекеті құрылымындағы әрекеттер.

Жоспарды құрастырудың мақсаты: «Бұл жерде не айтылып жатыр?» деген негізгі сұраққа жауап беру. Жоспардың өзі мәтіннің барлық мәтіндік субъектілерін немесе қарапайым айтқанда, баяндаудың жекелеген негізгі тақырыптарын қамтиды. Жоспар тармақтары сұрақтар, тақырыптар немесе тезистер түрінде тұжырымдалуы мүмкін. Сұрақтар тақырыптың негізгі мазмұнын ашуға ой бағыттауы керек, мысалы: «қабылдаудың негізгі сипаттамалары қандай?». Тақырыптардың атауларынан тұратын жоспарға да қатысты. Тақырыптардың атауларын ауызша зат есімдерінің көмегімен тұжырымдау ұсынылады, мысалы: «оқу әдебиетімен жұмыс істеу кезінде графикалық схемаларды пайдалану». Тезистерден тұратын жоспарда предикаттар негізгі рөл атқарады, мысалы: «Іс-әрекеттің мақсаты оның барлық элементтерін ұйымдастырады және байланыстырады» .

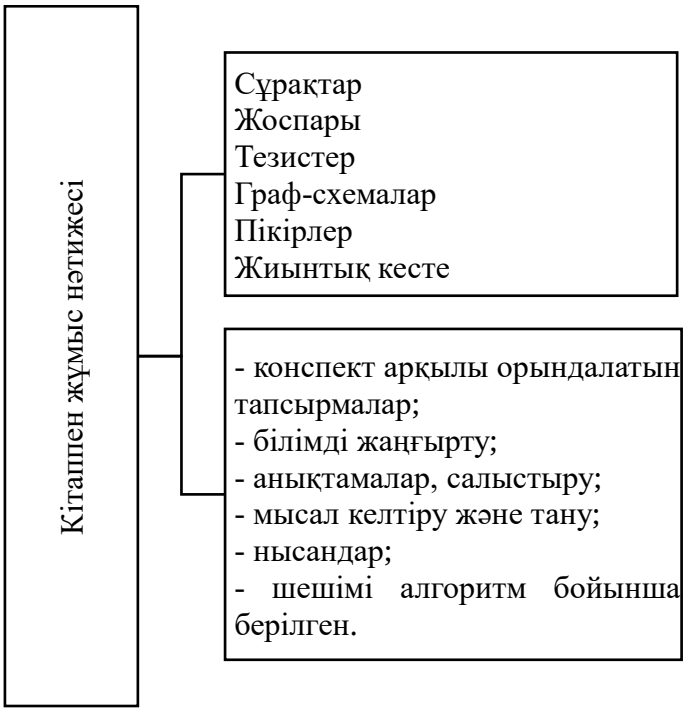
Граф-схема мәтіннің негізгі субъектілері арасындағы логикалық байланыстардың графикалық бейнесі болып табылады. Көрнекілік формадағы сұлба арқылы ұғымдар арасындағы иерархиялық қатынастар, ұғымдар түрінде мәтінде көрсетілген қандай да бір жүйенің элементтері арасындағы функционалдық қатынастар, пәннің ішкі құрылымы немесе оның пәнаралық байланыстары ұсынылуы мүмкін. Граф-схемасы (3.1-сурет) сондай-ақ істің мәні бойынша ұғымдардың немесе тақырыптың жекелеген бөлімдері арасындағы қатынастарды меңгеруді жеңілдететін мнемоникалық әдіс болып табылады.

Сурет 3.1- Адамның ойлау қабілеті

Аралық және жиынтық кестелер зерттелетін құбылыстар арасындағы қарым-қатынастардың айнымалы түрінде көрсетілген шоғырланған көрінісі болып табылады. Осыған байланысты кестелер мен граф-схемаларды ажырату керек. Кесте - айнымалылардың арасындағы қарым-қатынасты көрнекі көрсету, ал граф - схема-шартты бөлінген константтар арасындағы қарым-қатынасты көрнекі көрсету. Мысалы, университет құрылымының бейнесі -граф-схема. Осыған байланысты әр кестедегі жолдар мен бағандар бар, олардың арасындағы қарым-қатынастар көрсетілген. Сондықтан, мысалы, идеалды конспектінің құрылымын көрнекі көрсету кесте болып табылмайды, ол граф-схема болып табылады (3.2-сурет).

Студенттердің әдебиеттермен өзіндік жұмыс істеуге кететін орташа шығындарын кесте түрінде беруге болады (кесте 3.1)

Сурет 3.2 - Идеалды конспектінің құрылымы

Кесте 3.1 - Студенттердің әдебиеттермен өзіндік жұмыс істеуге кететін орташа шығындары

Әдебиет түрі	Беттер саны, сағат бойынша		
	конспектілеусіз	ішінара конспектілеумен	толық шығармашылық пысықтаумен
Пәндер бойынша оқулықтар мен оқу құралдары	30	20	8
Гуманитарлық пәндер бойынша алғашқы көздер	20	14	7
Техникалық, экономикалық және заң пәндері бойынша алғашқы көздер	20	15	6
Математикалық, жаратылыстану және арнайы теориялық-техникалық пәндер бойынша алғашқы көздер	15	10	5

Оқу және ғылыми әдебиеттермен жұмыстың үшінші деңгейі әдебиетке және онымен библиографиялық материал ретінде жұмыс істеуге қол жеткізуді қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық іс-қимыл тәртібін қамтиды. Ол осы пән бойынша қажетті әдебиетпен тиімді жұмыс істеу үшін қажетті жағдайлар жасайтын операцияларды қамтиды.

Мұндағы алғашқы қадам курс бағдарламасына жүгіну және оны мұқият зерттеу болып табылады. Бағдарламаны зерделеу кезінде жекелеген тақырыптардың атаулары мен мазмұнына ерекше көңіл бөлінеді. Олар осы мәселе бойынша барлық қажетті және ілеспе ақпаратты кітапханада табуға болатын бағдар болады.

Курстың кез-келген бағдарламасында бар әдебиеттер тізімі осындай ақпарат көздеріне тікелей сілтеме болып табылады. Міндетті әдебиеттер тізімі осы кәсіби аймаққа кіру үшін қажетті минимумды көрсетеді. Қосымша әдебиеттер тізімі осы тәртіптік салаға қатысты проблемалардың барынша көп шеңберін бейнелейді. Олармен танысу осы пән аясындағы проблемалардың тереңдігін түсінуге ғана емес, сонымен қатар оның пәнаралық байланыстарын көруге көмектеседі, яғни, негізі кәсіби білім жүйесі болатын дүниетанымдық ұстанымды қалыптастыру.

Келесі практикалық қадам кітапханадан кітаптар алу немесе интернеттен тиісті деректерді табу болып табылады. Осыған байланысты қазіргі уақытта осы пән бойынша толыққанды білім алу тек кітапханада алғашқы көздермен танысумен қамтамасыз етілетіндігін үзілді-кесілді атап өткен жөн. Бұл кітапханада оқырман библиографиялық ізденістің алғашқы субъектісі болып табылатындығымен түсіндіріледі. Бұл іздеу жүзеге асырылатын алгоритмді дәл көрсетеді. Интернетте әдебиеттің жіктелуі жасалды, сондықтан бұл іздеуді жүзеге асыратын адамға байланысты. Кітапханада оқырман алфавиттік және

жүйелі каталогтар бар екеніне қарамастан, осы тақырып бойынша жеке тізім түрінде негізгі сөздер мен сөз тіркестерін жазу ұсынылады. Олар қажетті ақпаратты іздеу үшін шынайы кілт бола алады.

Жазбаларды жүргізу нысаны мақсатқа негізделген. Егер жазбалар кейіннен оларды жаңғырту және дәйексөз келтіру үшін жүргізілсе, мысалы, семинарда немесе баяндама барысында, онда оларды жеке парақтарда жүргізген жөн. Мұндай конспектілеу түрінде оларды іс барысында қазіргі кезде талқыланатын проблемаларға байланысты оңай топтастыруға болады. Қазіргі уақытта дәптер жиі ноутбукпен алмастырылады. Істің мәні өзгермейді, тек танымдық мүмкіндіктер кеңейтіледі.

Соңында әдебиетпен, дәлірек айтқанда, мәтінмен жұмыс адамның жалпы мәдениетімен, оның дүниетанымымен, оның логикалық ойлауының дамуымен, эрудициясымен және тілді меңгеруімен анықталады. Оған мәтіндермен жұмыс адамның жеке мәдениетін, оның дүниетанымын байытады, оның логикалық ойлауын жетілдіреді, эрудицияны кеңейтеді, адам болмысының негізін бай етеді.

3.3 Портфолио - ақпаратты жинақтау және жүйелеу технологиясы

«Портфолио» термині бұрын бизнесте, саясатта, кадрлармен жұмыс жасайтын мамандардың, модельдік агенттіктердің, журналистердің іс-әрекетінде қолданылған, қазіргі кезде мектеп пен университеттің оқу тәжірибесінде белсенді қолданылуда, өйткені ол тікелей пәндік мазмұнға тікелей байланысты.

Портфолио - бұл оқушылардың немесе студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетінің нәтижелерімен жұмыс істеуге арналған технология, оны оқу нәтижелерін көрсету, талдау және бағалау, рефлексияны дамыту, білімін көтеру, білім беру қызметінің нәтижелерін түсіну және өзін-өзі бағалау үшін пайдалануға болады. Портфолиолармен жұмыс жасай отырып, ақпаратты өңдеу және құрылымдау сияқты білім беру қызметінің компоненттері айқындалады, мазмұнды таңдау, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі таныстыру дағдылары қалыптасады [40].

Портфолио технологиясы ақпаратты іздеу, ақпаратты жүйелеу, оқу-әдістемелік құралдарды жасау үшін материалдар дайындау, жаңа ғылыми бағытты зерттеу, бір нәрсеге инновациялық көзқарастарды игеру, материалдарды басып шығаруға дайындау және т.б. Бірқатар сарапшылардың пікірі бойынша негізгі құзіреттілікті қалыптастырудың бір тәсілі бола алады - өзін-өзі басқару және меншік құқығын бағалау объектісі. Яғни, портфолио білім беру қызметінің нәтижелерін анықтау, бағалау және өлшеуді түбегейлі өзгертуге мүмкіндік беретін бағалаудың бір түрі болып табылады.

Бағалаудың бұл түрінің педагогикалық негізі басымдықты тақырыпты білмейтін және жасай алмайтын нәрседен, осы тақырып бойынша, білетін және жасай алатын нәрсеге ауыстыру, сапаны бағалау интеграциясында және педагогикалық екпінді бағалаудан өзін-өзі бағалауға ауыстырудан тұрады. Портфолиода оқу қызметі субъектісінің жеке жетістіктері жазылады. Портфолио

студенттердің жұмыстарының жиынтығы ретінде олардың қызметінің жеке аспектілері неғұрлым толық ақпаратқа байланыстырылған.

Портфолиоға бағалау парақтары, бақылау парақтары, күнделіктердің үзінділері, журналдар, бейнероликтер, жобалар мен жоспарлар кіруі мүмкін. Портфолио алдын-ала жоспарланып, жеткілікті ұзақ мерзімде жасалады (тоқсан, семестр, жыл немесе одан да көп). Бұл мағынада портфолио өз авторына білім беру іс-әрекетінің нәтижелерін көрсетуге мүмкіндік береді, ол өзінің құзыреттілігін бағалау үшін ең маңызды деп санайды және оған өз қызметінің нәтижелерін ғана емес, сонымен қатар алдыңғы нәтижелермен салыстырғанда алға жылжуды көруге мүмкіндік береді. Егер студенттің портфолиосы туралы көп нәрсе жазылып, айтылған болса, онда оқытушының, оқу орнының портфолиосы білім саласындағы жаңа бағыт болып табылады. Оқытушының электронды портфолиосы жасалды, оған ұқсас студент, магистрант немесе университет оқытушысының портфолиосы жасалуы мүмкін. Портфолио нысаны қазірдің өзінде оқытушы мен оқу орнының әкімшісінің сертификаттау қызметіне кіреді. Педагогтардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау жүйесінде портфолиоларды пайдалану сияқты бағыт перспективалы болып табылады.

Портфолио мақсатына байланысты қысқа мерзімді, ұзақ мерзімді немесе тұрақты бола алады. Портфолио электронды түрде немесе қағаз түрінде жасалуы мүмкін.

Оқу тәжірибесінде портфолионың басқа да түрлері қолданылады.

Жетістік портфолиосы оқу материалдарының белгілі бір блогындағы жұмыс нәтижелерін жинақтайды.

Рефлексиялық портфолио оның оқу мақсаттарының, жетістігінің және нәтижелерінің, ақпарат көздерімен жұмыс жасау ерекшеліктерінің, әсерлерінің және т.б. талдау мен бағалауға негізделген (бөлек проблемаға байланысты болуы мүмкін).

Проблемалық бағытталған портфолио нақты проблеманы (оқу, ғылыми, кәсіби гуманитарлық ойлау дағдыларын дамыту портфолиосы) талдау, бағалау, салыстыру деңгейіндегі жұмысты көрсетеді.

Портфолио құрамына тәуелсіз жұмыс, тексеру және бақылау жұмыстарының нәтижелері, тесттер, топтық жұмыстың нәтижелері, жобалар, сызбалар, білім беру мәселелерін шешу алгоритмдері, шығармашылық жұмыстар, аудио және видео материалдар, кестелер, анкеталар және оларды өңдеу нәтижелері, сұхбат есептері, сұрақтар, бақылау күнделіктері, хаттар, глоссарий, сертификаттар, жетістік белгілері және т.б.

Технологияны қолданудың мақсаты: таңдалған тақырып бойынша ақпаратты қалай іріктеуді, ұйымдастыруды және талдауды, әр түрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеуді үйрету; пән деңгейінде - студенттің пәнге деген қатынасының динамикасын, оқу бағдарламасын және оқу жетістіктерін игеру процесін бақылау.

Бұл технологияны қолданған кезде мыналарды ескерген жөн:

- жаттығулар портфолиосына кіруге тиісті заттардың нақты тізімі мен саны жоқ; ол толығымен авторға қатысты;

- белгілі бір элементтерді таңдауға болатын үлгі тізбе бар. Жаңа элементтер құпталады;

- оқу портфолиосының құрамы нақты мақсаттарға тікелей байланысты.

Оқу портфолиосы кем дегенде үш міндетті элементті қамтиды [40]:

- портфолионың мақсаты, міндеті және қысқаша сипаттамасы бар меншік иесінің жабық хаты;

- оның негізгі элементтерінің тізімі көрсетілген портфолио мазмұны;

- өзін-өзі талдау және болашаққа көзқарас.

Портфолио жасаудың технологиялық картасы.

Мүмкін ақпарат көздері - оқу, анықтамалық, көркем әдебиеттер, ғылыми әдебиеттер, бұқаралық ақпарат құралдары, иллюстрациялық, статистикалық материал, маманмен сұхбат, аудиовизуалды көздер, интернет-ресурстар.

Әрекет алгоритмі:

- портфолио тақырыбын таңдауды түсіндіру (эссе түрінде) және өз жұмысына атау беру;

- болашақ портфолио айдарын таңдау және оларға түпнұсқа атаулар ойлап табу;

- тиісті материалды табу және конспект, схема, кластер, интеллект-карта, кестелер түрінде ұсыну арқылы оны жүйелеу;

- көркем әдебиеттен үзінділерді таңдау;

- анықтамалық әдебиет негізінде терминдер мен ұғымдардың сөздігін құру;

- тақырып бойынша қосымша ғылыми әдебиеттерді оқып, тезистер жазу;

- газеттер мен журналдардан мақалалар тауып, оларға түсініктеме беру;

- интернет-ресурстарды тауып, олардың қысқаша сипаттамасын жасау (толық мекен-жайы, қызықты және пайдалы ресурс).

- статистикалық материалды таңдап, оны график түрінде ұсынып, қорытынды жасау.

- суреттелген материалдарды (суреттер, фото) таңдау;

- зерттеу жоспарын құрып және оны жүргізу, нәтижелерді графикалық түрде беру;

- маманмен сұхбат жүргізу үшін сұрақтар жасау, сұхбат жүргізу және қорытынды жасау;

- қысқаша мазмұндаңыз және тақырып бойынша радио және теледидар бағдарламаларының материалдары бойынша өз тұжырымдарыңызды беріңіз (күнін, бағдарламаның атауын көрсетіңіз);

- қандай ақпарат іздеу пайдалы болатынын, нені білуге болатындығы туралы қысқаша айтып беру;

- портфолиода қорытынды, ақпарат көздеріне сілтемелер бар-жоғын тексеру;

- портфолиодағы оқушылардың немесе студенттердің жұмысын бағалау [40].

Бұл мәселе өте күрделі. Біріншіден, міндетті минимум және бағалау үшін элементтердің қосымша максимумы мәселесі туындайды. Екіншіден, бағалаудың салмағын портфолионың әр түрлі элементтері арасында бөлу: жалпы

бағалауда қай элемент салмағы аз. Үшіншіден, портфолионы сапалық-сандық бағалауға бағдарлау мен мемлекеттік білім беру стандартының немесе білім беру бағдарламасының талабы арасында қайшылық туындайды.

Бұл мәселені шешудің ықтимал шешімі ретінде оқу портфолиосының мазмұнын келесі санаттарға бөлу ұсынылады:

- міндетті: аралық және қорытынды бақылау жұмысы (жазбаша тәуелсіз);

- іздеу: күрделі жобаларды (жеке және кіші топтарда) жүзеге асыру, күрделі мәселені зерттеу, жоғарылатылған күрделіліктің стандартты емес мәселелерін шешу; ситуациялық: зерттелетін материалды практикалық жағдайларда қолдану, қолданбалы есептерді шешу, графикалық және зертханалық жұмыстарды орындау үшін; сипаттама: күнделік жүргізу, эссе, тезис жазу және т.б.;

- сыртқы: оқытушылардың, курстастардың, ата-аналардың пікірлері, сонымен қатар бақылау парақтары, тест нәтижелері және басқа да тест түрлері.

Әрі қарай, жалпы санның пайыздық үлестірімі жеке санаттар мен әр санаттағы нақты элементтер бойынша жүзеге асырылады. Жалпы бағалауды шамамен бөлу келесідей көрінуі мүмкін: міндетті категория - 40%, іздеу - 30%, ситуациялық - 15%, сипаттама - 10%, сыртқы - 5%. Әрбір нақты тәжірибеде жоғарыда аталған санаттар мен жалпы баллдың пайыздық үлестері әр түрлі болатыны анық. Біздің міндетіміз бұл жағдайда эталон белгілеп, оны іс жүзінде қалай жасауға болатын болжамды нұсқасын көрсету болып табылады.

Бағалау критерийлері мыналарды қамтуы мүмкін:

- логикалық ойлаудың даму деңгейі (икемділік, ұтымдылық, ойлаудың өзіндік ерекшелігі);

- типтік есептерді шешу мүмкіндігі;

- қолданбалы дағдыларды қалыптастыру (практикалық есептерді шешу, қолданбалы есептерді шешудің жаңа технологияларын қолдану және т.б.);

- коммуникативті дағдылардың даму деңгейі (шағын топтарда жұмыс істей білу, презентация жасау);

- өз ойын нақты және дәлелді жеткізе білу;

жаттығулар мен есептерді шешудегі сауаттылық, графиктерді, кестелерді, диаграммаларды және т.б. шебер қолдану;

- өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі бағалауды қалыптастыру (өзін-өзі сынау, қателіктермен жұмыс жасай білу, қабілеттерін бағалаудағы шынайылық).

Толығырақ бағалау үшін әрбір өлшемді қосалқы критерийлерге бөлуге болады. Мұнда, жалпы бағалаудың пайыздық таралуы жағдайында, қатаң рецепттер жоқ, керісінше, шығармашылық бастамалар мен педагогикалық импровизация үшін орын бар. Оқу портфолиосын қорытынды бағалау тұрғысынан біз келесі төрт деңгейлі жүйені ұсына аламыз.

Ең жоғары деңгей. Осы деңгейдегі білім портфолиосы негізгі категориялар мен бағалау критерийлерін жан-жақты енгізумен сипатталады. Мұндай портфолио мазмұны оның ойлау қабілетінің даму деңгейі, проблемаларды шеше білу, қолданбалы және коммуникативті дағдылар, өзін-өзі бағалаудың жоғары деңгейі және оқу бағдарламасын меңгеру процесіне шығармашылық көзқарас

тұрғысынан оқу үдерісі пәнінің үлкен күш-жігері мен айқын алға басуы туралы куәландырады. Осы деңгейдегі білім портфолиосының мазмұны мен дизайнында ерекше және тапқырлық айқын көрінеді.

Жоғары деңгей. Осы деңгейдің портфолиосы білім беру үдерісі тақырыбының берік білімі мен дағдыларын көрсетеді, бірақ алдыңғыдан айырмашылығы, онда қосымша категориялардың кейбір элементтері жоқ болуы мүмкін, өзіндік ерекшеліктер де жеткіліксіз көрінуі мүмкін, мәтіндерді безендіруде шығармашылық элементтер болмауы мүмкін.

Орташа деңгей. Осы деңгейдегі білім портфолиосында міндетті бөлімді бағалауға басты назар аударылады. Сондықтан шығармашылық ойлаудың, қолданбалы дағдылардың немесе белгілі бір пәннің тілінде (ауызша, жазбаша) мазмұнды қарым-қатынас жасау қабілетінің дамуына ешқандай дәлел болмауы мүмкін.

Әлсіз деңгей. Бұл портфолио арқылы пәннің оқу жетістіктері туралы жалпы түсінік қалыптастыру қиын. Әдетте, онда әр түрлі категориядағы үзінділер, аяқталмаған тапсырмалар мен жаттығулар бар жеке парақтар, графикалық жұмыстарды орындау әрекеттерінің мысалдары және т.б. Осындай портфолионы қолдану арқылы оқу үлгерімі мен курстың негізгі мақсаттары мен бағалау критерийлерін көрсететін қасиеттердің қалыптасу деңгейін анықтау мүмкін емес.

Портфолионы бағалаудың басқа нұсқалары бар [40]:

- тек портфолиодағы жұмыс процесі мен сипаты бағаланады;
- белгіленген критерийлерге сәйкес портфолионың бір бөлігі ғана бағаланады;
- барлық портфолио бағаланады, балл арифметикалық орта ретінде көрсетіледі;
- портфолионың соңғы нұсқасы алдын-ала белгіленген критерийлерге сәйкес бағаланады;
- портфолио бағаланбайды; субъект қорытынды сабақта таныстыру үшін жеке бөліктерді өзі таңдайды, бұл есепке немесе емтиханға рұқсат және сынақ немесе емтихан өткізу нысаны болып табылады;
- портфолио ғана емес, сонымен қатар оны ұсыну сапасы да бағаланады.

Портфолионы қолдану:

1. Мотивация: әрбір субъектіге портфолио не үшін қажет екендігі түсінікті болуы керек.
2. Портфолио түрін анықтау (қалауына қарай көрсетуге немесе таңдауға болады).
3. Портфолио тапсыру мерзімі және жұмыс уақыты: сабақта, өзіндік жұмыс кезінде, кітапханада, практикада.
4. Тақырыптардың жалпы саны, олардың қаншасы міндетті болып табылады
5. Бағалау критерийлері.
6. Бағалау әдістері.

Мүмкін тақырыптар:

- Теориялық монолог - негізгі теориялық ережелер.

- Бұл нені білдіреді? - тұжырымдамалық және терминологиялық сөздік.

- Тақырып бойынша рефлексия - портфолио тақырыбына рефлексивті талдау.

- Жазбаша жұмыстар.

- Зиянды кеңес.

- Статистика.

- Дәйексөздер мен афоризмдер.

- Оқытуға ынталандыру: жеке тәжірибеден.

- Менің ашқан жаңалықтарым.

- Достардың шығармашылығы.

- Мен қайда және қашан қолдана аламын.

- Болжамдар банкі.

- Берілген тақырып бойынша дәлелдер мен қарсы пікірлер.

- Тақырып ұраны, тақырып эмблемасы, тақырыптық жарнама.

- Қызығушылықтар.

- Зерттеу.

- Параллель әлемдер - пәнаралық байланыс.

Портфолиомен жұмысты бастамас бұрын оқытушы қандай сұрақтарға жауап беруі керек?

Портфолионы пайдалану мақсаттары қандай:

- барлық оқу барысында студентке еріп жүреді (курстан курсқа дейін);

- портфолио элементтері студенттерді бүкіл оқу барысында сүйемелдейді (курстан курсқа дейін);

- студенттер жасағаннан кейін қалады;

- тек бір пәндік аймақпен байланысты;

- мүмкін аттестаттау үшін пайдаланылады;

- студент рефлексия және өзін-өзі дамыту үшін пайдаланады;

- студенттің өзін-өзі бағалау үшін пайдаланады;

- оқуға жіберілетін немесе практика үшін орын беретін ұйымдармен жұмыста пайдаланылады;

- портфолионың жекелеген компоненттері тұтас жұмыс аяқталғанға дейін бағаланады.

Портфолио қандай компоненттерден тұрады:

- студент оқыған барлық тақырыптарды қамту;

- портфолиоға тек аяқталған жұмысты қосу;

- портфолио үшін ең жақсы жұмысты ғана таңдау;

- барлық жұмысты портфолиоға қосу;

- студенттер өздері немесе оқытушымен бірге портфолио құрамын анықтайды;

- портфолио оқытушылардың пікірлерін қамтуы керек;

- студенттер мазмұн мен портфолио құрылымын таңдауда бір-біріне көмектесе ала ма?

Портфолиоға қандай компоненттер кіруі керек:

- өзіндік жұмыстың барлық түрлері;
- тексеру жұмыстарының, тесттердің, қорытынды жұмыстардың нәтижелері;
- топтық жұмыс нәтижелері (жобалар, сызбалар және т.б.);
- өзара тексеру нәтижелері;
- күнделіктер;
- семинардың таныстырылым сценарийлері;
- баспа жұмыстары;
- білім беру мәселелерін шешу процесін сипаттау;
- жобалар;
- эссе;
- ақпаратты іздеу нәтижелері;
- оқу, ғылыми-зерттеу, тәрбиелік және кәсіби жұмыстардың барысына байланысты ескертпелер;
- аудио және видео материалдар;
- схемалар, суреттер, кестелер, диаграммалар;
- авторлық суреттер;
- картографиялық материал;
- модельдеу нәтижелері;
- оқытушыға студенттердің сұрақтары;
- сауалнамалар және оларды өңдеу нәтижелері;
- сұхбат туралы есептер;
- бақылау парақтары;
- өзін-өзі бағалау элементтері;
- портфолио мазмұнына байланысты мұрағаттық сұраныстар;
- таңдау тақырыбының мазмұнын толтыру;
- пікірсайыс сценарийлері;
- ситуациялық тапсырмалар және көлемді кейстер (студент жасаған немесе ол шешкен);
- веб-квесттер;
- компьютерлік бағдарламалар;
- зертханалық тәжірибелердің сипаттамасы;
- далалық, педагогикалық және басқа тәжірибелер материалдары;
- дипломдар, куәліктер, гранттар және т.б.

Портфолионы бағалау процесі қалай болады:
- тренинг кезінде портфолио бойынша мерзімді шағын конференциялар;
- оқытушы тұжырымдайтын критерийлер негізінде портфолио бағалау;
- оқытушы таңдаған портфолио бөлімдерін бағалау;
- семестр ішінде студенттің портфолио бойынша жұмыс барысы туралы мерзімді таныстырылымы;
- тұтас портфолионы ұсыну және келесі семестрде оларды бағалау;
- портфолионы студенттің өзі бағалауы?

Портфолио қандай болады:
- жобалауға қойылатын талаптар;

- мазмұнның тақырыптарды таңдауға сәйкестігі;

- портфолио тақырыптарын таңдауға түсініктеме;

- әр бөлікке жазбаша кіріспе, тақырып, тарау және әр бөлік үшін қорытынды;

- студенттің өзі портфолиосының арнайы жоспармен немесе онсыз өзін-өзі бағалауы;

- студенттің портфолиосын дайындау іс-әрекетінің пайдалылығын бағалау;

- студенттерге оқытушыдан, тәжірибе жетекшісінен, басқа студенттерден ұсыныстар, тілектер, бағалау, қолдау, кері байланыс;

Портфолио қалай талқыланады:

- студент-оқытушы;

- студент-студент;

- студент-кіші топ;

- бір курс студенті-басқа курс студенті;

- ұйымның, фирманың, кәсіпорынның өкілі - студент;

- студент-маңызды тұлға;

- студент-әлеуметтік орта;

- портфолио қорғау;

- портфолио көрмесі;

- портфолио бойынша конференция;

- қашықтықтан өтетін конференция?

Оқу үдерісінде портфолио қолдану нұсқалары.

1. Жеке сабақ - портфолионы ұсыну (қорғау). Семестрдің соңында өткізіледі; портфолио проблемалы, белгілі бір тақырыпта орындалуы мүмкін, эксперименттің мәнін ашады, тәжірибе процесін суреттейді, рефлексиялық элементтерден тұрады. Портфолио қорғау студенттерді бағалау нысаны бола алады.

2. Портфолио элементтерін пайдалану арқылы семинар. Көрме және портфолионы қысқаша талқылау.

3. Кейс технологиясын қолдана отырып сабақта нақты істің портфолиосын құруға болады, оған істің шешімі де, оны шешуге қажет қосымша материалдар да, бүкіл жағдай да кіреді.

4. Пікірсайыс технологиясын қолдану арқылы сабақ - топтар мен жеке ойыншылардың (спикерлердің) портфолиосы жасалып, қолданылады.

5. Қашықтан оқу. Портфолио оқытушының тікелей қатысуымен жүзеге асырылады, оқыту нәтижесі болып табылады.

6. Дәріс сабағы. Портфолио бақылау материалдары, мысалдар, оқытушы дәріс барысында студенттерге бағыт беретін түрлі дереккөздердің рефераттарынан тұруы мүмкін.

Портфолионың негізгі артықшылықтары:

1. Оқытуды, оқуды және бағалауды бөлетін дәстүрлі тәсілден айырмашылығы, портфолио оқу үдерісінің үш компонентін органикалық түрде біріктіреді.

2. Оқу жетістіктерінің сандық және сапалық бағалауын оның білім беру қызметінің әр түрлі өнімдерін талдау арқылы біріктіруге мүмкіндік береді.

3. Бағалау тек қана ынталандырылып қана қоймайды, сонымен қатар өзін-өзі бағалау, өзара бағалау, сонымен қатар оқу үдерісі субъектілерінің өзін-өзі талдау және өзін-өзі бақылауы қажет.

4. Портфолио оқытушы мен студенттің, оқытушы мен оқушының оқу бағдарламасын дамытудағы жетістіктерін, күш-жігерін және ілгерілеуін бағалау мақсатында ынтымақтастыққа бағытталған.

5. Портфолио мектепте немесе университетте тұрақты бағалауға және өзін-өзі бағалауға мүмкіндік береді, бұл назарды дәстүрлі бағалаудың қатаң факторларынан балама бағалаудың икемді шарттарына ауыстырады.

6. Портфолио кәсіби және қызметтік бағалау жүйелеріне оңай біріктірілген, бұл студенттердің кәсіби маңызды дағдыларын ерте қалыптастыруға мүмкіндік береді және олардың тәуелсіздіктерін дамытуға ықпал етеді.

7. Портфолио мектеп пен университеттегі дәстүрлі бағалау жүйесін жаңартудың мүмкін бағыттарын көрсетеді.

Портфолионың негізгі кемшіліктері:

1. Бұл технологияны енгізу оқытушылардың біліктілігін арттыру, олардың осы жаңалықты мақұлдап, қабылдауға деген даярлығын қалыптастыру үшін көптеген жүйелі жұмыстарды қажет етеді.

2. Портфолио енгізу оқытушыдан да, студенттерден де жаңа ұйымдастырушылық және танымдық дағдыларды қажет етеді.

3. Портфолио білім беру жетістіктерін бағалаудың дәстүрлі жүйесінен гөрі көп уақытты қажет етеді.

4. Бағалаудың субъективтілігінің жоғары деңгейі, оның дұрыстығы мен сенімділігінің әлсіреуі, портфолио құрамының элементтерін бағалаудың анық емес өлшемдері және тексеру мен бағалау процесінің күрделілігі.

5. Оқу жетістіктерін бағалау мен өзін-өзі бағалаудағы формализмнің мүмкіндігі.

6. Портфолионы сақтау үшін қосымша орын қажеттілігімен байланысты ұйымдастырушылық қиындықтар.

Оқытушының ұзақ мерзімді портфолиосының (жетістіктер портфолиосы және рефлексия) үлгі жоспары:

Оқытушының портфолиосы: тегі, аты, әкесінің аты. Оқытушы туралы жалпы ақпарат (түйіндеме): аты, туған күні, білім беру, мамандық, дәрежесі, жұмыс тәжірибесі, оқытушылық тәжірибесі, марапаттар.

Портфолио мазмұны:

- Мұғалімнің жұмысын реттейтін құжаттар.
- Шығармашылық түйіндеме.
- Ғылыми зерттеу бағыты, тақырыбы.
- Педагогикалық және әдістемелік дағдыларды жетілдіру (біліктілікті арттыру курстары, семинарлар, тағылымдамалар).

- Оқу-әдістемелік қызмет (курстар, тақырыптар, бағдарламалар, жеке сабақтарға арналған материалдар).

- Нақты пәнді оқытудағы инновациялық тәсілдерді әзірлеу және енгізу.

- Жарияланымдар, баяндамалар, конференцияларға қатысу және олардағы сөз сөйлеулер.

- Оқытушының жетістіктерін диагностикалау (талдау, бағалау және өзін-өзі бағалау туралы материалдар).

- Педагогикалық қызметтің таңдаулы стильдері.

- Педагогикалық қарым-қатынас ерекшеліктері.

Оқу үдерісінің сапасы (бес жылдағы жұмысты талдау; студенттерді аттестаттау нәтижелері, оқу жүктемесі, бағдарламалық банк; заманауи технологияларды қолдану; студенттердің жобалық жұмыстарының нәтижелері және т.б.).

Пікірлер:

- әріптестерден, басшылықтан, студенттердің сабақ туралы пікірлері;

- мақалаларға шолулар, сарапшылардың пікірлері;

- орындалған жұмыстың сапасы туралы қорытынды (ғылыми, зерттеу, әдістемелік).

Оқытушының оқу қызметі:

- студенттермен жеке жұмыс (ғылыми басқару, репетиторлық);

- оқу іс-әрекетінде жаңа технологияларды қолдану;

- нәтиже (портфолио тәуелсіз сарапшылар немесе оқытушының өзі бағалау).

Портфолионың қызықты сәттері:

- ең жақсы ашылған тақырыптар (толығырақ, тұжырымдалған, тереңірек);

- одан әрі қызмет бағыттары мен перспективалары;

- портфолионы бағалау;

- портфолио бойынша негізгі қорытынды;

- өздік жұмыстарға арналған тапсырмалар.

Сіздің нақты портфолиоңызды тексеріңіз. Тексеру парағы шаблондарының кез келгенін қолданып бағалаңыз.

Кез-келген тақырып бойынша портфолиоңызды жасаңыз. Кем дегенде бес санатты таңдаңыз. Портфолио өлшемі - мәтіннің жеті бетінен аспауы керек.

3.4 Оқу үдерісінде портфолиоларды қолдану

Портфолио - белгілі бір уақыт кезеңіне арналған жұмыстар жиынтығы (әдетте бір семестр немесе оқу жылы), ол студенттің үлгерімі тұрғысынан немесе оқу жоспарына сәйкестігі тұрғысынан бағаланады.

Оқу үдерісінде портфолиоларды қолдану студенттердің әр түрлі оқу және кәсіби ақпараттармен әдістемелік жұмыстағы дағдыларын дамытуға, кәсіби білімді жүйелеуге, кәсіби рефлексияны қалыптастыруға ықпал етеді.

Портфолио әр түрлі ақпаратты қамтуы мүмкін:

- біржақты (тесттер);

- әр түрлі (үй тапсырмасы мен тесттер, эссе, зертханалық жұмыс, бейне немесе аудио жазбалар, жобалар және т.б.).

Оқу үдерісінде портфолио функциялары:

- диагностикалық - студенттердің қалыптасуы қажет аспектілерін, сонымен қатар оның оқуындағы проблемалық жақтарын көрсетуге мүмкіндік береді;

- мақсат қою - студенттің мақсат пен міндеттерді қою, өз іс-әрекеттерін жоспарлау және жүзеге асыру қабілеттерін дамытады;

- мотивациялық – әр түрлі оқу тапсырмаларын (шығармашылық, жаңашыл) қамту арқылы оқылатын пәнге деген қызығушылықты сақтауға көмектеседі;

- ақпараттық - зерттелетін тақырып бойынша білімдік және кәсіптік ақпараттың едәуір көлемін жалпылауға және жүйелеуге, зерттелетін тақырыпқа тұтас көзқарас қалыптастыруға көмектеседі;

- бағалау - кері байланысты алуға мүмкіндік береді және процедуралық бағалауды қосады, ол нәтижені ғана емес, сонымен бірге оған жетудің сипатын да көрсетеді;

- бақылау - студенттердің оқу материалын игеру кезеңдері мен сапасын бақылауға мүмкіндік береді.

Портфолио құру процесінде тек кәсіби ғана емес, сонымен қатар әдістемелік құзіреттілік қалыптасады. Портфолио студентке өзінің оқу іс-әрекетін ұйымдастыруға, өздігінен білім алу дағдыларын дамытуға, кәсіби өсу перспективаларын бағалауға, оқу-танымдық іс-әрекеттің динамикасын анықтауға, зерттелетін пән бойынша оқу материалын меңгерудегі қиындықтарды анықтауға көмектеседі.

Портфолио университеттегі оқудың әр түрлі кезеңдерінде қолданыла алады.

Жоғары білім берудегі оқытудың алғашқы кезеңдерінде (1-2 курс), тұжырымдамалық аппарат құрылып, кәсіптік білімнің іргелі негіздері игерілген кезде, портфолио құру кезінде анықтамалық материалдармен, монографиялармен жұмыс істеуге, әр түрлі ғылыми тұжырымдамаларды жасауға бағытталған рубрикалар жасауға баса назар аударылады және олардың терминологиялық өрісі.

Жоғарғы курстарда (3-5 курс) портфолио құру практикалық бағытқа ие. Мұнда негізгі мазмұн эмпирикалық мәліметтермен, проблемаларды шешудің әдістері мен технологияларымен жұмыс.

Портфолио технологиялары [41]:

1 кезең - бағдарлау. Мақсат - портфолиолардың түрлерімен, олардың мазмұнымен танысу.

Қазіргі уақытта педагогикалық әдебиеттер портфолиолардың бірнеше түрін ажыратады: құжаттар; презентация; есептелген; тақырыптық, проблемалық және т.б.

Әр түрлі портфолиоларды білу және түсіну студенттердің білім алуына баса назар аударуға мүмкіндік береді.

Құжаттар портфолиосында жеке куәландырылған (құжатталған және бағаланатын) оқу жетістіктерінің портфолиосы бар. Бұл курс бойынша студенттерді сертификациялау жұмысының жүйелі жиынтығы. Пәнді оқудың барлық кезеңі және қорытынды бағалау алдында оқытушыға ұсынылады.

Артықшылықтары: қорытынды баға, студенттің білім рейтингін анықтайды. Шектеулер: нәтижелер туралы ғана түсінік береді, бірақ студенттің жеке даму процесін, оның шығармашылық іс-әрекетінің әртүрлілігін, білім беру стилін, қызығушылықтарын және т.б. сипаттамайды.

Процесс портфолиосы оқытудың барлық кезеңдерін көрсетеді, кез-келген оқу тапсырмасын орындау кезінде өзін-өзі бақылау күнделіктерін және өзін-өзі есептеудің, өзін-өзі бағалаудың әр түрлі формаларын қамтиды.

Артықшылықтары: кәсіби рефлексия дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Шектеулер: ұсынылған жұмысты бағалаудың объективті критерийлерін жасаудағы қиындықтар.

Индикативті портфолиоға студент пен оқытушының бірлескен талқылауы кезінде таңдалған ең жақсы жұмыстар енеді. Міндетті талап - бұл жұмыстың толық және жан-жақты ұсынылуы. Оған түрлі аудио және бейне жазбалар, фотосуреттер, жұмыстың электронды нұсқалары кіреді.

Артықшылықтары: оқушылардың шығармашылық қабілеттерін көрсету. Шектеулер: процестің динамикасын бақылау мүмкін емес.

Жұмыс портфолиосына белгілі бір оқу кезеңінде студенттің кез-келген білім беру саласындағы үлгерімін көрсету үшін жинақталған жұмыстар жиынтығы кіреді. Бұл портфельде кез-келген материалдар, соның ішінде жоспарлар мен сызбалар болуы мүмкін. Ол студенттің әр түрлі шығармашылық және дизайнерлік жұмыстарын, сонымен қатар оның оқу және шығармашылық қызметінің негізгі формалары мен бағыттарын сипаттауды қамтуы мүмкін: ғылыми конференцияларға, конкурстарға, семинарларға, элективті курстарға, әр түрлі тәжірибелерге, спорттық және көркемдік жетістіктерге және т.б.

Бұл портфолио сапалы бағалауды қамтиды, мысалы, материалдардың толықтығы, әртүрлілігі және сенімділігі, таңдалған бағытқа көңіл бөлу және т.б. Бұл студент мәтінге, электронды нұсқаларға, фотосуреттерге ұсынылған жұмыстарды қолдана отырып, өзіндік бейнелер «шығармашылық кітабы» түрінде жасалады.

Артықшылықтары: оқытылатын пән бойынша білім беру динамикасы туралы кең түсінік береді. Шектеулер: ол жүйелендіруге және бағалауға қиын болатын көптеген ақпарат жиынтығын білдіреді, сондықтан мақсаттарды, рәсімдер мен бағалау өлшемдерін нақты реттеуді және нақтылауды қажет етеді.

Бағалау портфолиосында студенттің оқу іс-әрекетіне қатынасын көрсететін сипаттамалар бар. Оған тұжырымдардың мәтіндері (орындалған жұмыстың сапасы туралы), түйіндеме (студенттің өз оқу жетістіктерін бағалаумен дайындалған), эссе, шолулар (әр мақалаға), ұсыныс хаттары, пікірлер (ғылыми-практикалық конференцияда сөйлеу туралы) кіруі мүмкін. Артықшылықтары: студентке жүзеге асырылатын оқу іс-әрекетінің сапасын

түсінуге және өзін-өзі дамыту жолдарын анықтауға мүмкіндік береді. Шектеулер: жиналған ақпаратты есепке алудың күрделілігі.

Тақырыптық портфолиоға белгілі бір мәселенің мақсаттары, процестері мен нәтижелерін көрсететін материалдар кіреді. Оған курстың (модульдің) белгілі бір тақырыбы шеңберіндегі студенттердің жұмысы кіреді.

Артықшылықтары: бұл жеке тақырыпты терең және егжей-тегжейлі зерделеуге мүмкіндік береді. Шектеулер: ұсынылған ақпараттың нақтылығы, оның курстың жалпы контексінен жоғалуы. Портфолио тақырыбы неғұрлым нақты болса, соғұрлым ол кейске айналады.

Мұғалімдерге арналған практикалық тапсырма. Оқытылатын пәннің аясында студенттерге берілетін портфолиолардың бір түрін таңдаңыз және оның мазмұнына арналған тақырыптар нұсқаларын ойластырыңыз. Талқылау топта өтеді. Топтың әр мүшесі академиялық пәнде портфолионың осы түрін пайдалануға сараптамалық баға береді.

2 кезең - портфолионы іске қосу. Мақсат - оқу үдерісіне портфолио енгізу процесін қарастыру.

Портфолионы бастау бірнеше кезеңнен тұрады. Біріншіден, студенттермен оқу жұмысының жаңа формасы және оны құру тәртібі туралы егжей-тегжейлі талқылау: Портфолионы пайдалану мақсаттары қандай? Ол қандай компоненттерден тұрады? Онда қандай нақты ойлар көрініс табуы керек? Портфолионы бағалау процесі қалай өтеді? Ол қандай болады? Мұны қалай талқылайды және бағалайды?

Құрылатын портфолиолардың түрін, оны толтыру мерзімдерін және онымен жұмыс істеу уақытын, бөлімдердің жалпы санын, критерийлер мен бағалау әдістерін анықтаңыз.

Талқылау барысында портфолиоларды бағалаудың ұйымдастырушылық формаларын үйлестіруге болады: студент-оқытушы, студент-студент, портфолионы ұйымдастырылған қорғау, портфолио көрмесі, портфолио конференциясы, интернет-конференция.

Студенттердің ынтасын арттыру үшін қорытынды тест сессияларында ескерілетін жұмыс нәтижелері бойынша бонустар мен рейтингтерді енгізу ұсынылады.

Әрі қарай студенттерге портфолио қалыптастырудың индикативті негізі беріледі, онда оның құрылымы қарастырылған - әрбір портфель үшін үш элемент міндетті:

- құжаттың мақсаты, қысқаша сипаттамасы көрсетілген портфолио иесінің мұқабасы;
- мазмұны немесе мазмұн кестесі;
- болашаққа көзқарас.

Портфолио оның құрамына байланысты болады. Дегенмен, оқытушы міндетті және толықтыруы болуы мүмкін тақырыптарды, оқу және шығармашылық жұмыстардың нұсқаларын алдын-ала ойластыруы керек. Осыған байланысты портфолионың нақты компоненттерін студенттермен талқылау керек.

Курста қамтылған барлық тақырыптар бойынша жұмысты қосуым керек пе?

Барлық жұмыстарды портфолиоға қосу керек пе, әлде мен тек ең жақсы жұмыстарды таңдауым керек пе?

Портфолиоға тек дайындалған жұмыстарды қосу керек пе?

Портфолио құжаттарының құрамы қаншалықты ақысыз, оны өзіңіз анықтауға бола ма немесе оқытушы көрсеткен мазмұнды ұстануға бола ма?

Оқушылар портфолио мазмұны мен құрылымы бойынша бір-біріне кеңестер бере ала ма?

Біз студенттер үшін портфолио тақырыптарын бұдан әрі тізімдеуіміз керек; олардың жалпы санын көрсету, міндетті және қосымша бөлу; оларда қандай мазмұн болуы керек екенін қысқаша атап өтіңіз. Содан кейін портфолиоға кіруге болатын жұмыстардың болжамды тізімі түсіндіріледі. Оларға мыналар жатады:

- теориялық (зерттелетін мәселеге тұжырымдамалар мен көзқарастарды салыстырмалы талдау, тақырып бойынша «тұжырым ағашы» және т.б.) және практикалық (зерттеу нәтижелері, мысалдар) жүйелейтін ұйымдастырушы (диаграммалар, суреттер, кестелер, диаграммалар, гистограммалар), кәсіби мәселелерді шешу және т.б. материал;
- бақылау парағы (жұмыс кезінде пайда болған кез-келген процестер үшін);
- рефлективті журналдар (білім беру мәселелерін шешу процесінің сипаттамасы, жазу барысына қатысты қысқаша жазбалар, оларды оқып үйренудің жалпы заңдылықтарының көрінісі);
- курс, пән, семестрдегі оқу күнделігі;
- осы курстың оқу мақсаттарын қою және негіздеу;
- семинарлар барысында топтық жұмыс нәтижелері (сызбалар, схемалар);
- сөйлеулерді, пікірталастарды, бейне және аудио роликтерді схемалық түрде көрсету;
- жеке және топтық жобалардың схемалары;
- курстық жобалар;
- жазбаша жұмыстар;
- зертханалық тәжірибелердің сипаттамасы;
- орындалған жұмыс негізінде өзін-өзі бағалау;
- сауалнамалар (кез-келген тақырыпқа қатысты және т.б.);
- басқалармен сұхбаттасудың жазбалары;
- шығармашылық тақырыптық тапсырмалар;
- жарияланымдар (мақалалар, тезистер);
- студенттің оқу жұмысы барысындағы сұрақтары;
- сөз сөйлеулер, сұрақтар, дау-дамайлар жазылған аудио кассеталар;
- бейне роликтер;
- компьютерлік бағдарламалар;
- дипломдар, гранттар және т.б.

Практикалық тапсырма. Оқытылатын пәннің аясында портфолио тақырыптарын құрастыру және құру. Пікірталас жұппен өтеді, онда әр серіктес

ойластырылған рубрикалармен алмасады және тапсырманың осы түрін орындау мүмкіндігін бағалайды.

3 кезең - портфолио құру және жобалау. Мақсат - портфолиоға тапсырмалар тізбегін ашу, материалдарды ұйымдастыру нысанын және олардың дизайнын анықтау.

Портфолио әрқайсысында жеке ақпарат көзінен ақпарат ендірілген мөлдір файлдары бар пластикалық қалта түрінде жасалады. Оқушылар портфолио құру үшін әр түрлі көздерді пайдалануы керек.

Мысал ретінде портфолионы дамыту стратегиясы келтірілген:

- тақырып бойынша газет-журналдардан үзінділер жасау;
- интернет сайттарынан, ғылыми журналдардан мақалалар іріктеп алу;
- монография оқып, реферат жасау;
- ғылыми тұжырымдамалардың сөздігін құрастыру (анықтамалық әдебиеттерді қолдана отырып);
- курс үшін ұсынылған әдебиеттерді оқып, реферат жасау;
- иллюстрациялық материалдарды (графиктер, диаграммалар) таңдап, оларды қысқаша сипаттау;
- статистикалық зерттеу материалы, оны талдау;
- сұрақтар қояды және маманмен сұхбат жүргізеді, мәтінін ұсынады;
- сауалнама (он сұрақ) құрастырады, сауалнама жүргізеді, графикалық түрде берілген нәтижелерді құрастырады және өңдейді;
- көркем әдебиеттен үзінді жазу, таңдауды негіздеу;
- теледидарлық және радиобағдарламаларды немесе басқа дыбыстық және бейне материалдарды жазып алу және түсіру, оларға аннотация жасау.

Практикалық тапсырма: портфолио материалдарын ақпараттық талдау. Микро топтарға (үш-төрт адамнан) дайын портфельдер беріледі, олар егжей-тегжейлі талданады. Әр портфолиоға қысқаша шолу жасалды. Топ қалған тыңдаушыларды портфолионы зерттеу нәтижелерімен таныстырады.

4 кезең - портфолионы бағалау. Қорытынды кезеңнің мақсаты - портфолио материалдарын бағалау критерийлерімен таныстыру.

Оқытушы орындалған жұмысты сертификаттаудың нақты өлшемдерін беруі керек. Сонымен қатар, бағалау жүйесін студенттермен бірге құруға болады.

Бағалау кезінде дәстүрлі талаптар және материалды ұсыну сипатын көрсететін нақты талаптар бар екенін ескеру қажет. Жалпы критерийлер:

- курстың тақырыбын ашу;
- кәсіби мәселелерді шешуде материалды талдау тереңдігі;
- зерттеліп жатқан құбылыстың біртұтас кәсіби схемаға жүйелену және интеграциялану деңгейі;
- өзіндік идеялар мен басқа кәсіптік салаларда нақты кәсіптік тапсырмаларды дамытудың болашағы;
- таңдалған тұжырымдаманың және орындалған жұмыстағы өзіндік көзқарастың негізділігі;
- кәсіби мәселелерді шешудегі өзіндік ұстаным;
- өтініштерді дәлелдеу;

- жұмыстың тиімділігін бағалау [41].

Бағалаудың нақты өлшемдері:

- презентацияның сапасы (материалдың жарамдылық дәрежесі, тұжырымдар мен қорытындылардың дәлелі, материалды ұсыну әдісі (тілі, стилі және т.б.), шығарманы жобалау ережелерінің сақталуы);

- жұмыстың зерттеу әдістерін қолдану;

- міндетті тақырыптардың болуы.

Портфолио толығымен бағаланады, дегенмен, бөліктердің әрқайсысында басқалармен салыстырғанда рубриканың жалпы салмағын сипаттайтын өзіндік сертификаттау рейтингі болуы.

Сандық бағалау үшін әр түрлі нұсқалар қолданылады, мысалы, бес балдық немесе он балдық шкала. Бағалау құралдары арнайы жасалған кестелер болуы мүмкін.

Оқытылатын курс тақырыбы бойынша жеке портфолио құру. Тақырыптық бөлімдер мен портфолиоға арналған мүмкін тапсырмалар тізімін жасау.

Мысалы, «Тұлғаның эмоционалды әлемін дамыту» портфолиосы. Мақсаты пәні бойынша дәріс сабақтарына материалдарды іріктеу.

Портфолио мазмұны:

«Бұл өте маңызды» айдары.

- ата-ананың күтуі баланың жеке басының психоэмоционалды құрылымын қалыптастырудың маңызды факторы ретінде;

- туу процесінің психологиялық маңызы;

- эмоционалды дамудың алғашқы кезеңдері;

- баланы балабақшаға бейімдеу;

- үш жылдық дағдарыс және оны қалай жеңуге болады;

- ата-аналарға баланың қыңырлығы мен көңіл-күйі туралы не білу керек;

- эмоционалды эскиздер.

«Не істеуге болады» айдары.

- отбасылық сурет - баланың эмоционалды жағдайын анықтауға арналған тест;

- психологиялық түзету әдістері жүйесін құру;

- психокоррекция бағдарламасы;

- топтың психологиялық динамикасы;

- психокоррекциялық жұмыстың тиімділігін талдау;

- ойындар мен жаттығулар.

«Қорытынды» айдары.

3.5 Контент - анализді ұйымдастыру технологиясы

Студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастырудың әр түрлі тәсілдері бар:

- студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін жетілдіретін ынталандырудың болуы;

- студенттерге зерттеу мәселелерін тұжырымдап, шешуге мүмкіндік беретін проблемалық оқыту әдісіне негіздеу;

- сүйемелдеудің әр түрлі әдістері мен формаларын қолдану, зерттеу нәтижелерін ұсыну.

Таңдалған тәсілдердің кез-келгенімен (немесе оларды біріктіре отырып) студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың негізгі міндеті - жеке тәжірибе алу мақсатында студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін өзін-өзі ұйымдастыруға және басқаруға дайындығын (мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін) қалыптастыру.

Бұл жағдайда студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастырудың технологияларын таңдау және жобалау келесі принциптерге сәйкес жүзеге асырылады:

- әдістердің үйлесімділігі мен дәйектілігін және қолданылған әдістерді өзара толықтыруды қамтамасыз ететін тұтастық;

- студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастырудың әр түрлі тәсілдерін олардың дайындық деңгейіне байланысты қолдануға мүмкіндік беретін өзгергіштік;

- ішкі сарапшылардың (студенттердің өздерінен) және сыртқы бақылаушылардың (оқытушылардың, ғылыми жетекшілердің және т.б.) пікірлерін ескеретін диалогтық;

- күрделі математикалық операцияларды қолданбай, оқуға және қолдануға жеңіл болатын студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерін өңдеудің әдістерінің болуы;

- субъективтілік, студенттерге белгілі бір ғылыми мәселелерді зерттеуге мүмкіндік беретін әдістерді таңдауға мүмкіндік береді.

Сонымен, студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруда осы әрекеттің мазмұнының келесі компоненттерін ескеру қажет:

- жеке адамның қажеттіліктерімен анықталатын және қажеттіліктерді, қызығушылықтарды, мотивтерді қамтитын мотивациялық;

- студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысының мақсатын түсіну тереңдігін, олардың осы әрекетті жоспарлау және болжай білу қабілетін сипаттайтын бағдар;

- белгілі бір саладағы жетекші студенттердің білім жүйесін және ғылыми-зерттеу іскерліктерін (ақпаратты алу және өңдеу, білімді практикада қолдану құралдары) қамтитын мазмұнды-операциялық;

- ғылыми қоғамдастықта қабылданған және қоғамның құндылықтарына қайшы келмейтін құндылық қатынасы мен қызмет нормаларына негізделген нормативті және құндылықтарға негізделген т.б .;

- рефлексивті бағалау, оның мәні ғылыми-зерттеу жұмыстарының барысы туралы алынған нәтижелерді болжанған нәтижелермен салыстыру негізінде жүйелі түрде кері байланыс алу болып табылады. Бұл компонент өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалауды қамтиды.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде студенттерді ғылыми-зерттеу жұмыстарына қосу кезең-кезеңімен жүзеге асырылады.

1 кезең - студенттерді позитивті мотивацияны дамытуға бағытталған іс-қимыл үлгілерімен таныстыру; ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастыруға жалпы көзқарас, тиісті дағдыларды дамыту.

Бұл кезеңнің міндеттері:

- ғылыми-зерттеу жұмысына қызығушылықты ояту;

- ғылыми зерттеу процесінде өздігінен білім алу дағдыларының мәнін дұрыс түсінуді қамтамасыз ету;

- ғылыми таным әдістерін ашу.

Бұл кезеңде студенттерге келесі жұмыс түрлері ұсынылуы мүмкін (алгоритмдік талаптар, нұсқаулар негізінде):

- бастапқы идеяларға, ұстанымдарға, заңдылықтарға баса назар аудара отырып, ғылыми жарияланымның құрылымдық-логикалық (схемалық) рефератын құрастыру;

- түйіндеме жазу, жоспар құру, үзінділер, рефераттар, аннотациялар, пайдаланылған дереккөздердің библиографиялық тізімі, оқылатын кітаптардың жүйелілігі.

2 кезең - ғылыми-зерттеу қызметіндегі дағдыларды қалыптастыру - студенттердің әлеуетін жұмылдыруға және белсенді етуге, олардың ғылыми ақпараттармен жұмыс істеуге, саналы және мақсатты түрде шығаруға және оның негізінде субъективті жаңа білім қалыптастыруға деген құштарлығын арттыруға бағытталған.

Бұл кезеңде студенттер баяндама дайындау және оқу, реферат жазу және онымен семинар, ғылыми-практикалық конференцияда сөйлесу, зерттеу (бақылау, эксперимент) жүргізу, жобаны әзірлеу және т.б. енгізілген зерттеу әдістерімен танысады.

Біз басылымдардың мазмұндық талдауы үшін ұсынылған технологияға мысал келтіреміз. Мазмұнды талдау технологиясындағы алғашқы қадам - оқығыңыз келетін мәтіндер жиынтығын анықтау. Зерттелетін мәтіндер жиынтығы әр құжат сәйкес келуі керек көрсетілген критерийлер жиынтығымен анықталады. Бұл өлшемдерге мыналар жатады: мәтіндік құжаттың түрі, оны тарату әдісі, сондай-ақ тарату орны, пайда болу жиілігі, минималды көлемі немесе ұзындығы, пайда болу уақыты.

Талданатын құжаттардың жиынтығы белгілі бір дәрежеде біртекті болуы керек, оны бөліп көрсету керек:

- ресми құжаттар (заңдар, жарлықтар, бұйрықтар, жарғылар және т.б.);

- ресми емес құжаттар (хаттар, күнделіктер);

- зерттеушінің арнайы құжаттары: анкеталар, сұхбат бланкілері, байқау хаттамалары және т.б.;

- зерттеу мәселесі бойынша мақалалар.

Авторлық критерийі бойынша құжаттар, әдетте, бөлінеді:

- жеке (авторлық);

- ұжымдық.

Қарапайым сөздерді санаудағы қателіктердің себебі сол сөздің мағынасын әр түрлі көрсете отырып, әр түрлі контексте қолданылуы мүмкін. Сондықтан,

егер сөздерді санау қолданылса, мұны контекст ескере отырып жасау керек. Мүмкін болатын қателіктерді азайту үшін сіз бірнеше төрешілердің немесе кодтаушылардың немесе зерттеу тобы мүшелерінің пікірлерін қолдана аласыз.

Нақты сөздердің пайда болу жиілігін санау қызықты нәтиже бере алады, бірақ талдаудың басқа бірлігі қолданылған кезде мазмұнды талдау жүргізу мағынасы бар:

- ұғымдар (жеке терминдермен немесе синонимдер тізімімен берілген);
- тақырыптар (мүмкін зерттеу тақырыбына немесе оның кейбір бөлімдеріне сәйкес болуы мүмкін);
- кейіпкерлер (адамдардың аты-жөні);
- оқиғалар, фактілер, әрекеттер, жағдайлар.

Кейіпкерлер немесе оқиғалар туралы сөздерді, тақырыптарды және хабарламаларды зерттеуге негізделген мазмұнды талдау зерттеушінің назарын хабарламаның мазмұнына аударады. Шындығында, бұл зерттеуші кілт сөздер мен сөз тіркестерінің өзіндік сөздігін жасауы керек дегенді білдіреді. Мұндай сөздік, әдетте, зерттеушінің теориялық және интуитивті идеяларының негізінде жасалады, бірақ содан кейін талданатын хабарламалардың жиынтығын тәжірибе жүзінде түзетеді.

Мазмұндық талдаудың семантикалық бірліктерін анықтағаннан кейін зерттеуші талдау бірліктерімен сәйкес келуі немесе сәйкес келмеуі мүмкін есеп бірліктерін анықтайды. Бірінші жағдайда, «өлшеу» процедурасы таңдалған семантикалық бірлікті еске түсіру жиілігін есептеу үшін азаяды, екінші жағдайда - зерттеуші талданатын материал мен жалпы мағынаның негізінде есептік бірліктерді анықтайды, олар:

- мәтіндердің физикалық ұзындығы, таңбалар саны (әріптер), жолдар, абзацтар және т.б .;
- семантикалық бірліктермен толтырылған мәтін аумағы;
- жолдар саны (абзацтар, таңбалар, мәтін бағандары);
- радио, теледидар және т.с.с. тарату ұзақтығы;
- аудио және бейне жазбаларға арналған фильмдер;
- нақты мазмұны бар сызбалар саны, сюжеті және т.б.

Нәтижесінде, мазмұндық-аналитикалық процедурада сіз келесі бөлімшелермен жұмыс жасай аласыз:

- мәтінде қажетті атрибуттың пайда болу саны;
- қалаған атрибуты бар мәтіннің ұзындығының кез-келген сипаттамасы;
- салыстырмалы жиілік (көріністер саны немесе көлем жалпы көлемге бөлінеді).

Талдау бірліктерін сәйкестендіру барысында зерттеуші қандай да бір жолмен топтау, осы топтарды жіктеу және синонимдер мәселесін шешу қажеттілігіне жиі кездеседі. Басқаша айтқанда, категорияларды анықтау қажет болады, яғни, тұжырымдамалық талдау жүргізу.

Концептуалды мазмұнды талдаудың өзегі талдау объектісінің моделі болып табылады, оның ішінде:

- талдау тақырыбының категориялық моделі;

- есеп бірлігі жүйесі;

- өлшеу шараларын (бірліктерін) анықтау.

Нақты зерттеу тәжірибесінде категориялық модель фактілерді жинақтау және зерттеу мақсаттары мен мәтінді бастапқы пилоттық зерттеу барысында кезең-кезеңмен құрылады:

- зерттеудің жалпы мақсаттары мен міндеттеріне, оның объектісіне, тақырыбына негізделген мазмұнды талдаудың мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдау;

- талдаудың семантикалық бірліктерін бөлу (түсіну, тақырып, зерттеу объектісінің қасиеттері);

- талдау категорияларының тізімін құру - категориялар зерттеу объектісінің негізгі түсініктері немесе негізгі сипаттамалары және сәйкес белгілері, эмпирикалық сілтемелер болуы мүмкін;

- объектінің ерекшеліктерінің классификациясын, типологиясын құрастыру;

- мәтіндегі есептік бірліктерді бекіту және оларды тиісті категориялар мен типологиялардың бөлімдерінде жіктеу тәртібін қатаң сипаттау.

Зерттеу үдерісінде мазмұнды талдаудың категорияларын көрсетуге болады. Бұл зерттеу үдерісінде бір мәтіндік массивті мазмұнды талдау әдісін бірнеше рет қолдана отырып өңдеуге болатындығын білдіреді.

Зерттеу үдерісінде болжамдар, зерттеу мақсаттары мен негізгі ұғымдар нақтыланады және өзгеруі мүмкін. Мазмұнды талдау категориялары - зерттеу міндеттеріне сәйкес келетін ең жалпы ұғымдар, олардың анықтамалары мен эмпирикалық көрсеткіштері.

Санаттар жүйесін сауалнамамен салыстыруға болады: санат сауалнамада сұрақ рөлін атқарады және мәтіннен қандай жауап нұсқаларын табуға болатындығын көрсетеді.

Талдау санаттарын құрастырған кезде шектен шығудан аулақ болған жөн. Егер талдаудың категориялары ретінде тым жалпы (дерексіз) ұғымдар қабылданса, бұл мәтінді талдаудың үстірттігін анықтайды және оның мазмұнын ашуға мүмкіндік бермейді. Егер талдау категориялары өте ерекше болса, онда олардың саны тым көп болады. Бұл мәтінді талдауға емес, оның қысқартылған қайталануына әкеледі. Біз талдаудың категорияларын мыналарға қол жеткізуге тырысуымыз керек:

а) тиісті, зерттеу мәселелерін шешуге сәйкес келді;

б) жан-жақты, зерттеудің негізгі ұғымдарының мағынасын жеткілікті түрде толық көрсетті;

в) өзара эксклюзивті (бір мазмұн бірдей көлемде әр түрлі санаттарға енгізілмеуі керек);

г) сенімді, зерттеушілер арасында құжатты талдау барысында қандай санатқа немесе басқа категорияға тағайындалу керектігі туралы келіспеушілік туғызбайтын жағдайлар.

Санаттар тұжырымдалғаннан кейін, оларға сәйкес келетін талдау бірліктерін - зерттеушінің қызығушылығы феноменінің индикаторы ретінде

қызмет ететін сөйлеу тілінің бірліктерін немесе мазмұн элементтерін салыстыру қажет. Жоғарыда айтылғандай, талдаудың ең көп кездесетін бірлігі - бұл сөз, жай сөйлем, пайымдау, тақырып, автор, кейіпкер, әлеуметтік жағдай, жалпы коммуникация және т.б.

Мазмұндық талдаудың күрделі түрлері әдетте біреуімен емес, бірнеше талдау бөлімшелерімен жұмыс жасайтындығын ескеріңіз. Сонымен қатар, сандық әдіс ретінде мазмұнды талдау, жоғарыда көрсетілген есеп формулаларына қосымша, белгілі бір талдау бөлімшесінің қосымша сандық бағаларын енгізуге мүмкіндік береді. Мысалы, бір немесе басқа зерттелген сипаттаманы, кейіпкерді және т.б. еске түсірген кезде сезімнің көріну қарқындылығын бағалауға болады.

Мазмұнды талдауды зерттеу құралы ретінде қызмет ететін бірқатар жұмыс құжаттарының құрылымын алдын-ала әзірлеу қажет. Келесі құжаттар қажет:

- мазмұнды талдаудың жіктеуіші;
- мазмұнды талдау хаттамасы;
- кодтау матрицасы;
- анықтамалық бірліктерді тіркеуге және кодтауға тікелей қатысатын зерттеушіге нұсқау;
- талданатын құжаттардың тізімі.

Мазмұнды талдауға арналған классификатор - бұл барлық категорияларды және талдау бірліктерін жинақтайтын жалпы кесте. Оның негізгі мақсаты - зерттеуде қолданылатын әр санат қандай бірліктермен берілгенін нақты көрсету. Классификатор сұрақ-жауап парағына ұқсас, онда талдау категориялары сұрақтар рөлін, ал талдау бірліктері жауаптар рөлін атқарады. Бұл осы әдістің барлық басқа құралдарының мазмұнын анықтайтын мазмұнды талдаудың негізгі әдістемелік құжаты.

Мазмұнды талдаудың хаттамасында, біріншіден, құжат туралы ақпарат (оның авторы, жарияланған уақыты, көлемі және т.б.); екіншіден, оны талдау нәтижелері (талдаудың белгілі бірлігі пайдаланылған жағдайлардың саны және талдау категорияларына қатысты қорытындылар).

Күрделі жіктеу сызбасын қолдана отырып, мазмұнды талдауды жүргізу кезінде анализ бірліктерін - кодтау матрицасын тіркеуге арналған арнайы кесте жасалады. Оның пішіні мен сыртқы түрі әр түрлі болуы мүмкін, барлығы нақты тапсырмаға, үлгінің мөлшеріне және т.б. байланысты. Әр нақты құжаттың мазмұнын талдау хаттамасы осы құжатқа қатысты барлық кодтау матрицаларының мәліметтерін санау негізінде толтырылады.

Мазмұнды талдаудың маңызды шарты - кодтаушы нұсқаулықты әзірлеу - берілген талдау бірліктерін кодтау және жазу арқылы эмпирикалық ақпаратты жинайтын адамға ережелер мен түсіндірулер жүйесі. Нұсқаулықта кодтаушының әрекеті нақты және бір мәнді түрде көрсетілген, классификатормен жұмыс істеу ережелері, матрицалар мен протоколдарды кодтау, зерттеу тақырыбы болып табылатын мәтіндерден нақты мысалдар келтірілген, даулы істерді қалай жүргізу керектігі көрсетілген. Келесі саты - ғылыми білім беру, өзін-өзі дамыту және

өзін-өзі жетілдіру шарттарының бірі ретінде шығармашылық рефлексиялық қызметті игеру арқылы зерттеу жұмысының дағдыларын жетілдіру.

3.6 Өзіндік жұмысты ұйымдастыру технологиясы

Қазіргі білім беру үдерісінде оқу үдерісі субъектілерінің өзіндік жұмысын ұйымдастырудан гөрі маңызды және күрделі мәселе жоқ. Бұл мәселенің маңыздылығы білім берудің белсенді парадигмасына көшуге байланысты алатын өзіндік жұмыстың жаңа рөлімен байланысты. Осы ауысудың нәтижесінде дербес жұмыс оқу үдерісін ұйымдастырудың жетекші формасына айналады, сонымен қатар оны жандандыру мәселесі туындайды.

Өздік жұмысты жандандыру уақыт көлемінде көрінетін көлемнің жай өсуін білдірмейді. Мәселен, бүгінде Ресейде қолданылатын оқу бағдарламаларында дәрістер мен өзіндік жұмыстардың ара қатынасы сирек 1: 1-ден асады. Еуропа елдерінде және АҚШ-та дәрістерге арналған жалпы уақыттың азаюына және студенттердің өзіндік жұмыстарының уақытының шамамен 1:3 артуына тұрақты тенденциясы байқалады. Бұл студенттердің өздік жұмыстарына уақытты сабақ уақытының дәріс түрімен салыстырғанда үш есе артық болуы, бұл білім беру сапасын арттыру мен мамандарды даярлау үшін ең тиімді болып саналады. Міндет - мектеп пен университеттік білім берудің сапалы жаңа мақсаттарына жетудегі өзіндік жұмыстың тиімділігін арттыру.

Студенттік өзіндік уақыттың 50%-ы бүгінгі таңда келесі себептер бойынша күтілген нәтижелерді бермейді:

- оқытылатын курстар аясында әр түрлі оқытушылар жүзеге асыратын өзіндік жұмыстың мазмұны жаңа мақсаттармен - құзіреттіліктерді қалыптастырумен тікелей байланысты емес;

- қазіргі уақытта тәуелсіз жұмысқа назардың болмауы, әлсіз бақылауға, жеткіліксіз сараланауға және өзгергіштікке байланысты, бұл субъектілердің жеке мүмкіндіктері, қажеттіліктері мен мүдделерін минималды түрде ескереді, өзіне жүктелген міндеттердің сапалы орындалуын қамтамасыз ете алмайды [42].

Жасыратыны жоқ, өзіндік жұмыстарға арналған тапсырмалардың айтарлықтай бөлігі мүлде орындалмайды, олар формальды түрде орындалады. Сонымен, оқу-тәрбие үдерісіндегі өзіндік жұмысты жандандыру оның жаңа білім беру мақсаттарына жетудегі рөлін едәуір арттыруды, проблемалық сипат беруді, субъектілерді оны білім беру және кәсіби құзіреттілікті қалыптастырудың жетекші құралы ретінде қарастыруды білдіреді.

Студенттердің өзіндік жұмысы (СӨЖ) бұл тапсырма бойынша және оқытушының әдістемелік басшылығымен, бірақ оның тікелей қатысуынсыз орындалатын жоспарланған жұмыс. Бұл білімді тереңдетуге және кеңейтуге, танымдық іс-әрекетке қызығушылықты қалыптастыруға, таным процесі әдістерін игеруге, танымдық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Өздік жұмыс орасан зор дидактикалық потенциалға ие, өйткені оның барысында оқу материалын игеру ғана емес, сонымен қатар оның кеңеюі, ақпараттың әр түрлі

түрлерімен жұмыс істеу қабілетін қалыптастыру, аналитикалық қабілеттерін дамыту, оқу уақытын бақылау және жоспарлау дағдылары қалыптасады [150].

Студенттердің өзіндік жұмысы сыныптық және сыныптан тыс болып бөлінеді. Сыныптағы өзіндік жұмыс әр түрлі бақылау түрлерінен, семинарлар барысында шығармашылық және практикалық тапсырмалардан тұрады, студенттер аптасына екі рет белгілі бір пәнмен айналысады.

Сыныптан тыс өзіндік жұмыс дәстүрлі түрде жазбаша үй тапсырмасын орындау, бұрын тыңдалған дәріс материалын практикалық сабақта талдауға дайындау, жеке қысқаша баяндама дайындау, реферат, курстық жоба және т.б. Ол пәнді оқудың барлық кезеңінде ұйымдастырылған және қатаң белгіленген нормативтік стандарттарға ие емес.

Қазіргі уақытта оны ұйымдастырудың негізгі критерийлері - бұл тәуелсіз жұмыстың нәтижелері мен тапсырмаларды орындау үшін техникалық жағдайлардың бақылауы.

Бақылауды жүзеге асыру студенттерге теориялық материалды әдіснамалық тұрғыдан дұрыс және аз уақыт жұмсамай игеруге және белгілі бір практикалық есептерді шешуге дағдылануға көмектеседі. Бақылаудың түрі: түзетуші, анықтау, қорытынды және өзіндік бақылау. Түзетуші бақылауды оқытушы сұхбат немесе тест түрінде жеке сабақтар кезінде жүргізеді. Анықтамалық бақылау алдын-ала дайындалған жеке оқу жоспарына сәйкес орындалады немесе өзіндік жұмыстың аяқталған кезеңдерінің нәтижелерін бағалау үшін нақты тапсырманы орындау қажет. Өзін-өзі бақылауды құрастырылған бағдарламалық мәселелер бойынша пәнді оқыған кезде студенттің өзі жүзеге асырады. Қорытынды бақылау - бұл студенттерді барлық жұмыс түрлері бойынша сертификаттау.

Сонымен қатар, бақылаудың қосалқы түрі бар - өзіндік жұмысты ұйымдастырудың сапасын бақылау, ол пікір, рейтинг, ұсыныстарды анықтау үшін студенттік сауалнаманы қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Өзіндік жұмыс барысында техникалық шарттар интернетке ақысыз қолжетімділік пен кәсіби компьютерлік бағдарламаларды, ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді (қажетті әдебиеттер, бағдар карталары, алгоритмдер мен жұмыс үлгілері, нормативтік талаптар және т.б.) және туындаған мәселелер бойынша кеңес алу мүмкіндігін қамтиды. Психологиялық тұрғыдан алғанда СӨЖ мақсатты, ішкі негізделген, субъектінің өзі және оның қызметі мен процесі бойынша құрылымдалған деп анықтауға болады.

Студент өзі алдына мақсат қояды, оған жету үшін ол тапсырма мен жұмыс түрін таңдайды. Бұл жағдайда тәуелсіздік - бұл адамның белсенділігінің маңызды көрсеткіштерінің бірі. Оқушылардың тәуелсіздігінің сыртқы белгілері: жұмысты мақсатқа (тапсырмаға) сәйкес жоспарлау, жұмыстарды дайындау, оқытушының тікелей қатысуынсыз тапсырмаларды орындау, орындалған жұмыстың барысы мен нәтижесін жүйелі түрде өзін-өзі бақылау, оны түзету және жетілдіру.

Өздік жұмыстың бес деңгейі бар. Бірінші деңгей - ақпараттың тура және трансформациялық түрде көбеюі. Екінші деңгей - модель бойынша өзіндік

жұмыс. Үшінші деңгей - қайта құру, тәуелсіз жұмыс. Төртінші деңгей - эвристикалық тәуелсіз жұмыс. Бесінші деңгей - шығармашылық (зерттеу) өзіндік жұмыс.

Өздік жұмысты тиімді орындау үшін білім беру стратегиясын - әр түрлі оқу міндеттерін шешуге бағытталған арнайы ұйымдастырылған іс-әрекеттің тұрақты жиынтығын игеру қажет.

Оқыту стратегиялары өзіндік жұмыстың мазмұны мен технологиясын анықтайды. Адамды жиынтықтан нақты әрекеттерді таңдау қажеттілігінің алдына қоя отырып, олар студенттердің бағдарлау және орындау әрекетін сипаттайды және өзіне белгілі бір дағдыларды құрайды, олар ақпаратты өңдеудің, бағалаудың, бақылаудың және реттеудің жақсы бекітілген әдістерін қамтиды. Оларды қалыптастыру процесі бастауыш мектепте басталып, оқудың барлық кезеңінде жалғасады: әр түрлі оқу әрекеттері мен алгоритмдер (тапсырмалар орындау кезінде) автоматты түрде білім беру қызметіне кіреді.

Білім беру стратегиясының негізгі компоненттері [42]:

- болашаққа білім беру қызметін ұйымдастыруды анықтайтын ұзақ мерзімді мақсаттар (жоспарлар, бағдарламалар, білім беру мақсаттарына жету);

- білім беру мақсаттарына қол жеткізу жүзеге асырылатын технологиялар (әдістер);

- білім беру мақсаттарына қол жеткізуді және білім беру қызметін басқаруды қамтамасыз ететін ресурстар.

Олардың құрамын құрайтын оқу әрекеттері мен алгоритмдері білім беру тапсырмасын қабылдауға және түсінуге, оның орындалу барысын жоспарлауға, нәтижені бақылауға және бағалауға мүмкіндік береді.

Оқу іс-әрекетінің процедуралық сипаттамаларына сәйкес (ақпаратты алу және өңдеу, оқу жұмысын жоспарлау, бақылау және бағалау) студенттердің білім беру стратегияларын екі топқа бөлуге болады:

- танымдық стратегиялар: оларға кіретін білім беру қызметі білім беру ақпаратын өңдеуге және игеруге бағытталған;

- оқу әрекетін ұйымдастыратын және басқаратын метакогнитивті стратегия.

Танымдық оқыту стратегиялары:

- қайталау (жаттау, қайта жазу, белгілеу т.б.);

- пысықтау (жазбалар алу, мысалдарды таңдау, салыстыру, пәнаралық байланысты орнату, қосымша әдебиеттерді пайдалану, тұжырымдамалық ағаш құру және т.б.);

- ұйымдастыру (тақырып бойынша топтау, классификация, кесте, диаграмма, түйіндеме жазу және т.б.).

Метакогнитивті оқыту стратегиясына мыналар кіреді:

- жоспарлау (жоспар құру, мазмұнды құру логикасы, мақсат қою және т.б.);

- байқау (қол жеткен нәрсені бағалау, өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру, теорияны практикада қолдану, тақырып бойынша рефераттар құрастыру, басқа ғылыми дереккөздерге сілтеме және т.б.);

- реттеу (өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау, қосымша ресурстарды пайдалану, ерікті реттеу, міндеттердің белгілі бір реттілігі және т.б.).

Осылайша, егжей-тегжейлі тексеруден кейін өздік жұмыс кәсіби құзыреттіліктің қалыптасуына ықпал етіп қана қоймайды, сонымен бірге әдістемелік жетілуді, өзін-өзі ұйымдастыра білу және білім беру іс-әрекетін бақылауды дамыту процесін қамтамасыз етеді. Бұл аспект әсіресе маңызды болып көрінеді, өйткені болашақ маман кәсіби іс-әрекеттің субъектісі ретінде өзін-өзі дамытуға, өз іс-әрекетін жобалауға және өзгертуге қабілетті маман ретінде қалыптастыруды көздейді.

Осыған байланысты студенттердің өзіндік жұмысы тек кәсіби құзыреттерді игеру ғана емес, сонымен қатар кәсіби мәселелерді тәуелсіз шешудің әдіснамалық негіздерін қалыптастыру тұрғысынан қарастырылуы керек.

Жоғары білім жүйесін модернизациялаудың инновациялық ресейлік және шетелдік тәжірибесі көрсеткендей, студенттердің өзіндік жұмысының тиімділігін жүйеге қойылатын келесі талаптар мен оны жүзеге асыру шарттарын орындау арқылы арттыруға болады.

Біріншіден, өзіндік жұмысқа арналған сағаттардың саны артуы керек. Дәрістер мен оқытудың белсенді формаларының арасындағы арақатынас 1-ге тең болуы керек. Оқу жоспарына студенттердің өздері таңдауы үшін, өз бетінше оқуы үшін жеке курстар мен олардың бөлімдерін енгізу ұсынылады.

Екіншіден, өзіндік жұмыс білім беру бағдарламасында және оның пәндік-белсенді модульдерінде көрсетілген жалпы және арнайы құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталуы керек. Ол үшін өзіндік жұмысты пәндік-белсенді модульдердің құрамына олардың элементі ретінде қосу қажет.

Үшіншіден, бақыланатын тәуелсіз жұмысқа көшу керек, ол үшін оны жоспарлау сапасын жақсарту қажет. Студенттердің өзіндік жұмыстарына бөлінетін уақыт оқу пәндерінің бағдарламаларында жазылуы керек және әр пән бойынша тәуелсіз оқу тапсырмаларының барлық түрлерін орындаудың ақылға қонымды стандарттары негізінде есептелуі керек. Өздік жұмысты жоспарлау, оның мақсаттарын, мазмұнын және мерзімдерін айқындау тек пәндік логикамен ғана емес, сонымен қатар жалпы білім беру бағдарламасында, пәндік іс-әрекет модульдерінің бағдарламаларында және білім беру пәндерінде бекітілген құзыреттіліктерді қалыптастырудың жалпы логикасымен байланыстырылуы керек.

Бақылауды және өзін-өзі бақылауды жүзеге асыру үшін әр семестрдің басында күндізгі бөлімде оқитын студенттерге өзіндік жұмыс кестелері берілуі керек. Жеке оқу жоспарына өткен студенттер үшін өзіндік жұмыстардың жеке кестелері жасалуы керек.

Бақылау жағдайларын жақсарту үшін оқытушының жетекшілігімен осы мақсат үшін арнайы белгіленген сағаттар аясында жүзеге асырылатын студенттердің өзіндік жұмыстарының формаларын көбейту қажет.

Бірқатар талаптар өзіндік жұмыстарға арналған міндеттердің мазмұны мен формасына қатысты.

Міндеттер құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталған және проблемалық сипатқа ие болуы керек, оған сараланған және әр түрлі сипат беру үшін және студенттердің жеке мүмкіндіктері, қажеттіліктері мен мүдделерін толығымен ескеру үшін өзіндік жұмыстардың түрлері мен әдістерінің көбеюі керек. Бұл студенттердің таңдаған тапсырмаларын кеңірек қолдануға жағдай туғызуы керек. Тәжірибеге құзыреттіліктердің жеке компоненттерін біріктіру және кең жалпы және пәндік құзыреттіліктерді қалыптастыру үшін қажет интегративті негізде (ішкі және пәнаралық мазмұн) құрылған тәуелсіз жұмыс үшін тапсырмалар санын көбейту қажет. Ол үшін квази-кәсіптік немесе оқу-кәсіби іс-әрекеттің сипатын бере отырып, өзіндік материалдарды қолдану негізінде өзіндік жұмыстарға арналған тапсырмаларды қолдану қажет. Сонымен қатар студенттердің оқу және кәсіби іс-әрекеттері форматында жүргізілетін өзіндік жұмыстарды жұмыс берушілер өкілдерінің қатысуымен кеңейту қажет.

Студенттердің сапалы және бейресми өзіндік жұмысына деген жауапкершілігін арттыру үшін бақылау жүйесін өзгерту қажет: білім беру бағдарламасын іске асыруды есепке алу және бағалау үшін кредиттік-модульдік жүйеге ауысу, сонымен қатар баллдық-рейтингтік жүйені және компьютерлік тестілеуді қолдана отырып студенттердің оқу жетістіктерін бағалау. Сонымен қатар студенттердің оқу және шығармашылық қызметтегі жетістіктері үшін марапаттаудың нысандары мен әдістерін (стипендиялар, бонустар, марапаттау ұпайлары, гранттар және т.б.) кеңейту және арттыру қажет.

Білім алудағы олардың жауапкершілігін арттыратын студенттердің өзіндік іс-әрекетінің жаңа формасы өзіндік білім беру бағытын жобалау болуы керек. Фокус тұрғысынан студенттердің жеке бағыттарының келесі нұсқалары ұсынылады:

- білімге бағытталған;
- өзін білімді тұлға ретінде қалыптастыру;
- болашақ маман ретінде өзін-өзі қалыптастыру;
- ғылыми қызмет туралы.

Өздік жұмыс жүйесін құру оның құндылығын, көлемін, күрделілігін және шығармашылық табиғатын арттыру қағидаты бойынша жүргізілуі керек. Соңғы курстарда оқу және кәсіби қызмет аясында өзіндік тапсырмалардың көп бөлігі орындалуы керек.

Университетте өзіндік жұмысты ұйымдастырудың жаңа жүйесіне көшу үшін қажетті жағдайлар жасалуы керек.

Оқыту жеке білім беру бағыттарында жүзеге асырылатын оқу үдерісінің жеке бағытталған ұйымына көшу. Студенттер бір семестрге арнайы оқытушының жетекшілігімен құрылған, әдетте студент таңдайтын уақытша топтарда оқытылады.

Заманауи гуманитарлық білім беру және ақпараттық технологияларды квазимеханикалық және оқу-кәсіптік қызметтің оқу үдерісіне енгізу [156].

Өз бетінше жұмыс жасау үшін жаңа буынның үнемі жаңартылып отыратын тапсырмаларының жеткілікті санын құру.

Профессорлық-оқытушылық құрамның өзіндік жұмысын ұйымдастыру жүйесін жаңарту мәселелері бойынша жетілдіру.

Оқытушының жеке оқу бағыттары бойынша оқуға көшу кезіндегі студенттермен өзара әрекеттесуінің жаңа сипаты негізіндегі оқытушы, модератор және кеңес беру функцияларын игеруі.

Оқу жүктемесін және оған қосылған студенттер мен оқытушылар үшін өзіндік жұмысты жоспарлау мен есепке алудың кредиттік модульдерінің бірыңғай жүйесіне көшу.

Аудитория қорын кеңейту, студенттердің өздік жұмысы үшін қажетті оқу жабдықтарының, компьютерлік техниканың және басқа құралдардың санын көбейту.

Студенттердің жатақханаларда, кітапханаларда, компьютерлік сыныптарда өздік жұмысы үшін қажетті жағдайлар жасау.

Оқу құралдарын тез шығаруға, студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруға компьютерлік қолдау көрсету, оқу жетістіктерін автоматтандырылған есепке алу, өзін-өзі бақылау және білімді бағалау.

Осылайша, егжей-тегжейлі тексеруде тәуелсіз жұмыс кәсіби құзыреттіліктің қалыптасуына ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар студенттердің әдістемелік жетілуін дамыту процесін қамтамасыз етеді, өзіндік іс-әрекеттің өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі бақылау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл аспект әсіресе маңызды болып көрінеді, өйткені болашақ маман кәсіби іс-әрекеттің субъектісі ретінде қалыптасады, өзін-өзі дамытуға, жобалау мен өзгертуге қабілетті.

Осыған байланысты студенттердің өзіндік жұмысы тек кәсіби құзыреттіліктерді игеру ғана емес, сонымен қатар кәсіби мәселелерді тәуелсіз шешудің әдіснамалық негіздерін қалыптастыру тұрғысынан қарастырылуы керек.

4. БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІ СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ УӘЖДІК ӘЛЕУЕТІН ӨЗЕКТЕНДІРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

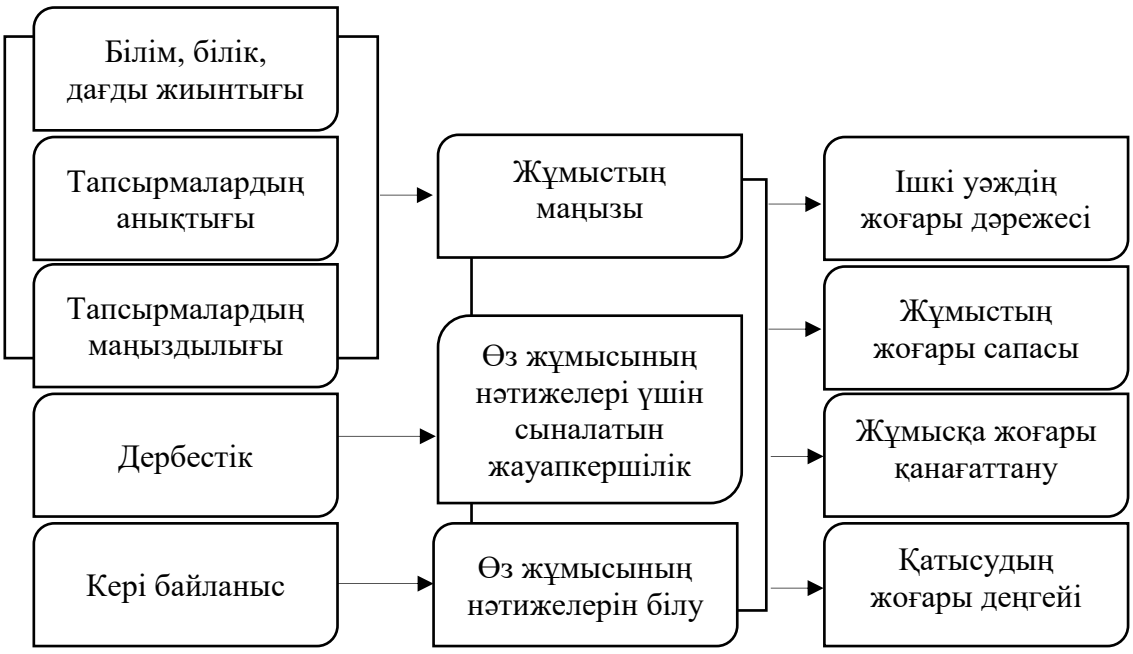
4.1 Білім беру ортасының уәждік әлеуетін өзектендіру технологиясы

Танымдық уәжді қалыптастыру білім беру үдерісіндегі негізгі мәселе болып табылады, өйткені білім беру нәтижесі оған жеткілікті дәрежеде байланысты. Әсіресе, бұл мәселе мектеп оқушылары мен студенттердің білім беру қызметінде сыртқы себептер басым болған жағдайда өткір болып отыр. Оқу-жаттығудың ішкі уәждемесінің болмауы және сыртқы уәждердің шамадан тыс айқын көрінуі қазіргі заманғы білім берудің сипатты белгілері болып табылады, бұған тек оқытушылар ғана емес, сонымен қатар білім беру үдерісі субъектілерінің қызметіндегі уәждеме мәселелері бойынша арнайы зерттеулер де көрсетеді.

Ұсынылған технологияны әзірлеу және қолдану мақсаты - мектеп пен ЖОО-да білім беру үдерісі субъектілерінің оң ішкі уәждемесін қалыптастыруға ықпал ететін білім беру ортасының ресурстарын іздестіруді және жандандыруды қамтамасыз ету.

Технологияның теориялық негіздері

Қазіргі менеджментте Р. Хекман мен Г. Олдхэмнің еңбек уәждемесінің моделі өте танымал, ол қызметкерлердің ішкі уәждемесін дамытуға және жоғары уәждемелік әлеуетке ие ортаны құруға бағытталған [43]. Бұл модель білім беру саласы үшін де қолданбалы мәнге ие болуы мүмкін, атап айтқанда Р. Адлер жұмысында апробацияланған. Жүйенің барлық құрамдастарының тұтас көрінісі 4.1-суретте көрсетілген.

Сурет 4.1- Жүйенің барлық құрамдастарының тұтас көрінісі

Осы теорияға сәйкес, адамның ішкі уәждемесінің жоғары деңгейін, оның атқарылған жұмысына қанағаттануын, сондай-ақ қызметтің жоғары нәтижелерін анықтайтын үш психологиялық жағдай бар:

- қабылданатын жұмыстың маңыздылығы, яғни адам өз еңбегін маңызды, құнды нәрсе ретінде қабылдайтын дәреже;

- жауапкершілікті сезіну, адамның өз жұмысының нәтижелері үшін жауапкершілікті сезіну дәрежесі;

- нәтижелерді білу, яғни адамның өз еңбегінің тиімділігін немесе нәтижелілігін түсіну дәрежесі.

Бұл модельді жасаушылардың пікірінше, егер адамға ұсынылған жұмыс барлық үш психологиялық жағдайды тудыратындай ұйымдастырылса, онда жұмыс нәтижелері, қанағаттанушылық және уәж барынша жоғары болады, тіпті егер бұл жұмыс сыртқы ынталандырумен бекітілмесе де.

Мұндай психологиялық жағдайлар адамға ұсынылған жұмыс пен оның міндеттері мынадай бес сипаттамаға ие болған жағдайда пайда болады:

- бұл жұмыс адамның әр түрлі қабілеттері мен іскерліктерін (білім, білік, дағды жиынтығы) тартуды көздейді;

- егер адам осы жұмыстың пайдалы жақтарын көріп, оның жұмысы (егер ол үлкен процестің тек бір кезеңін ғана көрсетсе) басқа кезеңдермен қалай байланысты екенін және оны орындау сапасы бүкіл процеске қалай әсер ететінін білсе (міндеттердің сенімділігі);

- егер бұл жұмыс ол үшін, өзгелер үшін, мүмкін, бүкіл қоғам үшін маңызды болса (тапсырмалардың маңыздылығы);

- егер бұл жұмыс белгілі бір бостандықты, тәуелсіздікті, өз қалауы бойынша әрекет етуді, жұмысты жоспарлауды, оны жүзеге асыру тәсілдерін (тәуелсіздік, дербестік) қамтамасыз етсе;

- егер бұл жұмысты орындау жұмыстың тиімділігіне қатысты тікелей және анық ақпарат алумен (кері байланыс) ілесе жүреді.

Аталған жұмыс сипаттамаларының алғашқы үшеуі адамда орындалатын жұмыстың маңыздылығын сезінеді; дербестік адамның өз қызметінің нәтижелері үшін жауаптылықты әкеледі; конструктивтік кері байланыстың болуы адамға өз жұмысының нәтижелерін білуді береді.

Әр түрлі қызмет салаларында эмпирикалық растау алған осы үлгіні негізге ала отырып, басшының, ал біздің жағдайда мектеп педагогы немесе жоғары оқу орны оқытушысы ұсынылған оқу жұмысы аталған бес сипаттамадан тұрады. Сол кезде білім беру кеңістігі жоғары ынталандырушы әлеуетке ие болады, онда студенттердің танымдық қажеттіліктері табысты ашылатын болады.

Қаралған үлгіге сәйкес, оны білім беру үдерісінде қолданудың тиімділігін арттыруға көмектесетін әдістер мен тәсілдерді бөліп көрсетеміз:

1) Оқу қызметінің сипаты және оның студенттердің кәсіби-тұлғалық дамуы үшін маңызы.

Сонымен, оқу іс-әрекеті студенттерде олардың жұмысының маңыздылығы туралы тәжірибе ояту үшін құрылуы керек. Бұл, егер осы оқу жұмысын орындау

кезінде студенттің әр түрлі біліктері, дағдылары мен білімі жұмылдырылса, сонымен қатар, ол белгілі, мақсатқа сай, өзекті және маңызды болуы тиіс.

Қойылған мақсатқа қандай жолмен қол жеткізуге болады? Заманауи білім беру технологиялары белсенді әдістердің үлкен таңдауын ұсынады: оқушылардың белсенділігін, бастамаларын, дербестігін және шығармашылығын ынталандыратын проблемалық оқыту; ойын технологиялары, тренингтік технологиялар. Сонымен қатар, кейс-технологиялар әдісі, портфолио, жобалар әдісі және т. б. кеңінен тарайды. Бұл әдістер студенттердің шығармашылық және интеллектуалдық әлеуетін белсенді түрде іске қосып қана қоймай, нәтижесінде жауапкершілік пен қызығушылық сезімін тудыра отырып, практикалық міндеттерді, өзекті мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Дәріс пен семинар сияқты оқу қызметін ұйымдастырудың дәстүрлі формалары, егер олар белсенді оқытудың әр түрлі тәсілдерін қамтыса, үлкен мотивациялық әлеуетке ие бола алады.

Зерттеулер көрсеткендей, тым күрделі тапсырма уәждемені төмендетеді. Сонымен қатар, бұл іс-әрекет студенттердің ақылға қонымды іскерліктері мен дағдыларын арттыруы тиіс.

Осы зерттеуден басқа, олар өсуге, жетістіктерге, өзін-өзі құрметтеуге ұмтылатын адамдар, әдетте, тартылатын біліктер мен дағдылардың маңыздылығы мен әр түрлілігін арттыру арқылы орындалатын қызметті байытуға оң әсер ететінін анықтады.

2) Тәуелсіздік және студенттердің ЖОО-да өз білім алу үшін жауапкершілік алуы.

Уәж психологиясының негізгі қағидаларының бірі - таңдаудың болмауы, дербестіктің толық шектелуі, шамадан тыс бақылау адамның өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілікті сезінуін, өзін-өзі анықтау мүмкіндігін азайтады және осылайша адамның ішкі уәждемесін толығымен жояды.

Көптеген университеттерде студенттердің білім беру қызметі айтарлықтай реттелген және еркін таңдау үшін шектеулі мүмкіндіктер қалдырады: студенттер оқытудың мазмұны мен әдістерін талқылауға қатыспайды; міндетті пәндердің үлкен тізімі бар және таңдау бойынша факультативтік пәндер әлдеқайда аз; жұмыстар мен емтихандарды тапсыру мерзімдері белгіленген және т.б. мұндай жағдайда студент өзінің оқу іс-әрекеті үшін толық жауапкершілікті сезінбейді, тәрбиелік міндеттерді орындауға саналы түрде жүгінеді.

Студенттерге оқытушылармен тығыз қарым-қатынаста болған жағдайда өздерінің оқу қызметін дербес құруға мүмкіндік беретін әдістер мен стратегияларды пайдалана отырып, оқытушылар студенттерге үлкен дербестік бере алады.

Білім беру үдерісінде студенттердің дербестігін арттыру бойынша келесі ұсыныстарды бөліп көрсетуге болады:

- мүмкіндігіне қарай студенттерге таңдау еркіндігін беріңіз - не үйрену, қалай үйрену және қашан үйрену;

- студенттерге курстың оқу бағдарламасын құруға қатысуға рұқсат етіңіз. Оларға міндетті тақырыптардан басқа студенттің таңдауы бойынша тақырыптар

тізімін ұсыныңыз. Егер бағдарламаның мазмұны өзгертіле алмайтын болса, студенттерге олардың егжей-тегжейлі оқитын тақырыптарын және жалпы шолу жеткілікті болатын тақырыптарды таңдауға болады.

- семинар сабақтарын дайындау үшін студенттерге үш-төрт адамнан жұмыс топтарына бөлуді ұсыныңыз. Оларға тізімнен семинар тақырыбын таңдауды ұсыныңыз немесе олар үшін маңызды және қызықты болатын өз тақырыбын ұсынуға рұқсат етіңіз. Жұмыс тобы семинарды ұйымдастыру және дайындау бойынша барлық жұмысты, оның ішінде оны өткізу, басқа студенттерді семинар және т.б. жұмысына қосу бойынша жұмысты өз мойнына алуы тиіс.

- дәрістерде, әсіресе оқу тобы шағын болса, алынған жауаптардың негізінде аудиториямен бірге дәрістің одан әрі жоспарын жасауға болады.

- студенттерге зерттелетін мәселелерді түсінудің қандай тәсілдері болуы мүмкін, мысалы, қарастырылып отырған құбылыстың қандай да бір ғылыми мектепте, ғылыми парадигмада қалай түсіндірілуі мүмкін деп ойлауды ұсыныңыз.

- студенттерге қандай да бір зерттеу, эксперимент нәтижелеріне қатысты болжамдарды болжауды, айтуды ұсыныңыз.

- егер мүмкіндік болса, студенттерге бақылау жұмыстарын, рефераттарды, жазбаша жұмыстарды тапсыру мерзімін таңдауға мүмкіндік беріңіз (әрине, тексеру тестінен басқа).

- студенттерге қорытынды немесе аралық білімді бақылауды ұйымдастыруға қатысуды ұсыныңыз: олар сіз тәжірибеде қолдана алатын сұрақтар, тест тапсырмалары мен басқа да бақылау түрлерін ойлап тапсын. Мұндай жұмыс студенттерге тек өз білімін тексеру ғана емес, сонымен қатар сұрақтар қоюға, дұрыс тапсырмалар жасауға үйретеді. Сонымен қатар бұл жұмыс студенттің қорытынды есеп беру формасы ретінде бағалануы және есептелуі мүмкін.

- студенттерге олардың білімдерін бағалаудың критерийлері мен нысанын әзірлеуді ұсыныңыз. Мұндай жұмыс үшін жұмыс топтарын құру керек, содан кейін ұсынылған нұсқалардың ішінен ең жақсысын таңдауға мүмкіндік береді, оны кейін Сіз жұмыста пайдалануға болады.

- студенттік презентациялар мен жобаларды бағалау үшін студенттерге осы жобаларды сізбен бірге бағалайтын қазылар алқасын құруды ұсыныңыз.

- студенттердің өздері немесе әрбір жұмыс тобының өкілдері таңдаған жұмыс тобына кері байланысты ұйымдастыру бойынша жұмыстың бір бөлігін жіберіңіз. Осылайша, туындаған мәселелерді шешу үшін ішінара жауапкершілік жұмыс тобына жүктеледі.

3) Кері байланыс және студенттердің білім беру қызметінің нәтижелерін білу.

Қазіргі педагогикалық практикада кері байланыс танымдық уәжді және жалпы оқуға ынталандыруды қалыптастырудың өте тиімді құралы ретінде қарастырылады. Студент өзінің оқу қызметін талдау және қалыптасқан жағдайды оқытушыдан алған өзінің жетістігіне немесе қандай да бір пәнді

меңгерудегі сәтсіздігіне қатысты ақпараттың негізінде ғана түзету мүмкіндігіне ие болады. Алайда, мұндай кері байланыс оқу курсының соңғы кезеңінде, қорытынды нәтиже түрінде орын алады.

Екінші жағынан, оқытушыға студенттерден кері байланыс оқу пәнін оқыту сапасын арттыруға баға жетпес көмек көрсете алады. Оқу жоспарында қарастырылған қорытынды бақылау, оқытушыға студенттердің білім деңгейі туралы ақпарат береді, бірақ оқытушының курсты жетілдіруіне әсер етпейді. Сонымен қатар, егер оқытушы осы сауалнаманың егжей-тегжейлі мәліметтерін алмаса, факультет әкімшілігі ұйымдастыратын оқу сапасын бағалау тиімді болмайды. Кез-келген жағдайда бұл сұраудың нәтижелері студенттердің оқыған курсы бойынша алған білім деңгейіне әсер етпейді.

Осылайша, оқытушының бүкіл семестр бойы жылдам кері байланысты ұйымдастыруы тиімдірек болып табылады. Дәл осындай байланыс оқытушыға студенттердің үлгерімін бағалауға, білім берудің қаншалықты тиімді екенін анықтауға, сондай-ақ оқу үдерісіне уақытылы түзетулер енгізуге мүмкіндік береді. Әрине, мұндай кері байланыс оқытушының қосымша күш-жігерін, тыңдауға және жауап беруге дайын болуын, олардың іс-әрекеттеріндегі өзгерістерге дайын болуын талап етеді. Кері байланысты ұйымдастыра отырып, оқытушы оның қасиеттері туралы есте ұстауы керек:

- бұл сын емес, студенттер тарапынан шағым емес, ойға ақпарат;
- оқылатын курсты игерудегі студенттердің табыстылық деңгейінің көрсеткіші, сондай-ақ оқытушы ұйымдастырған оқу курсын оқып-үйрену қызметінің тиімділігі;
- егер оның тиімділігін арттыру жолдары мен әдістері туралы нұсқаулар болмаса, тиімсіз;
- кері байланыс тұрақты және конструктивті сипатта болған кезде тиімді.

Кері байланысты қолдану нәтижесінде оқытушы келесі мәліметтер туралы ақпарат ала алады:

- студенттердің өткен дәріс тақырыбы, бөлімі, модулі немесе жалпы оқу курсы бойынша материалды қаншалықты жақсы меңгергендері;
- материалды оқу барысында студенттер қандай қиындықтарға тап болды немесе туындады;
- оқитын курспен студенттердің қанағаттану дәрежесі қандай;

курс бағдарламасы қаншалықты өзекті, мазмұнды және қызықты;

- оқытушы қолданатын стратегиялар мен оқыту әдістері қаншалықты тиімді;
- оқытушы қызметінің немесе жеке басының басқа факторлары студенттердің материалды меңгеру тиімділігіне қалай әсер етеді;
- курсты тиімді ұйымдастыру бойынша қандай ұсыныстарды студенттер айтуы мүмкін.

Кері байланыс қашан жүргізіледі?

Оқытушы барлық оқу курсы ішінде кері байланыс алуды ұйымдастыра алады. Бұл мәселеде кері байланысты ұйымдастыру мақсаты шешуші рөл атқарады. Мысалы, егер оқытушы өз алдына нақты сабақта немесе нақты

тақырып бойынша білімді меңгеру деңгейін анықтау мақсатын қойса, онда мұндай кері байланыс кез-келген немесе тіпті әрбір сабақта орын алуы мүмкін. Кері байланысты жеке модульді, бөлімді оқу соңында немесе семестрдің ортасында қолдану тиімді. Егер оқытушы өз алдына студенттердің оқитын курстың тақырыбы мен формасына жалпы қатынасын анықтау мақсатын қойса, онда сауалнама сабақ басталғаннан кейін бір айдан соң мүмкін болады - осы уақыт ішінде студенттерде оқыту курсы мен стиліне жалпы қарым-қатынас қалыптасады. Сонымен қатар, проблемалы жағдай туындаған жағдайда кері байланысты ұйымдастыруға болады, мысалы, оқытушының студенттермен өзара қарым-қатынасы және пән, қатысу мәселелері сияқты немесе егер оқытушы студенттерге материал нашар берілгенін көрген жағдайда.

Кері байланысты ұйымдастыру тәсілдері. Біз білімді бақылаудың осы қарапайым түрлерін қарастырмаймыз, ал оқу курсының мазмұнына ғана емес, сонымен қатар оны ұйымдастыруға қатысты міндеттердің кең спектрін шешетін кері байланысты ұйымдастыру әдістерін белгілейміз - кез келген немесе тіпті әрбір сабақта ұйымдастырылуы мүмкін кері байланыс. Бұл экспресс-сауалнамаларды, сондай-ақ, егер оқытушы өз алдына осындай мақсат қойған болса, студенттердің сабаққа қатысуын есепке алу құралы ретінде пайдалануға болады. Бұл жағдайда студенттер жауаптарының шынайылығына анонимдік болмауының әсерін ескере отырып, қойылған сұрақтарға мұқият қарау қажет. Сонымен қатар, әдіс оқытушыға студенттермен қарым-қатынасын жекелендіруге, олардың есімдерін есте сақтауға және көп жағдайда оқытудағы жеке көзқарасты жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Экспресс-сауалнама. Кері байланысты ұйымдастырудың мұндай нысаны әр сабақта орын алуы, әр түрлі міндеттерді шешу және кез келген оқу пәнінде қолданылуы мүмкін. Бұл әдістеменің авторы, американдық Беркли университетінің физика профессоры Ч. Шварц деп саналады. Экспресс-сұрау өткізілген сабаққа қатысты бір сұрақты жиі қоюды көздейді. Оқытушы сабақ соңында бір сұраққа жазбаша жауап беруді сұрайды, мысалы:

- Бүгінгі сабақта білгендеріңіздің ішіндегі ең маңыздысы не деп санайсыз?
- Бүгінгі сабақта сізді не қызықтырды?
- Бүгінгі сабақта үйренген ең құнды нәрсе деп сіз не айтар едіңіз?
- Сіз бұл сабақта нені пайдасыз деп санайсыз?
- Бүгінгі сабақта сіз үшін не нәрсе түсініксіз?
- Қандай сұрақты, сіз осы сабақ барысында ашылмады деп ойлайсыз?

Сабақтың қысқаша мазмұны. Жедел сұраудың тағы бір әдісі - студенттерден дәрістің тақырыбын қысқаша айтуды немесе қарастырылған тақырыптың қысқаша мазмұнын, зерттелген сұрақты немесе лекцияға қысқаша түсініктеме беруін сұрау. Бұл жағдайда келесі сабақта сіз өзіңіздің соңғы сабақта білгендеріңізді еске түсірудің орнына студенттердің ең қызықты пікірлерін немесе түйіндемелерін келтіре аласыз.

Бір сұрақ қойыңыз. Сабақ соңында оқытушы сабақ тақырыбын оқу барысында студенттерде туындаған жазбаша сұрақ қоюды ұсынады. Мұндай әдіс тақырып ашылғанын немесе студенттер үшін түсініксіз болғанын анықтауға

мүмкіндік береді. Келесі сабақта осы сұрақтар бойынша жауаптарға 10-15 мин бөлу керек.

Алынған мәліметтермен жұмыс істеу бойынша ұсыныстар:

1) Студенттер мен өзара әрекеттесудің бұл формасын ұйымдастырудағы ең бастысы - келесі сабақта олар туралы тез арада кері байланыс беру.

2) Нәтижелерді өңдеу кезінде алынған жауаптарды бірнеше санатқа топтастырыңыз, мысалы:

- оң бағалар мен пікірлер;
- сыни бағалар мен ескертулер, олар өз кезегінде үш топқа бөлінеді:
- келесі сабақтарда ескеруді жоспарлап отырғандар,
- осы семестрде ескерілуі мүмкін емес, бірақ сіз болашақта үйренетіндер,
- сіз әр түрлі себептердің салдарынан сіз оны өзгеріссіз қалдыру қажет деп санайсыз, мысалы, курстың мазмұнына, тесттерге және т.б.;
- сіз түсіндіре алмайтын немесе орынсыз деп санайтын барлық басқа ескертулер, пікірлер немесе сұрақтар.

3) Келесі сабақта түсініктеме беретін ұсыныстар мен түсініктердің қысқаша мазмұнын жасаңыз. Бірнеше маңызды тармақтарды таңдап, келесі сабақтың басында студенттермен бірнеше минутты талқылауға болады.

4) Студенттер қызығушылығын жоғалтпастан ұзақ уақыт пікірталастар мен пайымдауларға жібермеңіз, сіздің сабақтың жоспарланған тақырыбын қарастыруға уақытыңыз бар.

5) Курс мақсаты, мазмұны немесе сіздің қызметіңіздің басқа да аспектілеріне байланысты қандай ескертпелерді және неге қабылданбайтынын қысқаша түсіндіріңіз, туындаған түсіністеушіліктер мен түсіндірулерді түсіндіріңіз.

6) Дәрісті талқылау кезінде айыпталушы немесе қорғаушыдан аулақ бейтарап ұстануға тырысыңыз.

7). Сонымен қатар, оқытушы өз кезегінде студенттер оқу сапасын жақсарту бойынша не жасай алады немесе жасауы тиіс екенін атап өткен жөн. Мысалы, егер студенттер оларға қандай да бір материал анық еместігін жазса, онда ауызша немесе жазбаша түрде сұрақтар қоюды немесе сабақтың соңында жеке кеңес алу үшін келуді сұраңыз.

8) Студенттерге ынтымақтастық үшін, сізге сабақ беретін курстың сапасын жақсартуға мүмкіндік беретін бағалы ескертулер мен ұсыныстар үшін алғыс айтыңыз. Студенттер, әдетте, оқытушының назарын олардың ой-пікірлеріне, конструктивті өзара әрекет ету қабілетіне бағалайды.

9) Жас оқытушылар өздерінің тәжірибелі әріптестеріне барып, туындаған қиындықтарды, оларды шешу жолдарын талқылай алады.

Семестр аралық сауалнама. Семестр аралық сауалнаманың (модуль, бөлім аяқталғаннан кейінгі сұрау) артықшылығы, ол сіздің курсыңызға байланысты мәселелер мен сұрақтардың кең ауқымын қамти алады. Мұндай сауалнаманы оқытушы оны оқытудың қандай аспектілері қызықтыратынына немесе осы оқу курсы үшін неғұрлым өзекті болып табылатындығына байланысты өзі жасай

алады. Сауалнамада әр түрлі сұрақтар, соның ішінде ашық сұрақтар болуы мүмкін. Осындай сауалнама жүргізудің мынадай нұсқаларын ұсынамын:

Бейресми сауалнама үш-бес ашық сұрақтан тұрады, мысалы:

- Осы модульдің негізгі концепциялары мен идеяларын атаңыз (кейіннен студенттердің жауаптарын және аталған идеялардың маңыздылық дәрежесіне қатысты өз ұстанымыңызды талқылауға және салыстыруға болады).
- Сіз үшін қандай материал ең маңызды деп санайсыз?
- Сізге түсініксіз болып қалған үш сұрақты атаңыз. Жауабыңызды көрсетіңіз.
- Осы курсты оқып-үйренудің соңына дейін тағы да қандай сұрақтарды қарастырғымыз келеді?
- Сіздің ойыңызша, зерттелген тақырыптардың қайсысы кеңейтілуі керек?
- Сіздің ойыңызша, зерттелген тақырыптардың қайсысын қысқарту керек?
- Курсты қалай дұрыс ұйымдастыруға қатысты қандай да бір пікірлеріңіз немесе ұсыныстарыңыз бар ма?
- Осы курспен байланысты үш үздік және үш ең нашар сәттерді атаңыз. Оларды негіздеңіз.

Ұсыныстар:

- мен мұндай сауалнаманы сабақтың басында ұйымдастырамын (себебі, сабақ соңында студенттер асығыс жауап береді);
- шынайы жауаптар алу үшін мұндай сауалнама жасырын болуы керек;
- сіз үшін және барлық аудитория үшін осы сауалнаманың мәнін көрсетіңіз - оқу курсын неғұрлым тиімді ұйымдастыру үшін;
- жауаптарды өңдеу бойынша одан әрі жұмыс алдыңғы бөлімде берілген ұсыныстарды ескере отырып жүргізілуі мүмкін.

Кері байланысты ұйымдастырудың топтық формасы. Студенттерге жұмыс топтарына (төрт-алты адам) бөлініп, топ ішінде оқу курсын ұйымдастырумен де байланысты проблемалық мәселелерді талқылауды ұсыныңыз. Осы топтардың өкілдерімен кездесу ұйымдастырып, студенттер көтерген мәселелерді талқылаңыз. Мұндай жұмыс түрі студенттерге оқытушымен одан әрі талқылау үшін қандай сұрақтардың маңызды екенін өз бетінше шешуге мүмкіндік береді. Кейбір мәселелер топішілік талқылау кезеңінде шешілуі мүмкін. Студенттер үшін түсініксіз болған материалдың мазмұнына қатысты сұрақтар топтың ішінде және көмегімен қаралуы мүмкін.

Формалды сұрау (ресми сауалнама). Мұндай сауалнама мұқият дайындалуды және студенттерге үлестіруді қажет ететін арнайы сауалнаманы жасауды көздейді. Бұл ретте анонимдік сауалнама жауаптардың шынайылығы, яғни бұл сұраудың тиімділік шарты болады. Сұрақтар оқу курсына қатысты әр түрлі аспектілерді қамтып, оқытушыға студенттердің оқылатын курсқа және оның бағасына қатысты егжей-тегжейлі түсінік бере алады. Төменде семестр аралық сауалнамаға арналған сауалнаманың нұсқасы.

«...» курсы бойынша сабақтарға бағалау нұсқаларымен келісетін біреуін таңдап, бағалаңыз. Бұл ретте:

1 - үзілді-кесілді келіспеймін (қосамын), 2 - келіспеймін (қосыламын), 3 - келіспеймін (келісемін), 4 - келісемін (қосыламын), 5 - толығымен келісемін (келісемін).

Кесте 4.1 - Семестр аралық сауалнамаға арналған сауалдар

Модуль (бөлім) материалы күрделі	12345
Модуль (бөлім) материалы қызықты	12345
Модуль (бөлім) материалының көлемі тым үлкен	12345
Материал мен курс жақсы ұйымдастырылған	12345
Материал анық және түсінікті баяндалған	12345
Материал қызықты түрде ұсынылған	12345
Материал өте жақсы қарқынмен ұсынылған	12345
Модуль (бөлім) материалының ХБ үшін практикалық құндылығы бар	12345
Сабақтағы уақыт өте тиімді қолданылды	
Модульдің (бөлімнің) мақсаты мен міндеттері нақты және айқын болды	12345
Тапсырмаларға жеткілікті анық және нақты нұсқаулар берілген	12345
Сабақтарда жеткілікті мөлшерде әр түрлі техникалық құралдар қолданылды	12345
Сабақтарда тиімді пайдалануға ынталандыратын атмосфера құрылды	
Оқытушы курс мазмұнына қызығушылық тудыра алды	12345
Бақылау жұмыстары, тесттер және т. б. тексеріледі және қайтарылады	12345
Оқытушы аудиторияға мұқият және сұрақтарға жауап береді	12345
Оқытушы студенттерді пікірталасқа және жұмыстың белсенді т.б. түрлеріне тартуға тырысады	12345
Оқытушы өз пәнін жақсы біледі	12345
Оқытушы сабаққа мұқият дайындалады	12345
Оқытушыдан алатын кері байланыс өте сындарлы	12345
Сіз оқыған тақырыптарды қаншалықты жақсы меңгергеніңізді бағалаңыз, %	100,90,80,70
Тақырып атауы	
Егер сізде курсты ұйымдастыруды жақсарту бойынша ұсыныстар болса, оларды көрсетіңіз	

Оқытушының өзіндік рефлексиясы

Р. Хекман және Г. Олдхэм теориясында осы компонент жоқ болса да, біз оны білім беру ортасының уәждік әлеуетін дамытудың осы технологиясына қосу маңызды деп санадық. Шынында да, студенттердің оқу уәждемесін қалыптастыру бойынша жұмысты оқытушы өзінің жеке басының қасиеттерін және студенттердің оқытылуы дамитын уәждемелі орта құру үшін қолданатын іс-қимылдарды өз бетімен жүзеге асыруынан бастау керек. Бұл жағдайда оқытушы өзіне сұрақ қоюы тиіс: «менің жеке басымда, менің оқытушылық қызметте студенттерді ынталандыруға не көмектеседі, ал оған не кедергі болады?»

Өз қызметі барысында оқытушы студенттерден әр түрлі кері байланысқа ие, ол білімнің нақты саласындағы маман ретінде және осы білімнің педагог - трансляторы ретінде оның құзыреттілігін көрсете алады. Студенттер емтихан

мен аралық бақылау тапсырады, бақылау жұмыстарын жазады және тесттерді толтырады, семинарларда және т.б. жұмыс істейді. Алайда, оқытушы студенттердің оқу нәтижелерін өзінің жеке басының ерекшеліктерімен және өз қызметінің сапасымен сәйкес келмейді, көбінесе оларды студенттердің өздерінің қабілеттері мен күш-жігерімен, әсіресе студенттердің табысы төмен жағдайда байланыстырады.

Өзінің жеке қасиеттері мен қызметінің сапасы, мұқият рефлексиясы оқытушыны білім беру үдерісінің тиімділігін арттыру бойынша әлі пайдаланылмаған жаңа ресурстарды іздеуге итермелеуі мүмкін. Осыған байланысты оқытушы үшін студенттердің өздері қалай көргісі келетіні қызық. Сонымен, К.Фелдман студенттер мен оқытушылардың өздері оқытушы мамандығы үшін маңызды деп санайтын сипаттамаларды бөлді. К.Фелдман студенттерден де, оқытушылардан да үлкен салмақ алған жеті сипаттаманы атап өтті, осылайша осы екі топтың мінсіз немесе үздік, оқытушының сапаларына қатысты көзқарастарында үлкен сәйкестікті байқады.

А.А. Бизяева атап өткен сипаттамалар оқытушының рефлексиясы, оның педагогтық қызметіндегі өзін-өзі бағалау критерийлері болуы мүмкін.

Студенттер деңгейіне, олардың жетістіктеріне көңіл бөлу:

- оқытушы материалды студенттерге түсінікті деңгейде түсіндіреді;
- оқулық студенттер деңгейіне сәйкес келеді;
- оқытушы студенттердің материалды қаншалықты түсінетінін сезінеді;
- оқытушы бір студенттің оқу материалын түсінуде туындаған мәселе басқа студенттерде қаншалықты пайда болғанын анықтайды;
- оқытушы студенттер жалықса немесе олар материалды түсінбеген кезде түсіндіреді және сұрақтарына жауап береді.

Дайындық, курсты ұйымдастыру:

- оқытушы сабаққа жақсы дайын;
- оқу курсы логикалық түрде ұйымдастырылды;
- жаңа ақпарат логикалық түрде ұсынылған және бұрын оқып үйренген оқу материалдарымен байланысты;
- студенттер оқытушыны ұйымдасқан тұлға ретінде қабылдайды;
- дәрістерді қысқаша баяндауға болады.

Пәнді білу:

- оқытушы өз пәні бойынша білімін көрсетеді;
- оқытушы осы саладағы әдебиеттермен және қазіргі заманғы зерттеулермен таныс;
- оқытушы өзінің мамандандырылған пәнін өте жақсы біледі.

Қызығушылығы (өзінің пәні және осы пәнді оқыту):

- оқытушы осы курсты оқытуға қызығушылық танытады;
- оқытушы өз пәні бойынша жаңа материалды жақсы жеткізе алады;
- оқытушы белсенді және жігерлі.

Айқындық:

- оқытушы түсінікті түсіндіреді және барлық сұрақтарға жауап беруге тырысады;

- оқытушы жүйелі түрде оқытылатын тұжырымдамалар мен теорияларды ұсынады;

- оқытушы түсіндіру үшін жақсы таңдалған мысалдарды пайдаланады;

- оқытушы басты идеяларды қорытады;

- оқытушы абстрактілі идеялар мен теорияларды түсінікті түрде түсіндіреді.

Қолжетімділік:

- оқытушы студенттерге қиын болса көмек ұсынады;

- оқытушы сабақтан тыс кеңес алу үшін қолжетімді;

- оқытушы студенттермен өзара түсіністікке ие.

Студенттерді объективті бағалау және емтихан (тест) сапасы:

- сабақта қаралған тақырыптар бойынша емтихандағы сұрақтар;

- емтихан студенттерге нақты ақпаратты жариялауды ғана емес, көп нәрсені талап етеді;

- емтихан студенттерге курста білгендерін дәл көрсетуге мүмкіндік береді;

- оқытушы студенттер бағаланатын критерийлерді ұсынады;

- студенттер оларды бағалау тәсілдеріне қанағаттанады;

- студенттер жиі сұралады;

- оқытушы тест немесе сұрау жүргізу туралы алдын-ала ескертеді;

- оқытушы бағалаудың бірнеше бағалау әдісін пайдаланады.

Бұл тізім оқытушының өзін-өзі жетілдіру процесінде есептеу нүктесіне айналса да, ол оның тиімділігі туралы айту үшін жеткілікті емес. П. Эштон оқытушының іс-әрекетінің немесе жеке тұлғасының бір де бір параметрі оқытушының өз тиімділігін сезінуі сияқты студенттердің үлгерімімен тығыз байланысты емес екенін айтады. Бұл ретте педагогтың өзін-өзі тиімдірек сезінуі, оның пікірінше, келесі параметрлерден тұрады:

- жеке жетістікке жету сезімі. Оқытушы өзінің жұмысын мағыналы және маңызды деп санауы керек;

- студенттердің жетістіктеріне және олардың жалпы мінез-құлқына қатысты жағымды жағдайлар. Оқытушы өз студенттерінен табыс күтуге тиіс;

- студенттердің білім деңгейі үшін жеке жауапкершілікті қабылдау;

- қойылған мақсаттарға жету үшін әзірленген стратегиялардың болуы. Оқытушы оқытуды жоспарлауы, мақсаттар қоюы және оларға қол жеткізу стратегиясын білуі тиіс;

- жағымды эмоциялардың болуы. Оқытушы өзіне және студенттерге сабақ беруге оң көзқарасы болуы тиіс;

- бақылау сезімі. Оқытушы студенттердің білім алуына әсер ете алатындығына сенуі керек;

- оқытушы студенттердің қоғамдық мақсаттарын түсіну. Оқытушы мақсаттарға жету үшін студенттермен ортақ әрекеттерді дамытады;

- демократиялық шешімдер қабылдау. Оқытушы оқушыларды оқытудың мақсаттары мен стратегияларына қатысты шешім қабылдау үдерісіне тартады.

Бұл параметрлер көбінесе оқытушы мен студенттерге қатысты субъективті сезімдер мен психологиялық ұстанымдарды бейнелейді. Түрлі зерттеулер

көрсеткендей, адамның өзін-өзі тиімсіз сезінуі оның кәсіби қызметінің табыстылығының маңызды болжаушысы болып табылатынын көрсетеді. П.Эштонның өнімділік өлшемдері оқытушының өзінің кәсіби қызметіне және студенттерге деген көзқарасына талдау жасауы үшін сөзсіз маңызды.

Бөлінген өлшемдерді оқытушылар аксиома ретінде қабылдауы мүмкін. Сонымен қатар, оқытушыдан үлкен рефлексияны талап ететін параметрлер бар, мысалы, екінші тармақ - студенттердің жетістіктері мен олардың жалпы мінез-құлқының жағымды үміті. Біздің жағдайда, егер оқытушы өз студентіне жалқау, орта немесе пассивті деп қараса, ол біртіндеп осы көзқарастарға жауап бере бастайды. Бұл көзқарас біздің барлық әрекеттерімізде, түсініктемелерде, көзқарастарымызда және бағалауларымызда айқын болады. Студент сананы немесе бейсаналық түрде бұл қатынасты оқып, оқытушының көзқарасын растайтындай әрекет етеді.

Мұндай түсініктерді жеңу үшін, тіпті егер олардың негізі болса да, Е. Сидоренко келесі әдістемені қолдануды ұсынады. Жұмысқа уәждемесі жеткіліксіз немесе дұрыс емес болып көрінетін адамды есте сақтаңыз. Сіз бұл адамның онымен өзара іс-қимылының бұрынғы тарихы бойынша уәждемесі туралы білетіндей, бәрін сананың табалдырығынан қалдырыңыз. Енді осы адамның жаңа бейнесін жасаңыз. Қандай еді, оны қалай көргіңіз келеді? Ол қандай мақсаттар болуы керек? Қандай мотивтер? Сіз үшін қалаған болашақтың суретінде осы адамды айқын елестетіңіз. Сіздің қиялыңыз батыл және еркін болсын. Бұл адамның қиялында жаңа бейнесін жасаңыз. Осы адамның жаңа бейнесін қалай көресіз? Ол неге ұмтылады? Оны не ынталандырады? Ал енді - сіз оны көргіңіз келсе, оған қатысты әрекет етіңіз.

А. Маслоуның пікірінше «егер сіз адамдарды олар қандай болса, оларға тән барлық кемшіліктермен бірге алатын болсаңыз, сіз оларды ешқашан жақсы жасамайсыз. Егер сіз мінсіз адамдар сияқты адамдармен сөйлессеңіз, сіз оларды көргіңіз келетін биіктікке көтересіз».

Тағы бір маңызды сәт - оқытушының өз пәніне деген қызығушылығы, оқытуға деген оң көзқарас. Студенттер оқылатын пәнге оқытушының қызығушылығының болуын немесе болмауын өте сезімтал қабылдайды. Егер, бірқатар себептерге байланысты оқытушы пәнге қызығушылық танытпайтын болса, студенттерді жалықтыратын болса, онда оған пәнге өз көзқарасын жасыруға, материалды қызықты көрсетудің мүмкін жолдарын табуы керек.

Күнделік. Өз қызметін талдауға ықпал ететін тиімді әдіс күнделік жүргізу болуы мүмкін. Бұл әдіс жаңа бастаған оқытушылар үшін өте пайдалы.

Күнделік жүргізуге ұсыныстар:

Алдағы сабақты жоспарлай отырып, өзіңіз алдыңызға қандай мақсаттарды қоясыз және оларды қалай жүзеге асырасыз?

Өзің үшін студенттер қандай іскерлікпен, дағдылармен және біліммен байытуға тиіс екенін анықтаңыз. Бұл сізге пайдаланылатын стратегияларды нақты анықтауға көмектеседі.

Сабақ аяқталғаннан кейін бірден алға қойылған мақсаттарға қол жеткіздік бе, талдау жасаңыз. Егер сабақта бірдеңе мүмкін болмаса, неге сәтті болмады

және келесі жолы қалай жасау керек. Сондай-ақ студенттерге, топ жұмысына қатысты кейбір жеке бақылауларды жазу керек.

Сабақтың аудиожазбасы немесе бейнежазбасы. Заманауи техникалық құралдар оқытушыға оқытудың өзіндік стилін, вербалды және вербалды емес қарым-қатынас ерекшеліктерін, студенттермен өзара қарым-қатынасты және оқытушылық қызметке қатысты басқа да көптеген параметрлерді талдауға көмектесетін дәрістің немесе басқа да сабақтың аудиожазбасын немесе тіпті бейнежазбасын жасауға мүмкіндік береді.

Сонымен, өзін-өзі рефлексиялау оқытушыға педагогикалық стратегиялар мен техникалардың өзіндік репертуарын саналы түрде дамытуға, оқытудың түрлі жолдарын түсінуді арттыруға мүмкіндік береді. Өз қызметін мерзімді талдау, өзін-өзі жетілдіру - кәсіби өсудің мониторингіне және өзін-өзі тиімділік сезімін арттыруға ықпал ететін пайдалы әдет.

4.2 Өзін-өзі таныстыру технологиясы

Өзін-өзі таныстыру технологиясының мәні тыңдаушының жадысында маңызды және қажетті ақпаратты арнайы жеткізу арқылы өз ұстанымын, пікірін, көзқарасын дәлелді түрде баяндау болып табылады. Өзін-өзі таныстыру технологиясын пайдалану болашақ маманды көпшілік алдында сөз сөйлеуге дайындау және жұмысқа орналасу кезінде конкурстық іріктеуден өту кезеңінде өзі туралы мәтін жазу қажеттілігімен анықталады. Осыған байланысты оны жоғары білім беру практикасына енгізу студенттерге келесі мәселелерде көмектесуі керек:

- презентацияны құрудың жалпы және нақты қағидаларын оқып үйрену;
- сөз сөйлеу үшін материалдарды дайындау алгоритмін меңгеру;
- ақпаратты тиімді ұсынудың құралдары мен әдістерін қолдану;
- хабарламаның артықшылықтарын, ерекшеліктерін және күрделілігін анықтау;
- презентация үшін дайындалған материалдардың сапасын талдау.

Авторлық ұстанымды жеткізу міндеті болып табылатын көпшілік алдында сөз сөйлеуді үш түрге бөлуге болады: презентацияның қорытынды нәтижесі, жеке қызығушылық дәрежесі, хабарламаның кеңдігі.

Соңғы нәтиже бойынша хабардар етуші (шолу сипатында) және ілгерілетуші (хабардың ұтыс жақтарына, артықшылықтары мен қадір-қасиеттеріне назар аударады) презентацияны көрсетеді.

Жеке қызығушылық дәрежесі бойынша жеке және қоғамдық презентациялар бар. Соңғылары ұжымдық көзқарасқа қатысы бар фактілерді баяндауға бағытталған.

Презентация хабарламасының кеңдігі бойынша жалпы және дискретті болуы мүмкін. Жалпы жан-жақтылығымен және мәліметтердің алуан түрлілігімен ерекшеленеді, өйткені талқылау мәні туралы тұтас түсінік

қалыптастыруға бағытталған. Дискретті презентациялар студенттің нақты мақсатына жетуге бағытталған сұрақтың бір бөлігін ғана көрсетеді.

Өзін-өзі таныстыру талап етілетін ең жиі кездесетін жағдайлар - ауызша және жазбаша танысу-ұсыныстар. Олардың негізгі сипаттамалары 4.2 -кестеде келтірілген.

Кесте 4.2 - Презентация сипаттамалары

Негізгі сипаттамалары	Қысқаша ауызша өзін-өзі таныстыру	Ашық ауызша өзін-өзі таныстыру	Жазбаша өзін-өзі таныстыру (түйіндеме)
Қашан пайда болады (орны)	Кез-келген көпшілік алдында сөйлеген кезде	Одан әрі ынтымақтастықты болжайтын кездесулер кезінде	Жұмысқа орналастыру және ұсынымдар алу кезінде
Не үшін қажет (мақсат)	Танысу, негізгі құзыреттіліктерді ашу	Танысу, негізгі құзыреттілікті ашу, мүдделер шеңберін анықтау, байланыс мүмкіндіктері мен шарттарына келісу	Басты құзыреттілікті ашу, жеке тұлға ретінде қызығушылық
Не қамтуы тиіс (міндетті элементтер)	Тегі, аты, әкесінің аты, кәсіби (әлеуметтік) және лауазымдық функциялары	Тегі, аты, әкесінің аты, жұмыс сипаты (немен айналысады, функционалды бейіні), негізгі құзыреттер (білім және тәжірибе), шешуге қабілетті мәселелер	Жалпы мәліметтер, білім (факультет, мамандық, біліктілікті арттыру курстары және т.б. нақты көрсетілген), жұмыс тәжірибесі (аса маңызды лауазымдар және міндеттер шеңбері), кәсіби маңызды сапа
Ұзақтығы	3-5 мин	5-15 мин	1-2 бет
Типтік қателер	Хабарламаларды созу, басқа тақырыптарға көңіл бөлу, тым жеке екпін	Ақпараттың ортақтығы және анық еместігі, өз мүмкіндіктерін асыра пайдалану немесе төмендету	Вербализм, түсініксіздік, жаргон, лиризм, терминологияны шамадан тыс қолдану, кәсібилік

Жазбаша презентацияларға тек «өмірбаян» (түйіндеме) ғана емес, аудиторияға ұсынылатын кез-келген құжаттар: есептер, тезистер, баяндамалар, хабарламалар, хаттар және т.б. жатады. Оларды дайындау шектеулі уақыт жағдайында ақпаратты топтастыруға, негізгі ойлардың орналасуының ең жақсы тәртібіне қол жеткізуге және аудиториямен өзара түсіністік үшін дәлелдерді таңдауға мүмкіндік беретін белгілі бір дағдыларды талап етеді.

Презентация екі маңызды жақтарды қамтиды: мазмұны мен іске асыру процесі. Жиынтығында олар нәтижені - қойылған мақсатқа жету сапасын

анықтайды. Олардың әрқайсысы жеке-жеке практикада көпшілік алдында сөз сөйлеуді дайындау және жүзеге асыру технологиясы болып табылады.

Презентацияның кезеңдері: дайындық, процесс және нәтиже - өзінің мазмұны мен тапсырмаларды шешу алгоритмі бар, олар функционалдық түрде қойылған [44].

Презентацияны дайындау. Презентацияны дайындау - көпшілік алдында сөйлеудің аса маңызды мәселелерін жинақтайтын кезең. Бұл мағынада әрбір сұраққа жауаптар презентацияны дайындау алгоритмі болып табылады:

- мақсат қою (неге?);
- тұжырымдаманы анықтау (қайда және қашан?);
- құрылым таңдау (қалай?);
- материалдарды таңдау (не?);
- материалдардың сапасын бағалау (не және қалай?);
- ақпаратты жақсы жеткізу үшін құралдар мен тәсілдерді таңдау (қандай?).

Мақсаттарды қою. Мақсат қоюдың негізгі міндеті - сөз сөйлеудің себебін анықтау. Мұндай жағдайда сөз сөйлеу барысында алынатын ақпарат пен нәтиже арасында сәйкестікті орнату мүмкіндігі пайда болады. «Мен қазір осы тақырыпқа осы аудиторияға не үшін айтамын?» бұл ресми, созылған және қызықты емес презентациялардың негізгі себебі болып табылады.

Нәтижесінде түсінбеушілік және аудиторияның тиісті реакциясы: «Мен осы сөйлегенде бір идеяны ұстаған жоқпын», «Ол өзінің хабарламасымен нені мақсатына жеткізгісі келді?», «Мен үшін сөйлеу маған пайдалы болуы екіталай».

Мұндай қателіктерді болдырмау үшін презентацияны жоспарлау: «Менің сөйлеуім неге бағытталған?», «Мен одан не күтемін?» деген негізгі сұраққа жауап беруден және жалпы және қолдаушы мақсаттар қоюдан басталады.

Ең көп кездесетін мақсаттар - қарым-қатынас, сендіру және ақпараттандыру.

Презентация жаңа нәрсемен танысуға бағытталған немесе қолда бар ұсынымдарды кеңейтетін, бірдеңені үйретететін немесе сипаттайтын кезде сөз сөйлеудің мақсаты болып табылады. Аудиториядағы дәріс - ақпараттық сөз сөйлеудің нақты мысалы. Ақпараттандырудың нәтижесі қандай да бір нәрсені білу, түсіну, талдау және естілгенін бағалау болып табылады].

Сендіретін сөздер ұстанымды түсіндіруге және қабылдауға, тыңдаушылардың көзқарастарын өзгертуге, іс-әрекетке белгілі бір тәсілмен итермелеуге бағытталған. Мұндай презентациялар тыңдаушының белгілі бір реакциясын (жасырын немесе айқын) болжағандықтан, ол қойылған мақсатқа қол жеткізу тиімділігінің негізгі өлшемі болып табылады.

Технологиялық: оған қол жеткізу мүмкін бе, ол үшін қолайлы алгоритм, құралдар бар ма?

Маңыздылығы: қойылған мақсаттар қаншалықты маңызды және тыңдаушылардың мақсаттары мен мүдделерімен сәйкес келеді ме?

Аудиторияның қатынасы: мақсаттар аудиторияның қажеттіліктері мен деңгейіне сәйкес келе ме?

Ұтымдылық: Қанша адам? Қанша идея? Қанша уақыт? Ақпарат көлемі қандай?

Айқындық, нақтылық, дәлдік: қолдау мақсаттары жалпы толықтырады және нақтылайды. Олардың саны шексіз, бірақ олардың әрқайсысы төрт деңгейдің бірінде жоспарланған нәтижені алуға ықпал етеді:

1) түсіну және қабылдау: «олар түсінеді және келіседі ...»;

2) өтінімдер: «олар қабілетті болады ...»;

3) себептер: «олар келеді ...»;

4) орындау: «олар ... жасайды».

Түсінікке хабарламаның (тілді, терминологияны, мысалдарды, дәлелдерді және көрнекілікті қосу) бейімделуі есебінен қол жеткізіледі.

Идеяларды қабылдау және позициялар келісімі мынадай негізде жүзеге асырылады:

- аудиторияға тікелей жүгіну: «мен қалай айтып беремін...», «Бұл бізге бағалау мүмкіндігін қамтамасыз етеді...»;

- есімдік және атаулы өтініштерді пайдалану;

- маңызды сөздерді қосу: «біз үшін бұл дегеніміз ...», «Осы мәселені бірге қарастырайық», «Көріп отырғаныңыздай, пайдасы ...».

Қолдану және орындау мүмкіндігі нәтижені нақтылаумен және пайдалану орны мен алгоритмін нақты көрсетумен қамтамасыз етіледі.

Ынталандыру аудиторияның мәселенің маңыздылығын сезінуі, хабарламаны күтпеген бұруы, алынған нәтиженің маңыздылығы мен әдеттен тыс болуы есебінен жүзеге асырылады.

Хабар тұжырымдамасын құру

Мақсатты анықтағаннан кейінгі келесі қадам - сөз сөйлеу тұжырымдамасын әзірлеу. Ол барлық мазмұнға қатысты оның директивті жолын анықтайды. Тұжырымдаманы құрудың әр түрлі тәсілдері бар: негізгі ойларды жазу; өзінің жарықтандыруды талап ететін барлық сұрақтардың парағында графикалық орналасуы; салыстыруды талап ететін барлық көзқарастарды аудару және сипаттау және т.б. олардың кез-келгенін қолдануға болады. Соңғы нәтиже алу маңызды - хабарламаның негізгі тезисі.

Бір-екі фразаның негізгі тезисі сөз сөйлеудің мағынасын ашады, онда презентацияның мағынасы жазылған, оның мазмұнын дәл көрсетеді, презентация пәніне назар аударады, хабарламаның байланыстылығы мен қисындылығын қамтамасыз етеді.

Мысалы, түйіндеменің негізгі тезисімен жұмысқа орналастыру үшін: мысалы, жұмысқа орналасу үшін түйіндеменің негізгі тезисі: «Мен кәсіпқоймын» немесе «Мен сіздің талаптарыңызға жауап беремін».

Бір нәрсені практикалық қолданумен танысуға бағытталған сөз сөйлеу үшін негізгі тезис болуы мүмкін: «теорияның минимумы - операциялардың максимумы».

Презентацияның басты идеясын тұжырымдаудың ең жақсы негізі аудитория үшін ақпараттың атаулылығын сақтау және құндылығын түсіну

болып табылады. Ол үшін ең маңызды жақтар идеяларды негізгі ойға біріктіруге көмектеседі.

Сәтті базалық тезисті қалыптастыру үшін тыңдаушыларға келесі сұрақтарға жауап бере отырып, хабарлама құндылығының дәрежесін анықтау қажет [170]:

1. Аудитория үшін не маңызды? Ол не күтеді?

2. Оның назарын не аударады?

3. Олар үшін не түсінікті және есте қаларлық етеді?

Қосымша көмек аудиторияның қалауы, мүддесі, дайындығы, қажеттілігі туралы нақты мәлімет беруге мүмкіндік беретін алдын-ала талдауы болуы мүмкін. Бұл жағдайда тыңдаушылармен жақын танысуға мүмкіндік беретін екі тәсілдің бірін пайдалануға болады.

а) Демографиялық бөлім: жас топтары; жынысы; білім; кәсіп; немен айналасады; әлеуметтік, экономикалық, географиялық жағдайы; арнайы қызығушылықтары: кәсіби этникалық, мәдени.

б) Тікелей сұрақтар:

- Аудитория қандай мақсаттарды қояды?
- Олардың басымдықтары қандай?
- Олар нені пайдалы деп санайды?
- Оларға не қызықсыз?
- Оларға хабарламаның мәні туралы не белгілі? Олар тағы не білу керек?
- Мен туралы оларға не мәлім?
- Аудиторияның кәсіби тілі қандай?
- Қандай ақпарат және оны ұсынудың қандай әдістері назар аудартады және барынша пайдалы болады?
- Сөз сөйлеу құрылымын таңдау.

Кез-келген сөз сөйлеу үш негізгі бөлімнен тұрады: кіріспе, негізгі бөлім және қорытынды. Оларға аудиторияның назарын аударуға, мазмұнға деген қызығушылықты оятуға мүмкіндік беретін қосу элементін қосуға болады.

Хабардың негізгі бөлігі үш элементті қамтиды.

Хабардың негізгі тақырыбы болып табылатын орталық идея. Ол тыңдаушыларды есте сақтау, тіпті олар қалғанын ұмытпайды. Кейбір жағдайларда презентацияда екі, ең көбі үш идея болуы мүмкін, бірақ оларды біріктіретін түйін негізгі тезис болып қала береді. «Үш ереже» бар: кез-келген ірі хабарлама кем дегенде бір, кейде екі және өте сирек үш орталық идеялар береді.

Тезистер (негізгі ойлар) - тыңдаушылардың санасында орталық идеяны нығайтып, оны түсінуге мүмкіндік беретін тармақтар, бөлімдер, дәлелдер блоктары. Негізгі ойлар тек оған қатысты. Барлық қалған жағдайларда тезистер аудиторияда есте сақталуы тиіс хабардың ең маңызды бөліктерінің қызметін орындайды. Осы себепті сөз сөйлеудегі негізгі ойлардың саны бес-жеті пункттен аспауы тиіс.

Қолдаушы материал - ақпарат, идеялар, мысалдар, негізгі тармақтарды қолдану, түсіндіру және қолдау. Қолдау құралдары арасында жиі дәйексөздер, мысалдар, ұқсастықтар және статистика қолданылады. Олардың қайсысы негізгі

ойларды жақсы бекітетінін анықтау үшін оларды келесі өлшемдер бойынша бағалау қажет:

Дәйексөз:

- берілген жеке тұлға тыңдаушыларға таныс па;
- айтылған адам тыңдаушылар үшін беделді тұлға ма;
- тыңдаушылар дәйексөзге әдебиеттер мен авторға сенеді ме?

Мысалдар:

- тыңдаушыларға мысал бола ма?
- ол негізгі ойлармен байланысты ма?
- қаншалықты нақты суреттейді айтқандары.

Ұқсас:

- ұқсастық қарастырылатын тақырыпқа сәйкес келе ме;
- тыңдаушыларға ұқсастық түсінікті ме.

Статистика:

- тыңдаушылар үшін келтірілген статистика өзекті және дұрыс па;
- статистика қаншалықты ақпараттық және түсінікті;
- статистика осы идеялармен өзара байланысты қадағалай ма.

Орталық идея анықталғаннан кейін, негізгі ойлар мен қолдаушы материалдар бір тезистен екінші тезиске - материалдарды ұйымдастыру мен топтастыру сипаты ойластырылады. Бұл хабарды логикалық қолдауды қамтамасыз етеді.

Материалды ұйымдастырудың әр түрлі схемалары бар. Олардың ішінде ең көп тараған: хронологиялық, тақырыптық, кеңістіктік, логикалық.

Хронологиялық бірізділік сөз сөйлеуді бір уақыттан екіншісіне дамытады. Сондықтан жиі процестерді сипаттау, әр түрлі идеялардың эволюциясы, бірдеңені қолдану кезектілігі үшін қолданылады.

Тақырыптық бірізділік хабарламаны бірнеше бөлікке (тақырыпқа) бөледі. Бұл бөлініс неғұрлым табиғи болса, тыңдаушы сөйлеушінің айтқанын түсіну және есте сақтау оңай.

Кеңістіктік реттілік ой, идеялар, қағидаттар орналасқан кезде перспективалар мен өзара байланысты пайдалануды білдіреді. Материалды мұндай ұйымдастыру, әдетте, тыңдаушыларға таратылатын немесе хабар барысында сөйлеушінің өзі құрастыратын графикалық схемалар мен кестелерді пайдалануды болжайды. Материалдарды топтастыру кеңістіктің кез-келген ерекшеліктерін пайдалана алады: көлденең және тік перспективалар (кестелер мен схемалар), циклдік.

Кеңістіктік бірізділік тыңдаушыларға ой және көрнекі түрде сөйлеушінің не туралы баяндайтынын елестетуге мүмкіндік береді.

Логикалық бірізділік материалды топтастыру үшін әр түрлі логикалық операцияларды қолданады: ұқсастықтар, салыстыру, себеп-салдарлық сәйкестік, елеулі және т.б. бөлу. Себеп-салдарлық схеманы пайдалану екі нұсқада мүмкін: 1) олардың салдары болып табылатын белгілі бір әрекеттер мен олардың нәтижелерін белгілеу; 2) оқиғаларды, содан кейін оларды шақырған қозғаушы күштерді сипаттау.

«Мәселені шешу» тәсілі қайшылықтың мәнін және оны еңсеру жөніндегі ұсыныстарды ашу контексінде іске асырылады.

Негізгі бөлімнің құрылымын дайындау, онда ең құнды және маңызды, бұл бірінші кезекте тыңдаушылардың назарын аударуы тиіс деген хабарды не беретіні туралы тұтас түсінік береді. Осы себепті ол енгізілгенге дейін әзірленеді.

Негізгі бөлімнің құрылымы дайын болған кезде, қойылған мақсат пен сөз сөйлеу нәтижесі арасындағы логикалық өзара байланысты қамтамасыз ететін презентацияны енгізу мен қорытындылауды ойластыру үшін оңтайлы жағдайлар жасалады.

Кіріспе және қорытынды

Кіріспе мақсаты - аудиторияның назарын спикерге қажетті бағытқа бағыттау. Бұл кіріспе мазмұнына ерекше талаптар қояды: тыңдаушыларды таныстыру тақырыбына енгізу қажеттілігі және сөйлеу пәнін ашу.

Тыңдаушыларды таныстыру тақырыбын қамтитын тәсілдер арасында келесілерді қолдануға болады:

- аудиторияға жүгіну;
- мысал;
- тақырыпты ашу.

Презентация тақырыбына тыңдаушыларды қосатын әдістердің ішінде сіз келесі әрекеттерді пайдалана аласыз: аудиторияға үндеу; мысал; таңқаларлық мәлімдеме; тарих (миф); белгілі тұлғаның дәйексөзі; риторикалық сұрақ; декларация; анықтамасы; жақсы әзіл (анекдот, парадокс, жаргон).

Презентацияның басталуы болатын мәнер тыңдаушылардың алғашқы әсеріне қатты әсер етеді және олар тұсаукесерді қаншалықты көңіл бөлетінін анықтайды.

Бұдан әрі тақырып (әңгіме не туралы) және мәселе (қарама-қайшылықтарды анықтау) белгіленеді.

Қорытындының мақсаты презентацияның басында көрсетілген пәнге оралу, барлық материал орталық идеяның айналасында шоғырланған презентацияның логикалық аяқталуын қамтамасыз ету. Сауатты жасалған қорытынды тыңдаушыларға тақырып толық ашылғанын көрсетеді. Осы мақсатта тәсілдердің бірін қолдануға болады:

- мәселенің шешімін ұсыну;
- мақсаттарға жетуге ынталандыру;
- авторлық ұстанымды қабылдаған жағдайда перспективаларды белгілеу;
- айтылғанның қысқаша мазмұны (негізгі ойларды қорытындылау);
- тұжырымдар.

Әр түрлі мақсаттары бар екі сөз сөйлеу құрылымының мысалдарын келтіреміз: ақпараттандыру және сендіру.

Ақпараттық таныстыру үшін ең тиімді нұсқа - ойларды ретімен баяндау. Бұл презентацияның жалпы мақсаты біріктірілген әр түрлі ойлар мен тақырыптар арасындағы нақты байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұндай құрылым сөйлеушінің ой-пікірлерінің барысын бақылауға көмектеседі.

Кіріспе

Қысқаша тарих (пән, мәселелер, идеялар, көзқарас және т.б.).

Қарама-қайшылықтың өсуі, сәйкессіздік, өзгерту қажеттілігі.

Орталық идеяны тұжырымдау.

Негізгі бөлігі

Негізгі ой (тезис 1) мазмұнды нақты өрістетумен.

Негізгі ой (тезис 2) мазмұнды нақты өрістетумен.

Негізгі ой (тезис 3) мазмұнды нақты өрістетумен.

Қорытынды

Резюме (негізгі бөлім бойынша қорытындыларды қысқаша баяндау).

Тыңдаушылар үшін айтылған құндылықты (маңыздылығын және перспективасын) белгілеу.

Егер ақпараттық презентация нақты және бір мағыналы болса, онда аудиторияға сендіруді мақсат етіп отырған сөз сөйлеу - аса күрделі міндет. Осы себепті сендіруші презентацияның құрылымын әзірлеу келесі маңызды жағдайды негізге алуы керек - сендіруші адамның ойының көп дәрежеде тыңдаушылардың ойына сәйкес келуі, сендірудің үлкен ықтималдығы. Бұл қағидатқа ой процесін талдауда құрылған сөз сөйлеуді ұйымдастыру тәсілі барынша сәйкес келеді, яғни адамдар әдетте мәселені шешу кезінде басшылыққа алатын тәртіппен ойдың орналасуы.

Аудитория назарын аудару.

Мәселені белгілеу (бар қайшылықтар, келісу, қажеттілік). Осы мақсатта мәселенің маңыздылығын, әрбір тыңдаушы үшін маңыздылығын көрсететін мысалдар пайдаланылуы мүмкін.

Мәселені шешу жолында қазіргі уақытта тұрған кедергілерді сипаттау (өз шешімін талап ететін міндеттер).

Мәселені шешу нұсқасы (тәсілі).

Бұл әдіс пайдаланылатын болса, нәтижелерді нақтылау (әрбір тапсырма үшін). Кедергілерді жоюға және міндеттерді шешуге әкелетін іс-әрекеттер мен нәтижелер арасындағы өзара байланысты нақты белгілеу.

Нәтижелердің көрнекілігі. Мысалдардың, графикалық және аудиовизуалды құралдардың көмегімен ұсынылған шешімнің тиімділігі расталады. Нәтижелерге сенімділікті шешім қабылданған сияқты, немесе мәселені шешу қабылданбаған жағдайда болашақты сипаттау арқылы береді.

Кері байланыс (ұсынылған шешім туралы аудиторияның пікірі). Аудиторияға сұрау салу қысқа, нақты және бір мағыналы түсінікті болуы тиіс. Ол тыңдаушылардың ойларын негізгі идеяға аудару керек.

Кезең-кезеңнен кейін аудитория спикердің пікірі мен ұстанымын қабылдауға дайын болады.

Презентацияға арналған материалдарды таңдау және іздеу.

Презентацияны жоспарлау кезінде сіз мүмкіндігінше тілекті жиі айтқыңыз келеді. Дәл осы себепті көптеген спикерлерге уақыт жетіспейді. Осындай қателіктерді болдырмау үшін дайындық кезеңінде сөз сөйлеу үшін таңдалған барлық материалдарға тексеру жүргізу қажет.

Барлық жиналған ақпарат бірқатар критерийлер негізінде: маңыздылығы, қажеттілігі, таңдалған тәсілге сәйкестігі, қызығушылығы негізінде қаралады (таңдап алынады немесе шығарылады).

Тексеруден кейін презентацияға қалдырылған материалдар үш бөлікке бөлінеді:

Жоқ - сіз онсыз жасай алмайтын нәрсе (негізгі бөлік);

Бір нәрсе қосу керек (нақтылау бөлігі);

Бұл қосымша болып табылады (толықтырушы).

Негізгі материалдар презентация құрылымына сәйкес бөлінеді. Егер уақыт резерві мүмкіндік берсе, нақтылаушылар қосылады (оны презентацияның алдын-ала дайындық барысында анықтауға болады). Толықтырушы материалдар тақырыпқа қызығушылық пен кейінгі қарым-қатынасты қолдауға қабілетті қосымшалар, ілеспе құжаттар, тілектер мен ұсынымдар түрінде сөз сөйлеу шеңберінен тыс шығарылады.

Материалдардың теңгерімділігін тексеру

Даярлаудағы келесі қадам таңдалған материалдардың сапасын бағалау болып табылады. Оларды бірнеше жағынан бағалау қажет, олардың кейбіреулері толықтыру мен нақтылауды талап етеді (кесте 4.3).

Кесте 4.3 - Материалдардың сапасын бағалау

Ғылыми	**Әдістемелік**	**Техникалық**
Деректерді тексеру	Мақсаты	Кәсіби
Заманауилығы, өзектілігі	Пәнге сәйкестігі	Уақыт сәйкестігі
Қорытындыларға сәйкестік	Аудиторияның сәйкестігі	Техникалық жабдықталуы

Сонымен қатар, ұсынылатын ақпараттың сенімділігі мен маңыздылығын бағалауға болады. Бірінші жағдайда бұл презентацияны тұжырымдамалық қамтамасыз етеді - оның мазмұны сенімді білдіреді. Екіншісі - тыңдаушылардың ақпаратты маңызды және шынайы ретінде қабылдауына ықпал етеді.

Тұжырымдауға беделді тұлғалардың идеяларын, сезімдерін, қарама-қайшылықтарын, салыстырулары мен дәйексөздерін қосу. Мазмұнның маңыздылығы оның ерекшелігін анықтайды (фактілер, статистика, мысалдар, зерттеу нәтижелері).

Презентацияны өткізудің құралдары мен тәсілдерін таңдау

Презентацияны дайындаудың соңғы кезеңі тыңдаушыға ақпаратты жеткізудің ең жақсы тәсілдерін таңдауға қатысты. Спикердің сөзі - негізгі форма, бірақ ол презентацияны қызықты, есте қаларлық және түсінікті ететін құралдармен толықтырылуы мүмкін.

Презентацияда әр түрлі қосымша құралдар қолданылуы мүмкін: графика (схемалар, диаграммалар, кестелер, иллюстрациялар, геометриялық фигуралар, символдар және т.б.), дәстүрлі жабдықтар (тақта, пинборд, флип-чарт), техника (кино және бейне, мультимедиа және слайд - проекторлар). Олардың таңдауы спикерге қандай көмек көрсететінін ескерудің орындылығымен анықталады.

Таңдауды анықтауға дайындалған хабарлама контексінде әрбір құралдың мүмкіндіктерін талдау көмектеседі [44]:

- идеяларды түсінуге көмектеседі ме;
- негізгі ойлардың асты сызылған ба;
- есте сақтау көлемін арттырады ма;
- хабарлама иллюстрациялана ма;
- олар презентацияны ішінара ауыстыра ма, жоқ па.

Презентацияны пайдаланудың жағымды және жағымсыз жақтарын да есте ұстаған жөн. Позитивті, жоғарыда айтылғандардан басқа, нашар ұйымдастырылғандықтың және сөйлеудің жеткіліксіз дайындалуының, мазмұнның және шектеулі ақпараттың жоқтығының орнын толтыру мүмкіндігі бар. Теріс салдарлар техникалық қиындықтар және ақпаратты визуалды және есту қабілетінің ерекшелігі болуы мүмкін (тым жылдам ұсыну жылдамдығы, көлемі, шамадан тыс ашықтығы немесе түссіздігі және т.б.).

Көрнекі материалдарды ұзақ қарап шығу кезінде оларды қабылдау жылдамдығы төмендейді. Мысалы, 45 минут ішінде көрнекі материалмен жұмыс істеу үшін слайдтар саны 15-17 аспауы тиіс.

Мәтіндерді дайындаңыз. Мәтіндік фрагменттер негізгі мазмұнды толық баяндамайтын негізгі анықтамалар немесе негізгі тезистер болып табылады.

Мәтіндер тым ұзын және тығыз болмауы тиіс (бір кадрдағы бес-алты сөзден ең көп дегенде он жол).

Бір слайдта бір ғана тақырып берілуі мүмкін.

Мәтіндегі қысқартулардан бас тартыңыз, тек жалпы қабылданған.

Тік жазудан аулақ болыңыз, өйткені олар нашар оқылады (оларға тек шеткі жағдайда ғана жүгініңіз).

Ақпаратты көрсету үшін қаріпті таңдаңыз.

Ең көп таралған және жақсы оқылатын ретінде көбінесе Times New Roman және Arial қаріптері қолданылады. Кегль мөлшері 16-дан кем болмауы тиіс.

Кіші қаріп (14 кегль және одан кем) тыңдаушыларға арналмаған қызметтік жазбалар үшін ғана пайдаланылады.

Ақпаратты бөлу мақсатында әр түрлі көлемдегі қаріптерді қолданыңыз: сандық, әріптік, мәтіндік белгілер мен тақырыптар үшін.

Мәтін үшін безендіруді таңдаңыз. Ол үшін көрнекі ақпаратты қабылдаудың келесі ерекшеліктерін ескеріңіз:

- мәтін үшін жалпы шеңбердің болуы оған аяқталған көрініс береді;
- кескіннің жеке бөлігін жақтаумен бөлектеу оны негізгі бөліктен ерекшелейді;
- қара кең шеңберлер (әсіресе қара) теріс қауымдастықтарды тудыруы мүмкін.

Мәтінде пайдаланылатын сызықтар, шрифт сияқты, жақсы ажыратылатын, ал штриховкалар мен құймалар жақсы көрінетін болуы тиіс.

Түс қабылдау заңдылықтары мен ерекшеліктері бар. Мысалы, ақ фонда қара түстер анық және оңай оқылады (кесте 4.4).

Кесте 4.4 - Түс қабылдау ерекшеліктері

Түсі	Мәні	Түсі	Мәні
Қызыл	Маңызды, қауіпті	Жасыл	Бекітетін
Қызғылт	Қызықты, талғампаз	Қою жасыл	Динамикалық
Қызғылт сары	Қатты, көңілді, жылжымалы	Көгілдір	Бейтарап, тыныштандырғыш
Сары	Белсенді, перспективалы	Көк	Тыныш, тұрақты
Лимон	Экспансивті	Күлгін	Үрейлі
Қоңыр	Пайдалы	Қара	Ресми, академиялық

Презентацияны дайындау дәстүрлі элементтерді қамтиды: сәлемдесу, хабар тақырыбы, хабарламаның мақсаты, хабарлама регламенті, сұрақтар, алғыс білдіру, таныстыру процесі.

Презентацияның артықшылықтарының бірі - олар жеке кездесулер болып табылады. Ақпаратты хабарламадан басқа, бұл фактілерді құрғақ санамалаумен шектелмеген кезде аудиториямен жеке байланыс. Жеке акценттер мен сезімдерді қосу тыңдаушылармен өзара іс-қимыл жасау процесіне айналады, жеке тұлғасыз ортада жанасу мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Көпшілік алдында сөйлеудің осы артықшылығын пайдалану үшін сіз презентация процесінің кейбір ерекшеліктерін ескеруіңіз керек.

Сөз сөйлеушінің мынадай имидждік сипаттамаларына қолдау көрсетеді:

- құзыреттілігі (сөз сөйлеу тақырыбы бойынша ақпаратты, материалдарды жақсы меңгеру және оған мұқият дайындық);
- сенім (шындықты айтушы адам ретінде өз пікірін жасау);
- динамизм (коммуникацияға деген қажеттілікті, таныстыру пәні мен аудиторияға деген шынайы мүдделілікті көрсету);
- объективтілік (басқалардың пікіріне сезімталдық);
- сезімталдық (тыңдаушылардың сезіміне назар аудару).

Таныстыру кезінде коммуникация процесінің ерекшелігін есепке алу оның әрбір кезеңінде өз қиындықтары бар екенін білдіреді.

Негізгі ақпарат шоғырланған ең маңызды бөлікке әдетте аудиторияның назарын ең аз шоғырландыру келеді. Бұл мәселеге (сұрақтар, жеке тәжірибеге жүгіну, талқылау, иллюстрациялар және мысалдар) шоғырлануды қосу мен қолдаудың қосымша құралдарын талап етеді.

Қиындық 1. Аудитория зейінінің өзгергіштігі.

Басталуы, негізгі, қорытынды бөлім

Презентацияның басталуы

Қиындық 2. Көңіл толқу.

Оны көпшілік алдында сөйлеу жағдайындағы табиғи жағдай ретінде қабыл алыңыз. Ол сізге аудиторияны презентацияға эмоционалды түрде қосуға көмектеседі.

Қиындық 3. Кешіктірулер.

Өзіңізге жұмыс күйінен шығуға жол бермеңіз (назар аудармаңыз, бос орын алуды ұсыныңыз, проблеманы қосыңыз және т.б.).

Презентацияны дәл және нақты бастау (аудиторияны ұйымдастыру), көрермен байланысын орнату (қатысушылардың әрқайсысына қарау), аудиториядан тіректі табу маңызды.

Презентацияның негізгі бөлігі

Қиындық 4. Ойдан жаңылысуы.

Түсінбеушілікке жол бермеу үшін сабырлы жүріп, түзетіңіз.

Қиындық 5. Анықтамалардағы шатасулар.

Не айтқыңыз келетінін түсіндіріңіз немесе сипаттаңыз. Айтылған сөздерге қысқаша шолу жасаудан бастаңыз.

Қиындық 6. Тыңдаушылардың сұрақтары.

Презентацияны түсіну немесе тақырып бойынша сұрақтарды сөйлеу мәнмәтініне қосыңыз.

Тақырыпқа қатысы жоқ презентацияны соңына жіберіңіз.

Тікелей жауап беруді пайдаланыңыз: «Сізде осыған ұқсас тәжірибе бар ма, оны бізбен бөлісе аласыз ба?», «Сіз мұны жасадыңыз ба?» Немесе жанама: «Біз бұл мәселені үзіліс кезінде немесе сөйлесудің соңында талқылай аламыз».

Тезистерге сүйеніп, еркін сөйлеу маңызды.

Үзіліс жоқ сөйлеуден аулақ болу (сөйлемдерді ажырату және бір-бірінен мағыналық бөліктерді бөлу).

Қысқа және анық сөйлемдерді қолданыңыз.

«Айтыңыз», «қарастырылды» етістіктерден аулақ болыңыз.

Аудиторияны сұрақтар бойынша белсендіру.

Презентация қорытындысы

Қиындық 6. Маңызды емес жарыссөз.

Презентацияны ұйымдастырушы ретінде нақты болыңыз, кез-келген сұрақта айқын тұжырымдарға қол жеткізіңіз.

Егер пікірталас болжанатын болса, оның мақсаты мен регламентін белгілеу.

Презентация нәтижесі (қойылған мақсатқа қол жеткізуді бағалау)

Сөз сөйлеу кезінде кері байланыс көмектесе алады:

- пайдаланылатын стратегияның (таңдалған материалдардың, таңдалған құрылымның, қолданылатын құралдардың тиімділігін өлшеу);

- қойылған мақсаттарға жету дәрежесін анықтау;

- аудиторияның ақпараттандырылуын қайта бағалау, пікірлер мен ұстанымдарды қабылдау;

- жаңа мақсаттар қою.

Өзіндік жұмыс үшін тыңдаушыларға арналған тапсырмалар (хабарлама тұжырымдамасын құру схемасымен танысқаннан кейін және презентация құрылымын талдау алдында беріледі).

Топ екі кіші топқа бөлінеді (бес-алты адамнан). Бір топ семинар өткізілетін аудиторияның демографиялық кесіндісін құрайды. Екінші топ аудиторияға тікелей сұрақтар қояды. Әрбір топ жұмысының қорытындысы тыңдаушылардың мүдделерін сипаттайтын негізгі тезистің тұжырымдалуы, олардың семинарларда оқуына себеп болуы тиіс.

Жұмыс нәтижелерін барлық тыңдаушылар талқылайды.

Тыңдаушыларға арналған тапсырма (презентация құрылымын талдағаннан кейін және материалдарды іріктеу алдында беріледі).

Жұмыс шағын топтарда жүргізіледі (үш-төрт адам). Шағын топ осы аудиторияның тыңдаушыларына қызықты болатын хабарлама тақырыбын таңдайды (бұрын тұжырымдалған негізгі тезисті ескере отырып) және ықтимал семинардың үлгі құрылымын әзірлейді. Жұмыс құрылымның шағын презентациясымен аяқталады.

Қорытынды тапсырма

Шағын топ (үш-төрт адам) топтың ғылыми мүдделерін көрсететін презентация (5-10 мин) дайындау. Біріктіруші негізді табу және оны басқа тыңдаушылардың қажеттілігін ескере отырып ашу маңызды. Презентацияны басқа қатысушылар мынадай өлшемдер бойынша бағалайды:

а) хабарламаның мақсатын ашу және оған қол жеткізу дәрежесі;

б) тыңдаушылардың мүдделері мен сұраныстарына сәйкестігі (хабарламаның құндылығы мен атаулылығы);

в) пайдаланылған ақпараттың тереңдігі, қолжетімділігі мен маңыздылығы;

г) топтың қабілеттілігі;

д) тыңдаушыларға ақпарат жеткізу ерекшеліктері (есте сақтаудың арнайы тәсілдерінің болуы, серпінділігі, эмоциялық және т.б.).

Жалпы талқылауда презентациялар рейтингі жасалады.

4.3 Табысты кәсіби қызметке сенімді және дайын болуды қалыптастыру технологиясы

Бұл технология оқытудың негізгі және соңғы сатыларындағы студенттердің арасында тиімді кәсіби дайындық пен жеке тұлғаны дамыту уәжін жандандыруға және оларды осы мақсатты жүзеге асыруға ықпал ететін әдістемелік әдістермен таныстыруға бағытталған.

Студенттердің технологияларды меңгеру барысында өзін-өзі жүзеге асыруға жеке дайындығы мен сенімділігін дамыту барысында шешу қажет міндеттер туралы түсінік қалыптасады. Технология өзін-өзі талдау және өзін-өзі реттеу психологиялық техникаларын меңгеру дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Кәсіби дайындықтың негізгі және соңғы сатыларында дербес қызметке жеке дайындықты және өзін-өзі қалыптастырудың дұрыс стратегиясын қалыптастыру маңызды. Студенттердің өзіне сенімділік, кәсіби және жеке тұлғалық өсуде мақсаткерлік пен табандылық сияқты әлеуметтік маңызды қасиеттерді танытуда принципшілдікке (реттілік пен орнықтылыққа) ұмтылысын қолдау, сонымен қатар қарым-қатынастың оң жүйесін және жасампаздық бағытталған қызметті қамтамасыз ететін психологиялық төзімділікті, әлеуметтік және жеке жауапкершілікті, адамгершілікті сақтау қажет.

Жоғарыда көрсетілген тұлғалық сипаттамалар кешенде студенттердің тұлғалық жетілу деңгейін көрсетеді, ал олардың әрқайсысы жеке құзыреттілік деңгейін көрсетеді.

Осылайша, өз бетінше табысты кәсіби қызметке сенімділік пен дайындыққа студенттердің жеке құзыреттілігін дамыту арқасында қол жеткізуге болады, атап айтқанда өзіндік талдау (рефлексия) және өзін-өзі реттеу бойынша білім, білік және дағдыларға қатысты.

Технологияның оқу-тәрбие үрдісіндегі орны. Технология мазмұны жоғары оқу орнында психология және педагогика курсын оқу кезінде студенттердің алған білімдеріне негізделеді, сондықтан теориялық курспен қатар немесе оны аяқтағаннан кейін өткізілетін практикалық сабақтар циклі ретінде ұсынылады.

Технологияны енгізуге қойылатын талаптар. Осы технология бойынша студенттерді даярлау қысқа мерзімді оқыту тренингі ретінде іске асырылуы мүмкін, бұл жоғары мектепте оқу үдерісінің негізгі және соңғы кезеңдерінде.

Кәсіби сәйкестендіру міндеттеріне байланысты оқытудың негізгі кезеңінде (жоғары мектептегі орта курстар) өзін-өзі реттеудің ерекше міндеттері туындауы мүмкін. Бұл кезеңде өзін-өзі реттеу адамның жеке қасиеттерінің кәсіптік мәнге сәйкестігін және кәсіби маңызды қасиеттерді дамытуға негізделген кәсіби «өзіндік бейнесін» қалыптастырумен байланысты. Осылайша, 3-4-ші курстарда өзін-өзі бағалау және нақты «мен» жеке сипаттамаларын қайта құру технологияларын неғұрлым тиімді пайдалану орынды. Бұл кезең қарым-қатынастардың оң жүйесін қамтамасыз ететін (өзімен бірге, басқалармен және тұтастай алғанда қоғаммен бірге) жеке сипаттамаларды дамытуға және өзін-өзі дамытуға бағытталатын болады. Кәсіби білім берудің соңғы кезеңі студенттерді өзіндік қызметке дайындаумен байланысты. Сондықтан, оларда өзінің кәсіби құзыреттілігін және практикалық тұрғыдан өзін-өзі жүзеге асыруға дайындықтарын презентациялауда конструктивті әдістерді пайдалануға дайын болуын дамыту маңызды. Студенттердің өзін-өзі жүзеге асыруының қандай түрлерін меңгергенін және осы түрлер жұмысқа орналасу аясында кәсіби қызметтің сәйкес келетіндігін анықтау қажет. Өзін-өзі реттеу мәселесін шешу, біз көріп отырғанымыздай, алынған білімге сәйкес жұмыспен қамтудың жоғарылауына ықпал етеді [45].

Технология бойынша жұмыс көлемі. Технологияны меңгеру төрт тақырып бойынша ұжымдық практикалық сабақтар және студенттердің өзіндік жұмыстары түрінде өтуі мүмкін. Студенттердің апта сайынғы өзіндік сабақтарының көлемі екі-төрт оқу сағатын құрауы мүмкін. Технологияны игерудің жалпы еңбек сыйымдылығы 16-дан 24-ке дейін оқу сағатын құрауы мүмкін.

Технология бойынша өзіндік жұмыстарды жүргізу формалары. Студенттің өзіндік жұмысы жеке жұмыс ретінде «жаттықтырушы» бағыттаған жеке тұлғалық өзіндік талдау және өзіндік реттеу арқылы жүзеге асырылуы мүмкін, оның нәтижелері күнделікте көрсетілуі мүмкін. Өзіндік жұмыстың басқа түрі - жұптық жұмыс немесе студенттердің кіші топтарында жұмыс істеу, әр процеске қатысушылардың жеке өсу нәтижелеріне өзара қызығушылық танытуы мүмкін.

Технологиялық бағдарламаны жобалау принциптері:

- өзінің жеке құзыреттілігін дамытуға бағытталған психологиялық-педагогикалық дайындықты ұйымдастыру және іске асыру үдерісіне қатысуға қатысты студенттердің өзін-өзі анықтау еркіндігін болжайтын еріктілік;
- оқытушылар мен курстастармен психологиялық-педагогикалық бағдарламаларды жобалау және іске асыруда әріптестік пен ынтымақтастық;
- үдеріске оның оң дамуына ықпал еткісі келетіндердің барлығын енгізуді көздейтін ашықтық;
- даму іс-шараларын нақты әлеуметтік-кезеңді және процеске қатысушылардың жеке жағдайына енгізу;
- бағдарлама кезеңі мен оның қатысушыларының жеке ерекшеліктеріне байланысты психологиялық дамудың құралдары мен механизмдерін қолданудағы вариативтілік, икемділік;
- өзіндік бақылау және қажет болған жағдайда психодиагностика құралдарымен бастапқы және қорытынды тұлғалық сипаттамаларды өзіндік бағалауды болжайтын тұлғалық құзыреттілікті дамыту бағдарламаларының тиімділігін өзіндік бақылау.

Технологияны пайдаланудың нақты шарттарына бейімдеу принциптері. Технологияны жүзеге асыру дайындық кезеңін талап етеді, оның мазмұны студенттердің нақты жас, ситуациялық және тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып, өзін-өзі реттеудің тұлғалық маңызды аспектілерін қалыптастыру (өзін-өзі жетілдірудің ішкі және сыртқы уәжін нақтылау) болуы тиіс. Сондай-ақ, өзін-өзі реттеудің нақты міндеттерін қоюда құзыреттіліктің бастапқы (технологияны жүргізгенге дейін) деңгейін бағалау және оларды шешу тәсілдерін табу қажет.

Технология мазмұны. Технологияны іске асыру кезеңдеріне сәйкес келетін міндеттер 4.5-кестеде көрсетілген.

Кесте 4.5 -Технологияны іске асыру кезеңдерінің міндеттері

Сабақтың мақсаты	Сенімді мінез-құлықтың мазмұнын, қызмет жетістігінің критерийлерін ерекшелеу	Сенімділік пен табысқа жеке кедергілерді анықтау	Жеке табыс жеке шығармашылықпен байланысты	Артық психологиялық қорғаныс - табыстың көріну механизмі екенін дәлелдеу
Сабақтың мазмұны	Сенімді мінез-құлықтың және қызмет жетістігінің жеке критерийлерін қалыптастыру	Айналудың кедергілерін анықтау, табысқа жету жолы, нақты табысқа ұмтылады	Табысқа жету ресурсы ретінде шығармашылық қабілеттерін анықтау	Жеке қорғаныш механизмдерін ің құрамы мен белсенділік деңгейін анықтау

Сабақтың тақырыбы және қысқаша мазмұны

1-тақырып. Сенімді мінез-құлықтың және табысты қызметтің мазмұны.

Адамның өз ортасына қатысты өз мақсаттарын, қажеттіліктерін, мүдделерін, сезімдерін ұсыну және жүзеге асыру қабілетін сенімділік деп түсінеді.

Сенімділік мынадай шарттар орындалған кезде қалыптасады:

- өзіңіздің мақсаттарыңызға ие болуға мүмкіндік беру қабілеті (тілек, сезім және т.б.);
- өз мақсаттарын іске асыруға әзірлігі мен қабілеті;
- қорқыныш пен тежелуден еркіндік.

Сенімді мінез-құлықты дамыту процесінде үйрену қажет:

- өз мақсаттарын нақты тұжырымдау;
- қажет болған жағдайда «жоқ» деп айту және сынау;
- байланыс орнату;
- ашық назар аудару;
- өзіңіздің қателіктеріңізге жол бермеу.

«Сенімді мінез-құлық» семинары

Сіз сенімсіз сезінетін екі немесе үш жағдайды ескеріңіз. Бұл жағдайлар немен ұқсас?

Сізді не мазалайды? Сіз неден арылғыңыз келеді?

Қандай жағдайларда сенімсіздік пайда болмайды?

Сенімсіздік пайда болуы немесе күшеюі алдында не болады?

Ол пайда болғаннан немесе күшейтілгеннен кейін не болады?

Сіз өзіңізді сенімсіз сезінгенде не ойлайсыз?

Сіздің сенімсіздігіңізге не кедергі?

Сіздің сенімсіздік неге көмектеседі?

Белгісіздікпен күресу үшін қандай әрекеттер жасадыңыз?

Қандай әрекеттер сәтті болды?

Өз қызметі жетістігінің критерийлерін анықтау.

Қызметті қанағаттандыру үшін оның табыстылығын түсіну маңызды. Әр адамның өз жетістігінің критерийлері бар, бірақ кейде бұл өлшемдер анық сезілмейді. Көптеген адамдар табысты бақытты мойындау, жетістік, байлық және т.б. теңдестіреді. Өзінің жоғары білімін аяқтағандар үшін табыс әлеуметтік және жеке әл-ауқатты болжайтын жақсы кәсіби мансаптың болашағымен және жеке өмірдің құрылғысымен байланысты.

Табыс - субъективті ұғым және оны нақты адамның өмірі тұрғысынан қарастыру керек. Бір адам үшін табыс, екіншісі үшін бұл саналмайды. Жеке сәттілік деп адамның барлық көріністерін: дене, рухани, әлеуметтік, мәдени және т.б. жетілдірудегі жұмысының нәтижесін жеке табыс деп санауға болады.

Отбасы, әрине, табыс туралы түсініктерді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Отбасылық құндылықтар, дәстүрлер, мақсаттар мен ұстанымдар, діни бағдар және әлеуметтік мәртебе жиынтығында табысты өлшейтін критерийлерді құрады. Тіпті адам осы ұғымның кең контекстінде есейіп, өзін-өзі анықтаса да, табысты отбасылық түсіну оның өмірі мен қызметінің нәтижелеріне қанағаттанушылық деңгейіне әсер етеді.

Бұл сабақтың мақсаты табыстың жеке критерийлерін қалыптастыру болады. Бұл нәтиже қазір бар нәрсеге және болашақта күтілетініне қандай қарым-қатынасқа әсер етеді.

Бұл сананы табысқа жетудің бағдарламалығынан немесе керісінше, өз жетістіктеріне қатысты сансыз сыннан босатуға көмектеседі.

Есеп табыстың жеке критерийлерін тұжырымдаудан тұрады. Осыған байланысты келесі мәселелерді талқылау ұсынылады:

Табыс критерийлерін қалыптастыруға отбасы қандай әсер етті?

Семинар

Тапсырма 1. Жұмыс күнделігіне қысқа, бірақ өмірге деген көзқарасыңызды сипаттайтын табысқа жетудің анықтамасын жазыңыз. Мысалы, табыс - бұл:

- жеке өмірде және кәсіби қызметте қалайтын нәрсе жасау мүмкіндігі;
- оны мүмкіндігінше жақсы жасау мүмкіндігі;
- бұл үшін материалдық игіліктер мен қоғамның мойындауына ие болу;
- жағымды эмоцияларды сезіну.

Тапсырма 2. Күнделікке өзіңіздің жақындарыңыздың, өз тәжірибеңізден немесе өмірлік жағдайлардан мысалдар келтіре отырып, келесі тезистерге түсініктеме жазыңыз.

Табыс деген не екенін тек өзіңіз анықтай аласыз.

Табыс - бұл сенсация.

Кез-келген бағада табыс жеңіліске ұшырауы мүмкін.

Табыс - бұл процесс.

Табыс біртіндеп келеді.

Табыс тепе-теңдіксіз мүмкін емес.

Табысқа жетуге болады.

Табыс - бұл нақты уақыт ішінде нақты міндеттерді жүзеге асыру.

Табыс дегеніміз - өзіне деген адалдық.

Тапсырма 3. Сіздің өмір жолыңыздың осы кезеңінде табысты түсінуге арналған сұрақтарға жауап беру ұсынылады. Жауаптарда барынша шынайылықты көрсетуге тырысыңыз. Жауап беруді аяқтағанда, жауаптарыңызды мұқият оқып шығыңыз (кем дегенде екі рет) және оларды түсінуге тырысыңыз.

Төменде келтірілген он ұғымды сіз үшін маңыздылығы тұрғысынан бағалаңыз (1 - ең маңыздысы, 10 - аз маңыздысы). Содан кейін осы ұғымдарды 1-ден 10-ға дейін бірізділікпен жазыңыз, яғни олардың мәнділігінің кему тәртібімен.

Ақылға қонымды мағына, ақша, жеке қарым-қатынас, танымалдық, жеке жетістіктер, мұра, адалдық, өзіне деген сенім, жоғары күштерге сенім, айналаңыздағы адамдар туралы пікір.

1-тармаққа жауап бергеннен кейін, сіздің ойыңызша табысқа жету байланысты алғашқы бес ұғымды іске асыру үшін не істеп жатқаныңызды жазыңыз.

Сіздің ЖОО-да оқу кезінде сізбен болған барлық маңызды оқиғаларды есте сақтауға тырысыңыз. Сіздің жетістігіңізді түсінген екі-үш ең басты қарым-

қатынасты анықтаңыз. Табысқа жетуде сіз үшін шешуші рөл атқарғанын белгілеңіз. Орын алған және бүгін сіз үшін теңдесі жоқ құндылығы бар ма?

Кәсіби тәжірибеңізден жеңіліс сезімін бастан кешірген екі-үш жағдайды еске түсіріп көріңіз. Мұның себебі не болды және сіздің тәжірибеңіз қандай нәтиже берді?

Сізді шабыттандыратын және бірдей жетістікке жетуді қалайтын екі-үш адамды сипаттаңыз. Сізді оларға не қызықтыратынын, қандай қасиеттерді қабылдағыңыз келетінін сипаттаңыз.

Сіздің бойыңызда тартымды қасиеттер бар деп елестетіңіз. Бұл сіздің жетістігіңізді қамтамасыз ете ме?

Өмірдің қай саласында сіз өз табыстылығыңызды айта аласыз (жақындармен қарым-қатынаста, кәсіби қызметте, дене және рухани денсаулықты өзін-өзі сезінуде немесе тағы бір нәрсе)?

Тапсырма 4. Өз идеяларыңыздың әсерін бекіту үшін сіз өзіңіз қиялыңызда жасай алатын нәрселерді жүзеге асыру туралы өзіңізбен келісімшарт жасауыңыз керек.

Жаттығудың мақсаты - жақсы өзгерістерге назар аудару.

Нұсқаулық. Өз идеяларыңызда «көрген» өзгерістеріңізді нақты көрсетіңіз және жазыңыз. Үш негізгі бағыттан: «қарым-қатынас», «кәсіби қызмет» және «жеке өмір».

Мысалы, «жеке өмір» бөлімінде сіздің рухани көңіл-күйіңізді, қызығушылығыңызды және т.б. сипаттаңыз. Сіздің өміріңіздің бұл саласы, әдетте, сізден басқа барлық адамдар үшін жабық, тек сіз онда не болып жатқанын түсінесіз.

Әрбір бөлімнің астында өміріңіздің осы саласында сіз үшін күтілетін ең маңыздысын, қысқаша және нақты сипаттаңыз. Жағымсыз сәттер туралы жазбаңыз. Өз пікірлеріңізде позитивті болыңыз, бірінші тұлғадан жазыңыз. Сіздің ұсыныстарыңыз шындыққа айналатынына сенімділікпен жазыңыз. Бірінші нұсқада жасаңыз, содан кейін бір апта ішінде күн сайын мәтінді оқыңыз, қажет болса, түзетулер енгізіңіз (сіз бірден мұны істеу керек екенін түсінесіз). Алдағы аптада ол үнемі көзіңізге түсетін нәрселерді (тоңазытқышқа, кереуетке, ванна айналарына) бір парақ қағазға салыңыз. Сол арқылы күн сайын сіз үшін маңызды нәрсе көре аласыз. Бұл өз іс-әрекеттеріңізде сіздің оң мақсаттарыңызға бағдарлануға мүмкіндік береді. Бұл сіздің өзгеруіңізге нақтырақ әсер етеді, ал түрлендіру процесі неғұрлым белсенді болады.

Үш-төрт аптадан кейін сізде не өзгергенін қорытындылап, жетістікке жетелейтін «жаңа көкжиектерді» анықтаңыз.

Ескерту. Трансформация бағыттарын анықтау күнделікті өмірді анықтайтын фактілер жиынтығына теңгерімді көзқарасты дамыту үшін қажет. Дене және рухани шаршау - біздің өміріміздің әр түрлі салалары арасындағы тепе-теңдік бұзылған кезде, біз бір салада күш салғанда, қалғандарын елемей жүргенде пайда болады.

Тақырып 2. Сіздің сәттіліктің «диверaторын» анықтау.

Сабақтың мақсаты - жетістікке деген ұмтылыстың нақты табысқа айналуына не кедергі болатындығын анықтау.

Оқытушыға арналған нұсқаулық.

Студенттерге бұрын берілген ақпарат негізінде және олардың тұлғалық өсуінің практикалық нәтижелерін ескере отырып, студенттерге олардың күшті және әлсіз жақтарын мұқият түсінуге көмектесу керек және теріс тенденцияларды жағымдыға айналдыру жоспарын бірлесе жасау қажет.

Бұл бірлескен жұмысты игеру үшін өте күрделі бөлім. Сондықтан оқытушыға өз «дивераторын» табу үшін жеткілікті ашық болу ұсынылады, ол студенттерге шынайы және өзін-өзі жетілдіруге бағытталған болуға көмектеседі. Нақты мысалда өзіндік талдаудың қаншалықты қиын екенін көрсету қажет, бірақ егер тұлға қасиеттерінің позитивті дамуына қол жеткізуге деген нақты ұмтылыс болса, ол соншалықты қажет.

Семинар

1-тапсырма. Сәтсіздіктің феноменологиясын анықтау.

Өзін-өзі ұстау феномені - табысқа жету үшін қажет нәрсеге қарама-қарсы. Сондықтан сізге не қажет екенін талдау қажет. Бұл жұмыстың нәтижесі өзін-өзі ұстау белгілерін анықтау болады.

Нұсқаулық. Өзін-өзі ұстау және табыс белгілерімен дәйекті танысыңыз. Қайталап оқығанда, сіз бірден осал орын көріп тұрған жерде минус (-), және сіздің күшті жақтарыңыз үшін плюс (+) қойыңыз.

Сәтсіздік: басқаларды айыптауға ұмтылу, нақты мақсаттардың болмауы, сәтсіздікті күту, сәттілікке үміт, өз қателіктерін қайталау, бір беткейлік, абайсыздық, білместік, ұйымдаспаған, жігерсіздік, бәрін жасауға ұмтылу, импульсивтілік, шамадан тыс сақтық, тұйық, өзіңізді негативтермен қоршау әдеті, басқалардан сабақ ала алмау, бәсекелестіктен қорқу, басқаларға тәуелділік, ойлаудың шатасуы, табыстан қорқу, психофизиологиялық тәуелділіктер, әлсіздік, ішкі қайшылықтар, өз-өзіне сенімсіздік, сәтсіздік кезінде күресті жалғастыруға дайын болмауы.

Сәттілік: жеке жауапкершілік, мақсаттардың анықтығы, табысқа сену, жағдайды пайдалана білу, қателіктерден сабақ алу мүмкіндігі, өмірге шығармашылық көзқарас, бақылаушылық, ақпараттануы, ұйымдастырушылық, шешім қабылдай білу, ынтымақтастыққа қабілеттілік, тәртіп, тәуекелге дайындық, байланыс, позитивистермен ынтымақтастық, жақсы оқу, бәсекелестікке дайындық, кішіпейілділік, басқалардан тәуелсіздік, логикалық ойлау, табысқа көңіл бөліңіз, эмоционалды тепе-теңдік, өзін-өзі бағалау, табандылық.

Өзін-өзі талдау нәтижелерін алыңыз. Толық көлемде барлық оң қасиеттері бар адамдар аз. Сізде мықты жақтары да, кемшіліктері де бар.

Бірақ қазір кемшіліктерге назар аудару маңызды. Бұл қасиеттер сізге табысты болуға кедергі. Сіз өзіңіздің сәтсіздігіңіздің «табиғатын» анықтауыңыз керек.

2-тапсырма. «Сәтсіздікке» жалпы көзқарасты анықтау.

Қатынастар, әдетте, көптеген құбылыстарды қамтиды, ал егер көзқарастар теріс болса, онда олар адамға өз мүдделері үшін әрекет етуге мүмкіндік бермейді.

Нұсқаулық. Келтірілген пікірлерді мұқият зерделеп, сізге қатысты ақиқат немесе жалғандық тұрғысынан бағалаңыз. Өзіңізге шынайы болыңыз, әйтпесе сіз тек уақытыңызды жоғалтасыз.

Мен жиі өзімді жағдайлардың құрбаны деп санаймын.

Жеке қарым-қатынас проблемасы туындаған кезде мен жағдайды жою үшін не істеу керектігін түсінуге тырысамын.

Көбінесе менің көңіл-күйім айналамдағы адамдардың көзқарасына байланысты.

Мен айналамдағыларды емес, өзімді өзгертуге тырысамын.

Менің өз сөздеріммен немесе іс-әрекеттеріммен басқалар менің проблемаларымды қалай қиындатқанын байқауға бейіммін.

Қиындықтар туындаған кезде мен оларды шешудің жолдарын іздей бастаймын және қиыншылықтарыма басқаларды кінәлау үшін уақыт пен жүйкемді ысырап етпеймін.

Бәрі өзім қалағандай болмай жатқанда, мен басқаларды кінәлай бастаймын.

Менің достарым мен туыстарым мен олармен қалай қарым-қатынас жасасам да, маған көбірек қарайды.

Мен үшін бірдеңе пайда болған кезде, жағдай сәтті дамыды деп ойладым, содан кейін бәрі бұрынғыға көшеді.

мәлімдеме жалған;

шындықтан гөрі жалған;

жалғаннан гөрі шын;

мәні бойынша шынайы.

Арифметикалық есептеулерден кейін сіз өзіңіздің сәтсіздіктеріңіз үшін басқаларды кінәлайтындығыңызды білесіз.

А. Жұп санға жинаған ұпайларыңызды қосыңыз (2, 4, 6, 8, 10), нәтиже алыңыз.

В. Тақ санға жинаған ұпайларыңызды қосыңыз (1, 3, 5, 7, 9).

Үлкеннен кіші санды алып, орнатуды сипаттайтын нәтиже алыңыз.

Егер А мәні В-дан үлкен болса, онда сіз сәттілікке ұмтыласыз, егер А мәні В-дан кіші болса, онда сізде «сәтсіздік» басым болады, сіздің сәтсіздіктеріңізді басқалардан іздеуге бейімсіз. Егер солай болса, онда сіз өзіңіздің әрекеттеріңізге және сіздің тағдырыңызға жауап бермейсіз! Мұның салдары - тағдырдың өзі басқара алмайтындығы, басқалар оған шешуші әсер ете алады деген сенімнің артуы. Бұл сезімдердің шатасуын тудырады, мазасыз көңіл-күйдің дамуына ықпал етеді, дәрменсіздік тудырады.

Өз тағдырына жауапкершілік сезімін сезінбейтін адамдар көбінесе өткенмен өмір сүреді. Көбінесе бұл жеткіліксіз «тіршілік туралы білудің» белгісі, бейсаналық механизмдердің санаға әсері. Келесі сабақта бұл сұрыпталады. Келесі сабақта мұны түсінуге болады.

Тапсырма 3. Жауапкершілікті дамытуды қалыптастыруға тырысамыз. Осы мақсатта өзін-өзі ұстау бойынша жаттығу өткіземіз. Сізге ұсынылған нұсқауларды жазып, қажет болған жағдайда оларды түзету керек, яғни өзіңіз жүгінетін сөздерді пайдалану керек. Әрбір тезисті мұқият оқып, «Мен осындай болғым келеді! Мен бұған қол жеткізе аламын». Орнату сіздің миыңыз бірнеше талдағыш жүйелердегі (көру, есту, тіпті моторикамен байланысты) қайта құрулардың жобасын құруы және сізді үйреншікті нәрсеге қайтаруға ұмтыла отырып, өз-өзіне және басқаларға қарым-қатынастарыңыздың жаңа моделіне қарсылық көрсетпеуі үшін айтқан жөн. Сізге күнделікті 3-5 минут бос уақыт қажет, сіз саналы түрде табысқа жетесіз.

- Мен үшін маңызды нәрселерді жүзеге асыруға кіріспес бұрын, мен қол жеткіземін.
- Менің мақсатымды ойлауға, жоспарлауға және іске асыруға уақытым жеткілікті.
- Мені іс-қимыл жоспарының дайындығына жігерлендіреді.
- Мен алға қойған мақсаттарға жету үшін күш-қуат жинай аламын.

Күнделікті өзін-өзі құлақтандырудан кейін эксперимент жүргізіңіз: қызметке қосылыңыз және күнделікте сіз үшін осы қызметтің процесі және оның нәтижесі қандай болғанын белгілеңіз.

3-тақырып. Табыс жеке шығармашылықпен байланысты.

Сабақтың мақсаты - тапсырмаларды шешу тәсілдерін іздеуде икемділік танытуға дайындығын белсендіру, табысқа жету үшін шығармашылыққа қабілеттілікті пайдалануды үйрену.

Осы тақырып бойынша сабақ өткізу кезінде оқытушы үшін ең алдымен шығармашылық тәсіл біздің өміріміздің әр түрлі салаларында қаншалықты маңызды екенін көрсету және шығармашылық ЖОО-да оқуға қалай көмектесетінін нақтылау маңызды. Әрбір оқытушы икемді және жағымды күтпеген шешім сәтсіз жағдайды шешуге мүмкіндік беретін жағдайлар туралы біледі. Стандартты емес шешімдерге қажеттілік күн сайын өседі және болашақта жаңа (үнемді, жылдам, әдемі және функционалдық) теория мен практикада нәтижеге жету қабілетін көрсететін мамандар табысты бола алады. Сондықтан өзінің шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін ЖОО-да оқу кезеңін дер кезінде пайдаланатын болады. Әрбір адам бұрын болмаған нәрсені жасауға қабілетті. Мұның бірі өзінің тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін, екіншісі - жалпыадамзаттық міндеттер ауқымында. Өз ресурстарын, күштерін, уақытын тиімді жұмсау - өзекті міндеттер үшін жаңа бірегей шешімдерді іздеу. Жаңашылдық өткеннің тәжірибесі ағымдағы ақпаратпен және болашаққа қарап қиял жұмысымен үйлескен кезде мүмкін болады.

Семинар

1-тапсырма. Осы тақырып бойынша жұмысты алдыңғы тапсырмаға ұқсас тапсырманы орындау арқылы бастаған дұрыс. «Ескі» әдістер қажетті нәтиже бермейтін мәселелер.

Сонымен, сіз өзіңізді сендіру нұсқауларын білесіз. Осы процесті дұрыс (ғылыми) ұйымдастыруға сәйкес, сіз өзіңіздің санаңызға келесі «негізгі ережелерді» енгізесіз.

Егер мәселені шешудің әдеттегі әдісі көмектеспесе, мен өз күшімді қайталауға жұмсамаймын, бірақ оны шешудің жаңа жолын іздеп жүрмін.

Менің танысыма ерекше бұрыштан қарау қабілетім бар.

Мен мәселені шешудің әдемі жолын тапқым келеді.

Маған әрқашан жаңа шешімдер ұнайды.

Өмірге шығармашылық, икемді тәсілдің болмауы - өзін-өзі ұстаудың тағы бір қауіпті белгісі. Олар бұған оқымаған болғандықтан, стандартты жағдайға барлық көзқарасқа бейстандартты емес.

Өз қателіктерін үнемі «көбейтетін» көптеген адамдар сияқты болмау мүмкіндігіңіз бар. Белгілі саясаткерлер мен кәсіпкерлер бар, олар өз қызметінің нәтижесіздігіне қарамастан, ескі әдістерді ұстануды жалғастыруда. Жаңа әдістерден қорықпаңыз! Бұдан да әдемі шешім табуға әрқашан мүмкіндік бар!

2-тапсырма. Ең табысты (өз көзқарасыңыз бойынша) адамдар өз мәселелерін қалай шешуге икемді екеніне назар аударыңыз.

Егер жаңа нәрсені игергіңіз келсе, онда осы саладағы адамдардың пікірін біліңіз.

Сіз тіпті сіздің эксперимент кезінде сіздің эксперимент екі есе болады деп елестете аласыз. Бұл сізге табысты шешімді қалай табуға болатынын түсінуге көмектеседі.

Сізді жақсы білетін және сізді үнемі қадағалап отыратын адамдардан сізден қандай да бір оң өзгерістерді байқағаныңыз туралы айтуын сұраңыз.

3-тапсырма. Мінез-құлықтың икемділігі бар адамдардан тиімді үйрену үшін байқауды дамыту қажет. Келесі жаттығудың мақсаты - бұл қабілеттілікті дамыту.

Бұрын мен не байқағанымды және қазір есімде жоқ.

Бұрын мен, әдетте, оны шешудің бір ғана әдісін көрдім және одан да әдемі жолдарды табуға уақытты жұмсамайтынмын.

Егер менде шешудің кем дегенде үш нұсқасы болмаса, мен әрекет етпеймін.

Шешім қабылдағаннан кейін мен оны бірден орындауға тырысамын.

Мен тәуекелге баруға дайынмын, өйткені мен икемді және батыл боламын.

Жақсы жаққа өзгеру үшін өзіңе деген қызығушылығың болуы керек.

Енді сіздің санаңыз «бақылаушы» режимінде қабылдауға және әрекет етуге дайын болғандықтан, сіздің бақылауыңыздың объектісі не болатынын нақтылау қажет. Бұл келесі талқылаудың тақырыбы болуы мүмкін.

4-тапсырма. Икемді адамдардың дұрыс сұрақтар қоюын қадағалау.

Дұрыс сұрақтар қою мүмкіндігі - жетістікке жетудің алғашқы қадамы. Бұл дұрыс қызығушылықтың белгісі. Дәлдікке мысал бола алады: «... сұхбаттасушыға түсініксіз болып қалған ақпаратты нақтылау ыңғайлы бола ма, жоқ па, оны кейінірек жасауға болады ...» Әрине, келтірілген мысалды түзету керек, ал сөйлем жағдайға сәйкес болады.

Егер университеттегі сабақ барысында сіз кенеттен шатасып қалғаныңызды сезсеңіз, басқалардың да жағдайы бірдей болуы мүмкін, сондықтан сіз өз сұрағыңызды дұрыс тұжырымдайтын болсаңыз, барлығы бақытты болады. Әрине, оқытушы бұл сұраққа өте жағымды жауап береді, өйткені бұл студенттердің түсіндірулерді ұстанатынын білдіреді, сонымен қатар оқытушыға олардың ұсыну әдістерін түзетуге көмектеседі.

Табысқа жету үшін сізді қызықтыратын пән бойынша үнемі ақпарат алу өте маңызды. Сұрақтар қоюды үйреніңіз.

Оқытушыға арналған әдістемелік ұсыныстар

Студенттерге практикалық жұмыстармен бірге «Шығармашылық ойлау - мінез-құлық икемділігінің негізі» тақырыбында пікірталас өткізіп отыру ұсынылады. Студенттерді шығармашылықтың даму мәселесі бойынша әдебиетпен таныстыру және бір жағынан креативтілік деңгейінің экспресс-диагностикасы жүргізілетін, ал екінші жағынан ойлаудың икемділігін дамыту тетіктері ашылатын жаттығуларды бірлесіп орындау орынды.

Сонымен қатар, студенттерге «алгоритмде» мақсатты жүзеге асырудың рөлі туралы, яғни қызмет процесі қалай ұйымдастырылады және көзқарас нәтижелерді қабылдауға қалай әсер етеді.

5-тапсырма. Психологиялық қорғау - өз табысының келбетіне қол жеткізу тәсілі.

Психологиялық қорғану деп психика мен тұлғаны жағымсыз және қауіпті сыртқы және ішкі импульстердің әсерінен қорғауды қамтамасыз ететін психикалық процестердің жиынтығы түсініледі. Сондай-ақ, қорғаныс тұрақты өзін-өзі бағалауды қолдау үшін қызмет етеді.

Сабақтың мақсаты - жеке қорғаныс механизмдерінің белсенділігін анықтау.

Тапсырма. Сіздің студенттік тәжірибеңіздің ең маңызды фактілерін анықтау.

Сұрақтарға еркін және толық жауап беріңіз, өйткені бұл жаттығу құпия сипатта болады.

Студенттік тәжірибеңіздегі қандай оқиғалар сізге үлкен қуаныш әкеледі?

Сіздің студенттік тәжірибеңіздегі қандай оқиғалар сізге ең көп қобалжу әкеледі?

Сізді қай іс-әрекет қызықтырады?

Сізге ең аз жағымды әрекет қандай?

Сіздің қазіргі қарым-қатынастарыңызды және олардың жақындарыңызбен (ата-аналармен) қарым-қатынасыңызға қандай қатысы бар екенін қарастырыңыз.

а) сізге ұнайтын немесе ата-анаңызды қоспағанда, сіздің өміріңізде ең жақсы көретін екі ер мен екі әйелді есте сақтаңыз.

Олардың әрқайсысының оң және теріс жақтарын сипаттаңыз.

Сіздің тізімдердегі ұқсастықтар мен айырмашылықтарға назар аударыңыз, оларды ойлаңыз. Сіз есіне түсірген адамдарда ұқсастықтар бар ма?

б) ата-аналарыңыздың мінез-құлқының оң және теріс сипаттарының тізімін құрыңыз.

в) сіздің ата-аналарыңыздың мінез-құлқының тізімін сіз үшін үлкен маңызы бар адамдардың сипаттамаларымен салыстырыңыз.

Сіздің «имиджіңіздің» ерекшеліктерін қарастыру.

Өзіңіздің сүйікті киіміңіздің, зергерлік бұйымдарыңыздың немесе басқа мүліктеріңіздің тізімін жасаңыз, яғни сіз ойлаған нәрселердің қайсысы дәл сіздің жеке басыңыздың имиджін көрсетеді. Оқуға барғанда киетін кез-келген затты осы жиынтықтан таңдаңыз. Бұл нәрселерді бірнеше күн бойы қолданбаңыз және оның болмауына сіздің реакцияңызды байқаңыз. Киім затында «қорғау» функциясы бар ма? Сіз нені дәл қорғайсыз?

Әлемдегі билік сезімін және оны басқара алуды зерттеу.

Сіз қайда және қашан өзіңізді дәрменсіз сезіндіңіз? Бұл қалай болды? Сізде әлі де солай сезінетін өмір салалары бар ма? Мұны қалай өзгертуге болады?

Өзіңізді конструктивті жетілдірудің орнына жеке басымдылықты іздегенге мысал келтіріңіз. Нәтижелері қандай болды? Сіз өзіңізді қалай сезіндіңіз?

Сізге басқаларға билік айтуға мүмкіндік берілді деп елестетіңіз. Сіз не істер едіңіз? Нақты билік сіздің өміріңізге қалай әсер етуі мүмкін? Сіз көп немесе аз дос таба аласыз ба? Сіз өзіңізді бақытты сезінесіз бе, әлде бақытсызсыз ба?

Сіз іс жүзінде ынтымақтастықта жұмыс істей алатындығыңызды білесіз бе?

Ынтымақтастық пен әлеуметтік қызығушылықтың қаншалықты дамығанын түсіну үшін бір апта ішінде басқа адамдарға көмектесуге мүмкіндігінше көп уақыт бөлуге тырысыңыз. Өзіңіздің мінез-құлқыңыз бен сезімдеріңізді жазып алыңыз. Сіз өзіңіздің бағалы уақытыңыздың, күшіңіздің және ақшаңыздың бір бөлігін жұмсауға тура келсе де, ақылға қонымды сұрауларды орындаудан бас тарту туралы шешім қабылдаңыз. Олар сізден көмек сұрағанын күтіп қана қоймай, өз көмегіңізді басқаларға ұсынудың мүмкіндігін іздеңіз. Апта соңында өз әсеріңізді тексеріңіз. Сіздің әрекеттеріңізге басқа адамдар қалай қарады? Сіз өзгелерге көмектесуді қалай сезіндіңіз? Сіз бұл жаттығудан не білдіңіз?

Интрапсихиялық қорғаныстарды анықтау. (Мұндай нақты емес талаптарды тудырады).

Төмендегі сұрақтар сіздің мінез-құлқыңыздың мәнін түсіндіруге көмектеседі:

Олар шындыққа жанаспайтын бірдеңе сұрап, қалағанын алмағандықтан ренжіген кездегі жағдайды еске түсіре аласыз ба?

Сіз шынымен жасай алмайтын нәрсені жасауға келіскеніңіз есіңізде ме?

Сіз өзіңіздің стандарттарыңызбен жақсылық пен жамандық туралы түсініктерге сәйкес келмегендіктен, сіз басқа адамға қатысты сыни пікірлер айттыңыз ба?

Сіздің қуанған немесе қатты ренжіген жағдайыңыз есіңізде ме?

Түзету тәсілдері

Травматикалық фактордың маңыздылығын төмендету үшін, кейіннен бұл фактіні басқаша түсіну керек.

Өзін-өзі бағалауды оның маңыздылығы деңгейінде травматикалық факт онша маңызды болмайтындай етіп арттырыңыз.

Сәтсіз әрекеттер мен әрекеттердің маңыздылығын төмендету үшін, яғни, қолжетімді емес назардың зонасы болмайтындай етіп құндылық жүйесін өзгертіңіз.

Семинар

Сіз үшін психологиялық «жарақаттану» көзі болған немесе болып жатқан оқиғаны есіңізде сақтаңыз, жарақаттанудың негізгі өмірлік құндылықтарына байланысты анықтаңыз. Егер біз әсердің сәйкессіздігі мен оқиғаның мәнсіздігі туралы фактіні түсінетін болсақ, онда жарақат алу қаупі төмендейді. Жарақат алған кезде қызықты нәрсе көруге тырысыңыз. Бағаның өзгеруі әзіл арқылы шиеленісті азайтады. Нейропсихикалық стресстің «босатылуы» құндылықтар жүйесінің инерциясын төмендетуге көмектеседі. Дәрменсіздік пен қорқыныштың алдын-алуға өзін-өзі бағалауды жоғарылату арқылы қол жеткізіледі. Өз жетістіктеріңізді күнделікке жазып алыңыз.

5-тақырып. Жеке тұлға өсуінің тиімділігін зерттеу.

Тапсырма. Технологияны қолданудың тиімділігіне өзіндік талдау жүргізу.

Сіз нені өзгерттіңіз? Сіздің жеке өсуіңізде қаншалықты белсенді, икемді және креативті болдыңыз? Ұсыныстардың орындалуына қатысты сіз қаншалықты атқарушы едіңіз? Сіз жаңа жолмен не істей бастадыңыз?

Сіз не істеуді тоқтаттыңыз? Сіз қай іс-әрекетте шығармашылықты көрсеттіңіз?

Сіз өзіңіздің жетістіктеріңізді басқаруды үйрендіңіз бе? Өзіңізге қалай қарайсыз? Аяқталған бағдарламада сізге не ұнады? Бағдарламада нені жақсартуға болады? Ол үшін не істеу керек?

4.4 Студенттердің оқу қызметін ұйымдастырудағы құзыреттілігін дамыту технологиясы

Технологияны пайдаланудың өзектілігі. Студенттерді оқытудың өнімділігі олардың танымдық іс-әрекетінде психикалық процестерді белсендіретін әдіс-тәсілдерді меңгеру арқылы ұлғайтылуы мүмкін. Бұл ақпаратты қабылдауды, зейінді, есте сақтауды, талдау мен синтездеуді және басқа да операцияларды өзіндік ұйымдастыру мен өзін-өзі бақылауға ықпал ететін әдіс-тәсілдер. Танымдық үдерістердің функционалдық мүмкіндіктерін арттыру студенттердің жоғары оқу орындарында оқу жетістіктеріне және интеллектуалды өзін-өзі жүзеге асыруға деген ынтасының өсуіне негіз болатын жағымды өзіндік имидждің дамуына ықпал етеді.

Студенттерді оқыту кезінде осы технологияны қолданудың практикалық тәжірибесі өзінің оқу қызметін ұйымдастыруда құзыреттілігін дамыту арқылы оқыту үдерісінің тиімділігін арттыру оқытудың қиындықтарынан шаршау мен жалығудың алдын-алуға, өзін-өзі бағалауды төмендетуге ықпал ететінін көрсетеді.

Оң позитивті тәжірибе кез-келген факультет студенттерімен аудиториялық жұмыста жоғары оқу орнында алғашқы оқу жылдары қолданылуы мүмкін.

Жақсы оқитын студенттер үшін ұсынылған техника өз оқуын және жеке өсуді шығармашылық ұйымдастыруды дамытудың алғашқы қадамы болуы мүмкін, яғни өзінің әлеуетті зияткерлік және жеке мүмкіндіктерін неғұрлым табысты өзектендіру.

Студенттердің оқу қызметін ұйымдастырудағы құзыреттілігін дамыту технологиясын игеру барысында келесі міндеттер кешенді түрде шешіледі [46]:

- өз нәтижелілігін бағалауда, тану және кәсіби қалыптасу процесін ұйымдастырудағы дербестікті дамыту;
- оқыту үдерісін қамтамасыз ететін психикалық функциялардың дамуы (қабылдау, зейін, есте сақтау, ойлау, қиял және т.б.);
- кәсіптік оқыту үрдісі мен нәтижесі үшін жауапкершілікті дамыту.

Бұл технология оқытушы мен студенттердің ЖОО-ның барлық процесі барысында оқыту технологиясының өзара әрекеттесуі кезінде жүзеге асырылады.

Осы технологияны іске асыруда оқытушы мен студенттің өзара қарым-қатынасын арнайы келісім-шарт көмегімен ресімдеу қажет, онда тараптардың әрқайсысының міндеттері анықталады: оқытушы және студент (қарым-қатынастардың келісім-шарттық жүйесі когнитивті-мінез-құлықтық психологиялық әдістерге сәйкес оқытуды іске асыруға тән.)

Осы технологияны жүзеге асыру барысында оқытушының міндеттері ұйымдастыру және бақылау болып табылады [47]:

- оқытушы психикалық үрдістер туралы негізгі ақпаратты және олардың тану процесін қалай қамтамасыз ететіні туралы ақпарат береді;
- студенттердің психикалық процестерінің жедел диагностикасын ұйымдастырады;
- танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру деңгейі оқытудың тиімділігі мен нәтижесі деңгейінде қалай әсер ететінін ұғынуға ықпал етеді;
- студенттерге оқудағы қиындықтарға байланысты психикалық үдерістер бойынша түзету-дамыту бағдарламаларын әзірлеуге көмектеседі (зейін, қабылдау, есте сақтау, ойлау және т.б. дамыту бағдарламалары);
- осы бағдарламаларды орындау бойынша жеке нұсқауларды әзірлеуге көмектеседі;
- осы бағдарламаларды оқыту процесіне әсер ету тиімділігін бағалау бойынша сыртқы сарапшы болып табылады;
- студентке танымдық іс-әрекет тиімділігінің динамикасын анықтауға көмектеседі.

Студент өз кезегінде оқытушының ұсынымдарын нақты орындауға және ол үшін әзірленген нұсқауларды іске асыруға толық жауапкершілік алады. Студент міндетті:

- анықтаушы эксперимент бағдарламасын дәл орындау және оқытушы ұсынған әдістемелер бойынша зейінді, қабылдауды, есте сақтауды, ойлауды экспресс-диагностикалау көрсеткіштеріне талдау жүргізу;

- когнитивтік қызметтің тән стильдері мен ерекшеліктерін ескере отырып, өзінің танымдық мүмкіндіктерін оңтайландыру үшін түзету-дамыту бағдарламаларын әзірлеуге белсенді және шығармашылық қатысу;

- оқытушымен бірге әзірленген нұсқауларды дәл және уақытында орындау және тапсырмаларды орындау күнделігін жүргізу;

- тұрақты түрде (әр нақты бағдарламада орынды кезеңділікпен) бақылау жүргізу және өз қызметінің тиімділігіне баға беру;

- өз қызметінің оң нәтижелерін нығайту үшін өзін-өзі ынталандыруды пайдалану;

- оқу жағдайында танымдық іс-әрекетті оңтайландырудың қалыптасқан дағдыларын қосу және тренинг нәтижелілігін өзін-өзі бағалауда адекватты болу [48].

Танымдық қызметті өзін-өзі реттеу кезінде өз нәтижелерін өзін-өзі бағалауда шынайылыққа ұмтылу өте маңызды, бұл жеке қабілеттерінің қалыптасу деңгейінің субъективті көрінісін осы қасиеттерді объективті бағалауға жақындатуға мүмкіндік береді. Объективті болу қабілетін бағалау мен ақпаратқа қарым-қатынасты қалыптастырудың әмбебап тұлғалық құзыреттілігінің көрсеткіші деп есептеуге болады, бұл тұлғалық жетілудің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Егер студенттерді тестілеу көрсеткіштерінде технологияны өткізгенге дейін және одан кейін оң өзгерістер анықталса, онда олар студенттің белгіленген жетістіктерге қосқан үлесі үшін оқытушының тиімді сыртқы бекітуі (мақтауы) ретінде пайдаланылуы мүмкін. Мүмкін, бұл студенттердің кәсіби оқуы мен тұлғалық жетілуіне шығармашылық күш-жігердің одан әрі өсуіне ықпал етеді.

Оқу қызметін ұйымдастыруда студенттердің құзыреттілігін дамыту бағдарламасы үш кезеңен тұрады [46, 47]:

1. Дайындық. Психологиялық-педагогикалық ақпаратты теориялық талдау, оларды белсендіру оқыту үдерісінің тиімділігін арттыруға және жоғары мектепте оқытуды ұйымдастыруда жеке құзыреттілікті қалыптастыруға алып келуі мүмкін психикалық функциялардың эмпирикалық бөлінуіне байланысты міндеттерді негіздеуге бағытталған.

2. Эмпирикалық. Таным және оқу іс-әрекеті және оларға тренингтік әсер ету үдерісімен байланысты психикалық функцияларды зерттеуге арналған құралдарды таңдау. Дамытушылық тренинг бағдарламасын құру. Тренинг бағдарламасын жүзеге асыру.

3. Анықтау. Тренинг нәтижелерін бағалау және олардың студенттің өзін-өзі бағалауына әсері және оның ЖОО-да оқу үдерісіне қатынасы.

Оқытушыға әдістемелік ұсыныстар. Технологияны жоспарлау және іске асыру кезінде студенттер ұжымын тренинг жаттығуларын жасауға да, олардың тиімділігін бағалауға да қосу маңызды. Тренингтік бағыттағы «мақсаттар мен нысанын» анықтау кезінде студенттердің психологиялық жаттығуды өткізудің мақсаты мен нұсқаулығын өз бетінше анықтайтын осы үдерісті қабылдауға ықпал ету қажет, ал оқытушы әзірленген жаттығулардың тиімділігі мен

мақсаттылығын бағалау бойынша кеңесші және беделді сарапшы қызметін атқарады.

Жадыны дамыту техникасы

1. Ақпаратты тиімді қабылдауға және есте сақтауға арналған параметрді қалыптастыру. (Параметр - бұл субъектінің алдағы іс-әрекеттің процесі мен нәтижесіне деген мақсаты мен қатынасын барабар білдіретін қысқа, бірақ ақпараттық толық пікір.) Осы параметрді жасау кезінде пайымдауда пайдаланылатын барлық мағыналық санаттар нақты ақпаратқа барабар болуы тиіс екенін ескеру қажет. Параметрді оймен айту немесе дауыстап айту шұғыл (өте маңызды) ақпарат беру үшін әлеуметтік ақпараттық қызметтер (мысалы, радио) қолданатын екпін мен анықтығы болуы тиіс. Алдымен ақпаратты қабылдауға және есте сақтауға дайындық белгіленеді. Бұдан әрі осы ақпараттың танымның немесе оқудың нақты жағдайында маңыздылығы анықталады. Соңында қабылдау мен есте сақтау нәтижесіне оң болжам беріледі. Мысалы: «Мен ұсынылған ақпаратты мұқият және дәл тыңдап аламын; мен қазір естігенім маған оқылатын пән туралы білімімді кеңейтуге, нақтылауға мүмкіндік береді; мен қабылданған ақпаратта негізгі мағынаны бөліп, оны іс-әрекетте пайдалануға мүмкіндігім бар».

2. Психофизикалық жаттығулар арқылы (мысалы, тыныс алудың белгілі бір ырғағы арқылы) алынған ақпаратқа тиімді қабылдау мен қызығушылық танытуды қамтамасыз ететін оңтайлы психологиялық белсенділікке қол жеткізу қажет. Ақпаратты меңгерудің фоны есте сақталатын ақпаратқа эмоциялық көзқарас болуы өте маңызды; біздің ұғынуымызда эмоциялық әсер болғаны жақсы есте қалады. Сондықтан, есте сақтағанда, бізге эмоционалдық пікір тудыратын нәрселерді (эмоционалды әрқашан психикалық белсенділіктің жоғары деңгейін болжайды, сондықтан эмоционалдық қабылдау кедергілерге төзімді және мазмұны бойынша неғұрлым дәлірек болады) оймен бөлу орынды.

3. Жады есте сақтау материалымен орындалатын қызметтің ерекшеліктерімен анықталады, сондықтан ақпаратты игеру тиімділігі ақпаратты есте сақтау және түсіну процесіндегі қызметтің мазмұнымен байланысты.

Жадыны оңтайландыру оған әсер ететін келесі факторларды немесе негізгі компоненттерді ұғынумен байланысты екенін ескеру қажет [49]:

- іс-әрекеттің мотивін білу (белсенділікті ынталандыратын, қандай да бір әрекет орындалатын нәрсе);
- іс-әрекеттің мақсатын білу (іс-әрекетте алынатын және іс-әрекетке бағытталған нақты нәтиже);
- қызмет әдістерін бөлу (мақсатқа жету үшін қолданылатын әрекеттерді жасайтын нақты әдістер, операциялар, түрлендірулер);
- қызметті жүзеге асыратын жағдайларды, нақты жағдайларды нақтылау.

Мысалы, дәрісті есте сақтау мен меңгеруге әсер ететін факторларды талдай отырып, уәж ретінде танымдық қызығушылықты бөліп көрсетуге болады; студенттің оқытушымен пікірталас кезінде өзінің хабардарлығын көрсетуге ұмтылысы; тәртіпті тыңдаушы болуға пассивті ұмтылысы, өйткені бұл

педагогтан қандай да бір жеңілдіктер алуға мүмкіндік береді, яғни дәріске үнемі қатысқаны үшін сыйақы алуға мүмкіндік береді.

Мақсат ретінде мыналар болуы мүмкін:

- дәрістің немесе оқулық мәтінінің мазмұнына ең жақын ақпаратты есте сақтау;

- жауап беру қажет сұрақтың логикасына сәйкес ұсынылған ақпаратты талдау;

- зерделенетін тақырып бойынша нақты немесе иллюстрациялық материал ретінде пайдалануға мүмкіндік беретін тек нақты ақпараттық бірліктерді есте сақтау.

Кейде студенттер тек теорияларға иллюстрацияларды немесе практикалық мысалдарды есте сақтайды, олар қандай теориялық ақпаратпен байланысты болғанын есінде жоқ. Бұл бастапқыда есте сақтау мақсаты қалыптаспағандықтан түсіндірілуі мүмкін.

Оқыту әдісі ретінде ең тән болып дәріс конспектісін немесе оқулық мәтінін бірнеше рет оқу, яғни пассивті есте сақтау әдісі қолданылады. Анағұрлым белсенді студенттер ақпаратты алгоритмдік талдау әдісін қолданады, ақпарат бөліктерге бөлінеді және ақпараттық блоктар арасындағы байланыстар зерттеледі. Мұндай әдіс ақпаратты схемалауға, содан кейін ақпараттық блокқа бейнелі жапсырмалар ретінде пайдалануға болатын көру бейнелерін ұсынуға мүмкіндік береді.

Студенттің санасы мен жадының жұмыс істеу шарттары немесе фоны аудиториядағы және терезеден тыс шу, физикалық және эмоциялық жағдай болып табылады. Сондықтан осы фондық факторларды санаға басқаруға мүмкіндік беретін психологиялық көңіл-күй қажет, яғни кейде фондық ақпарат сол қалпында қалуы үшін өзінің талдаушыларымен және ілтипатпен келісу қажет.

Оқу ақпаратымен жұмыс істеу алдында қабылдау, есте сақтау, ұғыну үшін параметр түрінде дайындық операциялары ұйымдастыру практикумының аптасына игерілуі мүмкін.

Бұл практикумды жүзеге асыруға өзін-өзі бақылауды нақтылайтын бірқатар сұрақтардан тұратын сауалнама көмектесе алады.

Өзін-өзі бақылауға арналған сауалнама

1. Он баллдық шкала бойынша сана мен есте сақтау белсенділігінің қандай деңгейі байқалды?

2. Оқу үдерісінде қандай нақты нәтиже болды?

3. Мен оқу ақпаратын қалай түсінемін және үйренемін:

- оның барлық көлемін жүйелі есте сақтаймын;

- негізгі ақпараттық бірліктерді бөлемін;

- ақпараттық блоктарды бөліп, оларға вербалды және бейнелі белгілеуді табамын;

- ақпараттық блоктарды схемалау және олардың байланыстарының мазмұны мен мағынасын талдау;

- үш-бес ақпараттық блоктың мазмұны мен байланыстарын талдағаннан кейін қисынды қорытуды жасаймын;

- ақпаратты қайта құруға және жаңа мағыналық байланыстарды табуға тырысамын.

4. Менің зияткерлік қызметімнің фоны қандай психофизикалық жағдай болды?

5. Ақпаратты меңгеру тиімділігінің деңгейі қандай болды?

6. Оқу ақпаратын қабылдау барысында қандай сыртқы факторлар менің назарымды жиі аударады?

7. Оқу ақпараттарына зейін қою үшін қандай әдістерді қолданамын?

8. Менің өзін-өзі бақылау және оқу ақпаратымен жұмыс істеу үрдісінің өзін-өзі талдау процесінде не өзгерді?

Оқытушы студенттерді жады жұмысының негізгі заңдарымен немесе жадқа қызметке тәуелділік заңдарымен таныстырады. Біздің қызметіміздің мақсаты болып табылатын материал ең тиімді есте қалады.

Материалды іс-әрекеттің мақсаты ретінде есте сақтау тиімділігі онымен жұмыс істеуде қолданылатын тәсілдердің құрамы мен сапасына байланысты. Материалмен жұмыс жасаудың күрделі, мазмұнды және әр түрлі тәсілдерін біз қолданамыз, әсіресе нақты және берік есте сақтау. Үстірт және біркелкі әдістер есте сақтаудың төмен деңгейін қамтамасыз етеді.

Есте сақтаудың тиімділігі оның жеке тұлғаның уәждеріне, қажеттіліктеріне және құндылықтарына байланысты. Материал қызметтің жетекші уәждерімен тығыз және тікелей байланысты болған сайын, соғұрлым жақсы есте қалады.

Есте сақтау процесін жетілдіру бойынша әдістемелік ұсыныстар:

Тренингтік тапсырмалар

1-тапсырма. Мәтінді есте сақтауға кірісе отырып, мақсатты нақты тұжырымдау қажет.

Мысалы: мәтінді толығымен, басынан аяғына дейін есте сақтау; нақты фрагменттерді, жалпы мағынаны, мәтіндегі негізгі ұғымдарды, нақты фактілердің сипаттамасын, фактілердің дәйектілігін және т.б. есте сақтау.

Мақсаттың әр түрлі тұжырымдарын қолданыңыз және нақты тұжырымдалған мақсаттың игерілген материал мазмұнының сапасына әсерін іс жүзінде тексеріңіз.

2-тапсырма. Кез-келген есте сақтау материалын бар қызығушылықпен, қажеттіліктермен байланыстыру қажет. Материалды зерттей отырып, осы материал қолданылатын жағдайды анық елестету ұсынылады.

Оқылатын ақпаратты сізде бар қызығушылық пен қажеттіліктермен, мысалы, тұрмыстық өмірмен, арнайы мүдделермен байланыстырыңыз. Үш минуттық медитацияны өткізу, мысалы, сіз бұл ақпаратты өз курстастарыңызға қалай хабарлайсыз және сіздің өзін-өзі құрметтеуіңіз қалай өсіп келеді.

3-тапсырма. Мәтінді оқып, бірден басты және екінші бөлімді бөлуге тырысыңыз. Содан кейін негізгі материал ішінде нақты бекітіңіз: бір ойдың дамуы орын алады немесе бірнеше оймен қатар келтіріледі; олар қалай сәйкес

келеді - өзара толқулар немесе қарсылық ретінде? Бұл мысал, бұл нақтылау, бұл шегініс және т.б. тіпті мұндай қарапайым градация есте сақтауды жақсартады.

Әдістемелік ұсыныстарға сәйкес оқылатын мәтінге талдау жасаңыз.

4-тапсырма. Сіз оқып жатқан мәтіннің қандай түрге жататынын анықтаңыз: түсіндірмелі, сипаттамалық, баяндауыш. Мәтіннің осы түрлерінің әрқайсысына ерекше құрылым тән, және осы құрылымды білу, оқылатын мәтінде оны анықтау оның есте қалуын айтарлықтай арттырады.

Түсініктеме мәтіні қандай да бір заңдылықтарды немесе теорияны дәлелдеуге немесе түсіндіруге бағытталған. Оның құрамына кіреді:

- мәселені қою (не туралы);
- мәселенің мәні (оны шешу не үшін қажет);
- алдыңғы тәсілдердің сипаттамасы (мәселенің қандай жақтары болған және оның қандай жақтары зерттелмеген);
- бұрын пайдаланылған зерттеу әдістерінің сипаттамасы (олардың көмегімен бұрын не зерттелді, ал зерттеу әдістемесі қандай мәселелер бойынша әзірленбеген);
- бастапқы ережелер (теория нені негіздейді);
- жаңа білімді бөлу және оны дәлелдеу;
- жаңа білімді сипаттау және қолдану (соған байланысты қандай жаңа аспектілер ашылуда);
- тәсілдің шектеулілігі және оның даму перспективалары.

Сипаттама мәтіні қандай да бір құбылысқа оның түрлерін, белгілерін, қасиеттерін, функцияларын және т.б. толық сипаттау арқылы талдау береді. Мұндай мәтінді есте сақтаған кезде, біріншіден, құбылыстың әр түрлі түрлерінің арақатынасын бөліп көрсету және екіншіден, оның әр түрінің ерекшелік белгісін нақты белгілеу қажет. Мұндай мәтіндермен жұмыс істеген кезде әр түрлі түрлерге жатқызылатын ақпарат арасындағы анық емес ара қатынас және әрбір кіші түрдің ерекше белгілерінің дәлме-дәл бекітілуі типтік қателер болып табылады.

Тапсырма. Түсіндірме мәтінді оқыңыз және жоғарыда келтірілген жоспарға сүйене отырып, оны қайталап айтыңыз, сіз баяндауда қиын болған жоспар тармақтарын таңдаңыз. Көрсетілген жоспар бойынша түсіндірме мәтінге талдау жасаңыз. Түсіндірмелі мәтіннің құрылымын графикалық түрде суреттеңіз, теориялық жағдайдың негізгі ақпараттық бірліктері ретінде және бастапқы ережелердің үйлесімі негізінде олардың аргументациясын құрғанын атап шығыңыз. Оқылатын ақпаратты схемалауды үйреніңіз. Жоспар мен схеманы басшылыққа ала отырып, мәтінді қайта беріңіз. Мәтінді талдауға дейін және кейін материалды меңгеру тиімділігін өзіндік бағалауды жүргізіңіз.

Тапсырма. Сипаттама мәтінін оқу кезінде: мәтін сипаттамалары, белгілері, қасиеттері, функциялары, даму кезеңдері, сондай-ақ олардың дамуына ықпал ететін немесе оны тежейтін факторлар, факторлардың өзара әрекеттесуі бар негізгі ақпараттық бірліктерді таңдаңыз. Мәтінде бөлінген ақпараттық бірліктерді жіктеп, ақпараттық бірліктерде және олардың байланыстарында (жадының жеке ерекшеліктеріне байланысты есте сақтау көлемінің жайлылығын

ескеру) шоғырландыру және жад бойынша жаңғырту қажет. Ақпарат кластары мен олардың өзара байланысын есепке ала отырып, сипаттау мәтінінің құрылымын графикалық түрде бейнелеңіз. Оқылатын ақпаратты шығаруға мүмкіндік беретін сипаттамалар, қасиеттері және т.б. көрсетілетін оқылатын мәтін бойынша сұрақтарды тұжырымдаңыз.

Баяндау мәтіні әр түрлі әрекеттер, оқиғалар, өзгерулер туралы ақпаратты қамтиды. Мәтіннің өзінде ақпарат басқа тәртіппен (мысалы, оның маңыздылығы бойынша немесе соңынан бастап) ұсынылуы мүмкін екеніне қарамастан, объектінің қайта құру реті схемалық түрде табиғи хронологияда орналастыру ұсынылады. Даму динамикасының схемасын нақты құру ақпарат блоктары арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

Тапсырма. Әңгіме мәтінінде қанша сюжеттік тізбек көрсетілгенін, олардың өзара байланысы мен даму динамикасы қандай екенін анықтаңыз. Мәтінде көрсетілген нақты құбылысты немесе оқиғаны талдау кезінде, мәтінде не табатыныңызды тізбектеп анықтаңыз: ол туындаған пайда болу себептері, даму шарттары, кедергі және т.б. бұрын болған кезеңдер. Егер мәтінде өзара байланысты немесе байланысты емес бірнеше түрлі тізбектер болса, онда әрбір тізбекті қарап, олардың өзара байланысының мазмұнын анықтаңыз. Талдау кезінде ақпараттық тізбектер арасында әр түрлі қатынастар болуы мүмкін екенін ескеру қажет. Ақпарат параллель-байланыссыз (жанама өзара байланыс оқиғалардың даму жағдайларымен, уақытпен, орынмен және т.б. байланысты болуы мүмкін), параллель-байланысты болуы мүмкін. Бұл қарым-қатынастардың мәнін анықтау жадыда ақпараттың берік бекітілуін қамтамасыз етеді.

Оқу ақпаратын есте сақтаудың осы техникасын меңгерудің бірінші кезеңдерінде схемаларды құрастыруға көп уақыт кетуі мүмкін. Бұл ретте үш-төрт рет оқуға және мәтінді талдауға оралу ұсынылады. Алайда, мұндай қызметтің екі-үш аптасынан кейін ақпаратты схемалау тәжірибесі әзірленеді және сызбаны графикалық түрде орындаудың қажеті жоқ екенін анықтайсыз, схемалау мәтінді оқу барысында өздігінен жүреді. Бұл оқу ақпаратын меңгеру мен жалпы жадыны жаттықтыру үшін тиімді құрал болады.

Ұсынылған әдіс басымдықты сол-жарты шарда ақпаратты қабылдау мен өңдеудің стилі бар адамдар үшін тиімдірек, яғни, ақпаратпен жұмыс жасаудың категориялық стилімен.

Ақпаратты зерделеу кезінде схеманы жасаудың жеңілдетілген нұсқасы жоспар жасалуы мүмкін. Егер мәтін жеткіліксіз болса, бұл пайдалы болады, ол әр түрлі фрагменттерден тұрады. Мәтінді терең және дәл есте сақтаудың қажеті жоқ, ал тораптық сәттерді білумен шектеу жеткілікті болған жағдайда, жоспар жасау орынды.

Есте сақтаудағы ерекше рөл сіз мәтінді, жоспарды, пункттер арасындағы байланыс атауларын оқу кезінде көрсете алатын көрнекі суреттер берілген. Кейде көру бейнелерінің орнына мәтінді бейнелі фразалар тізбегіне айналдыратын ерекше бейнелі фразалар жасауға болады. Неғұрлым жарқын,

ерекше, кейде парадоксальды көрініс болады, соғұрлым ақпаратты есте сақтауға көмектеседі.

Тапсырма. Әрбір бөлімді оқып, оның мазмұнын ақылмен елестетіңіз. Содан кейін оны өзіңіз немесе дауыстап айтыңыз. Бұдан әрі жоспар тармақтары арасындағы байланыстардың мазмұнын белгілеңіз, бір пунктен екіншісіне мағыналық ауысудың неден тұратынын анықтаңыз.

Мәтінді оқып, оның мағыналық бөліктерін бөліп, олардың әрқайсысын атаңыз. Ақпараттың мағыналық блоктарының атауын жазыңыз. Мүмкін болса, бірнеше тақырыпты ортақ етіп біріктіріңіз. Төрт-алты тармақтан тұратын жоспар мәтінді есте сақтау үшін оңтайлы болып саналады. Толық жоспар жадты қайта жүктейді және артық бөлшектерге назар аударады, маңызды ақпаратты ұмытуға әкелуі мүмкін.

Тапсырма. Әрбір бөлімді оқып, оның мазмұнын ақылмен елестетіңіз. Содан кейін оны өзіңіз немесе дауыстап айтыңыз. Бұдан әрі жоспар тармақтары арасындағы байланыстардың мазмұнын белгілеңіз, бір пунктен екіншісіне мағыналық ауысудың неден тұратынын анықтаңыз.

Есте сақтауда көрнекі суреттер, мәтінді оқу кезінде елестете алатын суреттер, жоспар, нүктелер арасындағы байланыстардың атаулары ерекше орын алады. Кейде визуалды суреттердің орнына сіз ерекше бейнелі сөз тіркестерін жасай аласыз, олар мәтінді бейнелі фразалар тізбегіне айналдырады. Кескін қаншалықты айқын, ерекше, кейде парадоксальды болады, соғұрлым ол ақпаратты есте сақтауға көмектеседі.

Ақпаратты қайта кодтау техникасы

Ақпаратты меңгеру процесін жақсартуға көмектесетін өте тиімді тәсіл мәтінмен жұмыс істеуге ыңғайлы, мәтінді өзіңіздің тіліңізге аудару болып табылады. Жиі мәтін немесе оның фрагменттерін түсіну және есте сақтау қиын, себебі ол өте күрделі, ғылыми тілде жазылған - әдеттен тыс терминдермен, сөздің күрделі айналымы бар. Ақпаратты меңгеру үшін, Сіз үшін әдеттегі сөздерде мағынаны білдіруге тырысыңыз. Мәтінмен бұл операция сіздің лексика мен үйреншікті ұғымдарға ақпаратты бейімдейді.

Тапсырма. Оқу мәтінінде түсіну қиын, бірақ маңызды ақпаратты қамтитын сөйлемді таңдаңыз. Ең күрделі сөздердің мағынасын түсіндіру үшін сөздікті пайдаланыңыз. Әрі қарай сізге таныс сөздерді және қарапайым сөйлемдерді қолдана отырып, сөйлемді аударыңыз, маңызды ақпараттың мағынасын қайталаңыз. Осындай аударым жасау кезінде сіз түпнұсқадан ауытқып кетесіз деп қорықпауыңыз керек. Аударманың басты артықшылығы - автордың мағынасын сақтау. Сондықтан, мәтініңізді құрастырғаннан кейін оны бастапқы фразамен мұқият салыстырыңыз, мағынасының сәйкестігін тексеріңіз. Сіздің лексикалық амалдарыңыз ақпаратты сапалы түсінуге және есте сақтауға көмектеседі.

Семинар. Оқылатын мәтінде сөйлемнің немесе фразаның негізгі мағынасын көрсететін сөздерді таңдаңыз. Осы сөздердің көмегімен мәтіннің мағынасын өз бетінше беріңіз. Күрделі терминдерді қайта кодтауды қолданыңыз. Кейде күрделі терминдерді есте сақтаған кезде сөзбен кодталған әрекетті көрсету

көмектеседі. Бұл терминдерді сапалы ұғынуға, оларды есте сақтауға және оларды дұрыс пайдалануға көмектеседі.

Есте сақтаудың маңызды әдісі - жаттап алынған материалды бұрыннан бар біліммен салыстыру. Жаңа ақпаратты өзіңіз білетін нәрсемен салыстырыңыз, ақпараттар тізбегін құрыңыз және ондағы жаңа ақпараттың орнын табыңыз. Сіздің біліміңіздің жалпы құрамына енгізілген жаңа ақпарат неғұрлым белсенді пайдаланылатын болады және бұл білім пайдалы болады.

Ұсынылған жаттығуларды апта бойы және апталық тренингтің соңында орындаңыз. Сіз үшін қандай тәсіл ең қарапайым болып шықты және сіз оны оңай пайдалана бастадыңыз, қайсысы сізге жалықтыратын және тиімсіз болып көрінді? Жаңа мәтіндік ақпаратты зерттеу кезінде сіздің еңбек өнімділігі қалай өзгерді? Қандай пәндерді оқу кезінде сіз осы әдістерді жиі қолданғыңыз келеді? Сіздің достарыңыз сіздің оқу үлгеріміңізді байқады ма? Олармен өз білімдеріңізді бөлісіңіз. Мұндай әрекет сізге өзіңіз үйренген әдістерді толығымен еркін пайдалануға көмектеседі.

Қайталау арқылы есте сақтау техникасы. Қайта оқу барысында мәтіннің қайталануы бірдей болмауы керек. Материалды қайта оқып, оны қайта өңдеудің жаңа тәсілдерін қолданыңыз. Мысалы, кезек бойынша мәтінді бұрын игерілген мағыналық өңдеу тәсілдерін пайдаланыңыз. Әр жолы материалға мүлдем жаңа көзқарас, оның жаңа оқуы, яғни қайталаусыз қайталануы тиіс. Қайталанғанда, материалды қабылдауды бірден оймен айтуға белсенді әрекеттерімен кезектестіру керек.

Әдетте оқу кезінде оқу мәтінін үш-төрт рет оқуға болады. Алайда, «мәтінді қабылдау - ойды қайта баяндау - қайта қабылдау - қайта баяндау» іс-әрекеттерінің реті төрт рет оқудан анағұрлым жоғары нәтижені қамтамасыз етеді. Ақпарат жұмысының мұндай әдісі студенттердің емтиханға ұжымдық дайындығы кезінде өте тиімді, өйткені ол басқа адамға бағытталған кезде нақты мағынаға ие болады.

Тапсырма. Ақпаратты айту мен қабылдау тиімділігі анықталатын, сондай-ақ қайталаудың оңтайлы уақытша режимі табылатын эксперимент жүргізіңіз.

Әдетте, оқу жоспары бойынша оқу пәндері аптасына бір рет өтеді. Сізде келесі сабаққа дейін уақытты оңтайлы түрде қалай қолдану керектігі туралы зерттеу жүргізуге мүмкіндігіңіз бар. Мәселен, мәтінге төрт рет қайтып келсе, қайталаудың төрт нұсқасын ұйымдастырыңыз.

1. Барлық қайталауларды сабақтан кейін сол күні жасау керек.

Ғалымдардың пайымдауынша, егер жаңа ақпарат оны қабылдағаннан кейін 24 сағат ішінде жадыда жаңғыртылмаған болса, онда ол санамен байланысты болмай қалады және оны қайта сақтау қиынға соғатын ұзақ мерзімді жадының бөлімдеріне ауысады. Сондықтан ақпарат көрсетілген мерзімде қайталануы керек. Дегенмен, оны бірнеше рет қайталау мүмкін емес, өйткені әрбір қайталау ақпаратты түсіну деңгейін көрсетуі керек.

2. Келесі сабаққа дейін барлық қайталауларды жасаңыз.

Ескерту. Көп уақыт өткендіктен, ақпарат, оны қабылдағаннан кейін, жаңа дерлік ретінде қабылданады және оны зерттеу үшін әлдеқайда көп күш қажет болады.

3. Ол туралы білгеніңізді сол күні еске сақтау үшін, қайта оқып, өткен ақпараттармен танысу кезінде назардан тыс қалған нәрселерді бөліп алыңыз. Екі күн бұрын және кезекті сабаққа дейін бір күн бұрын оқумен және қайталаумен ақпаратты екі рет пысықтауға болады.

Жаңа материалды зерттеудің мұндай кезеңінде ақпаратпен оны жақсы меңгеруге ықпал ететін түрлі техникалық тәсілдерді жүргізуге мүмкіндік бар: негізгі сөздерді бөлу, қайта кодтау, ақпаратты игерілген білім жүйесіне қосу және ең бастысын ажырату, оның теориялық және практикалық мағынада орындылығын ұғыну.

4. Ақпаратпен танысқаннан кейін екі-үш күн ішінде сіз бұрын игерген тәсілдерді пайдалана отырып, оқу және айту арқылы белсенді түрде жұмыс істеу. Содан кейін бірнеше күннен кейін қайтадан ақпаратты оқып, бұрын жадыға сақталмағанын қайталау кезінде бөлектеу. Соңында, сабақ алдында тағы да мәтінмен танысу керек, бірақ сіздің біліміңіздің не болғанын және сіз әлі таныс емес ақпарат ретінде не қабылдайтыныңызды жіктеу мақсатында. Қайта жаңғырту кезінде қалыптасқан ақпараттық қатарда орын таба отырып, тек осы ақпаратқа ғана назар аудару керек.

Көптеген психологиялық зерттеулер көрсеткендей, жаңа материалды зерттеудің мұндай әдісі оңтайлы болып табылады. Ол материалды барынша дәл және берік игеруді қамтамасыз етеді.

Өзіңіздің тәжірибеңізді қорытындылап, «ақпаратпен жұмыс жасау құралдар жинағына» сіз үшін ең қолайлы болып табылатын жаңа материалды әзірлеу әдісін енгізіңіз.

Осылайша, оқу ақпаратын есте сақтау процесін тиімді ұйымдастыру дағдыларын дамыту бойынша практикумға қорытынды жасай отырып, мүмкіндігінше ақпаратты мағыналық пысықтаудың арнайы тәсілдері мен онымен жұмысты дұрыс ұйымдастырудың көмегімен өз когнитивтік қабілеттерін үйретуді жалғастыру орынды екенін атап өткен жөн.

Ғылыми ойлауды дамыту техникасы. Есте сақтау мүмкіндіктерін дамытуда біз белсенділік тәсіліне сүйендік; есте сақтаудың тиімділігі ақпаратпен жұмыс жасауда ойлауды қаншалықты белсенді енгізгенімізге байланысты болды. Осылайша, есте сақтау қабілетін дамыту барысында біз ойлауға үйреттік.

Ақпаратпен ақыл-ой операциялары икемділікті, өнімділікті, ойлау белсенділігін дамытуға және ғылым мен оның қолданбалы салаларында тәуелсіз шығармашылыққа дайын болуға мүмкіндік береді.

Тапсырмалар

1. Бұл жаттығудың мақсаты ақпаратты синтездеу қабілетін дамыту. Жаттығудың мазмұны жақсы белгілі ақпараттың жаңа ақпараттық блогын құру болады. Бұл жаттығудың ең қарапайым нұсқасы ұғымдарды мағыналық тізбекке байланыстыру болады. Біздің жаттығуымызда келесі сөздерді қолданамыз: «онтогенез», «психоанализ», «индивид». «Онтогенез ерекшеліктерінің

индивидтің психофизиологиясына әсері туралы терең білім психоаналитикалық тұжырымдамада берілген» деген сөзді тұжырымдауға тырысамыз.

Бұл жаттығу сіздің бос уақытыңызды тиімді ұйымдастырудың жақсы тәсілі бола алады. Бұл курстастардың ойыны және семинар сабақтарындағы студенттер тобының жарысы болуы мүмкін. Бұл ойын әр түрлі, кейде ғылыми зерттеулерге, байланысқа, ұғымдар, семантикалық категориялар, құбылыстар арасындағы делдалдық үшін өте пайдалы болатын қабілеттерді дамытады. Гетерогенді элементтерден мазмұн синтезделеді, ол сіздің ойлауыңыздың ерекшеліктерін көрсетеді.

2. Жаттығудың мақсаты - түрлі ұғымдарды, концепцияларды, теориялық тәсілдерді салыстыруда ғылыми және практикалық мақсаттылықты іздеу қабілетін дамыту. Мысалы, «мазмұн» және «ықпал» сияқты ортақ сөздерді іздеуден бастауға болады. Мәтін ең қарапайым сөзден басталуы мүмкін: бұл сөздер - орта түрдегі зат есімдер, екеуі де процестің нәтижесін, әрекетті көрсетеді. Мәселен, бірдеңені сақтауға, жинақтауға бағытталған іс-әрекет кезінде мазмұн қалыптасады, ал бұл ретте осы іс-әрекеттер ықпал ретінде белгіленуі мүмкін. Бұл пайымдаудың «сол жақ жарты шарда» ерекшелігі бар. Ақпараттармен жұмыс істеудің құқықтық түрі бойынша жалпылама бейнені жасауға тырысамыз. Мүмкін, қандай да бір фактордың жағдайға ықпалы оның мазмұнын өзгертті.

Бұдан әрі өз тәжірибелеріңізді тұжырымдамада ортақ іздеуге таратуға болады. Өз мысалдарыңызды келтіріңіз.

Сонымен қатар, ақпараттық бірліктерді жұптық салыстыру жүргізетін басқа да көптеген принциптер мен айырмашылықтарды бөліп көрсетуге болады.

Жаттығу дискуссия, конструктивтік даулар, проблемалы бағытталған семинарлар және т. б. түрінде лекцияларды дайындау және өткізу үшін тапсырма ретінде қолданылуы мүмкін.

3. Жаттығудың мақсаты - ақпаратты талдау және талдау нәтижелерін қорыту қабілетін дамыту. (Бұл жаттығу эмпирикалық іс-әрекет тәжірибесі болған барлық адамдар үшін өте қажет, оның нәтижелерін талдау қажет, содан кейін анықталған заңдылықтар негізінде қорытуды дайындау қажет) Қажетсіздерді жоққа шығаруды үйренуден бастайық. Әдетте, кез-келген эмпирикалық зерттеу зерттеушіге оның болжамын тексеру үшін пайдаланылуы мүмкін нәрседен әлдеқайда көп ақпарат береді. Алайда, эксперимент нақты және дұрыс ұйымдастырылған сайын, зерттеу міндеттеріне сәйкес маңызы жоқ ақпарат нәтижелері де аз болады.

Эмпирикалық ақпаратты талдау және қорытулар мен қорытындыларды дайындау кезінде алып тастауды қажет ететін деректерді анықтау бойынша семинар өткізіңіз.

4. Жаттығудың мақсаты - бір ғылыми пәннен немесе сіз кәсіби білім алатын бір ғылым саласындағы әр түрлі пәндерді салыстыра отырып, ұқсастықтарды іздеу. Мысалы, кейбір қолданбалы пәндерде олардың тұжырымдамалық негіздемелері практикалық қызметтің салдары болды деп айтуға болады. Педагогикада да, басқа да белгілі ғылымдарда да басқа

ұқсастықтарды табуға болады. Аналогтарды іздеу операциялардың қысқа алгоритміне сәйкес жүзеге асырылады: а) процестің нәтижесі (өнімі) не туралы болатындығы; б) процестердің ұқсастығын дәлелдеуге тырысу; в) өнімдердің (нәтижелердің) ұқсастығын дәлелдеу әрекеті.

Ғылыми ойлау ережелерін тәжірибеде қолдануға тырысыңыз. Қорытынды шешімдер қабылдауға уақыт бөліңіз. Қарама-қайшы тұжырымдарды тиімді бағалау қабілетін дамытыңыз. Ықтималды бағаларды қолдануға тырысыңыз және белгісіздік коэффициентін ескеріңіз. Эвристикалық амалдарды қолданыңыз: әдістегі қарама-қайшылық; қажетсіз деректерді алып тастау; ақпарат көзінің сенімділігін бағалау.

Библиографиялық тізім

1. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. - М.: Педагогика, 1995. - 412 с.

2. Бардовская Н.В. Диалектика педагогического исследования. - М.: КНОРУС, 2016. -512 с.

3. Нурумжанова К. А., Ахметова Г. К. Инновационно-стратегическая модернизация современной сельской школы Казахстана: монография. - Павлодар: Кереку, 2015. - 177 с.

4. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. - Астана, 2010. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: control.edu.gov.kz. gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya.

5. Джадрина М. Ж. Научные основы построения содержания вариативного образования в школе: Монография. - Алматы: Тауар, 2000. - 217 с.

6. Асекретов О.К., Борисов Б.А., Бугакова Н.Ю. Современные образовательные технологии: педагогика и психология: монография. - Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2015. - 318 с.

7. Вашурина Е. В., Драntусова Н. В., Евдокимова Я. Ш., Клюев А. К., Майбуров И. А. Анализ мировых тенденций развития научно-образовательной деятельности. Аналит. Обзор. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. - 136 с.

8. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология. - М.: Педагогическое общество России, 2002. - 224 с.

9. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика: теория и практика нововведения в системе образования: научный фонд и перспективы развития. - А.: Гылым, 2001. - 296 с.

10. Юдин В.В. Технологическое проектирование педагогического процесса: монография. – Москва: Университетская книга, 2008. – 300 с

11. Ракитов А. И., Анисимова А.Э. Образование, наука, социальная реальность. // Социология науки и технологий (Sociology of Science & Technology). -2015. - № 4. Том 6. - С 89-95.

12. Исламгулова С.К. Технологизация процесса обучения в школе: теория и опыт. Практикоориентированная монография и метод. пособие. - Алматы, 2003. - 208 с.

13. Сохор А.Н. Объяснение в процессе обучения: элементы дидактической концепции: пед. наука - реформе школы. - Москва: Педагогика, 1988. - 128 с.

14. Оконь В. Основы проблемного обучения // Пер. с польск. - М.: Просвещение, 1968. - 208 с.

15. Караев Ж.А., Кобдикова Ж.У. Актуальные проблемы модернизации педагогической системы на основе технологического подхода. - Алматы: Жазушы, 2005. - 136 с.

16. Блауберг И.В. Проблема целостности и системный подход. М.: Эдиториал, 1997. - 448 с.

17. Загвязинский В.И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования. - М.: AcademiA, 2007. - 207 с.

18. Сластенин В.А. Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: Учебник. - М., 2012. - 446 с.

19. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. - Знание Москва, 1989. - 77 с.

20. Кукушин В. С. Дидактика (теория обучения): учебное пособие для пед. вузов. - М.: МарТ, 2003. - 368 с.

21. Носкова Т.Н. Педагогика общества знаний. Монография. - СПб: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2015. - 236 с.

22. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образовании (психолого-педагогический и технологический аспекты). - М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. - 398 с.

23. Яковлева Н.О. Педагогическое проектирование инновационных образовательных систем. Монография. - Челябинск: Изд-во ЧГИ, 2008. - 281 с.

24. Карпинская Т.В. Педагогическое проектирование в структуре подготовки педагога. - Мозырь: МГПУ им. И. П. Шамякина, 2015. - 211 с.

25. Юцявичене П.А. Теория и практика модульного обучения: монография. - Каунас, 2014. - 271 с.

26. Жанпеисова М.М. Модульная технология обучения как средство развития ученика. - Алматы: Центр педагогических исследований при РИПК СО, 2002. - 154 с.

27. Ковалевская Е.В. Проблемное обучение: подход, метод, тип, система. - М.: МНПИ, 2014. - 245 с.

28. Бабанский Ю.К. Проблемное обучение как средство повышения эффективности учения школьников. - Ростов-на-Дону, 2012. - 300 с.

29. Вербицкий АЛ. Активное обучение в высшей школе: Контекстный подход. - М.: Высшая школа, 1991. - 207 с.

30. Лапыгин Ю.Н. Методы активного обучения. Учебник и практикум для вузов. - М.: Юрайт, 2017. - 249 с.

31. Шихваргер Ю.Г. Метод проектов в профессиональном обучении педагогов. Монография. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2013. - 142 с.

32. Белова С.В. Диалог - основа профессии педагога. Учебно-методическое пособие. - М.: АПКиПРО, 2009. - 148 с.

33. Светенко Т.В., Галковская И.В. Путеводитель по дебатам для школьников и студентов. - Псков: ПГПИ, 2001. – 151 с.

34. Виневская А.В. Метод кейсов в педагогике. Практикум для учителей и студентов. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2015. - 141 с.

35. Білім берудің жарқын болашағына арналған құндылықтар, әл-ауқаттылық және инновация // Ғыл. баян. жин. Халықаралық ғылыми-практ.конф. (Астана қ., 2017 ж. 26-27 қазан) – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2017. - 142 б.

36. Тұрғынбаева Б., Әлімов А. Оқытудың инновациялық әдістемелері мен технологияларын жоғары оқу орындарында қолдану тәжірибесі. - Алматы.: Абай атындағы ҚазҰПУ. 2011. - 179 б.

37. Монобаева А.И. Развитие бизнес - образования в Республике

Казахстан: проблемы и пути решения // Вестник КазНУ. Серия экономическая. № 2 (102). 2014. - С 120-129.

38. Минина А.Я. Информационные технологии в образовании. Учеб. пособие. - М.: МПГУ, 2016. – 148 с.

39. Жуков А. Е., Симоненко А. В. Организация самостоятельной работы студентов в высшей школе. Дидактические средства, технологии, программы. Монография. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. - 220 с

40. Домрачева С.А., Кораблева С.В. Портфолио как инструмент оценивания самостоятельной работы студентов. - Иошкар-Ола: Мар. гос. ун-т, 2014. - 112 с.

41. Токмагамбетов А.Ш. Каталог портфолио: презентационные материалы преподавателей вузов РК. - Алматы: РИПКСО РК, 2015. - 152 с.

42. Жуков А.Е., Симоненко А.В. Организация самостоятельной работы студентов высшей школы. Дидактические средства, технологии, программы: монография. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, 2004. - 220 с.

43. Хэкман, Дж.Р., Олдхэм Г., Дженсон Р., Пэди К. Новая стратегия обогащения работы // Антология организационной психологии. - М.: Вершина, 2005. - 712 с

44. Михайлова Е.В. Самопрезентация: теории, исследования, тренинг. - СПб.: Речь, 2007. - 223 с.

45. Инновационные технологии дополнительной профессиональной подготовки педагога: монография // Под ред. В.А. Кальней. – М.: ГОУ Педагогическая академия, 2011. – 332 с.

46. Георге И.В. Формирование профессиональных компетенций студентов образовательных организаций высшего образования на основе организации самостоятельной работы. - Тюмень: ТИУ, 2016. - 143 с.

47. Козырев В.А., Радионовой Н.Ф. Компетентностный подход в педагогическом образовании. – СПб.: Изд-во РГПУ, 2004. - 391 с.

48. Иванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий. - М.: АПК и ПРО, 2003 - 101с.

49. Аниськин В.Н. Профессиональная компетентность и профессиональная компетенция преподавателя вуза: проблема разграничения понятий // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. - 2010. - Т. 12. – №3(3). - С. 558–563.

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ	3
1. БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	5
1.1 Білім беру үдерісіндегі жаңа технологиялар	5
1.2 Әдіс, әдістеме, технология	9
1.3 Білім беру үдерісіндегі технология және оны іске асырудың ерекшеліктері	14
1.4 Білім беру технологияларының ерекшелік белгілері	21
1.5 Білім беру технологияларының сапалық ерекшелігі	28
1.6 Жаңа білім беру технологияларын таңдау және жобалау	35
2. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	47
2.1 Модульдік оқыту технологиясы	47
2.2 Проблемалық оқыту технологиясы	53
2.3 Контекстік оқыту технологиясы	64
2.4 Ынтымақтастық оқыту технологиясы	71
2.5 Диалог түрінде семинар өткізу технологиялары	75
2.6 Дебат технологиясы	84
2.7 Кейс технологиясы	94
3. БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	108
3.1 Ақпаратты іздеу технологиясы	108
3.2 Студенттердің оқу әдебиеттерімен жұмысын ұйымдастыру технологиялары	111
3.3 Портфолио - ақпаратты жинақтау және жүйелеу технологиясы	125
3.4 Оқу үдерісінде портфолиоларды қолдану	134
3.5 Контент - анализді ұйымдастыру технологиясы	140
3.6 Өзіндік жұмысты ұйымдастыру технологиясы	146
4. БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІ СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ УӘЖДІК ӘЛЕУЕТІН ӨЗЕКТЕНДІРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	152
4.1 Білім беру ортасының уәждік әлеуетін өзектендіру технологиясы	152
4.2 Өзін-өзі таныстыру технологиясы	164
4.3 Табысты кәсіби қызметке сенімді және дайын болуды қалыптастыру технологиясы	176
4.4 Студенттердің оқу қызметін ұйымдастырудағы құзыреттілігін дамыту технологиясы	188
Библиографиялық тізім	201